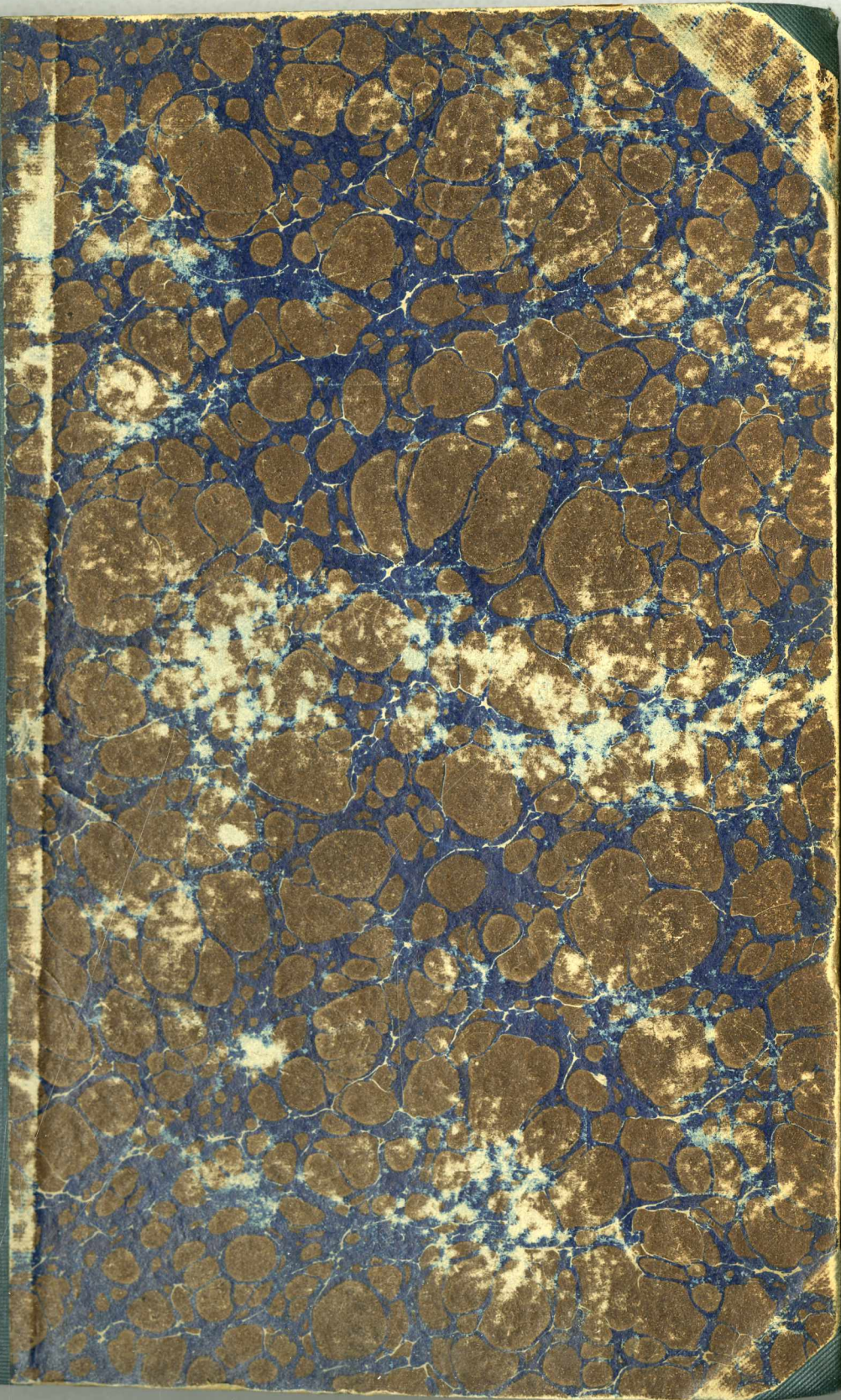

Politikai
röpiratok.

128

128
1120

ROBOT ÉS DÉZMA

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI,
MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI

TEKINTETBEN.

HÁROM KOSZORUZOTT PÁLYAMUNKA,

ELŐIDÉZVE ÉS KIADVÁ

NÉMETUJVÁRI GRÓF BATTHYÁNY KÁZMÉR

nagylelkűsége 's korszerű gondoskodása által.

2.

PESTEN,
NYOMATOTT BEIMEL JÓZSEFNÉL.
1845.

L:5 F52 00769340

Dr. BALLAGI GÉZA.

ÉRŐSÍTÉS ÉS BÉLYEG

MUNKÁK ÉS STATUSGÁRDASÁGI

NYELVI

MAHON KÖZKÖZMŰVELŐSÉGI

KÖNYVTÁR ÉS BÉLYEG

REKLAZSÓ ÉS KÖZVETLEN

REKLAZSÓ ÉS KÖZVETLEN

1911.

MUNKÁK ÉS STATUSGÁRDASÁGI

1911.

ELŐSZÓ.

Mélt. németujvári gróf **Batthyány Kázmér** lelkes hazánkfia, ki munkás honszeretete, 's a' népnevelés ügyének hozott számos áldozatai tekintetéből a' két testvér-hazának már rég köztiszteletét bírja, közjó iránti buzgó 's állandó részvétét tanusítólag, 1843-ik évi dec. 7-kéről következő igen becses sorokat intéze a' M. Gazd. Egyesülethez:

„T. Egyesület! Azon meggyőződésből indulva ki, hogy a' robot és dézma, a' mellett hogy a' föld népének lustaságát 's erkölcstelenségét nagyszerű mértékben nevelik, a' földesurra nézve is csaknem egészen elveszett 's haszontalan tényezők, 's legjobb esetben is a' jószághormány által elnyeletnek 's fölemésztetnek; — 's hogy tehát ezen határozatlan és ingatag jövedelmeknek határozott, 's biztosítottakká változtatása az urbéri robot 's dézma tulajdonosaira nézve a' legnagyobb fontosságú feladat; — kívánva egyszersmind, hogy az összes haza magának alapos meggyőződést szerezhessen a' dolgok valódi helyzetéről, mielőtt elhatározó lépést tesz, 's e' részben segítő törvényt hoz, és pedig ne csupán csalékony teoriából, hanem adatokból 's gyakorlati alapon szerezze e' szükséges meggyőződést: hazafiúi örömömnek tartom az ide-mellékelt jutalomkérdést tenni fel, melly feletti bírás-

kodásra, 's a' jutalomnak annak idejében elítélésére a' Gazd. Egyesületet, mint hazánkban minden gazdasági 's azokkal rokonságban levő tárgyak előmozdításának lelkes és életadó középpontját, szíves bizodalommal és tisztelettel megkérem.

Méltóztassék a' tekintetes Egyesület ezen jutalomkérdést kihirdetni, a' pályamunkák beküldésének határidejét bölcsessége szerint meghatározni, 's azoknak annak idejébeni vizsgálatáról 's a' jutalom elítéléséről gondoskodva, tiszta hazafiúi szándékomat sikeres testületi pártfogása szárnyai alá fogadni.“

Jutalomkérdés.

„A' fennálló urbéri viszonyok közt két tényezőt szemlélünk, mint a' mezei gazdaság okszerű kifejlését hazánkban kétségtelenül akadályozó elemet; ezen két tényező: robot és dézma. — El van ismervé mindkettőnek káros hatása, de olly, adatokkal ellátott, 's rendszeres előadásra van szükség, mellyből meggyőződést merithessenek főleg azok, kik a' tárgy felől felvilágosítást óhajtanak.

Készitessék tehát munka, mellynek fő célja kimutatni a' robot és dézma a) gyászos hatását hazai földmivelésünkre, 's általában mezei gazdaságunkra; b) azon kárt és hátramaradást, melly általok a' jobbágyra hárarnlik; c) azon hasonlítolagos hasznot, melly belőlök a' földesur javára esik; 's végre d) azon körülményeket, mellyek a' robot és dézma kezelése körül mindkét oldalon visszaélésekre mutatnak. — A' robot és dézma külön szakaszokba foglalandó, hogy kitűnjék; mellyik nyomasztóbb, 's így mellyiknek megszüntetésére kellene előbb a' nemzetnek törekednie.

A' munka második része azon következményeket jelölje ki, mellyeket a' robot és dézma megszüntetése után észszerint 's a' dolog természetéhez képest mezei gazdaságunk kifejlődésére várhatunk; előadja főleg, milly befolyással leend a' nagy birtokok gazdaságára a' robot megszüntetése, és melly időszakot lehetne erre kitűzni. — Az író legfőbb figyelmét fordítandja az adatokra; minél számosiak ezek hazánk különböző pontjairól és a' lehető legbiztosabb kútfőkből meritve, annál becsesebb lesz munkája.

A' dolgozatokra, mellyek a' tárgy természetéhez képest 8 nyomtatott íven alul alig esendnek, három jutalom tétetik: 100 arany t. i. a' legjelesebbre, 50—50 arany a' következő két jelesebbre.

A' jutalom odaitélésére a' M. Gazd. Egyesület kéretik meg. — Megjegyeztetik azonban, hogy a' pályamunkák jutalmazásánál többször tapasztalt anomaliák kikerülésére, a' határozott díjak csak olly munkáknak fognak kiadatni, mellyek legalább annyi absolut becsesnek, hogy nyomtatásban kiadásra méltóknak ítéltetnek.

A' munka az író tulajdona marad, de nyomtatásban kiadása eszközöltetni fog, melly kiadásra szükséges költség azon föltétel alatt adatik a' jutalomkérdést kitűző által, hogy ezen kiadási költség az eladott példányokból visszatérítessék, a' reménylhető több jövedelem a' szerzőé maradván. — Ha a' három jutalmazott író megegyezhetik abban, hogy munkája együtt, 's ugyanazon egy kötetben jelenjen meg, igen kívánatos lesz.

A' M. Gazd. Egyesület osztozván a' lelkes grófnak honi mezőgazdaságunk iránti aggodalmaiban, 's

öhajtván, hogy az iménti jutalomkérdés főfontosságú tárgyaira nézve hazánkban minél előbb tiszta, 's minden elfogultságtól 's balitéletektől ment nézetek és eszmék kaphassanak lábra, — ugyanazon évi december 21-kén tartott kormányzó - választmányi ülésében a' mélt. gróf urnak közjóra czélzó felszólítását annál nagyobb méltánylással fogadá, minthogy ő nga első levén hazánkban, ki nemzetsége jószágai egyikén pár év előtt a' fennálló törvények nyomán urbéri váltságot létrehozott, a' kérdésül kitüzött tárgynak mind a' két oldalával gyakorlatilag megismerkedni alkalma volt. — 'S illy módon kihirdettetvén e' pályakérdés, 's annak megfejtéseül a' határidő 1844-ik évi december utolsó napjáig tüzetvén ki, az eredmény tanusitá, hogy a' hazának közügyeire, 's egy jobb és méltóbb jövőnek előkészítésére vonatkozó tárgyak bizton számolhatnak rokon indulatra, tanácskészségre és közremunkálásra, — mert az említett határnapig a' kitüzött kérdésre 12 pályafelelet érkezett az Egyesülethez versenyzésül a' jutalomért, következő jeligék alatt:

1. *A' honfiszív vidul, dobog büszkén, hatalmasan; egy jobb jövő malaszthoz biztos reménye van.*

2. *Vincet amor patriae [Virgil].*

3. *Nem a' kényszerítés, hanem kedv 's erő győz.*

4. — — — — *Neque ulla res magis ab aliquot annis florecenti quondam Ungariae nocuisse videatur, oppresione colonorum, quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei — — — Ferd. I. decr. X. art. 26.*

5. *És jöni fog, mert jöni kell, a' nagyszerű halál, hol a' temetkezés felett egy ország vérben áll.*

6. *Nem tudom én, mi édes vonhatja az embert, hogy szülöttföldét el ne felejtse soha?*

7. *Ein Vogel trug ein Samenkorn in ein wüstes Land, und es entstand daraus eine neue Creation.*

8. *Nem sokaság, hanem lélek 's szabad nép tesz csudadolgokat.*

9. *Quae sunt meliora tenete.*

10. *H. S - S - H. U. O. O. — H. R. I. I. — M. N. O. N. U.*

11. *Nem csak dicsőké a' haza; a' munkás pór, szegény, bár észrevéllen, dolgozik a' hon derületén.*

12. *Iliacos intra muros peccatur et extra.*

E' 12. pályamunkának bírálata, *Bezerédy Istvánnak*, a' melegekeblü emberbarátnak, hazafinak, 's az urbéri megváltás ügye tetteleges pártfogójának elnöksége alatt saját küldöttségre bízott, mellyet az alólírtton kívül az Egyesületnek következő érdemes tagjai képeztek, névszerint *Benkő Dániel* jószágkormányzó 's tb., *Fényes Elek* egyesületi előadó, *Heuffel János* urodalmi főfelügyelő 's tb., *Horhy Mihály* földbirtokos, tb. 's jószágigazgató, *Lumniczer József* jósz. ig. 's tb., *Magyar Imre* jósz. ig. tb., és birtokos, *Patay József* a' M. Gazd. Egyesület egyik érdemes alelnöke, földesur 's tb. uu.

A' küldöttség törekedett megbízatásában hiven eljárni, mi is annál nehezebb vala, minthogy az egyes vonalokban jelesen kitünő munkák egyike sem meríté ki tökéletesen a' kitüzött kérdéspontokat; más oldalról azonban az ügy fontossága nem kevésbbé, mint az egyes feleletekben lerakott böles nézetek, helyes állítások és sokoldalú tapasztalatok közrejuthatásának sürgössége a' birói szigorúságot méltán enyhíté, 's a' küldöttséget arra bírá, hogy a' jutalmak oda-ítélésébe ereszkedjék, főleg *olly három munkát szemelvén ki* több majdnem egyenlő értékű pályázók közül, melly

egymást kiegészítse, 's mintegy összevéve nyujtsa azt, mit különben egy pályázónak kellett volna, ha bár rövidebben is, előadnia. — 'S így történt, hogy nyílt szavazat után az *első* (100 ar.) jutalom a' 2ik számú, a' *második* (50 ar.) a' 7ik, 's a' *harmadik* jutalom (szinte 50 ar.) a' 11ik sz. pályairatnak ítélte-tett; a' felbontott jeligés levelkékből az első rendü koszoruzott munka írójának *Hetényi János* ekeli lelkész 's m. t. t. r. t., — a' másodikénak *Királyi Pál* Budán, — a' harmadikénak *Ploetz Adolf* titoknok ur Fótton tüვნén ki. — Világosan kijelenté azonban a' bíráló küldöttség, hogy a' koszoruzott feleleteken kívül, sőt azokkal ugy szóllván *egyensúlyig versenyezve*, még a' 3ik, 4ik, 8ik, 9ik és 10ik számú pályairatok méltó figyelmet vontak magokra, mindannyiban egyiránt találván sok érdekést és tanúságot ugy annyira, hogy ez utóbb elsorolt feleletek egygyéolvasztva, igen becses, érdekes, és hasznos könyvet fognának a' közönségnek a' kitüzött kérdéspontok felderítésére szolgáltatni.

Addig is fogadják tisztelt hazánkfiat, 's különösen azok, kik az urbéri váltságban hazánk 's nemzetünk ujjaszületését előkészíteni önzéstelen nemes indulattal törekeshnek, — a' jelen kötetben három érdemes hazánkfiának becses nézeteit, mellyek hogy előidéz-tettek, 's a' mennyire sajtó állapotunk engedé, nyilvánosságra jutottak, az önzés 's e'ötéletek bilincsein fölül emelkedett jeles hazafi, gróf *Batthyány Kázmér*, örökkén virító érdeme marad.

Holicson, august. 3-kán 1845.

Török János,

mint a' M. Gazd. Egyesület titoknoka.

ROBOT ÉS DÉZMA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI
TEKINTETBEN.

Első jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

HETÉNYI JÁNOS,

helv. hitv. lelkész Ekelben, a' túladunai h. h. Egyházkerület helyettes
főjegyzője, a' magy. tud. társ. 's a' m. gazd. egyesület rendes tagja, tek.
Komárommegye táblabirája, 's a' t.

2/a

egymást kiegészítse, 's mintegy összevéve nyujtsa azt, mit különben egy pályázónak kellett volna, ha bár rövidebben is, előadnia. — 'S így történt, hogy nyílt szavazat utján az *első* (100 ar.) jutalom a' *2ik* számú, a' *második* (50 ar.) a' *7ik*, 's a' *harmadik* jutalom (szinte 50 ar.) a' *11ik* sz. pályairatnak ítélte-tett; a' felbontott jeligés levelkéből az első rendü koszoruzott munkairójának *Hetényi János* ekeli lelkész 's m. t. r. t., — a' másodikénak *Királyi Pál* Budán, — a' harmadikénak *Ploetz Adolf* titoknok ur Fótton tűnvén ki. — Világosan kijelenté azonban a' bíráló küldöttség, hogy a' koszoruzott feleleteken kívül, sőt azokkal ugy szóllván *egyensúlyig versenyezve*, még a' *3ik*, *4ik*, *8ik*, *9ik* és *10ik* számú pályairatok méltó figyelmet vontak magokra, mindannyiban egyiránt találván sok érdekést és tanúságost ugy annyira, hogy ez utóbb elsorolt feleletek egygyéolvastva, igen becses, érdekes, és hasznos könyvet fognának a' közönségnek a' kitüzött kérdéspontok felderítésére szolgáltatni.

Addig is fogadják tisztelt hazánkfiai, 's különösen azok, kik az urbéri váltságban hazánk 's nemzetünk ujjászületését előkészíteni önzéstelen nemes indulattal törekeshnek, — a' jelen kötetben három érdemes hazánkfianak becses nézeteit, mellyek hogy előidéz-tettek, 's a' mennyire sajtó állapotunk engedé, nyilvánosságra jutottak, az önzés 's e'öitéletek bilincsein fölül emelkedett jeles hazafi, gróf *Batthyány Kázmér*, örökkén virító érdeme marad.

Holicson, august. 3-kán 1845.

Török János,

mint a' M. Gazd. Egyesület titoknoka.

ROBOT ÉS DÉZMA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI
TEKINTETBEN.

Első jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

HETÉNYI JÁNOS,

helv. hitv. lelkész Ekelben, a' túladunai h. h. Egyházkerület helyettes
főjegyzője, a' magy. tud. társ. 's a' m. gazd. egyesület rendes tagja, tek.
Komárommegye táblabirája, 's a' t.

2/a

Vincet amor patriae.

Virgil.

Dr. BALLAGI GÉZA

Vezérszó.

Az embert és barmot tápláló, a' földet és tájakat széi pitő, a' nemzeteket polgárosító, az országokat anyagjólétre emelő földmivelés, csak az ős, és az újabb korban méltányoltatott illően. Ismerjük az emberiség virágkorát, a' patriárcchai időket; midőn Ábrahám fákat ültetett Bethelben; Jákób baromörködék Hárámban; Boáz, Dávidnak és a' bold. Szűznek is őse, szerűn hála a' garmada mellett, Betlehemben. Ismerjük a' régi Egyiptust, a' Nilus vizét mindenüve eloszlátó, szántóföldeket 's réteket öntöző, igen mesterséges csatornáival, és hajdani olly nagy termékenységgel együtt, hogy a' régi Olaszhon gabnacsűrének tartatnék. Ismerjük a' földmivelésben és kereskedésben egyiránt nagy Carthágot, és ennek nagy nevű íróját, Magót; ki olly jeles munkát írt 32 kötetben a' földmivelésről, hogy midőn említett város a' rómaiaktól haddal megvéttetett, és az itteni könyvtárakat a' római tanács az afrikai fejedelmeknek elajándékozna, Magó könyveit latin nyelvre lefordította, közhasználat végett, és tisztelet jeleül. *) A' régi görögöknél királyok, és hadvezérek foglalkoztak béke idején a' földmiveléssel: sőt munkákat is adtak ki a' mezei gazdálkodásról; jelesen: Hiero, Attalus, Philometor, Archelaus, és Xenophon. **) Épen így tőnek a' római hadvezérek a' köztársaság korában, kik maguk kezével mivelték a' föl-

*) Plin. Hist. Nat. XVIII. c. 5

**) Idézett író, ugyanott.

det; miből furcsa következményt húz ki Plinius *). Ezy volt aztán az igazi önkezelés.

Ámde a' földmivélés ezen arany idejének vége lett a' sötét kor kezdetével. A' harczszellem, melly elborította Európát, és főleg a' hűbéres viszonyok letaszították a' mezei gazdálkodást ősrégi trónjáról. Ezen kor túlbecsülve a' fegyverforgatókat és a' kardmesterséget, lealacsonyítónak tekinté a' földmivesi munkát; és még a' mult században létezett Frankhonban olly törvény, melly tiltotta ollyanoknak a' hadiskolába fölvetetését, kik bebizonyítani nem birták azt, hogy ők nem föld- vagy kézmüves szüléktől származtak. A' hűbéres rendszer alatt pedig olly alávalóknak tekintettek a' földmivesek, hogy ezek 's gyermekeik főpapságra alkalmatlanoknak, földbirtokképteleneknek, jelesb hivatalokra ügyetleneknek, sőt földhez örökre kötendőknek íteltetnének. Tudjuk, hogy ember- és személyjogaink elvehetetlenek, 's el nem időszódhetők: és mégis a' barbar sötét kor, olly ellenséges lábbal taposta a' földmiveseket illetőleg ezen jogokat, olly találékony volt az uri, uj meg uj jogoknak, karddal leigázott jobbágyainak nyakára tételében, hogy valóban esodálnunk kell, mikép aludhatott ki olly igen ezen kor emberei szivéből az emberiség tisztelete, és az emberiséget tápláló földmivélés méltánylása.

Minden bűn, és elkövetett jogtalanság magával hordozza saját büntetését. A' hajdankorban tehát, a' földmivélésnek illy példás meggyalázásaért, ostorul bejött majd minden harmadik évben az éhhalál, és csikorgó szegénység élelem dolgában. A' ki a' lőcsei és brassói templomok falaira följegyzett igen rövid évrájkokat megolvasta **), láthatta, milly sűrűn előfordulnak ezekben e'

*) Id. u g y a n o t t. Quacnam tantae ubertatis causa erat? Ipsorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri: ut fas est credere gaudente terra vomere laureato, et triumphali aratore: qui eadem diligentia arva disponebant, qua castra.

**.) Megláthatni ezeket Schwandtnernél: Script. r. r. hung. I. 885—888.

szavak: *Caritas annonae; horribilis pestis*. Ezen gyakran előfordult éhség miatt, már az árpádi házból tett királyok alatt, több magyar családnak ki kelle költözni honunkból, mint ezt bizonyítja azon adat, minélfogva sok magyar vándorlott ki éhség miatt Aachenbe, és különös, hogy azon utca, mellybe ezen földieink megtelepedtek, még ma is magyarok utcájának, — *Ungerngasse* — neveztetik. *) Az iparos munka titkait és egész philosophiáját értő könnyen meg tudja magának fejteni ezen igen természetes tüneményt. Hiszen már a' régi rómaiak tudták, hogy földnek és földmivesnek szabadsoknak kell lenni. Plinius, Cato után ezt mondja: *Coli rura ab ergastulis pessimum est, et quidquid agitur a desperantibus*. *Hist. Nat. XVIII. c. 7.* Azt pedig mi maiak tudjuk, milly nehéz, milly sok gyakorlati, természetani, és más ismeretet, értelmet, ipart, 's jó erkölcsöt igényel a' mezei gazdaság, mellyről Th a e r állítja, hogy „ez olly különféle egyes foglalkozásokból áll, mik magokban mind igen könnyűknek látszanak, de a' miket nagyon nehéz egyenlő viszonyban tartani, mivel sokszor egymással ellenkeznek. Ezeket idő, 's erőhez alkalmazva, úgy elrendelni, hogy egyik se mulasztassék el, hanem a' mint kell 's olly mértékben tetessék meg, hogy más hasonló szükségesegek miattuk hátramaradást ne szenvedjenek, ehhez nagy figyelem 's munkásság, de nem nyughatatlanág, gyors elhatározottság, de nem hebehurgyaság, az egésznek pontos átnézése, 's minden tárgynak éles megjegyzése, a' nagyobb 's kisebb hasznu, vagy szükségű dolgoknak minden pillanatbani méltánylása, a' kezdetek bevégzésébeni állhatatosság, 's azoknak haszonvételére az erő 's időnek igazi felszámítása kívántatik meg; és ezt azért, mert tán egy mesterség sincs annyira kitéve a' vak történetnek 's szerencsétlen viszontagságoknak, mint a' mezei gazdaság.**) Mikép lehetne már nem

*) *Hist. topogr. Beschreibung der Stadt Aachen 1829. Köln u. Aachen. I. 10*

***) *Grundsätze der rationellen Landwirtschaft. I.*

saját földeiket művelő, jog- és hontalan, földhez kötött, és embereknek is alig tekintett rabföldművesektől, jövedelmező és hont éhség inségeitől megőrző földművelést várni? említeni is alig szükség.

Még nagyobb vala említett bajnál azon erkölcsök ár, mellyek földművelés lebilincselése által okoztaték nálunk, és mindenütt. Igaz erkölcsiség mindenkor a' szabadság boldog ege alatt tenyészik. Kivált a' természeteli nyájas barátkozás érleli ezt meg szabad földműveseknél, azért, mert maga a' nagyszerű természet bennünket sokféle erényre tanít. Illyenek a' takarékos, az ipar, a' munkásság, a' tettetést nem ismerő nyíltság, az egyszerűség. Ki volt valaha hű tisztelője, és szíves barátja ennek, hogy benne ezen tökélyeket észre ne vette, és őt ezekben ne utánozta volna? A' legjobb, legszorgalmasabb, hókeblű, és bölcs emberek, mind a' természet iskolájában képeztettek. Mert itt nem látunk városi fényűzést, nagyuri pazarlást, szolgálai elnyomatást, piaci nyereszkeskedést, rendszeresített henyélést és hiúságot, hanem ezekkel ellenkező dolgokat. Innen az aranykorbeliek jámborsága; innen az, hogy a' köztársaságbeli, 's mint láttuk följebb, földműveléssel kitünőleg foglalkozó rómaiaknál, jó mezei gazda, és jó ember egyet tett. *) Igen: mert a' földművelés becsben tartása és okszeres üzése nagy befolyással van az emberek és nemzetek erkölcsére, épen úgy, mint annak lealacsonyítása, és a' hűbéres viszonyok általi meggyalázása. Tapasztaljuk ezt honunk történeteiben, és jobbagyaink jelen helyzetében is. Mikor voltak parasztjaink legforrongóbbak? Akkor midőn rabszolgákkal egyenlőknek tekintettek, és a' földbirtok átvételekor úgy számláltattak le darabonként az azt átvevő ur előtt, mint iga- és más barmok. Mi az oka jelenkori henyéségeknek és ezzel együttjáró iszákossá-

*) Veteres Romani, virum bonum cum laudabant, ita laudabant: bonum agricolam, bonumque colonum. Amplissime laudabatur, qui ita laudabatur. M. P. Cato, De re rustica.

guknak, 's több büneiknek? Nem más, mint robot és dézmarendszerünk, mellyek sötét korban keletkezve, az iparos, a' szabad és okszeres munkát elölve, előlik magát az ipart, az észet és erkölcsöt, mint alább bővebben meglátandjuk.

Az újabb kornak szelidebb és méltányosb szelleme átlátta a' földmivelésnek, és az ezt kezelő földnépének abnormis helyzetét; gondolkozott tehát mikép kellene ezeken segíteni. A' frankhoni népförongás, bár hadlángba borítá egész Európát, de ebben mégis nagyszerű példát adott, mint kell a' bilincsbe vert földet és jobbágyot természetesb állásba hozni, és szabadföldet 's földmivest teremtvé, nemzeti jólétet eszközteni. Girtanner, mint szemtanu írja, hogy 1789 aug. 4dike éjjelén a' nemzetfőlség egyező akaratja által, eltöröltettek a' barbar törvényhozás és a' hűbéres viszonyok minden maradványai, különösen a' robot és dézma; egyébiránt lelkismeretes kimélettel kármentesítettek haszonbérleti és örökváltási intézkedések által ezeknek hajdani tulajdonosai, mivel a' sajátuk illetésétől, 's megtámadásától ezen fölماغasztalt lelkesedésü gyűlés is visszaborzadt. Ezen tény, mellyet Europa csodálattal teintett, küdvös befolyással lön nemcsak az europai jobbágyok sorsára, de a' földbirtokosak jövedelmére is. P o r o s z h o n, B a d e n, H e s s e n, W ü r t e m b e r g eltörlek a' régi urbért, sőt maga A n g o l h o n, melly már ezelőtt jóval haszonbérletileg kezelte földéit, szorgos gondot fordított a' nemzeti földmivelésre; mellyel azt nyerte, hogy a' britt föld, mellynek három ötöde még 1788 miveletlen vala, azóta mindig emelkedő miveltségbe tétetett az által, hogy az ószerü mezeigazdálkodás rendszerei komoly bíráló, és szigoru vizsgálás tárgyaivá tétettek, sőt maga a' gazdaságtan lelkes írók által kidolgoztatott, természettani és más tapasztalatokkal meggazdagítotott, 's tudományrangra emeltetett.

Honunkbeliek szokott apathiáját is hatalmasan felrázta két dolog. Egyik az, hogy mind nagyobb földbirtokosaink urbéres, és önkezelésü gazdálkodásuk mellett

szembetűnőleg sodortattak a' köz-elszegényedés örvénye felé, mind jobbágyaik a' mindig súlyosabban rájuk nehezedező közterhek elhordozására elégtelenek lőnek, miként ez már országgyűlésileg is kimondatott; másik az, hogy lelkes gróf Széchenyi István „Hitel“ czimű munkájában, világosan és meglepőleg felelt meg ezen életkérdésre: miért nem olly tehetős a' magyar földbirtokos, mint körülményei engednék? Honunk is tehát átlátta eddigi gazdálkodásának áldástalanságát, figyelemmel kezd lenni e' tárgyra; kezdi ismergetni azon rendszer hibáit, melly urat és jobbágyot egyformán elszegényit, és fölhagyva urbéres rendszerének foltozgatásaival, olly ok-, jog- és korszeres gazdasági rendszerről gondolkozik, mi nemzet- és magángazdaságaira üdvözöbbs lenne, mi azonban a' legnehezebb feladatok közé tartozik.

Véleményünk szerint az lenne a' legnagyobb figyelemre, 's a' honi törvényhozás leghőbb pártolására is méltó rendszer, melly mind tulajdonosnak, mind földművesnek legbizonyosb, 's állandóbb jövedelmei biztositna, nem hagyván ezt elnyeletni, elsőket illetőleg a' jószágkormány, jobbágyokat illetőleg a' teherbeli aránytalanság és a' kezelési visszaélések által. Másodsor: melly sem a' föld népének erkölcstelenségre, lustaságra, csalásra, sem a' gazdatiszteknek kegyetlenségre, és fortélyos lopásra utat nem nyitna. Harmadsor: a' honi mezőgazdaságot régi szokásos vágásából kiemelvén, ennek áldólag ható forrását, az okszerű gazdálkodást nem akadályozná. Ámde ezen rendszert még ezután kell feltalálni, bizonyos levén az, hogy legalább nálunk még most sem földművelők, sem haszonbérlek, sem gazdaságkormányzók, a' szónak saját és igazi értelmében, nincsenek. Mert ezekre szabad föld és földműves, nagy pénztőke, mezőgazdasági közértelmesség, pontos mezei rendőrség, bölcs telektörvények, gazdaképző intézetek kívántatnának, mik azonban együl- egyig hiányzanak. Maga a' mezei gazdaság, mint tapasztalati és gyakorlati tudomány ollyan, mint szárnyas nemtó, melly igen könnyen kisuhan az elmélet

és általános szabályok kalitkájából, és hűvebb barátja lévén az ezer alaku természetnek, mint az eszmei szabattosságnak, magát szoros korlátok közé záratni nem engedí. —

A' mondottakból már igen következetesen foly jelen kérdésnek sokoldalú fontossága. Fontos ez I. nemzet- vagy közgazdaságilag; mert ez ilyen szempontból tekintve, ide megy ki: Mi magyarok, kikben, úgy látszik, most a' haladási elem némi jelensége mutatkozik, akarunk-e tovább is törpe földmivelésünkhöz hűvek maradni, és ez által minden reményt megsemmítni aziránt, hogy valaha ennek bilincseiből kiszabadulva, gyár-, sőt kereskedelmi virágzásra is fölemelkedjünk, használva az okszerű földmivelés áldásait, és irányunkká téve nem a' képzelt önhasznót, hanem a' nemzeti egyetemes jólétet, mellyet eszközöl mindenütt a' szabad földmivelés? Akarjuk-e ezen üdvös dolgot? mellyre jó biztosítékot nyujt, csak szívesen akarjuk, mind szabadelmű polgári alkattunk, mind földünk termékenysége, — mellynek jövedelme öt, sőt tizszerezhető, — mind mostani haladás-szellemünk, 's a' nagyobb földbirtokosokban is fölségesen mutatkozó intelligencia. Illy szempontból tekintjük legalább mi ezen kérdést, mellyet hogy megfjthessünk kellőleg, párvonalban elő keil adnunk, mik a' tisztán földmivelő, és ezen iparágot is szokásosan, nem pedig okszerűleg üzö nemzetek azokhoz képest, kik a' nemzeti gazdálkodásban jóval előrehaladva, egybekötik a' háromféle productív, ugymint: föld- 's kézműves, és kereskedelmi fő erőket; és kiemelnünk e' nagy political igazságot, hogy egyedül olly nemzet emelkedhetik kitűnő nagyságra, mellynek nemessége fölfogva és megértve jól a' kort, mellyben él, nem ragaszkodik makacsul olly intézményekhez 's viszonyokhoz, mellyek egyedül a' hadszellemű középkorhoz, a' pénz és néptelen időkhez voltak alkalmazva, hanem vagy eltörli, vagy átalakítja azokat ollyanokká, mellyek neki nagyobb jövedelmet, a' földnek pedig magasb becsárt biztosítanak. Mi úgy esik

meg, ha ő el nem szigeteli magát a' nemzettől, sőt magához följebb karolja a' föld- és kézmives osztályt, követve példáját az angol, frank, porosz, és főleg az óriásilag növekedő éjszakamerikai szövetséges álladalomnak, mely utosó, mint az itt megfordult derék List szól: „szemünk láttára nemzetgazdasági nagy leczkét ad az európai aggnemzeteknek arra, mikép lehetnek kietlenek- 's rengetegekből hatalmas álladalmok. Itt láthatni, így szól, minő lépcsőkön megy át a' földmivelő hona' gyártó és kereskedő országok sorába, mint emelkedik a' földmivelés és a' haszonbér? milly roppant befolyással vannak a' nagy-szerű vasutak és csatornák a' népek szellemi, és anyagi életére.

II. Fontos továbbá e' tárgy ma g a n g a z d a s á g i l a g; mert segélli megfejteni ezen nagy rejtényt: mikép esik az, hogy a' magyar földbirtokos olly előjogoknak örvendve, minőkkel már most Europa egy országában sem dicsekhetik a' földesur, e' fölött említett világrész legtermékenyebb földét bírva, még is olly szegény, jobbágyaival együtt, hogy már Montesquieu, ki a' törvények szelleméről irt, honunkat pénzetlen országnak bélyegzé? Mi tudjuk, hogy sokan a' kormányban, kül és belforgalmaink akadályzott folyamában keresik az okot; de, itt ki kell mondanunk, hogy ha illynemű akadályok léteznek is, ezeknek okai sem másban fekszenek, mint jog- és ok-szerűtlen hűbéres rendszerünkben, mint ezt könnyen átláthatja az, a' ki II. József császárnak, gróf Pálffy cancel-lárhoz, 1785 dec. 30. utasított levelét *) figyelemmel megolvassa. Mezei gazdaságot illetőleg tehát, mint mondók, nekünk szabad magyaroknak épen nincsenek megkötve kezeink, mint máshonbeli földbirtokosoknak, kik különbség nélkül adót fizetnek, e' fölött iparbeli hasznaik és fényűzési költségeik is adóval rovatnak meg; ezenkívül, midőn nemeseinknek a' törvény a' gazdálkodásban szabad

*) Grellmanns Stat. Aufklaerungen. II. 127. magyarul első közlötö Horváth Mihály: „Ipar és ker. történetei“ című munkájában.

kezet és tért enged, ugyanakkor az a' máshonbeli tulajdonosoknak nem hagyja szabad akaratjukra, miként miveljék földeiket. Igen: Angolhont szabad országnak tartjuk, és valóban az is; és mégis 1835ben már szinte 4,000re ment azon törvények száma, mikkel a' kormány és törvényhozás jónak találta elintézni a' mezőgazdálkodási javításokat; melly törvénylégióval, ha a' mi telek, arányosítási, tágosítási, és más törvényeink parányiságát összevetjük, elenyésznek ezek, mint tengercsöpp a' nagy oceanban.

III. Jogtani fontosságát sem tagadhatja ezen föladatnak az, a' ki ennek szellemét valóban felfogta. Az összes hazának, mielőtt elhatározó lépést teend, köz- és magángazdasági avult rendszere megszüntetésében, nem csupán elméletekre, hanem jogi és historiai adatokra, gyámokokra is van szüksége, hogy magának alapos meggyőződést szerezhessen a' dolgok valódi helyzetéről. Visszamenve tehát a' robot és dézma historiai eredetére, tudnia kell, minő jog alapon állottak azok akkor, és minőn állanak ma? mert a' körülmények és az idők változván, föltehetjük, hogy változtak a' jogalapok is; miiket azért kell ismernünk, mert földbirtokosainknak nagy része a' robot és dézmajognak jólélekkel bíráására támaszkodva, föl sem teszi, hogy ezen jognak alapja jelenkorunkban sokkép ingataggá tétetett. E' tárgy megvitatása, és részletes előadása alább forduland elő, midőn általában az urbérről, és a' robot, 's dézmának honunkbani történeteiről leend szó. Ennyit azonban jólőre itt is nyilváníthatunk, hogy urbéreseinknek mostani nyomott, a' törvény sánczain kívüli, és szellemi, főleg erkölcsi fejlődést gátló helyzete gyökerezik leginkább a' középkor tulnyomó hadszellemében, mellynek majd minden intézetei 's törvényei a' hadra voltak számítva, melly természetes ellentéte a' békes és iparos mezői életnek. Ezen egyedül uralkodó hadszellemből folyt a' kézi munkáknak, az ezekkel foglalkozó embereknek, sőt néposztályoknak megvetése, 's lenézése. Ugy van: harczszomjas korban, a' hadi érdem meghomályosít mindennemű érdemet, ek-

kor a' houvédő nemes és pap egyedül fénylik; ezeknek adatnak át minden előjogok, kiváltságok, minők: közhivatal- viselési és földbirtoklási képesség; közteher-, és a' lealacsonyítónak képzelt kézimunkák alóli feloldottság. Ekkor, a' ki nem született honvéd, az már ezen eszmék szerint nem lehet egyéb, mint szolgál, szabadtalan emberke és adó alá vetendő jobbágy. Miért? mert azon földet, mellyet birna, karddal védni ugy sem birná, mert ezt csak a' született nemes teheti; minek tehát neki olly föld, mellyet nem védhet, olly jog, mit fegyveres kézzel fentartani nem képes. Így volt ez akkor nemcsak nálunk, hanem másutt is azért, mert akkor ököljog, és önsegély világa volt, mindenki védte magát mint tudta, ha nem tudta, olly hűbérnök ótalma alá vonult, a' ki ezt tehette, fölládozván ezen ótalomért személy- és birtokjogait. Az illyeneket aztán a' nemesek emberkének — Menisk, későbbben Mensch — latinul homoknak nevezték, kiknek osztályait, ha ki ösmerni akarja, olvassa meg Du Fresne Glossariumát, ezen czim alatt Homo. Lefolytak ezen nyomoru idők, ferde eszméikkel, historiai jogaikkal, és fonák viszonyaikkal együtt; ma a' törvény, és törvényes fölség ótalma alatt élünk, és ezért nem kénytelenítünk emberi, és polgári jogainkat feláldozni.

Illy körülmények közt a' jogtan is ma már egészen új alakot öltött magára, és nem olly szolgálai, mint volt, csak a' közelebbi mult században is. Hajdan a' természeteti, vagy inkább észjogok alig vétettek tekintetbe a' historiaiak mellett. Ma ismeretes, és általánosan elfogadott elv ez: „a' birtok még koránsem jog.“ A' mai jogtan kibékítve a' historiai és észjogokat, fölséges szellemüvé, igazán emberivé, és erkölcsivé, az eddig elszigetelt néposztályokat egyesíteni törekvővé, ez által közjólétet, a' jogállapotot örök 's szilárd alapra építeni ohajtóvá lön, mellynek élő bizonyossága jelen pályakérdés is. Csak fél századdal ezelőtt ezen ember- és honbaráti kebelből származott kérdés alkotmány- és nemzetsértésnek bélyegeztetett volna. Hála tehát előhaladott, és föl-

világult korunknak! Hála, hogy magyar közéletünk verbőcziesszelleme szabadabban léledz, és eddig szűkebbünk tágul naponta, a' magasb 's jogszerűbb eszmék tisztább légkörében.

IV. Politicai fő érdeke is van ezen ügynek. Merta' robot és dézma megszüntettetvén, kor és jogszerűbb egyetérőnek adása által, így kétségtelenül szaporodand a' szabad honpolgárok száma, és nagy lépéstétetik a' honnak és trónnak olly káros kaszt-rendszer elavítására, és megszünend a' honbarátoknak azon most méltó aggodalma: valljon, ha mi magyarok jókor egy testté nem forrunk, ha tovább is minden urral 's nemessel tiz szabadtan áll szemközt, a' ki iránta idegenséggel viseltetik, mi lesz belőlünk? Valljon ezen ész- és joglét korában fenntarthatjuk-e nemzeti becsületünket, és valósíthatjuk-e azon derék eszményt, mellyet békes átalakulásunk által irányul tüztünk ki magunknak, annál inkább, hogy minden jó hazafinak forró kívánása az, hogy honunkban egy önálló és tehetős középrend képeztessek, melly ne roskadjon le a' köztelherviselés alatt. Ez nem lehet egyéb még most mint a' földmives osztály; honunk földmivelő ország levén, és a' földmivelésben fakadhatván egyedül olly forrása a' kézmű-, vagy gyár-, sőt a' kereskedelmi iparnak is, mellyek amannak mélyen fekvő vízmedenczejéből veszik mindnyájan eredetöket, és legott kiszáradnak, mihelyt attól nem tápláltatnak. Ugy van: csak azon nemzetek jóléte van tökélyesen biztosítva, mellyek a' müipart, kereskedést, és haderőt a' földmivelésre építették, mint Angol-, Holland, és Poroszhon. Ámde ezek kimélettel bánnak ám a' földmivesekkel, és ezeket status tagjainak lenni elősmérik jogokat úgy mint terheket illetőleg; meghagyják náluk azon jogok élvezését, mikkel egyéb néposztályok birnak; jelesen: hogy személyes szabadságuk, czél- és korszerű oktatásuk, földsajátjuk legyen, és ezt teszik nemcsak azért, mert a' földmives szükséges az álladalomnak, hanem saját magukért. Koránsem ölik tehát el hűbéres viszonyok fentartása, és

féltékeny őrzése által a' földmives szorgalmát; nem kívánják magoknak mind elvenni annak szorgalma gyümölcsseit, nem alacsonyítják le kényszerített munka által annak személyét; inkább érdeket kívánnak ők egyesíteni, és nemzeterősödést, semmit annyira nem kerülve, mint azt, hogy a' földetlen jobbágy szívében titkos gyűlölet, és idegenség magva hintessék el a' földbirtokos ellen.

Valóban honunk jelen politicája azt kívánja, hogy a' hon szilárd biztosítékra tegyenszert önállása és fenmaradása mellett; és azt, hogy ezen politicalai testület, minden tagjaiban és néposztályaiban tökéletesen kifejlődvén, egy öszhangzó egészszé 's képessé tétessék arra, hogy miveltsége, jóléte és hatalma szüntelen növekedjék. Ámde ezen korszerű politicát megközelítjük-e eddigi rendszerünkkel? Koránsem: sőt a' történetírás tanítja, mikép e' mellett örök surlódásban, ellenkezetben voltunk magunkkal, és e' miatt most is úgy elmaradtunk más nemzetektől, hogy bizonynyal a' fölöszlott lengyelek díjára jutandunk, ha ezeknek példáján nem okulunk: „kiket *L i s t* szerint, *) az urbéres földmivelés, a' parasztok nyommasztó helyzete, a' nemességnek pedig törvény fölöttisége döntöttek meg.“

Mert minden el nem fogult hazafi agyában már tisztán kell állani azon eszmének, miként eljött az idő, hogy honunk jólétét, és alkatunkat nem csupán *historiai*, természettel előbb utóbb elkorhadó, hanem *természetjogi* örökelvekre alapítsuk, és olly széles alapra építsük, mellyre építendő középületben minden honunk földén élő magyar elférjen; mert csak így idézendünk elő általános *honszeretetet*, melly varázs erejü, és szükség idején csodákat tesz. Ámde mikép szeresse a' magyar jobbágy azon hont, melly neki saját földet birni nem enged, és mégis a' nem sajátától annyit adóztat. Ugyde talán kipótolja ezen honszeretet hiányát a' nagyobb föld-

*) Das nationale System der polit. Oeconomie. Stuttgard und Tübingen 1842. Vorrede : l. XXXVIII.

birtokos patriótismusa, kinek magyar anya adá kizárólag a' földet, és annak teljességét. Bár ugy volna: de a' köztehermentesség philosophiája azt tanítja, hogy azok nem akarnak, kevés kivétellel, mitsem tenni e' jó anyáért, kik ennek első szülöttjei, kikre halmozta az minden áldásait.

De V. legfontosb e' tárgy, emberiségi's erkölcsi szempontból tekintve. A' derék Mőser, Némethonnak legelső honfija, azt nyilvánítja egy helytt, hogy: „Valamelly nemzet benső életrajza saját irányt és jellemet nyer telektörvényeinek szelleme által; ezen szellemet tehát kitanulni nagy fontosságu.“ Valóban a' magyar őstelektörvények szelleme derék és tiszta az ősiségi, birtokolhatlansági és más jogtalanságok szennyétől; mivel nincs bizonyosb mint az, hogy hajdan a' jobbágyföld koránsem volt egészen szolgáló föld, és nem függött a' földesurak szabad kényszerinti rendelkezésétől, köteles levén ez a' földe használatából kivetett jobbágynek földét visszaadni, mint ezt Kálmán első törvénykönyve 19ik cikke bizonyítja. Elősmérték tehát magyar őselődjeink a' társasági egyenlőség közteherviselés örökké szent elvét. De már a' vegyes házakból választott királyok alatt hozott törvényeink szelleme nem ilyen méltányos: ezek már alig ismernek egyebet, mint urat és jobbágyot; adómentest és adózót; állítják az egyenes és jövedelmező birtok közötti hamisan kigondolt különbséget; így nyomoritják aztán meg azon néposztályt, mellyből mint tiszta forrásból kell megfrissülni minden néposztályoknak.

Hátramentünk valóban némelly árpádi és vegyes házakból tett királyok alatt, nem előre; és az ekkor keletkezett hűbéres rendszerünknel alig lehetne jobbszert kitalálni, ha kérdésül lett volna földadva: miként kell valamelly néposztályt elbutítani, henyévé, erkölcstelenné, és forrongóvá tenni.

A' robot és dézszakérdés tehát nemcsak mezőgazdasági, hanem emberiség kérdése is egyszersmind; mivel itt a' polgárisodás és emberi mivelttség ügye forog

fenn; ez pedig, — mivel ennek tényezői: szellemi fejlettség, anyagi jólét, az ezeket védő jogállapot, és közbátorság — legjobb záloga nemcsak a' nemzeti, hanem az európai általános békének és áldott nyugalomnak. Most már nekünk nemcsak vissza kell mennünk ősalkatbeli tisztább és méltányosb eszméinkhez, mikre maga a' természeti józan ész tanította őseldődeinket; hanem meg kell gondolnunk azt is, hogy olly korban élünk, mellyben, ha ennek szellemét fölfogtuk, urbéresekről 's parasztokról, azaz a' szónak sötétkorbeli értelmében kényszerített kézi munkásokról, nyájash alakzatu rabszolgákról, mint némelyek az urbéreseket nevezik, szó sem lehet. Ezen ész és szív világában, emberrelmint géppel élni nem lehet, nem szabad. Kérdjük: kik tehát a' 19ik, és a' jövő századok jobbágysai: a' gépek, a' gőz, a' vas- és rézerőművek. Ezek teszik ma sokkal jobban azon munkát, mit hajdan a' gályarabok és lovak tettek, valamint a' könnynyomó sajtók azt, mit középkorban a' mesterségre féltékeny szerzetesek és írkokok tőnek, annál inkább, hogy marad elég tennivalója az emberkéznek és észnek, ha csak a' szabad munkára szorítkozván, a' szolgámankát a' nála erősb, és kitartóbb gépre bizza is.

Igy levén a' dolgok, igen nagy mértékben korszerű e' pályakérdés. Jól tudjuk, milly áldott iránya volt az 1836 urbéri törvénynek: az tudniillik, hogy az ur és jobbágy közötti hűbéres viszonyokat örökváltság útján kiegyenlítésre vezesse, azért, mert amazok már nem századunkba valók, és sokkép károsak a' köz- 's magángazdálkodásnak. Önkényt nehezítette tehát e' törvény az urbéri viszonyoknak mindkét oldalról kezelését, azért, hogy urnak és jobbágyanak kedvet adjon az ezektől szabadulásra. Ámde megtermette-e említett törvény czélzott áldott gyümölcset? Nem; mert ur és jobbágy saját érdekeik fölött máig sincsenek fölvilágítva, és nem tudják azt, mit pedig tudniok kellene, hogy a' fennálló urbér káros egyaránt urnak ugy, mint jobbágyanak. Innen van, hogy említett törvényben, intézkedések által el sem érte cél-

ját a' törvényhozás; és a' mi fő irány vala, honunk az okszerű földműveléshez egy lépéssel sem közeledett.

Igen bölcsen van tehát, hogy illynemű kérdések feltevése által, mintegy leoldatik a' kendő önbekötötte szemekről, és az öncsalástól megóvatunk: mert itt a' patrioticus szempont mellett, felvilágosítatni irányoztatnak a' tisztán magán haszoni tekintetek is; — mik pedig, jól, tudjuk milly sikeres emeltyűk, — hogy földbirtokosaink annál jobban meggyőződjenek e' vállalat üdvös volta felől, és ezt azért, mert szomoruan tapasztaljuk, hogy honunkban a' közérdek igényei nagy küzdelemben vannak, a' néposztályi és magán érdek igényeivel; miket azonban némelly urak, közérdekek czíme alatt szeretnek árulgatni.

Mi tehát a' kérdés sok oldalú fontosságát tekintve, illyen rendet tartandunk az ide tartozó tárgyak előadásában. Mivel a' robot és dézma eredete az őskorban keletkezett urbéri rendszerben, és a' hűbéres viszonyokban rejlik, az urbérről szolandunk a' munka első része első szakaszában, melly általában akadályozza honunkban az okszerű mezei gazdaság kifejlését; előadva híven az urbér mellett, és ellene harczoló okokat. A' második szakaszban elősoroljuk a' robot eredetét honunkban, és honunkon kívül; annak jónak látszó, és rossz oldalával együtt, részletesebben pedig annak kárait, melyek az álladalmi közgazdaságra, a' földbirtokos és jobbágy magán gazdaságára belőle folynak. A' harmadik szakaszban a' dézmát historiai, jogi, köz- és magán gazdasági szempontokból tekintve, földerítendjük hasonlóan ennek keletkeztét, történeteit, nemleges és tényleges kárait. A' második rész első szakaszában elmondandjuk, minő üdvös befolyással leend a' robot és dézma-rendszer megszüntetése mezei gazdaságunkra általában, az eddig földetlen néposztályra, és magára a' nemzetre? A' második cikkben vizsgálat tárgyaul felveendjük nagyobb földbirtokosaink terjedelmesb jószágait általában, aztán ezeknek mostani kezelését; vé-

gül azon jövődében várható jövedelmezést, melyet ezek nyújtandnak, ha ama káros hatású két tényező, a' robot és dézma, ezeknek kezeléséből száműzetik. Berekesztetik a' második rész annak megvitatásával: minő időpontot lehet, és kell kitűzni a' robot és dézma megszüntetésére? előadtván az akadályok, és az ezek természetéből merített okok, egyfelől a' sietésre, másfelől az elhamarkodás eltávoztatására.

Végül, itt előre nyilvánítani bátrak vagyunk, hogy mi, jelen értekezésben megemlítendjük ugyan minden tárgynál az okszerűleg gazdálkodó nemzetek példáit, de csak párvonalkép, és koránsem azért, hogy a' fölöttük határozást más népek tekintélyére akarnók építenni; mert jól tudjuk, hogy minden nemzetnek, sőt egyének is mezei gazdálkodása, olly hely és jellem különféleségek által módosítatik, olly sok nemzeti, és más egyéniségek által föltételeztetik, hogy a' melly rendszer jó egyik helyen, másutt már káros lehet. Hasznos azonban a' külföldi mivelt nemzetek és országokbani széttekintés anynyiban, hogy ha az itt előforduló dolgokat valaki vizsgálát tárggyául tűzi ki magának, azon elvekben, miket saját alapos meggyőződéséből merítend, más nemzetek példája által is megerősödjék.

ELSŐ RÉSZ.

ELSŐ SZAKASZ.

Az urbér, a' melletté és ellene harczoló
okokkal együtt.

Mielőtt a' jelenkorunkban divatozó, magyarhoni urbért értelmeznők, tekintsük meg földmives jobbágyainak őskorbani sorsát, és azt, mint jutottak ezek fokokint jelen helyzetökbe. Ezen históriai fölvilágosítás nem látszik ugyan első tekintettel tisztán mezei gazdasági munkába valónak, sőt mintegy ide nem illő hors d'oeuvre-nek mutatkozik; azonban csekély véleményünk szerint, még sem maradhat ki innen azért, mert ezen értekezésnek világosan kitett főirányai közül való az, hogy: „az összes haza magának alapos meggyőződést szerezzen az efféle dolgok valódi helyzetéről.“ Illyet pedig lehetlen szerezni történetirási fölvilágosítások nélkül. Mi, leginkább olly irányból tárjuk fel magyar jobbágyainknak hajdani jobb sorsukból rosszabbra lett alászállását, hogy ezen históriai mutatványból előtűnjék azon nagy uemzetgazdasági igazság, melly körött jelen pálya kérdés is forog, hogy millyen a' jobbágy földmives sorsa, ollyan a' földbirtokos jövedelme is; és valamint kiszívott föld, lehetlen hogy kellőleg táplálja gazdáját: így a' magyar jobbágyoknak a' korlátlan urbér által elnyomott helyzetével, legtöbbet vesztettek földesuraik minden időben. Most már lássunk a' históriai rajzhoz.

Az árpádi házból választott királyaink alatt egészen más vala, mint ma, mezei gazdaságunk ábrázatja, földműveseink sorsa is lényegesen különbözött a' maia-kétől, sőt az akkori egyik jobbágyé is a' másiktól, a' szerint, a' mint egyik királyi, másik főpapi, egyik főnemesi, másik zárdai vár aljában lakott. A' vezérek és sz. István, sőt darabig az árpádi királyok idejében is, minden magyar vár, a' körötte fekvő 's nagy terjedelmű várföldekkel együtt, a' magyar király sajátja volt, melly földeket kétféle, úgymint: fensőbb és alsóbb osztályú földművesek miveltek, a' főispán, a' királyi tárnok és lovászmesterek felügyelése alatt. Fensőbb rangú földművesek voltak a' várjobbágyok, kik örök haszonvevői voltak a' várföldeknek, mellyeknek sajátja ugyan a' magyar királyoké volt, mint állodalmi javoknak, de ezeken a' várjobbágy és maradéka mindaddig lakhatott, míg tartozásainak eleget tehetett; mellyek valamelly kevés földbér fizetéséből, leginkább pedig hadi szolgálatból állottak.*) Olly jobbágyoknak kell ezeket tekintenünk, kiknek nem ritkán saját haszonbérleők voltak, mivel hadi szolgálattal tartozva, földeiket magok haszonnal nem mivelhették. Kézay írja, hogy ezek jobbadán elszegényedett nemesek ivadékai voltak, innen ezen név: jobbágy azaz jobb-ági, vagy jobb családbeli, kik nem élhetvén, elsőbb királyainktól nyerték szolgálat fejében említett földeket. Ezeknél jóval alsóbb, de mégis tisztességes fokon állottak a' várpolgárok, kik már kényszerített kézi munkával is tartoztak azon földért, mellyet a' földekből kiszakasztva birtak. Ezek szabad szállóknak — hospites — is nevezettek, azért, mert a' várjobbágyokkal együtt földhez kötvék nem voltak, hanem szabad költözésűek. Azonban tartoztak robottal, dézma-, vagy hegyvámval; alájuk vetettek a' megyei tiszteknek, és ollyan forma szolgálatot tőnek, mint a' mai házhelyes jobbágyaink, nem

*) II. Endre király 1231. t. k. 15 t. cz. l. Kovachich vest. com. p. 110.

levén azonban kiszabva, hány nap szolgáljanak igás vagy tenyeres munkával, és tőlük el nem vehető földesajátal birván. Ezek későbbben vagyonosságra és pénzre szert tevén, kiváltották magokat a' robot, dézma és a' megyei tisztek húzavonái alól, és a' királyok által városi szabad polgárokká tetettek; és itt találjuk honi városaink eredetét is, mint Fejér György szépen fölvilágosította az 1821-diki Tud. Gyűjt. 5-ik kötetében, l. 44. Az alsóbb osztályú jobbágyok közé tartoztak a' városolgák, kik megint kétfélék valának, úgymint: béres cselédek, és rabszolgák. Elsők udvarnok név alatt is fordulnak elő, és olyan pénzen vett, vagy hadban elfogott, de tisztességes neveltetésű és ügyes kézi munkájú cselédek voltak, kiket sz. István szabadoknak szeretett volna ugyan, — mint II t. k- 55. t. cz. mutatja — tekintetni, mint keresztyéneket, de nyers magyar uraink szolgálknak tekintették őket. Azonban, hogy ezeknek is voltak földaik, miktől őket későbbben a' hatalmaskodó urak megfosztották, magokat pedig rabszolgaságra ígázták, megtetszik IV. Béla királyunknak alul idézett törvényéből*). Őskori földműveseink között tehát legalsóbb fokon állottak a' rabszolgák, kik mint a' pogányságban konokul megmaradtak, sem a' királyok; sem a' főpapok könyörületének tárgyai nem voltak; törvénykönyveinkben, jelesen I. László III. 2. uzbégeknek is neveztetnek, kik pénzen adattak, vetettek, ingó és ingatlan sajátal nem birhattak, és mint barmok úgy tekintettek.

Mig szent István alkotta összerkezetünk állott a' maga erejében, míg a' lerajzoltam fensőbb osztályú jobbágyaink saját földdel, emberi és személyjogokkal bírtak, gazdag volt a' király, és vagyonosak vár-

*) Art. II. Item volumus, quod omnes terrae castri vel udvornicorum, ad quos populi nostri nomine, vel dominae reginae sunt congregati, castro vel udvornicis restituantur, et ipsi illi gaudere debeant privilegiato nomine hospitum liberorum. M. Kova chich Vest. Com. l. 136.

jobbágysai. Első azért, mert mint Kollár cs. k. könyvtárnok Bécsben — előadja:*) „minden megyei vár sajátja lévén, ennek várföldeivel együtt, akármelyik megyében utazott, teli magtáraiban és pinczéiben, nyájaiiban, csordáiban és gulyáiban gyönyörködhetett.“ De jóléttel dicsekedhetett a' jobbágy is, mert földszajátot és tőle el nem vehető jogokat birt, és ipara által annyira ment, hogy magát 's földét kiválthatta, mint a' várospolgárok-ról láttuk; a' várjobbágyok pedig, mint a' túrmezseiek IV. Béla alatt, vitézségök és hadi érdemeik által, jobbágyból országos, vagy egyházi nemesekké lehettek. Még az alsóbb rendű jobbágyoknak is voltak szabadföldük, mint láttuk, kiket és a' rabszolgákat az 1243-beli mongoljárás nyomott helyzetökből egészen fölszabadított.**)

Ámde ezen leírt boldogsága ősjobbágyainknak csakhamar elenyészett az összerkezettel együtt, némelly árpádi királyok pazar bőkezűsége, és a' megyei várföldek elajándékoztatásában kimutatott rövid látása által. Mivel, a' mint Kollár idézett munkájában írja: „Bár sz. István is, a' megyék földeiből elég sokat adott a' két érsek és több püspök számára; de ezzel még mitsem ártott a' hon javának. Hanem utódjai már számtalan zárdákkal terhelték meg honunkat, mint hajót szükségtelen terhekkel; kik jóval okosabban tőnek, ha szolgáló nemeseknek és várjobbágyaiknak kedveztek volna jobban. Különösen II. Endre királyunk a' tulságig fecsérlette el birodalmi várainkat és ezek földeit. Alkalmat nyujta ezen nemzet elleni bűnre, említett királyunknak szent földre tett kalandján és e' miatt fölszedett adósságain kívül az, hogy egykori nagy megszorulása idején, némelly a' honnal keveset gondoló zászlósak e' kárhozatos tanácsot adák neki, hogy a' királyi várakat, megyéket, a' korona javait 's jövedelmeit adja el örök áron a' báróknak 's ne-

*) Historiae, jurisque publici regni Hung. amoenitates. II. s. 7.

**) Fessler: Die Gesch. der Ungern. II. 1. 821—22.

meseknek, vagy vesse zálogba; mit ő, mint maga vallja,*) meg is tett; sőt szabad és örökös grófokat tett, mi ez előtt honunkban hallatlan volt, a' grófi czímet csupán hívatalt jelentvén. Illy nagy darab földet adott Tamás nevű bazini grófnak, mellyen egy város, Szakolcza épült. Így idegeníté el a' várföldeket, egy római származású és Orsini családból való, István és Baboneg nevű fő uraknak, kik őt 250 lovaggal követték a' szent földre. Miből aztán az lett, hogy a' várjobbágyok nem akarván régi szabadalmaiktól megfosztatni, és úri önkény alá jutni, szétoszlottak; kiket a' király későbbben hiába akart újra összegyűjteni, mint ezt a' n. Várad Regestrum tanusítja.**)

Ne gondoljuk azonban, hogy csak II Endre volt ilyen pazarlója a' várföldeknek, ilyen megrentója a' jobbágyoknak. Így tőnek elődjei és utódai is, néhány bölcsebbeken kívül, minők: sz. László, Kálmán, IV. Béla, és III. Endre, kik közül a' három utósó sok várföldet visszavett, és sok várjobbágyot fölszabadított. Így keletkeztek aztán honunkban a' nagy uradalmak, és ezekkel együtt a' várszolgákká aljasított, hajdan szabad bírtokos és jó karban volt jobbágyok; kiknek sorsá koronként rosszabbult 1) az által, hogy a' várpolgárok apránkint kiváltogatván magukat, és így a' följobb említett szekerezés, robot és dézma ezeknek nyakukról levétetvén, amazok vállaira tétetett. 2) Első Lajos királyunk alatt bejövén a' banderiumok, ezeknek tartását, és szükség idején kiállítási költségét, ez a' zászlós urakra toltá, kárpótlás fejébe adván nekik a' kilenczedet, melly újabb teher lón megint a' jobbágyok vállain. Nyújtott ugyan említett király ezeknek is valamit kármentesítésül; jelesen: a' szabad elköltözhetőst, mit már a' jó lelkű III. Endre megpendített, I. Lajos után pedig 'Sigmond, I. Mátyással együtt gyakorlatba is hozott; de ki tudta jät-

*) 1218-diki oklevél, Praynál: *Annal. part. I. p. 210.*

**) §§. 361 366. 368.

szani e' törvényt is némelyek ármánya, a' kiknek jobbágyai, mint Fessler jó adatok után állítja, feledték az elköltözést; mert uraik cselei által olly lefizethetlen adóságokba keveredtek, hogy sorsuknak hely és urváltoztatásával jobbitásáról még csak nem is gondolkozhattak.*)

Ha már most az árpádok, és az anjouk alatti urbéreket megtekintjük, milly nagy különbséget veszünk észre ezek között! Kollár többször idézett könyvében így adja elő a' legalsóbb lépcsőn álló jobbágyok, vagy várszolgák ősrégi urbérét: „Tartoztak, úgymond, learatni és lekaszálni az úr gabnáját és szénáját; ezenkül Mártonnap tájban adtak egy cseber mézet, egy juhot, hat cseber méhsert, hat köböl búzát, és hat petrencze szénát, és még kötelesek voltak szekerezéssel is oda, hová az ur parancsolta.“ Vessük egybe ezzel azon urbért, melly I. Lajos alatt divatozott Gyeleti—Gilet—nádorfraknói uradalmában.**) Feketetónak — ma Taicht — urbére ez volt: „Fizetnek évenként száz forintot; ötven cseber bort kimérnek; adnak száz tyúkot, tojást, ludakat 'stb.; halászatért fizetnek tíz mázsa halat. Tűzre és épületre való fát pénzen vesznek az uradalomtól. Tizedet és kilenczedet mindenből adnak. Mindenféle robotot szolgálnak. Van e' falunak is szabad halászata a' Fertőtávbán.“ Így a' többi falvak is, kevés változattal.

Lássuk már, mi lőn a' várföldek elpazarlásának, 's a' jobbágyok rabszolgákká lealacsonyításának következése? Az, hogy királyaink elszegényedtek, és a' honvédelemre elégtelenek levén, e' teher a' várföldek birtokába jutott főnemesek és papok vállaira gördítetett a' banderiumok behozása által; mellyek őket úgy elszegényítették, hogy ennek természetes következése lőn, a' jobbágyok újabb

*) Gesch. d. Ung. IV. l. 982.

***) Bona vetustae familiae ducum Giletorum, et urbarium arcis Frakno, et honorum ad eam pertinentium, anno 1360, ex vetusto ejusdem urbario, nunc vix amplius legibili excerptum, et descriptum, jussu principis Pauli Estoras, r. Hung. Palatini 1687.

csigázása és terhelése, mit ezek nem birhatván, elsőben Erdélyben lázadtak fel 1437-ben Biró Antal és Márton vezérlete alatt, kik a' fő nemeseket 's papokat kegyetlenül leöldösték, váraikat felgyújtották és kirablották; míg elvégre Csáki László vajda által legyőzettek, főnökeik kivégeztettek, elfogott czimboráik pedig, vétéseikkel aránylag, kezök-, orruk-, fülök- és ajkaik levágva haza küldettek. *) Hasonló parasztforrongás ütötte ki magát Horvátországban, egy Gubek Máté nevű paraszt főnök alatt 1573-ban, mellyet Keglevics és Alapi csendesítettek le, Gubeket és társait kannibáli módon végezvén ki. **) Honunkban mik estek II. Ulászló alatt 1514-ben a' Dósa által uraik ellen fellázított parasztlak? mindenki jól tudja. Nekünk csak azt szükség itt megjegyezni célunkhoz képest, hogy a' jobbágyok elnyomásával elszegényedtek királyaink, főnemeseink annyira, hogy majd mindnyájan a' mód nélkül uzsorás zsidók hálójába kerültek; a' jobbágyok birtokolhatlansága pedig megállítván, a' nemesi földbirtok olly guny-árra süllyedt, hogy ezt alig hinnők el, ha Fessler***) hiteles adatokkal nem kezeskednék.

Illy előzmények után született nálunk az urbér, mellyet most már szükség mindenek előtt értelmeznünk. Az urbér ollyan bizonytalan sok időre, a' földbirtokos és jobbágy között, nem költsönös szabad szerződés, hanem törvény által tettleg behozott 's megállított tartozás, mellyel köteles az urbéres koronkint, a' törvényhozás és megyei hatóság által följobb emelhető, vagy leebb szállítható közteher alá vetett földétől, köztehermentes földesurának és a' mellynek két fő tényezője van: ugy-mint kényszerített munka vagy robot, és nyers termékben kiállított földbér vagy dézma. Szellemi bonczkésünket, az észet elővéve, ennek segélyével taglalgassuk már most ezen sötétkori, és őszalkatunkban ismeretlen szüleményt, hogy átláthassuk ennek mai kor- és jogsze-

*) Turóczi Chron IV.

**) Kerchelich Hist. Eccleae. Zagrab. pag. 249.

***) Gesch. V. I. 643—5.

rütlenséget. Mint mindenki átláthatja, ez némileg a' szerződés és haszonbér nemei közé tartozik; de sajátságosul úgy, hogy sem egyiknek, sem másiknak nem lehet őt nevezni. Haszonbérnek nem, mert ebben a' jobbágy fizet olyanért, minek ő mi hasznát sem veszi, sőt kárát vallja. Kényszerített munkáinak egy részét ugyanis azért köteles tenni, mint Hüllman *) bővebben fölvilágosította, hogy földesuri pártfogás alatt lehessen, ki őtet minden megtörténhető sérelmek és erőszak ellen biztosítsa, fölötte silány levén középkorban az állodalmi és hatósági védelem elannyira, hogy minden földdel nem bíró, vagy birható egyénnek saját földesuri védelem alá kelle vonulni, és e' védelemért kézi, vagy más munkát tenni földesurának. Ezen történelmi köteleltséget és jogot már tisztára letörlötte az idő, melly jelenkorban más védőt nem ismer, 's nem is kíván ismerni, mint a' küllellenség ellen ugyan a' királyt és ennek hadait, belmegtámadók ellen pedig a' törvényhatóságot; miknek számára azonban eleget adózik a' jobbágy, az ugynevezett hadi és megyei pénztárakba. A' patriarchai, kegyuri, és atyáskodó védelemre tehát, melly tudjuk millyen szokott lenni, ma már szükség nincs; sőt ez alól örömet szabadulna majd minden jobbágy, ha lehetne, azon okoknál fogva, miket alább az urszékek alkalmával megemlítendünk.

Továbbá a' haszonbér vagy örök, vagy ideiglenes. Az urbért sem öröknek, sem ideiglenesnek nem lehet mondani, mert a törvény minden harmadik évben rendelkezhetik róla, meddig tart tehát, bizonytalan. De szerződésnek sem lehet azt igazán nevezni; mert ez szerződő felek közötti szabad egyezkedést föltételez, ámde urbérnél a törvény állította meg a' jogokat és köteleltségeket, az ur és jobbágy befolyása nélkül, és így „rólunk nélkülünk.“ Az is igaz, hogy a' szerződésben pontosan föl kell tenni minden köteleltséget, határozot-

*) Deutsche Finanzgeschichte. Art. Land frohnen.

tan ki kell mondani minden terhet, hogy tudja mindenik fél magát mihez tartani. Ugyde az urbérben, jobbágyot illetőleg, ez nem történik, mert az ő hadi és házi adózása följebb is emelhető, és így ingatag. Minő terhekkel és kezelési visszaélésekkel jár a' nem pénzben, hanem kényszerített munkákban és nyers termékekben kiállított földbér? ezekről alább. Itt csak azt említjük, hogy nincs biztosb, alkalmasb, könnyebb és olcsóbb kezelésű földbér, mint a' pénz; — de csak úgy, ha ennek kulcsává sem az ingatag, följebb vagy alább szökellő termék-ár nem tételik, mint némelly honokban, sem a' különféle politicaai conjuncturák szerint könnyen változható pénzkelet; — mert ennek kezelésében nem eshetnek olly sokféle visszaélések, minők majd mindennapiak a' nyers termékeknel, és a' kényszerített munkáknál, mik épen ennél fogva az adót kezelők, és adózók erkölcsére is veszedelmes befolyást gyakorlanak.

Azonban urbért illetőleg, itt megint a' sötét kor nyomoruságaival találkozunk. Jól tudjuk, milly pénzetlen volt az, és milly nyomoru eszközöket gondolt ki, a' pénz becsének állandósítására. Nem akarunk ismét a' históriai szövevények rejtekei közé tévedni, hanem azt mégis ki kell mondanunk, hogy jelenleg több pénz megfordul egy tehetősb jobbágy kezébeu, mint hajdan száz, vagy több jobbágy telekkel biró földesurében, ha föl vesszük, hogy a' 12dik században az oklevelek tanusításai után, olly nagy darab föld, mellyen Szalonta mezőváros fekszik, vásárjog-, rabszolgák- és földdel együtt, 1300 táján 82 ezüst márkán, vagy 328 ezüst forinton kelt el; Mykus- uradalom egy negyede pedig, várkastély-, öt szőlőhegy-, malmok-, szolgák-, és szolgálókkal együtt négyszáz márkán. *) Illy csekély levén a' forgásban levő pénz mennyisége még a' 16 században is a' magyar birodalomban, mind Magyarország, mind Erdély, mind Tótország, állandóan megállította a' szükséges dolgok

*) Katona, Hist. Regg. t. V. p. 180

árát; melly árszabás, mintegy félszázadig, a' gyakorlatban sértetlenül meg is maradt. Maximilián alatt 1563 nálunk következő ára volt törvényesen megállitva az előszámlálendő dolgoknak: egy mérő muntliszt 20 ezüst fillér, árpa 13, zab 15, rozs 10, egy kövér lud 6, hatökrös szekérszéna 60, szalma felényi 's a' t. *) Erdélyben 1536ban egy ökör, vagy fejős tehén ára volt 6 forint, egy hároméves vágó marha pedig, de a' mellynek faggyuját és bőrét vissza kellett adni, 60 fillér, egy kövér bárány 8, egy juh 12, egy lud 2, egy tyuk 1, egy köből zab 5, 'sa't. Schlavoniában **) 1538 még a' készítmények ára is megállitott a' törvény által, a' termékekkel együtt, például: három róf daróczposztó 1 for., egy róf nehéz selyemkelme 2, egy pár jó csizma 45 fillér, egy ökör 12 for., egy fejős tehén 6, egy hízott sertés 2, egy sovány 1, 'sa't. ***)

Most már, ha kérjük: minő alapon nyugszik az urbér? azt kell mondanunk: olyan fogalom- és körülmény-zavaron, mikhez hasonlóra alig lehet találni; mert mint láttuk, ez szerződés is, nem is, haszonbér is, nem is; jog is, mert haszonra adott földért csakugyan kell fizetni mindenütt, de jogtalanság is, mert ugyanazon dologért kétszer is kell fizetni; de körülmény-zavar is, mert a régi pénzetlen kor nyomai összezavarvák benne a' mai már nem olly pénzetlen idő körülményeivel, az avult patriarchalismus, ököljog, és hűbéresség, a' mai jogléttel, mindenikből van benne bizonyos adag; melly különböző elemek aztán annak koronkénti foltozgatását teszik szükségessé, de ugy, hogy mivel általában hibásak az elvek, és az egész, mint láttuk, következtetésében nyomasztó, „elutasíthatlan kötelelőssége—mint R o t t e c k szól****) minden fölvilágult, jog-

*) Listhii Comment. de Coron. Maxim'liani: Bél Mátyásnál illy czímmel: Collectio monumentor. l. 503.

**) Vagyis azon részében Magyarországnak, mellyet hibásan Schlavoniának neveznek.

**) Kerchelich. hist. ecclesiae Zagrab. l. 319.

****) Staatslexicon. Art. Frohnen.

szerető, vagy legalább a' korszellemet eszélyesen méltányló törvényhozásnak, ezen tetteleg, de nem jogilag fennálló elnyomási viszonytól, az elnyomottakat megszabadítani."

Mi, sem a' tisztán históriai, sem a' tisztán észjogi iskolának nem levén tanítványi és kedvelői, a' hol lehet öszhangba kívánjuk hozni mind a' kettőt; örömet nyújtjuk tehát füleinket az ellenfél kihallgatására, és így itt is hiven elősoroljuk azon vé d o k o k a t, mik az urbér mellett felhozatnak, ennek számos barátaitól.

I. Védokok az urbér mellett, és ezek bírálata.

1. „Az urbér, így szólnak, sok tekintetben hasonló levén az örökös haszonbérlethez, osztozik ennek kitünő hasznaiban is. Ez által nyer a' tulajdonos, nyer az urbéres. Első azért, mert tulajdonosi szabadsága, őseitől öröklött adómentessége, és ősiségi joga örökre biztosítva van, magának és maradékainak. Nyer a' második, mert birási joga ennek is hasonlólag ingatlan alapon áll, mellynek öntudata neki ösztönt, és e' fölött reményt is nyújt arra, hogy urbéres földet javítására fordított költségei és fáradsága gyümölcset nemcsak maga éldelheti, hanem örökösei számára is biztosította; mi őt, ha jól gondolkozik, megint arra serkenti, hogy kéz- és pénzerejét urbéres földet gyarapítására fordítsa."

2. „De jövedelme is biztosítva van, tulajdonosnak úgy, mint jobbágnak az urbéri rendszer által, mert mindenik tudja, mivel tartozik szerződő társának, nem úgy, mint az ideiglenes haszonbérben, melly mellett boldog 's termékeny évben nyer a' haszonbérő, vesz a' tulajdonos; mostoha évben nyer a' földbirtokos a' haszonbérő kárával. Nem így az urbérnél; urbéres, ha több terem többet ad, ha kevés terem, kevés dézmát nyújt a' tulajdonosnak. Valóban az urbért sokkal üdvösbnek lehet tartani a' haszonbéri rendszerénél, mert ez egyenes elmentébe tevén a' haszonbérő érdekét a' tulajdonoséval,

és arra bírván, hogy saját hasznát ennek kárával eszközölje, sokféle csalásoknak, versengéseknek, jobbágynyomorításnak nyit ajtót, a' szükséges javítások előtt pedig, mikre csak a' hosszú időre biztosított birtok, és ennek bizonyos reménye buzdíthat, az utat bevágja. Mert ha az itt előadott szempontokat kissé figyelmesebben megtekintjük, úgy találjuk, hogy csalásokat illetőleg, el merete mondani egy mezei gazdaságban megöszült és első embere Európának, hogy „ha a' legjelesebb törvénytudók négy egész hétig egyetlen egy bérlési kötéssel foglalkoznának, még sem tudnának olyat készíteni, melly a' jószágot egy csalárd haszonbérlő rontásai ellen megoltalmazhatná.“ — A' versengéseket mi illeti, ezeket sokféle dolog szülheti, kivált mikor a' jószág visszaadására kerül a' sor, részint az igen különböző becsük, részint a' becsüsök önkénye miatt. De legtöbbet szenvednek a' jobbágyok, mint ezt a' felső olaszthoni, és kivált az írlandi jobbágyok sorsa eléggé bizonyítja, kik közt amazok sorsa jóval nyomasztóbb a' magyar jobbágyokénál; mi abból is kivethető, hogy Burger, ki mindkettő sorsát jól ismerte, felső olaszországi remek utazásrajzában azt meri nyilvánítani, hogy csak úgy mentetik meg említett tartomány szerfölötti népessége az éhhalálástól, ha minden az országhoz és kegyes alapítványokhoz tartozó földek örök haszonbérbe adatnak a' kormány által, de csak olyan földműveseknek, kik iparuk által bebizonyítani képesek azt, hogy az örök haszonbérnél nincs biztos eszköz a' földben fekvő tőkepénzből tetemes, csonkítatlan, és a' termékek közép árával egyező évenkénti jövedelem nyerésére. Az írlandi elszegényedett jobbágyok pedig mire jutottak a' haszonbéri rendszer mellett, Europaszerte ismeretes; amazok sorsához képest a' magyar jobbágy állapotja valóban irigylésreméltó.“

3. „De ne menjünk messze a' példákért; vegyük fel csak a' két testvérthoni jobbágyokat, és vessük egybe az erdélyieket a' magyarhoniakkal. Milly keserves sorsa

van amazoknak, emezekével egybehasonlítva! A' derék Teleki Domokos gróf híven lerajzolta amazokét egy 1841-diki, a' Pesti Hirlapban közlött értekezésében, mellyben előadja, hogy az 1791-diki törvény előtt, előbb vetette a' földesur jobbágyát testi büntetés alá, mint őt kihallgatta volna, ugyan azért említett törvény ez eljárást tiltva, a' kihallgatást előbb megtetetni rendeli. Mi ezen abnormis helyzetnek az oka? Az, hogy Erdélyben miud e' mai napig nincs urbér a' szónak igaz értelmében, mert Mária Terézia urbére 1791-ben elfogadtatott ugyan provisorie, és az urbéri állapotnak jelenleg is fő alapjaul szolgál, de azért az urbéri viszonyok teljesen megállítva nincsenek ezen földalatti termékekben gazdag kis országban; sőt — mirabile dictu! — még ugyanazon egy faluban is különböznek az urbéri illetőségek.“

4. Végül az urbér-barátok erősségül felhozzák ügyök mellett mind azt, hogy az urbér fölötté régi, és még sz. István korából való, — ki igen bölcsen kiszabta a' várjobbágyok tartozásait és kötelességeit, egy legendában följegyezve ezek meg is maradtak egész I. Károly idejéig, de ekkor elsikkadtak; azonban, hogy volt törvényrel megállított urbére sz. Istvánnak az őskorban, erről mind az 1222, mind az 1231 években költ arany szabadság czikkjei kételkedni nem hagynak; *) mind pedig azt, hogy a' mezei gazdaság legnagyobb csillagai az új korban, jelesen: Joung Arthur, és Thaer porosz királyi tanácsos, a' földbér változatlansága mellett nyilatkoznak, első azt mondván, hogy „az angol földbér változatlanságát nem magasztalhatjuk eléggé, ennek köszönhetjük jobbadán azon földjavításokat, miket szomszédaink csodálnak.“ A' második pedig így nyilatkozván, hogy „az örök haszonbérbe adás hasznai olly nyilvánvalók, hogy annak szoros számításu korunkban nem sokára közönséggé lételéről kételkedni nem lehet.“

*) 1222: 19 és 1231: 27. Statuimus jobbationes castrorum secundum libertatem a sancto rege concessam.

Illyen védokokkal védik a' maradás baráti az urbért; rázogassuk meg már most, mi ezeket együl egyig. Az első védokot illetőleg, ez más szavakkal ide megy ki: „örizzük körömszakadásig az urbért, mert ezen, mint alapon nyugszik nemesi szabadságunk, adómentességünk, ősiségünk, és ugy szólván minden előjogaink, miket Europa nekünk irigyel; mert ha az urbér kiüttetik már is megingatott nemesi előjogaink épülete alól, legott összedől az, mivel a' jobbágyság kiváltván és olly szabaddá tevén magát, mint mi, bizony nem viselendi helyettünk a' közterheket, nem katonáskodik, földbirtok- képes leend, és ekkor hova lesz a' mi szabaldalmunk, mit derék eldődeink nekünk vérrel szerzetek? Hiszen elég az, hogy mi az urbéri telkeket köztehervisélsre már átengedtük; átengedjük-e sarkalatos jogainkat is, és befogassuk-e legszebb lovainkat diszhintainkba, 's ezeken küldjük-e ki robotosainkat robotra, ezeken hozassuk-e őket haza is, hogy szegények utközben elne fáradjanak? Nem akarunk most, mivel itt helye sincs, közjogi kérdésekbe mélyen bonyolodni: de urbért illetőleg, ki kell mutatnunk, ennek tényezőinek jógalaptalanságát, és ennek mint ilylennek, földbirtokosra ugy, mint jobbágyra, igen káros hatását. Mert csak tekintsük meg az urbért, ennek egész kiterjedésében és minden oldalairól mint illik, nem pedig mint szoktuk, egyoldalulag, és kérdjük: miért olly parányi jövedelmezésüek a' magyar uraknak urbéres jószágaik, sőt miért olly káros a' robot és dézma? Feleljük azért, mert az urbéri terhekkal elválhatlan kapcsolatban áll a' közteherviselésnek már szinte elviselhetlenné vált kötelessége; melly annyira kimeríti a' jobbágy erejét, hogy neki csak parányi erővel lehet mivelni azon földet, mellyet bir, pedig tudjuk, hogy földmívelés sok pénzbe, fáradságba kerülő befordítások, javítások, szóval pénztőke nélkül nemcsak nem jövedelmező, sőt káros, és olly csekély hasznu, hogy a' jószágmormány által majd minden hasznaiban fölemésztetik. Mert ha jól meggondoljuk a' dolgot, nem az urbéri tartozás

teszi az urbért terhessé, — mivel ez bizony szenvedhető, — hanem az, hogy olyan mellékteher van vele egybekötve, értjük a' közterheket, mellyek jóval nagyobbak magánál a' sajátlag vett urbénnél, mivel amaz határozott mennyiség, emez határozatlan, és így a' mellékteher jóval nyomasztóbb, mint a' fő teher. Aztán, ha ilyen is, csak históriai és jogalapou nyugodnék: de azt lehet mondani, egészen jogalaptalan. Mert hogy az urbéres földek históriai eredetére ismét visszamenjünk, ezek Árpád apánk, és főleg sz. István óta, együl egyig megyei várföldek voltak, és valóban közteher- viselésre rendeltettek, mellyektől kelle katonáskodni, dézmával adózni eleitől fogva a' várjobbágyoknak és polgároknak, de — értsük meg jól — nem a' magános földesuraknak ám, hanem az állodalomnak; mert a' magyar király ezeket nem úgy bírta, mint családi javakat, hanem mint közteherviselésre rendelt, és róppant kiterjedésű földet. Igaz tehát, hogy feküdt ezeken eleitől fogva közteher, de nem feküdt földesuri, például: kilenczed, robot, füstpénz, és egyéb; ezek csak akkor nehezettek ezekre, midőn a' várföldek magános uraknak, zárdáknak, főpapoknak, jog- és helytelenül elajándékoztattak, mivel az által szenvedett a' honvédelem, mellynek az elszegényedett, megyei hadaktól többé hadba nem kísérhetett királyok által szükségkép azok nyakára kellett gördülni, kiknek ajándékoztattak az eddig is közteherviselő állodalmi földek. Nyilván említi ezen körülményt Roger alul idézett szavaiban, fejtegetve azt, miért áradott el rajtunk olly hamar és könnyen a' mongolok iszonyu serege. *) Ezen históriai adatokat tudnunk kell, hogy az

*) De destructione Hung. per Tartaros facta. cap. X. Per prodigalitem quorundam progenitorum suorum — Belae IVti — jura comitatum erant adeo diminuta, ut meritis, et demeritis personarum non discussis eisdem possessiones, villas, et praedia ad comitatus pertinentia in perpetuum contulissent; ex quo — reges — viros comites non haberent, et cum incederent, simplices milites, propter diminutionem comitatum putarentur.

urbérrel 1715 óta egybekötött közteherviselés jogalap-
talanságát megérthessük. A' dolog tehát így áll. Ósrégi
alkatunk alatt jelen jobbágyföldek egyedül csak közter-
heket viseltek, urbért épen nem, mert egyéb földesurat
nem ismertek, mint a' magyar királyt, ezt is úgy, mint ál-
lodalom fejét, nem mint magán földbirtokost. Némelly
árpádi, és más királyok alatt igen nagy részben elide-
genitettek ezek főuraknak, úgy hogy II. Ulászló alatt
már ezek vagy elajándékozvák, vagy zálogba vetvék vol-
tak. Az 1514: 2. t. cz. ugyan óvást tett a' pazarlások ellen;
de már későn, mert a' következő 3ikt. cz. tanusit bennünket,
milly csekély számra olvadt le azon hetven vár, és ugyanan-
nyi uradalom, miket első királyunk rendelt a' honvédelemre,
és ugyanaz örökre szomorú tanuja leend az austriai házból
került királyaink előtti magyar statusgazdálkodásnak. E'
miatt lett maga II. Ulászló is olly pénztelenné, hogy mint
Heltai, kortársa írja: „a' budai husárosoktól mindennap
rovásra hordatta a' hust, és a' budai királyi fénylak azon
korban igen drága üvegablakai kítőredezvén, ezeket nem
birta kijavítani.“

Méltánytalan tehát a' közteherviseléssel egybekö-
tött urbér; mert közteherviselés 1715 előtt, nemcsak
a' mai urbéres földeket nyomta kizárólag, hanem együtt,
sőt tulnyomólag az allodialisokat is, és midőn a' jobbágy-
földek minden kárpótlás nélkül tetettek említett évben
kizárólag ilyenekké, amazok pedig fölmentettek, ez ál-
tal olly csapás esék jobbágyainkon, minő esnék azon har-
mon, mellyre ura két nyerget tenne. Vagy talán adatott
némi engedmény akkor jobbágyainknak? Vannak fájdal-
om! elegenden még ma is olyanok, kik ilyen históriai
tévedésben vannak, és azt hiszik, hogy a' földesurak ek-
kor engedték át urbéri telkeiket a' közteherviselésre. Ám-
de ez olly állítás, miből egyetlen betű sem áll. Tény az,
hogy midőn a' magyar fő nemesség a' honvédelem kö-
teletségét nyakáról lerázta, egyetlen telket sem adott
uradalmából át szabadon bírásra jobbágyainak a' közte-
herviselés fejében; egyetlen napot sem engedett el az

urdolgára szánt napok közül azoknak; és így az állandó adó behozatalakor egy mákszemnyi áldozatot sem nyújtott a' hazának, semmi kárpótlást a' jobbágnak. Olly jog tehát, mellyről az első védokban szó van, az urbér által korán sem biztosítatik, mert erre az kívántatnék, hogy szilárd alapon állana históriailag az urbérnek a' közteherviseléssel mindenkori összeköttetése; mi valamint észjogilag képtelen, ugy históriailag ki nem mutatható.

De 2or jö vedelmi biztosítékot is fölötte csekélyet nyujt az urbér, földesurnak ugy, mint urbéresnek. Elsőnek nem, mert ezen rendszer osztózik az örök haszonbér minden alkalmatlanságaiban és káraiban. Első ezek között az örök lekötés, melly valamint mindenben, ugy kivált a' mezei gazdaságban fölötte káros. Mert ugyan mire építjük ezt? Tán arra, hogy a' gabnaár nem változik és örök becsét mindenkor megtartja. Látuk följebb a' história szövétnekénél, minő ára volt 300 évvel ez előtt annak, bár törvény által volt állandósítva; de azt is épen azon históriai nyomon állithatjuk, hogy ezen törvény daczára a' 16ik században volt ollyan év, — 1583 — mellyben Erdélyben öt köböl búzát lehetett venni egy, — kilencz akó bort, két magyar forintot*). Korunkban is jól tudjuk voltak évek, mikben a' gabnaár egytől ötven forintig emelkedett. Hol van itt a' gabnaár változatlansága? De tán a' pénz állandó becsére építjük az örök kötést? ez még ingatagabb, mint a' gabnaár, mint ezt is jól tudjuk. Vagy talán a' kézi munka becsének örök állandóságára? ez is mellékes és esetékes körülményektől függ, és különösen a' népességtől, melly változékony. Illy ingatag alapokra építeni már örök kötést, fölötte káros. Nincs olly viszony, melly jövendőben nem változhatnék; ugyanazért örök kötést tenni már magában képtelen és káros, mert a' dolgok becsai változnak az idővel együtt, és lehet ollyan telek, melly a' körülményekhez képest idővel magasb árra emelkedhetik egy

*) Felmer. Hist Transsilvaniae pag. 182.

egész helység határánál. Mert valljon ismerjük-e a' föld gyomrában rejlő kincseinket együl-egyig? tudjuk-e bizonytal, hogy ezekben nem rejtezik vagy valamely gazdag kőszén-, vagy más kincsbánya, melly annak becsét mód nélkül emelni képes? Állithatjuk-e biztosan, hogy soha sem menend el örökre lekötött földünk mellett valamely közlekedési vonal, melly azt igen bőven jövedelmező kincsforrássá teheti? és ezen esetekben a' földbirtokos a' jövedelem minimumát, igaz, biztosította magának, de a' maximumról örökre lemondva; mi mikép egyezzék meg az okszeres gazdálkodás elveivel, meg nem foghatjuk. —

De a' jobbágy jövedelme sincs biztosítva, azon okoknál fogva, miket eddigelé elősoroltunk; mert a' közteher koronkint följobb emelhető levén, reá örökös, határozatlan teher rovatott, mi alatt előbb utóbb sülyedni kell. És valamint az ezelőtt száz 's több évvel örökre lekötött, de még akkor jobbadán víz alatt hevert, nagy terjedelmű uradalmak birtokosai, fölötte nagy kárt tettek maguknak 's maradékaiknak, hogy azokat gúny-árért örökre elidegenítették vagy lekötötték, mivel azoknak becase jelenkorunkban százszorta nagyobb, mint volt akkor; épen így van a' dolog az urbéresekre nézve is, ezek is örök urbér által olly terheket voltak kénytelenek felvállalni, mik akkor még nem is léteztek, és azóta óriási nagyságra emelkedve, majd minden tiszta jövedelmeiket elnyelik honunk mostohább vidékein.

Az ideiglenes haszonbéri rendszert illetőleg, ennek igaz, vannak árnyékoldalai, de vannak fényoldalai is; mellyek olly honokban, mellyekben nagy intelligencia, törvényhozási felügyelet, okszeres gazdálkodás honosak, mint például Angolhonban, olly igen túlnyomók és fényesek, hogy kártalanítják annak esetékes ártalmait; de ezekről alább bővebben, a' második rész 2-dik szakaszában.

3. Erdélyt illetőleg, igaz, hogy ezen testvér honunkra nézve az urbér behozatala kívánatosb lenne a' mostani korlátlanságnál; valamint a' Mária Terézia úrbére is valóban nagy jótétemény volt akkori Magyarhonunknak

azért, mert a' legkisebb jó is kívánatosb, ennek teljes távollétinél, de csak addig, míg az urbér elavitásának előzményei, minők: tagosztály, hitel, 's törlesztő bank, ösiség eltörlése, bírtokolhatás, 's t. b. meg nem születnek, de ekkor ott is, itt is olly korszerűtlenné váland az urbér, mint őselődink által gyakorlott sátorban lakás, a' házban lakhatás —, lóháton járás a' gőzösen utazhatás korában.

4. Urbér régiségét, és jelenkorunkban is nagy nevek általi támogathatóságát mi illeti: milly különbség létezett az ősrégi, még a' közteherviseléssel nem párosított urbér és a' mai között, a' följebbiekben láttuk. Itt tehát csak azon különbséget kell kiemelnünk, melly van az angol földbéri változatlanság, és a' magyarföldi között. Igaz, hogy a' derék agronom, Young teszi említett megjegyzést; ámde itt is kérjük: dicsekhetik-e magyar állodalmi földadónk angolhoni állandósággal és változatlansággal? épen nem, mert ez, ha a' história szavára hallgatunk, őскеzdetben nyomta dézma név alatt földesurainkat úgy, mint jobbágyainkat; melly dézma, mint alább meglátandjuk, országadó volt, és honvédelemre rendeltetett. Angolhonban most is legtöbb országadót fizetnek az urodalmak birtokosai, még a' király is saját uradalmaitól; itt tehát a' bírtoktalan földmives aránylag keveset adózik, és ezen adó is változhatlan levén, nem nyomasztó. De nálunk milly igen emelkedtek a' közadó rovatai csak egyetlen század alatt, mutatják az ebből eredett sulyos körülmények. Jelesen: honunk egy megyéjében, melly öt királyi várost bírván kebelében, és mind fekvési mind kereskedelmi tekintetben beneficiált helyzettel dicsekhetvén, adozó népe csak egyetlen évről **155,133** p. forinttal maradt adós a' hadi pénztárba; **30,316**-tal a' háziba; melly **185,449** p. forintnyi summát, ha ő megfizetendi, bizonynyal a' jövedelmező tőkéhez kell nyúlania, mi már a' tönkre jutásnak előfutára; mert földbérnek és adónak mindig a' tiszta jövedelemből kell kikerülni, épen úgy mint a' kamatnak. Ezért fakadtak aztán jelen országgyűlésünkön a' **KK.** és **RR.** azon szomorú vallomásra,

hogy: „a' közköltségek mellőzhetlen nevelése, az adózó nép erejét fölül haladja.“ Szükség ezen aggasztó helyzet okait földeríteni. Legfőbb oka rejlik ennek adózó rendszerünk már említett ingatagságában: minél fogva a' jobbágy sohasem tudhatja közadója maximumát, és e' miatt örök bizonytalanságok között hányatva, biztos számítást nem tehet jövedelme alapjául. Mi igen keserves helyzet. Másik oka ennek az, hogy bár a' födesurat illető tartozások, minők: robot, dézma, füstpénz 'stb. úgy látszik állandóbbak, mivel törvénnyel megállítvák, és így legalább egyik országgyűléstől a' másikig följebb nem emelhetők; ámde ezeknek egy része nyers termékben szedetvén ki, alá van vetve az illynemű földbér nyomasztó csalékonyságának, mellyről alább bővebben szólandunk. Most már következnek:

II. Az urbér ellen harczoló okok.

Elsőben az urbér jelenkorunkban korszerű lenni megszűnt, mert nincs összhangban a' mai tisztább, alaposb és nemesb fogalmakkal. Ez, mint látjuk, az önző sötét kor szüleménye, és e' fölött Olaszhonból került, különben nem érdemellen királyaink alatt csúszván be alkotmányunkba, mind e' mai napig nem hagyja kifejleni földmivelési, gyár- és kereskedelmi iparunkat. Korszerűtlen tehát a' legnagyobb fokon, mert ellenkezetben áll a' mai emberibb eszmékkal, minők ezek: hogy a' kézi és más munka senkít meg nem becstelenít, sőt a' hajdan királyok és fővezérek által is gyakorlott földmives munkán áldás látszik. Ellenkezetben van továbbá azzal, hogy az adózás és közteherviselés senkit nemtelemné nem tesz, sőt olly polgári erény, mellynek magas becse van minden el nem fogúlt előtt. A' közép korban ugyanis, meg kell vallani, szűkeblű önzés lelke járta át a' fensőbb osztálybeliek szívét, mellynek eredménye az lón, hogy példaul Angolhonban az egész brittföld 33,000 család között felosztaték, és ebből a' dolgos köz- és alosztály méltatlanul kirekeszteték. Így nálunk is ósalkatunk elhanyaglásával. Ámde jelenko-

runk méltán nemtelennek bélyegzi ezen szűkkeblűséget, és olyannak, melly csak családjára —, az állodalom fölvirágzására, a' jog- és méltányságra pedig mitsem ügyel. A' mai korszellem jeligéi, a' jog, és szabad fejlődés. Útálat-
tal olvassuk ma a' spártaiak helota-vadászatát, a' rabszolgaságot, a' népességet gátló törvényeket, a' néposztályokat egymástól elkülönző előjogokat; mert ezek ellentétei az emberiségnek és a' tisztább kereszténységnek, mely-
lyek jog- és kötelességbeli egyenlőséget kívánnak; és azért, mert tudjuk, mikép emberiségünk földadata az, hogy legyen szabadság és szabad fejlődés e' földön; az állodalmaké pedig az, hogy a' honpolgárok egyenlőkép védessenek és boldogíttassanak: a' fensőbb néposztályok ne legyenek kényurak, hanem erényes honpolgárok; éljen mindenki, és hagyjon élni mindenkit. Ne zárkózzanak el a' nemzetek, mint a' hajdaniak, hanem alakítsanak egy nagy nemzetegyletet, melly közölje nemzettestvéreivel a' találmányok és fölfedezések kincseit; dicsőségének tartsa minden honpolgár minél több áldozatot vinni a' honoltárára, ellenben szégyeneljen elviselhetlen terhet gördíteni a' roskadt vállakra, akadályozni a' szellemi fejlődést, melly vétek az emberiség ellen, útjába állani a' közmiveltségnek, és gátlani a' közjóllétet. Pirúljanak azok, kik ezen emberi elveket életbe léptetni vonakodnak, és emberibb századunknak ezen dicső jellemét felfogni nem bírják.

Milly sokban kell tehát különbözni ilyen jobbra változott korban, köz és magán gazdálkodásunknak is a' középkoritól: miután már tudjuk, milly nagy befolyása van az erkölcsi és szellemi erőnek a' gazdálkodási életre is, az iparnak pedig az önállásra és szabadságra, a' munka okszeres felosztásának az előmenetelre; miután a' múltak tükréből tudjuk, és látjuk, miként buktatá meg és tette tönkre a' hűbéres szolgákra bízott földművelés a' legvirágzóbb állodalmakat, végre miután meggyőződünk a' felől, hogy az okos iparrendszer által öszhangba hozott kor- és okszeres földművelés, gyártás, és kereskedés minden állandó életre számolható status alapja. Mind ezeket

nem tudá, sőt nem is sejdíté a' középkori köz-, és magán gazdálkodás. Ez a' védrendszerre támaszkodott, és a' jobbágy földmivesek örök kiskorúságban tartásában vélte föllelhetni üdvét; magok pedig a' védők gyűlöelői voltak a' csendes iparos életnek, kedvelői a' harczzszomjas, foglalni szerető nyugtalan életmódnak. A' sötét kor tehát békóba veté a' földet és földmivest, eifordúlt a' földmivelés nemtőjétől, melly egyedül képes embert és barmot megmenteni a' nagy éhségtől, a' tönkre jutás iszonyú vészzeitől. Tudnunk kell azonban, hogy még is tūrhető vala az urbéri rendszer középkorban azért, mert az e' korbeli emberiség szükségei jóval csekélyebbek voltak, mint ma, népessége is felényinél kevesebb a' mainál, az éhség, a' hadak, a' dögmirigy korlátlan ereje iszonyú embertömeget elragadván. Ámde minő fonákság az, midőn valamelly állodalom, testület, vagy egyén, nem ügyelve a' korok illy metsző ellentéteire, nem figyelmezve a' középkori gazdálkodás káaira, és rosz következéseire; nem az új eszmék-, újabb találmányokra, a' jogtan óriási haladásaira, keleti hanyagsággal tespedni akar tovább is a' középkor régen elavult rendszere árnyékában! Hiszen az emberiség haladásait nem említve, milly nyomorú nézetei valának a' sötét kornak a' jogról! Ez jognak szentesíté azt, mi csak tény volt; azon dolgot, minek akármelley uton birtokába jutott, úgy tekinté, mint többé el nem vehető sajátot; mit egyszer gyakorlatba vett, — joggal-e, vagy jogtalanul? azt nem kérdé — ehhez makacsul ragaszkodott: vélvén, hogy a' birtok és gyakorlat egyszersmind jog is, e' szokásos birtokot és gyakorlatot felbonthatlannak hitte, és az elidősödés nyomorú elvét sok esetben használta. Végül csak magánjogot ismert, a' közjogról pedig alig álmodott, innen rút élete szüntelen harczzban, vérengzésben, és nyugtalanóságban folyt le.

„Jaj de, így szólnak itt az urbérbarátok, sokat szelidültek ám az időkkal együtt az urbéri viszonyok, nem olyanok ezek ma, mint voltak a' sötét korban. Vessük csak össze a' II. Ulászló korabeli urbért, az 1836-diki-

val, olly nagy különbséget találunk ezek között, minő van a' föld, és ég között.“ Mi is tudjuk, hogy ennek hangos dicsérői voltak, és vannak; méltán is: mért ennek t. czikkjeit áthatotta az emberibb kor méltányos szelleme, és mégis ezen jótékonynak látszó urbér ellenében, — melly az 5-dik cz. 3-ik §-ában azt rendeli: „ha valamelly irtvány a' jobbágytelki állományban foglaltatik, elannyira, hogy természetét elvesztvén, már az állománynak részét tenné, az ettől többé el nem szakíthatatik“ — Zemplén megyében nem rég megtörtént, hogy a' Tisza és Bodrog közt fekvő K. helységben, négyszáz család lőn földönfutóvá a' miatt, hogy őseik fáradatlan szorgalma és ipara, 19,000 holdat vevén ki a' feneketlen lápok, ingoványok, alkalmatlan bokrok és surjánok körmei közül, és jutányos földbért fizetve, élvezett boldogságuk irigységet gerjeszte... Hogyan? ugy hogy említett magasztos törvény-czikk 4 §-sa azt rendeli, hogy: „a' jobbágytelki állományok fölcserélései, mennyiben ezek a' földesúrnak kijelentett megegyezése nélkül történtek eddig, ez által felbonthatók.“ Ez jó ürügy lőn a' K. földesúri családnak, a' régi gyakorlat felbontására, és 400 jobbágycsalád tönkretételére. A' birtokos család tehát megtiltva az irtvány felosztását, urszéke előtt megkezde a' pört, természetesen jó sikerrel, ugy hogy az urbéri illetőség 11 és $\frac{1}{4}$ telekre szorítatván, és ezek is olly helyen adatván ki, hol a' szántásvetés emberemlékezet óta meg nem kísértetett, ekkép a' földészeti munka teljes lehetlenséggé vált; ugyanazért az elcsapott nép föl nem véve irtvány díját, és kimetszett földeinek műveléséhez sem fogott, mi által olly inségre jutott, hogy sem adóját nem fizette, sem magát nem táplálhatta. A' mi itt legborzasztóbb az, hogy mig ennyi számú iparos, és status adóját hiven teljesített, csöndes lelkületű nép, kétségbe esve éhhalállal küzdött: addig a' fensőbb helyeken is megfordult, és urszéki adatok nyomán helyeseltetett pör, a' földesúri család részére szerencsésen dőlt el. Sőt a' megyétől kiküldött választmány még hálás tisztelettel is

magasztalá a' nagylelkü földes-uraság kegyelmét, melly önhaszna mellőzésével az eredeti négy telken kívül, hét és fél telekkel méltóztatott az adóalapot megszorítani.

Másodszor: az úrbérnek említett ónsúlyú kor- és jogszerütlenségénél még sulyosb vétke az, hogy ez gátolja az okszerü mezei gazdaság kifejlését, ápolván és gyámolítván az aggszokásos gazdálkodást, mellyen áldás nincs. Urbéri viszonyainknak köszönhetjük, hogy ezek miatt honunkba sem okszeresen gazdálkodó földmivesek, és haszonbérlok, sem gyárnokok külföldről nem jöhetnek, kik egyedül képesek lennének szunnyadó földmives és gyáriparunkat hoszszas álmaikból fölébresztteni. Mert, tudjuk meg, okszerü ipar lebilincselte földön nem létezhetik, szabad erőfejtésre szabad föld és vagyonsbátorság kívántatván: miket az urbéri viszonyok lehetlenné tesznek. Nincs igazabb, mint a' mit a' derék List mond ez ügyben *): „A' történetírás tanítja, hogy a' művészetek és mesterségek városokról városokra, egyik honból a' másikba vándorlottak. Saját honukban üldözöttek, sőt elnyomatva, olyan helyekre menekültek, mellyek nekik szabadságot, védelmet, és segélyt nyújtottak. Így vándorlottak ők Göröghon és Ázsiából Olaszhonba, innen Német-, Flandria-, és Brabant; innen megint Németalföldre, és Angolhonba. Mindenünnen az értetlenség és zsarnokság kergette el őket: a' szabadság szelleme pedig vonzó erővel hatott rájuk. A' szárazföldi kormányok balgasága nélkül Angolhon alig jutott volna kézművesi fenségére. Kérdjük már most: bölcs nemzethez illőbb-e elvárni, míg más nemzetek olly balgák maradnak, hogy saját kéz — tegyük hozzá mi magyarok: és föld — művészeiket elkergetik, és arra kényszerítik, hogy nálunk keressenek menedéket; vagy pedig az, hogy mi épen ne várjuk az illyen körülményeket, sőt hasznos föltételeket ajánlva nekik, magunk hívjuk ide őket a' megtelepedés végett? Igaz, hogy a' tapasztalás tanítja, miként a' szél

*) D. n. System der. polit Oeconomie. I. 174.

néha más vidékbeli magvakat szórt át egy vidékből a' másikba, és az által rideg puszták lettek már sűrű erdő-séggé. Ámde bölcsnek lehetne-e nevezni az olly erdőszt, a' ki arra váraoznék, hogy a' szél tegye meg ezen föld-mivelési javítást a' századok hoszszú során? Balgául tenne-e ő, ha bevetné e' pusztát alkalmas magokkal, és kevés évtized alatt czélját érné? épen nem, és ime az évkönyvek mutatják, hogy egész nemzetek sikerrel tevék azt, mit ezen erdősz cselekedett."

„De ugyan minek nekünk magyaroknak — így szólnak az aggszokásos mezei gazdálkodás baráti — külföldről hozatni, vagy hívni mezei gazdákat? hiszen jobban tudjuk mi, kiknek fejünk kiskorunktól fogva ebben főtt, mit tesz gazdálkodni; azt is tudjuk, sőt látjuk, milly sűrűn kerülnek csőd alá az ollyan újítók, kik idegen éghajlatú és földü tartományokból hozatnak jószág-igazgatókat; kik mítsem értve a' gyakorlati gazdasághoz, és jobbadán csak szobában, és könyvből gazdálkodva, arra valók, mint a' csipős nyelvű P e t h e szól: hogy még jobban meglapítsák a' földesúrnak már különben is lapos erszényét.“
Vannak igaz, erre is példák, és megvallom én is több bizalmat helyeznék olly gazdatisztben, ki a' gazdaság mezején csupán józan esze és tapasztalása után okúlva, a' hely körülményeihez intézi rendelkezéseit. Ámde ne zavarjuk össze a' fogalmakat, és értsük meg jól, min ő különbség létezik az okszerű, és szokásos gazdálkodás között? mik közül elsőt az urbér lehetlenné teszi, a' másikat pedig ápolja. Az okszerű gazdálkodás isszintúgy mesterség, mint a' szokásos, mert mindkettő bizonyos szabályok szerint gyakoroltatik, csak hogy az az égtávoli különbség van közöttük, hogy midőn emez gépszeresen, és gondolomra gyakoroltatik, akkor amaz elvek szerint, hely, és korszeresen üzetik. Az okszeres földmivelő mindenütt tudja magát tájékozni, 's megkülönböztetni a' helyet, időt és esetet, ellenben a' szokásos el nem bir távozni azon kaptától, mit egyszer követett, bár módszere csak egy tájhoz alkalmazható. Ez

tehát kénytelen függni szolgálilag a' természet, föld és időtől; míg amaz vezetni bírja a' természetben rejlő erőket tetszése szerint. Ez például tünni kénytelen, hogy a' folyó homok több négyszeg mértföldnyi legjobb földet elborít az országnak olly részében, melly a' természettől mintegy előjogosítva van arra, hogy a' hon szívében fekvődvén, holdja több száz forintot érjen. Ámde mi történik vele most? az hogy a' b ó c s a i pusztá földnek holdja, osztálykor alig becsültetik többre két forintnál, pedig ha okszerűleg műveltetnék, és ártézi kutak által termő földdé varázsoltatnék, becsára végtelenül növeltethetnék. Így: ha az alföldi szokásos gazda tőzek helyett más anyagot használni tudna tüzelésre, jelesen torfot, kőszemet, és egyebet, mik pedig bőven fekszenek földünk gyomrában, ha értenénk a' lápok kiszáritásához, mint V e d r e s mérnök sikerrel tőn Szeged mellett Vedresházán; értenénk a' csatornázáshoz, a' rétöntözéshez, a' folyó homok megkötéséhez, miket már nemcsak tanít, de sikerrel is gyakorol az okszerű mezei gazdaság, mennyi fát megkimélhetnénk, mennyi jó földet megmenthetnénk, mennyi most kopár vidéket édenné változtathatnánk?

Továbbá az okszerűleg üzőtt mezei gazdálkodásnak iránya — melly abban áll, hogy minél többet, és jobbat természetesen — nagyszerűbb levén, mint a' szokásosé, miveletei és gyümölcsei is áldottabbak. Innét van, hogy eddigi slendriánunk mellett, egy két terméketlen év után tönkre jutottak a' jobbágyok, a' földesurak pedig a' tőkéből élni kénytelenek valának. Igen: mert a' szokásos gazdálkodás csak kevés számú népnek tud adni táplálékot, mint középkorban; ő a' népességnek éhhalál, dögmirigy által áll ellent; ellenben az okszerűnek legjobb barátja és segéde a' népesség, mert ő nem hagyja szunnyadni a' természetben rejlő erőket, sőt együlegyig fölkeresi azokat, és munkásságba hozva a' föld termő erejét, őt- sőt tízszerezi. Példával világosítsuk a' dolgot. Míg nálunk némelly uradalmakba a' rétöntözés, a' kereskedelmi és takarmány-növények termesztése, a' juhá-

szat okszerűbb kezelése lábra nem kapott, addig azok alig láthatták el takarmánnyal száraz években csekély számu nyájaikat 's gulyáikat. Ámde most tekintsük meg csak az alocsútit és a' m. óvárit: minő különbség létezik ez utósóban, a' mai és hajdani kezelés között! A' régi posvány helyett fáskertek, faiskolák, és buján termő rétek szemléltetnek. Most a' rétek háromszor is kaszáltatnak egy évben, és azon 30,000 juh, és 80 schweizi tehén, melly itt tartatik, soha szűket nem lát.

Ezenkívül, míg a' szokásos gazdálkodás nem is álmódja, milly sok és nagy hasznot nyújt a' természettan, a' külföld mezei gazdálkodásának ismerete, a' gazdasághoz tartozó jobb szerszámok elterjesztése, a' házi állatok, és gyümölcsök nemesb fajai, a' tűz, és jégkármentesítés, a' tagosztály, a' mezei rendőrség, 'stb. a' mezei gazdaságnak; az okszerűség elve használja az ó és új kor becses találmányit, és fölfedezési kincseit, és olly kellemes foglalkozássá varázsolja a' mezei gazdaságot, minőnek tekintette azt már a' bölcs régiség. Ki veszi tehát azt aggkori alakjából és azon törpeségből, mellyben sinylik az főleg honunkban sok helyen; nem egyéb levén, mint hálátlan munka, mint örök pörpatvar, és csikorgó nyomor, és szegénység tanyája. Erkölcsibb is az okszerű földmivelés, mert ez nem kívánja mások rovására és a' közbirtokos társak kárával jövedelmeit szaporítani, elöntvén például csekély teleknyi birtokjog után a' közös nagy határt juhnyájaival, hanem valamint maga jogszeres, és mások jogait méltányló, úgy szabad szellemű, a' zsarnokságot, 's potiorok önkényét nem tűrő.

Immár minden eddig leirt boldogságoknak útjában áll az urbéri rendszer, mellynek alább a' robot és dézmánál bővebben előadandó fonák elvei, és rendszabályai korán sem ösztönözvén a' jobbágyot erényre és iparra; inkább ingerül szolgáltnak a' vétkekre, például: a' csalásra, a' hanyagságra, a' békétlenségre, ezek által kútfejeivé válnak számtalan nyomornak. Mert kérjük nyájas olvasóinkat, gondolják meg, mikép barátkozhatnék meg a'

mezei gazdaságot gépileg űzni kénytelen jobbágy az újabb elvekkkel, az újabb gazdasági jövedelemforrásokkal, például: iparnövényeknek hazánkban honosításával, a selyemtenyésztés nagyobb szerű üzésével, a répának czúrkorkészítési irányból nagyobb mértékben természetével, 's egyebekkel, most midőn napjai és órái számlálva vannak, midőn ő még földesura gazdaságát is szokásosan kezelteni látja; midőn egyetlen példány-gazdaságot látni sem szerencsés egész életében, mellyek pedig élő czáfolatai az aggszokásos mezei gazdálkodásnak. Él tehát ennek henyevárában, és épen nem igyekszik levetkezni az urbéri korlátok között, a' már különben is vériben rejlő idegenkedést az újságtól és újítástól, inkább teng, és csikorog a' régi vágásban, mint új utat törne magának sorsa javítására, mint a' szabad, és ügyes éjszakamériki Yankee, a' ki kétféle elvet követ, egyfelől a' már üzletes ágak javítását, másfelől az egészen újak megindítását. Ezért dicséri aztán őket List, kinek munkáiból talán mi magyarok tanulhatunk legtöbbet, és már csak ez is hatalmas indító okunk lehet az urbéres földművelés megszüntetésére, hogy soha mi addig teljesen szabad, mivel, és önálló nemzeté nem leszünk, míg e' mostani urbéres, azaz, szolgáló földművelésünket okszeressé nem változtatván, ennek örvendetes kézfogóját a' műiparral el nem lakjuk. Hogyan? úgy hogy nincs nyomorúbb élet, mint a' csupán földművelő nemzeté, mint mi vagyunk, mert itt említett okoknál fogva, a' gazdagító gyár- és kereskedelmi ipar nem létezhetvén, a' nemzet alig csikorog, és szellemi 's anyagi kincsekben mindig szegény marad, mint mi. Ellenben ott van a' nemzeti önállás, honvédelem, és joglét biztosítva, a' hol a' műipar egészíti ki a' nemzet egyik karját. Itt segíti a' gép- és műtan a' hadakozást, itt van gazdagság, ész és erély, itt van legtöbb önálló, 's annál fogva hon- és honi érdekekhez csatolt honpolgár, midőn a' törpe mezei gazdálkodásból tengő nemzet rozsdás kardu és gyakorlatlan született honvédeivel, élhel holt, 's apa-

thiába süllyedt hadaival, honszeretet által épen nem hevített urbéreseivel, nem nagy félelmet képes előidézni az ellenség szívében. Nemzetünk fiatalkori éveiben ez épen nem így volt. Szabad, és földsjájból ki nem rekesztett várjobbágyaink erős védfalul szolgáltak honunknak; és bámolni lehet Árpádjaink bölcs belátását, hogy ők azon sötét korban, ilyen erőteljes, szabad, és honszeretettel lángoló közép rendet tudtak alakítani, ama harcyszomjas időkben. Innen lehet kimagyarázni dicső győzedelmeiket. Ámde elnyomatván, sőt elpusztulván várjobbágyaink, gyérültek győzedelmeink; alsó alapjaiban megrendítette polgári szerkezetünk ez által, a' Sajó, Várna, és Mohácsnál történt veszedelmek utjai egyengettettek. És ez nyájas olvasóim! sokkal nagyobb figyelmet érdemlő történelmi adat, minthogy ezt egy két hiteles író szavaival bebizonyítani szükségesnek nem tartanók. II. Endre király alatt már szétoszlottak mint láttuk a' vitéz jobbágyaink; mi lett a' következése ennek a' honvédelmet illetőleg? az, hogy ennek helyét a' kényelmesb élethez szokott nemesség foglalván el*), ezek Sajónál 1242, mint Tamás esperes írja — „a' csatarendelő IV. Béla szavára mitsem hajtottak, a' kalocsai érsek kéréseit, átkait, áldásait, fenyegetéseit, pedig füleik mellett elbocsátották.“ Így vonták aztán honunkra ama rémitő büntetést, mellyhez hasonlót a' világ évkönyveiben nem találunk, és sehohsem olvassuk, hogy nép illy példásan meglakolt volna azért, hogy a' honvédő derék szabad osztlályt ősi szabadságából, póri kötött állapotra lealázta, dicső királyát pedig, és ebben a' hazát hitetlenül elhagyta. Tekintsük meg a' mohácsi vérnapot: itt is úgy találjuk, hogy ősi szabadságából kiforgatott jobbágyaink hiánya szülte a' veszedelmet. Mert kikből állott jobbadán az itt megjelent tábor? vagy elpuhult és feslett életű, előjogaira hivat-

*) Thomas Archidiaconus in Hist. Salon. cap. XXXVII. Hungari nobiles cuncta quidem suae vitae tempora in apricis sylvis, et amoenis pratis cum uxoribus transigentes, non de bellorum strepitu cogitare poterant; qui non seria, sed ludicra quotidie tractabant.

kozó, késedelmes, királyi parancsoknak nem engedő köz nemességből, vagy pedig már elnyomott jobbágságból: mint az 1526: 10; és az 1523: 19. t. cikkely tanúsítják, és ezekről báró Herberstein,*) Tubero**) és a' szemtanú Broderics püspök bizonyosságot tesznek.***) Nagy leczke adaték tehát már ekkor nemzetünknek, mint kell a' földműves népet, ember-, és személyes jogaiban meghagyni, sőt hatalmas karral védni.

Végül harmadszor: az urbéres rendszer utjában áll a' földműves osztály értelmes, erkölcsi, és főleg iparos nevelésének. Mi igen jól tudjuk, hogy a' középkori honvédelem ideje egészen lejárt, melly leginkább néptömegi nagyságra, testi erőre épített, és lelkesedésre; nélkülözhetők levén benne azon tudományok és gyakorlatok, mellyek a' lőpor, és lőszerék feltalálása óta ebben lényeges szükségűek. Fegyvert tehát már mi sem kívánunk adatni jobbágyaink kezébe honvédelem végett, mert katonáskodás, és békes földművelés, ma úgy látszik öszszeférhetlen dolgok. Azonban az ész, erkölcs, és ipar fegyvereit még sem kívánjuk tőlük elvetetni; mert ezek azok, mikkél a' földet teljesen legyőzhetik, és a' benne rejlő áldás-forrás zárait feltörhetik. Ámde urbéres rendszerünk ezen fegyverektől fosztja meg őket mindennap, mint, ha a' következőkre figyelmeztünk, könnyen átláthatjuk. Láttuk az okszeres

*) Nihil remissum est a pompa, fastu, insolentia, ac lusu, donec concideret: ut non inepte quidam ex aulicis dixerit: Se nunquam vidisse, vel audivisse regnum ullum quod majore atque Hungaria, gaudio et tripudio periret. *Commentarii rerum moscoviticarum*. p. 145.

**) Ad edictum Ludovici II-i pauci admodum nobiles convenere; quidam enim diutino otio desides, militiam detrectabuntur; aliis pecuniae ad equos, et arma paranda deerant: nonnulli paucis in speciem missis, ne dicto non audientes esse viderentur, domi latitarunt. *Tuberonis Commentarii, rerum suae temporis*. L. 11.

***) *Descriptio cladis Mohacsiensis: Francofurti 1681.* Quorum — nobilium — aliqui dum mandatam regium exequi recusant; dum privilegia sua, et morem baronum sub regis tantum signis militandi jactant, ea quoque res — Dravisci licet: defensio — fuit praetermissa.

gazdálkodás rajzánál, mikép gondolni sem lehet, hogy földmivelésen áldás feküdjék, értelmiség, jó erkölcs, és ipar nélkül: ezeket pedig együl egyig megsemmíti azon szabadtalan helyzet, mellyben élnek urbéreseink, a' szabadság levén eleme mind az értelmi, mind az erkölcsi kifejlésnek, mind pedig az iparnak. Mert valljon kifejtőzhetik-e ott az első, a' hol erőtetett viszonyok és az aggszokás vaspálczája uralkodik? erkölcsöket illetőleg, nem fojtatik-e ott el minden nemes érzés, nem vágatják-e el minden ut a' valódi erényhez, nem tétetik-e lehetlenné a' közdolgokbani részvét, nem önt-e el az önzés iszapos árja minden hajlamot és cselekvényt, a' hol folytonos nyomás nehezkedik testre lélekre? Az ipar nem-tője megáldhatja-e azt, ki földsjáttal nem bír, és azon földről, mellyet mivel, szabad tetszése szerint nem rendelkezhetik? nem állván neki szabadságában, mit ültessen abba, kereskedési növényt-e vagy gabonát? kinek nem szabad felszántani rétvét 's legelőjét, és tenni gabonatermő földdé, eddigi szőlőjét pedig gyümölcsössé, vagy kaszálóvá; nem válthatja fel ugarrendszerét termék-változtatásával, nem szabhat annyi éves turnust, mennyit jónak lát? Értekezzünk e' dolgokról részletesebben.

Az urbérnek tehát jobbágyra áradott kárai részint szellemiek, részint anyagiak. Elsők a' férfias észet kifejleni nem engedők, 's erkölcsrontók; ez utóbbiak pedig ipart-ölők, és ötlet anyagi jólétre eljutni nem engedők. Az urbér alatt tehát a' jobbágy értelme úgy mint kellene öncselekvőségre ki nem fejtőzhetik, és így ő ezen kényszerítő rendszer alatt mindenkor kiskorú marad. Észjelme szolgálai leend mindenkor, és olyan, melly irtózik minden újítás- és haladástól, jobbra 's helyesbre töréstől, mivel ezekre gondolkozás kívántatik, ez pedig neki több fáradalomba kerül, mint a' testi munka. Miért van ez így? megmondjuk. Jobbágy örökre el van foglalva, hol urdolgával, hol megyei és más tartozásai teljesítésével: és így ő nem ura saját idejének; önállólag nem kezdhethív semmibe, és azt nem folytathatván sok ideig, hozzá szo-

kik ahhoz, hogy parancsoljanak neki, mint a' gyermeknek, mert különben magától mihez sem kezd. Így elméje elveszti rugékonyságát, és olly tompa, feszes marad, mint teste. Ebből kimagyarázható az ő komolysága, újítástól idegenkedése, melly alatt mindig valami neki ártót, vagy ártani akarót feküdni gyanít.

De főleg erkölcsi szenvednek, és erkölcsi hibái között kitünő a' henyesség. Azt mondja egy német közmondás: „Wenn der Bauer nicht muss, so rührt er weder Hand, noch Fuss.“ Lustaság mindig a' fej ürességének gyümölcse: a' ki nem gondolkozik, mitsem kíván; a' kinek kívánati nincsenek, nem leend kedve a' munkához is. Munkásság akkor ébred fel az emberben, midőn hasznót reményl; és mivel a' paraszt munkái igen rosszul jutalmaztatnak meg, és ő véres veritékivel is csak kevésre mehet honunkban, megkedveli a' dologtalanságot, melly más erkölcsi gonoszt szül ő benne, látván t. i. hogy ő gyakran saját hibája miatt nem mehet semmire, és holt szegény, csalás, lopás, boszu, és irigységre hajlandó; de fogékony a' zendületre is, mert urai nem ritkán irgalmatlanok, és benne az elégtelenség, és konokság szellemét táplálják. Illyen levén a' jobbjágy erkölcsi jelleme, benne az emberi méltóság érzete föl nem ébredhet.

De főleg iparra marad igen alacsony fokon; említett okon kívül azért is, mert földbirtoka sem elkülönzött, sem örök. Milly varázs erővel hat a' birtoksajat az iparra, erről már nagy nevű Széchenyink eleget irt Stadiumában, és ezen nagy emeltyűjét a' nemzeti gazdagságnak ékes tollal kiemelte, s nagyobb földbirtokosaink lelkére kötötte; itt tehát nekünk csak az maradott fenn, hogy egy nagy agronomnak Youngnak erőteljes szavait idézzük: „adj valamelly embernek egy darab kősziklát szabad, örökös, és elkülönzött birtokul, ő abból édent fog alkotni; adj neki gózszen termékenységű földet csak bizonyos évekig haszonbérbe, vagy kölcsönös használat terhe alatt, nem sokára bogácskórót termend az.“ Följebb

említett cs. k. kormányszéki tanácsos Burger pedig így nyilatkozik: „ha valamely keresetágot virágzóvá akarunk tenni, minélelőbb arról gondolkozzunk, hogy a' vállalkozóknak az ne silány, vagy igen kétséges hasznot nyújtson.“ Ezek mind lélektani adatok, és az emberi természet mélységeiből merítvék: tekintsünk már most szét a' népek között, és hitelesítsük nézeteink igazságát ethnographiai adatokkal.

Milly áldott hatása van a' földmivesi szabadságnak az iparra, sőt a' népességre is, csak két példával világosítjuk. Egyik Éjszakamerikából, másik a' szomszéd Lengyelhonból vétetett. Tudjuk millyen polgári és földmivelési szabadság virágzik Éjszakamerikában: de látjuk azt is, hogy nincs iparosb. nép mint az itteni ugynevezett Yankee. Ez még az evés óráját is ugy tekinti, mint kellemtelen félbeszakasztását szükséges dolgainak: ugymint a' ki magát foglalkozás nélkül nem tekintheti, ugyan azért nincs szomorúbb napja mint a' vasárnap. Ezen földmives osztály mindig kész módosítani foglalkozásait, változtatni szerszámaikat sőt mesterségét. Kivált Connecticutban alig van olly gazda, ki magának valamely gépet ki ne talált, vagy földmivelési rendszerén lényegest ne változtatott volna. A' Yankee, ha ugyan jóra való, mindig táplál lelkében valamely tervet, 's nyerekedő kinézést a' vörös folyamtól öntözött földekre, vagy a' texási pamuttermő vidékre; elméje tele van gyarmatosítással, sőt kiköltözéssel is, ha saját érdeke kívánja. Ő reggel a' munka idején szárazon, feszesen és egyes szavakban fogadja el a' látogatót, és nem is igyekszik eltitkolni túrhetykeségét, mert pontosan felosztotta napi idejét és munkáit; ellenben ugyanazon ember este tele van szívésséggel és udvariassággal. Nem csoda tehát, ha illy lelkület mellett sokra megy élteben.

Ha azzal állana itt elő valaki, hogy ezeknek vérökben van az ipar; mi az örök váltság által felszabadított néhány lengyel faluk földmiveseinek iparára hivatkozunk. Fájdalom! említett honban is ugy bántak a' paraszt-

tal, mint nálunk. Itt is földfüggelékeknek tekintetett a' jobbágy; itt sem pörölhetett földesurával saját neve alatt; itt is büntetlen megölethetett a' jobbágy saját ura által, mi több, ez sokszor még a' vérdíjt sem volt kénytelen lefizetni: sőt a' nemzet kitünő gyalázatára még 1768-ban is, olly illusorius törvény hozatott jobbágy-ölést illetőleg, hogy ha a' birtokos által elkövetett gyilkosságot két nemes és egy paraszt nem tanusította, mint szemtanuja a' tettnek, akkor a' gyilkos csak pénzre büntetett. Voltak azonban itt is emberileg érző földesurak, jelesen: Chreptowicz, lithvaniai alcancellár, Bryzetowsky apát, és Stanislaus herczeg, különösen pedig Zamoyisky főcancellár, kik engedve a' méltányos korszellemnek, a' földmivelést, mennyiben rajtuk állott, uradalmaikban kimentették a' nyomasztó urbéri bilincsek alól. Különösen mint Wiebitsky lengyel író írja*) Zamoyisky jószágain tetszék meg legjobban a' fordulatnak áldottsága, a' masoviai grófságban, hol 1760ban hat jobbágyfalu lett egészen szabaddá örök váltság útján. Ezekben, míg kötött helyzetben voltak, tíz év alatt csak 43 született gyermekkel növekedett a' népesség; fölszabadult korokban pedig 1760—1770-ig már 62-vel, 1770—1777 éveken 77 gyermekkel; a' szabad faluk jövedelme pedig három annyi lón mint jobbágykorokban vala**)

*) Patriotische Briefe an den Canzler Zamoyisky.

***) E' tekintetben Francia, Porosz és Szászországból, Belgiumból, Hollandiából és Norvegiából magasztos és országhos kiterjedésű példákkal lehetne szolgálni —

MÁSODIK SZAKASZ.

A' robot, jónak látszó és rosz oldalaival együtt.

A' robot mint az urbér egyik főtényezője, együl egyig magán hordozza ennek jellemeit, ugymint: kor és okszerületlenséget. Ezen szavakkal kimondotuk reá is a' kemény ítéletet, mellyet már most okokkal támogatni szoros kötelesség, annál inkább, mert ennek számtalan védői vannak honunkban. Tudjuk, hogy minden dolognak két oldala van, és dicsőségére válik a' világlyamnak, hogy nincs itt olly tökéletlen lény, tárgy, és intézkedés, mit bizonyos tekintetben tűrhetőnek ne lehetne nevezni. Hanem az aztán a' baj, hogy midőn valamely intézkedés, szokás, kor- és okszerűtlenné válik a' fölviláglyult és mély belátásnak előtt; a' maradásnak fontolva haladni szerető baráti visszaélve említett parányi hasznokkal és okokkal támogatható, 's ki is mutatható fényoldalakkal ugy el tudják vakítani a' különben is ujitástól rettegő lomha sereget, hogy ez még tovább is megmarad szokott henyevárában, világos kárával a' köz, és magánjónak. Ugyanazért nekünk előbb el kell mondanunk azon látszó hasznokat, mellyeket nyujt a' robot, és a' miket a' robot-barátok olly nagyoknak festenek, hogy a' kényszerített igabarmos és tenyeres munka nélkül a' nagyobb birtokosak, nagyobb terjedelmű földet honunkban alig mivelhetőnek állítják. Ezek illyen védokokkal állanak elő a' robot mellett:

I. A' robot nélkülözhetlen a' földesurnak honunkban azért, mert földmivelést emberkézerő nélkül folytatni lehetlen, Magyarhon pedig néptelen ország; a' kik tehát főleg csak ujitási vágyból akarják elavítani a' robotot, nem tudják, vagy nem gondolják meg, hogy okos mezei gazdának nincs nálunk drágább kincse a' mindig készen levő gyalog-erőnél. Ugy van, a' gyárnok segíthet magán gépekkel; a' kereskedő hajóslegények helyett használhat gőzerőműveket, de nem így van ez a' földmivelésnél; mert bár divatba jöttek már honunkban is némelly különözöknél a' külföldről nagy költséggel hozatott czifra gépek, de szükségtelenné tették-e a' tenyérrel dolgozókat? épen nem, mert Éjszakamerikában, ama gépek honában iskét 's három ezüst schillinget kész fizetni a' szorosán számító Yankee napszámosának egy napra, mert tudja minő kincs fekszik a' kézerőben. Kivált a' magyar urodalmakban érezhető a' kézerőhiány, mikben olly munkák szoktak előfordulni, mikre egyszerre nagy erő kell, azért, mert egy naptól véghetlen sok függ. Mit csinálna ilyenkor a' jószágkormányzó robotosak nélkül, ha napszámos-fogadásra szorítatnék, hol találna egyszerre elegendő munkást akkor, mikor ezek legdrágábbak 's legkapósabbak? De

II. Méltó joggal is szoríthatja a' magyar nemes jobbágyát a' kézi munkára, mert az adósa neki; ha már ez adósságát egyébkint le nem róvhatja csupán kézi munkája által, miért nem lehetne őt kényszerített munkára szorítani? Nem róvhatja le pedig egyébbel, mert honunk péntelen ország is, és tudjuk miként jobbágyaink még a' közadót sem fizethetik, a' haszonbérlok adósak maradnak évről évre, milly oktalanság volna már ollyan földbérrel megelégedni, mit tudunk, hogy jobbágy saját zsebéből letenni nem bír, és kihagyni csuszamlani kezeink közül azt, mellyet, ha különben nem, bot által megszerezhetünk magunknak?

III. Azt sem lehet mondani, hogy a' magyar földesurak olcsón mivelletik a' robot által földeiket, mert ves-

sük csak egybe jelen urbérünket, robotot illetőleg a' morvai, austriai, stájeri és galicziai robottal, meglátjuk, hogy midőn nálunk 104 a' napszámok maximuma, említett honokban 156, pedig ezekben a' robottal milly nyomasztó megszorítások és terhes adók járnak együtt. Itt előbb engedelmet kell kérni a' jobbágnak arra, hogy házasodhassék, engedelmet a' kölcsön fölvevésre, termésének, marhájának eladására, sőt adóssági fölvevésre is földesuri jóváhagyás kívántatik. Itt faizásról mitsem tudnak az egy Galiciát kivéve, a' legelőnek a' földesurától elkülönzésére törvényes lépést tenni nem lehet, mint nálunk, itt a' dézmán kívül adnak még a' földesurnak csirkét, kappant, tojást, méhet, borjut, mik alól az 1836-diki urbér már fölmentette a' magyar jobbágyot, sőt néhol még az ugarban termesztett növénytől is megveszik a' kilenczedet. Végül mennyi itt a' laudemium, a' mortuarium, elköltözési taxa és más! mikről a' magyar paraszt mitsem tud, de jól tudják azok, kik ezen tartományokat bejárták, és azt, mit felhevült képzelődésű íróktul a' magyar jobbágyok elnyomattatásáról beszélni hallottak, meséknek találták.

IV. Sőt könnyű bebizonyítani, hogy a' jobbágy nálunk tetemes kárt vallana, ha robotjától elesnék, mert hiszen a' földmivelés neki szintolly mestersége, mint más kézműveseknek a' lú, gyalu, fűrész, olló, kalapács és üllő segélyével véghez vitt munkája; mi lenne belőlük, ha ők ezen munkát nem gyakorolhatnák adósságaik lerovására, ha minden urdolga helyett pénzzel kellene fizetniök? hiszen most egy cselédes jobbágy mennyi napszámot lerov gyermekeivel egy nap, elmegy ezekkel szomszédja vagy jó embere helyett is urdolgára, és igy mennyit keres évenként? Valóban csudálkoznunk kell némelly urak rövidlátásán, kik csak azért, hogy valami ujat és feltűnőt mondjanak, készek a' földesurakat tönkre tenni idéetlen terveik és javaslataik által, és azt tenni ezekkel, mit egykor Mátyás király tett Gömörmegyében, hogy miveljék maguk

földeiket önkezeikkel, robotosaikat pedig ültessékbe hús szobáikba selyem pamlaigaikra és karszékeikre.“

Feleljünk már most ezekre röviden. Legnyomósabbnak látszó ellenvetés a' robot megszüntetése ellen az, melly a' kézerőnek megbecsülhetlen voltából és honi népességünk csekély fokából vétetik. Mi elismerjük, hogy a' többek közt e' két ok szüli nagyobb földbirtokosainkban a' robothoz folytonosan ragaszkodó hajlamot, ez akadályozza nálunk a' termésváltoztatási jobb rendszer behozatalát, ez nem engedi számúzni az ugarost. Igaz tehát, hogy nincs drágább kincse mezei gazdának a' kézerőnél, nálunk ugy, mint széles e' világon. Ámde nem kell összezavarnunk itt is a' fogalmakat, és felednünk, milly roppant különbség van a' kézmunka és kézmunka között, ép olyan, mint a' szabad és kényszerített kézerő közt. Midőn elsőt egy vagy két forinttal is fizetni napjában hasznos, az utolsó alig ér öt hat garast. De erről alább bővebben, midőn majd a' munka természetét vesszük bonczkésünk alá és ennek logicájáról írunk. Nagy baj az is mi nagyobb gazdaságban a' napszámos szűkvoltából és ennek ősforrásából a' magyarhoni néptelenségből keletkezik. De most már kérdjük, megorvosolja-e e' két bajt a' robotrendszer? épen nem, mert ezen bajok örökre megmaradnak, míg az állandó, sőt ennek gyökeréről bő erővel tápláltatnak. Vannak nekünk magyaroknak számtalan pusztáink, és ki hinné? némelly megyéinkben majd annyira megy a' puszták száma mint a' helységeké. Mi ennek az oka? fölfedezé a' derék Bezerédj; mi azt adjuk hozzá, hogy míg a' robot fenn áll, addig a' német iparos földműves mindig inkább megy honunkat elkerülve a' dagadó Oceanon keresztül a' förtelmes éghajlatu, de szabad Amerikába, mint termékeny, de szolgaföldű honunkba. Aztán azon bajon, melly a' napszámos szűkvoltából és a' néptelenségből keletkezik, épen nem ugy kell segitni, hogy ragaszkodjunk tovább is a' gyenge tudatlan és készpénzfizetést nem igénylő napszámosokhoz, hogy hevertessük földeinket, és kárhoztassuk azokat olly meddőség-

re, melly bennünket szűkölködni, embereinket éhen halni vagy lopni kényszerítse, hanem az, hogy markoljunk annyit, mennyit jól megszoríthatunk, ha kézerőnk kevés, tegyük akárhova azon földünket, mellynek jó mivélését meg nem bírjuk, ha mindjárt negyedét, harmadát vagy éppen felét tenné is az elcsapottföld eddigi birtokunknak. Ne gondoljuk, hogy azon kezünk között megmaradt és jól mívelt föld ki nem pótolná a' haszonbérbe vagy felébe kiadott föld termését. Vagy ha sem kéz sem géperőhez nem juthatunk, fordítsuk fölösleg földünket kaszálóvá vagy kővér legelővé, hogy így az el nem kelhető vagy igen olcsó termékeink megemésztésére heverő marhákat is tartassunk, miknek hizlalása által a' termékeket szintugy pénzzé változtathatjuk, mint a' gyapjuval.

Most a' robot-rendszer mellett, hogy már a' második ellenvetésre feleljek, a' pénztelenség örvényébe sodortatik honunk, különösen földbirtokosaink és jobbágyaink; mert amazok tiszta jövedelmét a' jószágkormányzás nyeli el, ezeknek tiszta hasznát pedig az aránytalan adó, mellyről alább. De ha ezen áldástalan rendszer megszűnend, első az örökváltság által nyerendő összegekkel a' mezei gazdaság haszonnal folytatására nélkülözhetlen befektetések és javítások alapját vetendik meg; mivel megint azt nyerendik, hogy kevesebbet markolandnak ugyan, de azt jobban megszorítandják; ezek is föld-sajátjuk mivélésire fordítva jobb erejüket, nem stereotyp, hanem igazán productiv gazdaságot üzendnek. Milly sokat nyerend ezáltal a' hon, alig szükség említeni. Ekkor a' kelet népéhez igen illő laktalan, kopárságukban végtelen láthatárral bíró pusztáink megnépesednek, és magyar földesuraink ama vésteli vágya is talán megszűnik, minélfogva ők most minden szorgalmukat arra fordítják, hogy a' munka helyett a' földet szaporítsák és a' földből előidézendő hasznot mellőzve, azon vannak, hogy sok igen sok földet birjanak, pazarolva az aránytalan térre a' párányi erőt, melly kisebb téren három annyit gyümölcsözött volna. Ez tehát még ázsiai kovász nálunk, valamint

azon előítélet is, hogy a' népesedés ellentétben áll a' föld-birtokos vagyonságával. Igen is, ha a' régi robot és dézma-rendszer mellett maradunk, de ha az újabb socialismus elveit követjük, — mellynek tanai közt legfölségesebb az, hogy a' föld termékenysége azon arányban növekszik, minőben az népesedvén iparteljes kezek által okszerűleg műveltetik, — épen nem tévedezünk amaz antisocialis eszmére, hogy hagyjuk inkább parlagon pusztáinkat, semhogy azokat nyomoru jobbágyokkal betölteni iparkodjunk.

Harmadik ellenvetést illetőleg, ennek első része olly igaz, mint a' napfény, másikat azonban kétségbe vonhatjuk. Valóban a' magyar főnemesnek fölötté sokba kerül jobbágyföldrök robotos műveltetése. Ha ő ezektől ugy adóznék, mint az angol lord és franczia paire, előbb utóbb megkellene szöknie ezektől. De erről alább. Azon állításra, melly a' magyar jobbágyoknak a' szomszéd cseh, morva és austriai jobbágyok sorsánál boldogabb állapotját erősíti, csak egy adattal felelünk, melly az, hogy midőn ezek hegyes és sziklás földük daczára szaporodnak, népesednek szüntelen, a' magyar jobbágy szaporodását még a' csak túrt izraelitaké is jóval felül haladja honunk legtermékenyebb megyéiben. A' szaporodás, ugy véljük, legjobb mérlege a' jólétnek, tegyük tehát ennek egyik serpenyőjébe az austriai birodalomban levő jobbágyoknak honunkon kívül, a' másikba ezeknek honunkban élő részét. Malthus, Balbi és Hoffman becses iratai után bizonyos, hogy Morvaországban egy □ mértföldön 4552, Csehbonban 4722, Austriában 5000 ember is találja életmét, kiknek képeik-, házaik- és öltözetükből ítélve, én ki őket figyelemmel megvizsgáltam, e' hegyes vidékeken is nagyobb jólétet olvastam ki, mint magyar földnépünkéből a' legjobb tájakon. Nálunk a' legtermékenyebb megyében, Szerémben csak 2320 ember él egy □ mértföldön, a' legtermékertlenebb Mármarosban pedig csak 930. De a' tulságoktól óvakodva, vegyük fel a' közép termékenységű Borsodmegyét és tekintsük meg itt a' népszaporodást,

párvonalt huzva a' személyes terhek alól fölmentett izraelitászág és a' kényszerített munkával mai napig terhelt jobbágyszág között. Ugy találjuk, hogy midőn amazok 30 év alatt 2,270-ról 5,232-re szaporodtak hiteles táblák után, ugyan akkor a' földmivesek, kik II. József alatt 134,441-en voltak e' megyében, 30 év eltelte után csak 161,000-en találtattak, pedig boldogok boldogtalanok együtt, és így koránsem olyan arányban szaporodtak ezeknek reál-terheket emelő osztálybelijeit, mint a' személyes terhek alól fölmentett zsidók, pedig ezen megyebeli urbéresék még boldogok annyiban, hogy Gőmör, Szepes és Sárosmegyékben évenként jönni szokott számos munkások alkalmazása által segíthetnek magukon nyári sűrűs munkáikban.

Mi a' negyedik ellenvetést illeti, bizonyos az, hogy a' jobbágyoknak színtolly kézimesterséginek kellene lenni a' földmivelésnek, mint a' kitanult asztalosoknak és más kézműveseknek saját szakmányaik. Ámde minő égtávoli különbség van a' szokásos honi jobbágyaink közt divatozó és az okszerű földmivelés között, már följobb érintettük. Szükséges gonosz ez oly honban, melly csak most kezdi átlátni, hogy említett mesterség nem születik velünk, hanem huzamos gyakorlat, ismeretszerzés és éles tapintat által megszerezhető, különösen pedig gazdaképző számos iskolák által, — miket országos erőnek, nem egy két vállalkozónak kell alkotni, — előidézhető. A' robot vaskarjai alól kiszabadult országok alkottak is már ilyeneket, sőt a' möglini, hohenheimi és schleichheimi nagyszerű intézetek földmivelési egyetemeknek tekinthetők, mellyek példánygazdasággal is ellátvák levén, jótékony erővel hatnak a' kisebb gazdasági tanodákra, különösen a' szokásos gazdaság elavítására, és annak bebizonyítására, hogy ezen árvizként növekedő fényűzés jelenkorában lehetlen oly honnak el nem szégyenedni, melly a' szokásos földmivelés henyevárában nyugodva, a' föld jövedelmeit magosb fokra emelni nem bírja.

Illyen ellenokokkal lehet meggyöngíteni a' robot jónak látszó oldalait. Vannak azonban szempontok, melyekből tekintetve ezen korszerűtlenné vált intézkedést, olly fonák és okszerűtlennek mutatkozik el nem fogultak előtt, hogy ennek minélelőbbi elavítása szükségesnek látszik. Ezen szem- és álláspontokra kívánjuk mi már most nyájas olvasóinket fölemelni, mit ugy vélünk legjobban elérhetni, ha elébb a' robotot értelmezve, kimutatjuk azon okszerűtlenséget, melly ennek eszméjében rejlik. A' robot tehát olly kényszerített kézi munka, mellyet a' honi törvény minden egész fél vagy negyed jobbágytelek és házhely birásáért ugyan aránylag, a' földminőséget illetőleg pedig különbség nélkül és egyenlően tetetni kíván a' jobbágyok által földesuraik javára. Vegyük fel most egyenkint az ezen eszmében levő minden egyes fogalmakat, mik imezek: I. A' robot nem szabad, hanem kényszerített munka. II. Törvény, nem pedig kölcsönös szabad szerződés útján készült tartozás. III. Mindenféle osztályzatu és fekvésű földre egyaránt kivetett teher.

I. Kényszerített és így nem szabad munka tehát elsöben a' robot, e' fölött pedig már a' közvélemény régen eltörte pálczáját. Nem is ok nélkül, mert ha a' munka logicáját megtekintjük, ez nem más, mint embererőnek küzdése az anyaggal. Erre, hogy diadallal koronáztassék és gyümölcsöző legyen, három dolog kívántatik, elég erő, igaz kedv és alkalmas idő. Ha a' küzdelmet korlátolják, az erőhiány, a' kedv nem léte és az idő alkalmatlansága, ugy sikeretlen leend az, földesurat ugy, mint jobbágyot illetőleg; mert minél több erőt, időt és kedvet vesztegetend ő el az ellenerőkkel vitában, annál jobban roskadozand a' rárótt terhek alatt, elveszti kedvét és beéri tengéssel, ellenben, ha ereje's kedve nevededik, például az által, hogy ő magának's nem másnak dolgozik, önkényt rendelkezik erejéről és anyagairól, nem hajtatik el robotra csak azért, mert most nap süt, nem kénytelen a' magáét vesztiben hagyni a' máséért, annál jobban nevedend életkedve, ezzel gyarapodand ereje, ezzel

megint diszlend munkája és gazdagsága. Hajdanta a' kard szerze történeti jogot a' földhez; ma a' munka hódítja meg ugyan azt és kényszeríti arra, hogy az okszeres munka által meghódított föld úgy öntse a' hasznót, mint a' sajtó által összenyomott szőlő az édes levet. Valóban a' kényszerített munka áldástalan mindenütt, ellenben a' fölszabadított dolognak kell tulajdonitnunk azt a' dolog-kedvelést sőt lelkismeretességet is, mit az angol munkásoknál találunk a' legnagyobb fokon. Ők mint szabad emberek érzik mélyen belbecsüket, és mindent becsületesen készítenek mindennek; ők műpontosak, rendszertők és csinosak. Ámde tennék-e ők ezt, ha náluk is a' munka lebilincselve volna? épen nem, illy helyzetben úgy tennének ők is, mint a' spanyolok; ezek közt ha a' tügyár asztalánál tíz némben dolgozik, egy felügyelőt kell tartani, sőt illyen felügyelők felügyelőjét is drágán fizetni, vagy hogy közelebbi példával éljek, a' magyar robotosak, kik közül soknak jól esik, ha mást megcsalhat's az illyen csalás által aztán magát csalja meg legjobban; mert illyen csalárd munkával ők soha a' becsületes munkások, sőt nemzetök is az önálló nemzetek sorába be nem léphetnek és örök szolgaságra kárhoztatvák; miként a' kisebb tömegű égi testek arra, hogy a' nagyobbak közt forogjanak. Mert valamint minden az ész főséginek enged, úgy a' szabad föld és kézműiparos nemzetek azok, kikkel a' munkát és földet fölszabadítani nem akaró népek korán sem versenyezhetnek.

Nincs productivabb munka, mint a' földmivesi, mert ez által a' legvalódibb szükségünk fedeztetnek. Mi nem vagyunk olly elfogultak, hogy a' physiocratákkal csak a' föld nyers termékeit tartanók productív műveknek; mi a' pénzt, a' csereárukat, sőt az elmeműveket, találmányokat és fölfedezéseket is illyeneknek lenni ismerjük, mert tudjuk, hogy emezek által az embermunka könnyítetik és gyorsítatik, például a' gépek által, de azt is jól tudjuk, hogy legszükségesebb munka levén a' földmivesi, ezt kellene minél előbb feloldozni bilincseiből, mert a' nemzet

minden egyénei nem élhetnek haszonbérből; rájuk nézve tehát jóval fontosb a' munka, mint a' gazdagság; első emennek forrása, ez pedig nem létezik többé, mihelyt a' munkáhozi kedv, erő és iparforrás kiszárad. Mind Smith, mind mások, mind közelebb List munka filosofiája röviden ide megy ki, hogy „a' munka is már nem kútfő, hanem folyam, melly kifoly az észből és a' jó szokásból; mert minél inkább átlátja valaki, hogy neki gondoskodnia kell a' jövődőről; minél miveltebb kebelvel bír és élénk érzelmei által arra hajtatik, hogy magát 's családját biztosítsa a' sors csapásai ellen, minél inkább szoktatott ifjúságától fogva a' gondolkozásra és munkásságra, minél több 's szebb példát látott, minél több alkalom nyílik neki arra, hogy testi 's szellemi erejét sorsa 's helyzete javítására fordítsa és itt minél kevesebbé kötvék kezei; minél nagyobb biztosítékkal bírnak fáradalma gyümölcsei, minél több elismerésre tarthat számot azért, hogy ő a' közterhet emelni segítette, és végre esze minél tisztább az előítéletektől, babona és tudatlanságtól, annál áldottabb lesz munkája gyümölcse, annál többet és jobbat állít ki ipara által, és azt annál inkább megtakarítja.“ De legnagyobb tényezője még is a' munka sikerének a' szabadság, mivel a' történetírás tanítja, hogy valamint az olasz, németalföldi, angol földművesi ipar akkor emelkedett, mikor említett honokban a' nemzeti 's polgári szabadság megalapított: úgy a' velenceiek, hánzavárosok, spanyolok és portugálok nemzeti ipara akkor kezdett elhanyaglani, midőn political szabadságuk elenyészett, semmi ipar, semmi takarékos 's leleményes ész nem pótolhatván ki a' szabad intézmények hiányát*)

Továbbá az okszerű mezei gazdálkodás a' munka felosztáson alapszik, mire a' derék Smith Ádám tőn bennünket figyelmetesekké; ámde a' robot ezt is lehetlenné teszi. Valamint a' gyárakban, ha a' munka felosztatik és például egy tíz ember kezén megyen keresz-

*) Liszt d. n. Syst. der polit. oeconomie. I. 206.

tül míg meg készül, de ezen tíz ember, a' munka felhasználásnál fogva, — minő a' hegyezés, kiszurás, simítás, 'stb. — száz tüt készít el addig, míg a' munka felhasználást mellőző tíz ember, ki minden munkát maga tesz, csak tízet; ugy a' földművelésben sőt általában a' nemzeti gazdaságban is fő elv az, hogy a' földművesi, kereskedelmi és gyármunka megosztassék a' néposztályok közt; például a' városi mesterember, mint nálunk, ne szántson, vessen, ne járjon vásárra, a' jobbágy ne készítsen utat, ne kapjon mindenbe, hanem csak azt tegye, mi tanult mestersége; mert így hímellér munkát teend mindenben, és időt vesz, miből sok kár háramlik a' nemzeti gazdaságra, melly az egyének jó vagy rossz munkájának eredménye. Legyen szabad e' nagy és fontos igazságot mint a' munka természetéből merített elvet honi példával világosítani. Mi magyarok tudjuk, milly boldog jövődjője lehetne nálunk a' répacukor-gyártásnak; melly elkezdődve a' földműveseken, folytatva a' gyármunkásokon és végződve a' kereskedőkön, hatalmas érdekekkel birná az egész iparosztályt kellő élénk munkásságban tartani és munkája után boldogítani. Ámde ez csak ugy esnék meg kellő sikerrel, ha ezen jövődjő dús vállalat a' munkafelosztás nagy elvét követné 's nem tenné azt, mit eddig tett, vagy legalább tenni kénytelen volt, hogy t. i. a' vállalkozók magok természetettek répát a' cukorfőzésre, magok kezelték a' nyers cukorfőzést és végre magok is finomították azt. Mi lón ezen eljárás következése? az, hogy husz cukorgyárunk megbukott, három négy teng és csupán egy kettő virágzik. Ha már most a' fennebb mondottakat ezen statisztikai adat fölvilágosítására használjuk, ennek oka nem másban gyökerezett, hanem abban, hogy a' munka illőleg föl nem osztatván, kívánt sikert nem nyújthatott a' miatt, hogy a' cukor-iparágak sem egyik sem másik kezelőinek fáradsági gyümölcse biztosítva nem volt. Jelesen a' földművesek nem adhatták magokat e' vállalatra azért, mert nagy számu vevőkre nem számíthattak, a' nyers cukorgyártók és e' mellett az aprólékos finomítással is foglal-

kozók czukra sem igen kerestetett a' kereskedők által, mert ez a' jóféle czukorral a' versenyt ki nem állotta; így tehát csökkenni kellett nálunk ezen jövedelmező iparágak. Ellenben mi jósolni merjük, hogy ha részvények útján egy nagyszerű középponti czukorfinomítógyár felállítatik, mellynek aztán egyedül a' raffinirozással kell foglalkozni, ha az ország minden és minél több részeiben felállítandó nyersczukor-készítő-gyárak mellőzendik a' raffinirozást és a' répaczukortermesztést, bizván ezeket a' földmivesekre, fölviruland ekkép elsőben a' földmivesi, a' marhatenyésztési 's hizlalási ipar, föl a' czukorgyár-ipar; mert mindenik osztály termékei és gyártásai kívánt számu vevőkre találandnak.

Ezekből világos, hogy míg robot-rendszerünk álland, addig nálunk sem szabad, sem kellőleg felosztott munka helyt nem találhatván, távol leendnek földmiveseinktől azon indító okok, mellyek leginkább emelik és ébresztik azok producáló erejét. Illyen földmivesi aggszokás aztán soha nem bírja életbe léptetni a' kézmives és gyáripart, mik bölcsőben feküdve, a' nemzeti bel 's külkereskedésről szó sem lehet, és így örök kiskoruságban sinylend, a' nemzet örök függésben tespedend, a' hon földmivelési politicájának silány fonáksága miatt, midőn aztán a' nagyobb belátással bíró nemzetek az illyen hont, mint hordót, saját kényök szerint csapra ütik és kevés életnedvét is kiszivni ügyesek, mit mi csak ugy távolíthatunk el, ha okulva a' munka logicájából, a' kényszerített munkát csak fegyelem alatti embereink szűk körébe szorítjuk, a' szabad földmivelések köréből pedig örökre száműzendjük, mint nemzeti és egyéni ipart előlő daemont.

II. Láttuk följebb, hogy a' robot olyan tartozás, melly nem a' földesur és jobbágy közötti szabad 's kölcsönös szerződés, hanem a' törvénynek közbejött és mintegy keresztül vágott útján készült; és így figyelmet érdemlő fogalom a' robot eszméjében. Mi elismerjük, hogy nagy jótétemény volt a' hatalmaskodó és zsarnok szellemű földbirtokosak ellenében, az első ugyyan II. Ulászló

alatt, 1514: 16. t. cikkben megállított robot*), mert tudjuk, hogy későbbben Erdélyben, sőt hihető nálunk is, két's több napi robotot is kívánt a' földesur saját jobbágyától egy héten; de elismerjük azt is, hogy van joga bele avatkozni a' törvénynek e' dologba, mivel történelmi igazság az, hogy azon 5 millió holdra menő jobbágyföld, melly most robotosak által miveltetik, hajdan álladalmi várföld volt, és még most sem kizáró tulajdona a' földesurnak, mert a' jobbágyokra nézve legszerencsétlenebb emlékeztető korbán is örökké hozattak törvények, azt mutatók, hogy a' jobbágyföldnek igazi ura az állodalom, és ennek van hatalmában meghatározni urbér által az ur és jobbágy közötti viszonyokat, mit nem tön, ha a' jobbágyföld tiszta sajátja volna a' földesurnak. Azonban ennyi idő lefolyása után még is csak van a' jobbágyföldhez valami joga a' földesurnak is, és el kell ismernünk, hogy jólelkű, jámbor és okszerűleg gazdálkodó földbirtokosak ellenében ez csakugyan okszerűtlen bánás; mert elsőben itt sem ur, sem jobbágy előbb kihallgatva nincs, és így „rólunk nélkülünk;“ mi alkotmányos léttel öszhangba nem hozható lévén, némi jogtalanságot és önkényt árul el. Lehetnek 's vannak zsarnok földesurak, de vannak jó lelkűek is, kiknek szabadsága a' rosszak miatt rövidséget nem szenvedhet. Azt is tudjuk másodsor, hogy földmivelésben általános szabályt hozni, a' föld, körülmény, hely végtelen különbsége miatt csaknem lehetlen, a' nélkül, hogy vagy a' földbirtokos, vagy a' földműves tetemesen ne csalódjék. Bajos harmadsor az is, hogy ugyanazon föld három urat ismerjen: állodalmat, főnemest és jobbágyot; mert a' mai elvek szerint csak egy lehet a' tulajdonos, a' többi vagy haszonbérlő, vagy adós. Valamint már az adóst kötelezni nem lehet, hogy ő holtig kamatozzon a' fölvelt pénztől; hitelezőt épen úgy nem, hogy ő egyszer, akkor fel ne vehesse pénzét adósától; haszonbérlőt szorítani nem lehet,

*) 1514: 16. Rustici qualibet hebdomada, singuli uno die dominis ipsorum servire teneantur.

hogy holtig haszonbérője legyen haszonbérbe kiadójának, valamint ezt, hogy mindig egynek adja ki jószágát árendába; így nagy jogtalanság fekszik abban, hogy a' törvény véde saját állodalmi tulajdonát, 's mint adóalapot, az urbéres földet; ezen méltó alapot vevén ürügyül, a' földesur és jobbágy jogait törvénye által ugy megszorítja, hogy ezeknek még akkor sem lehet újabb szerződést kötni egymás közt, mikor már a' körülmények, a' kor, a' földmivelési rendszer egészen megváltozott, és az urbér földesurnak ugy mint jobbágynek károssá lett. Annálinkább mivel:

III. A' robot mindenféle osztályzatu és fekvésű földre egyaránt kivetett teher; és így aránytalan tartozás. Jelen robot-rendszerünket azon aránytalanság, és így jogtalanság terhes vádja nyomja, hogy a' marhás és gyalog napszám mindenütt egyenlő az egész honban, pedig a' kik ennek minden vidékbeli földeit ismerik, jól tudják, hogy nálunk nem öt, hanem legalább tíz osztályt kellene állítani, ha igaz arányt akarunk alapítani. Tekintsük meg közelebbről vidékbeli földeinket. Csongrád, Békés és Torontálban egy búzamazg tízet, húszat ad akkor, midőn Sáros, Szepesben egy zabmag, mert itt már búza nem terem, csak másfelet. Ha már az említett felföldi legjobb földeket egy osztályba tesszük a' nevezett alföldi legjobbakkal, és a' két különböző tájakon fekvő jobbágytelkek adózásait, 's robotjait egyenlőkép állítjuk meg, így a' legnagyobb aránytalanságra építendjük a' legnagyobb jogtalanságot; mert a' felföldi megyékben a' legjobb és így első osztálybeli falu sem mérközhetik alföldön a' negyedik osztálybeli falu földével. Ugy van: kitünő a' különbség a' honbéli legjobb és legrosszabb jobbágytelkek között elannyira, hogy midőn Haczfelden 's másutt vannak telkek, miknek csak haszonvételi becsáruk 4,000 forint; vannak ismét mások olyanok, miknek becsárukat 100 forintnál többre tenni nem lehet. Igaz, hogy nagy különbség van a' robotban is; mert midőn a' csongrádi jobbágy 52 nap dolgozik erős

két ökörrel, ezen marhás napi munka két p. forintot is megér akkor, midőn a' rusznyák fakószekérrel és riska két ökörrel tett napi munkája alig ér egy huszast, demég is csak fenn marad az aránytalanság, mellyből aztán az keletkezik, hogy terméketlen földön megcsalatik a' jobbágy, mert rossz föld annyi robotot nem érdemel; termékenyen és jón megcsalatik az ur, mert csekély az, mit robotban szolgálnak neki. És ez, mind az általános, mert törvényszabta robot következése, és annak eredménye, hogy a' törvény kizárta a' földesur és jobbágy közti szabad egyezkedést 's szerződést, melly ha nem akarja sujtani vagy az urat, vagy a' jobbágyot, annyiféle leend, mennyi a' határ; és így épen nem általános törvény rendelkezése alá tartozik.

Illyen képtelenségek, sőt ellentétek fekszenek a' robot eszméjében, mellyet már más oldalairól is megtekintve, fölötte korszerűtlennek bélyegezhetünk. Mert ha kérdjük: mikor kezdődött az? akkor midőn ez eszme divatozott, hogy csupán a' terjedelmes birtok ad tekintélyt és hatalmat az által, hogy a' háboruk világában a' nagy földbirtokos annál több hadat tarthat, mellynek emberei őt szükség idején segítik, de a' kiket mivel a' pénz szűke miatt nem díjazhatott, földet adott nekik, hogy ettől robotoljanak és termékeikből dézmát fizeszenek. Ezen eszme, és ennek életbe léptetésének eszközei, tagadhatlan illettek az ököljogot tartó, harczszellemű, és pénzetlen századokhoz, mint olyanokhoz, melyeknek fogalma sem volt az emberi és polgári jogokról, hanem mindent a' tényleges jogok szemüvegén tekintettek; nem a' nemzeti gazdálkodásról és arról, hogy ezen rendszer mellett éhhalás, örök kiskorúság, más nemzetektől függés leend osztályrésze a' nemzetnek. Ma már változott a' kor, és ennek eszméi 's fogalmai. Hajdan a' földnek módnélküli felosztása, a' gyárerő tökéletes elfojtása nem tartatott hou ellen elkövetett bűnnek, ma tudjuk, hogy az első törpe földmivelést, második a' nemzeti gazdálkodás törpeségét vonja maga után. Mert elsőt

illetőleg, nem okszerűtlen-e az olyan földmivelés, melyben mindenki, boldog, boldogtalan, néhány talpalatnyi földet mivel, és ezen természet annyit, mennyi őt 's családját az éhhaláltól megmenteni képes; és e' fölött még azt is úgy mivelni kénytelen, mint ezt az ezer éves urbéri rendszer meghatározta, nem pedig úgy, mint a' kor szükségai és a' hely kedvezései kívánják. Egy nagy városhoz közel eső helységnek például, egészen más rendszert kell tartani földmivelésében, mint az attól messze fekvőnek. Jelesen: midőn emez hasznosan tenyészt gőbölt, amaz hasznosabban hízal marhát; midőn az gabnát nagyobb nyereménnyel természet, ez több hasznot vesz be a' nemesített gyümölcsből, zöldség, tojás, vaj és tejből. Hát a' nemzeti gazdálkodás milly törpe a' robotkedvelő nemzeteknél! kik közt a' gyáripár föl nem virulhatván, ezek hasonlók az olyan afrikai nemzetekhez, kik szintugy főzhetnének pálinkát, mint mi, és mégis egy hordó pálinkáért készek gyermekeiket örök rabságra adni, szintugy készithetnének gyapotkerméket, mint mi, mert a' használatlan gyapot úgy is elrohad fáikon, és még is egy szép gyapotkelmeért, hat annyit érő durva anyagot adnak.

De hogy korszerűtlenné vált a' robot, és nekünk is magyaroknak fölötté kell ovakodnunk attól, hogy földmiveseinkre elviselhetlen terhet tegyünk, őket robot, dézma és még közadóval is nyomtaig terheljük, megtanulhatja a' két testvérhon, a' mostani török szultán példájából, a' ki 1843 évi moharrem — februarius — hónapban kelt nagy uri fermánjában megparancsolta, hogy a' muszulman földesurak, Bosznjáországban keresztyén jobbágyaikkal, vagy a' rájakkal emberibben bánjanak, jelesen: „azon földbirtosak, kik a' termékekből kilenczedet vagy ötödöt vesznek, a' rájától hetenként csak két, vagy egynapi szolgálatot kívánhatnak; azok pedig kik negyedet, vagy a' termés felit veszik el, semmi szolgálattételt nem követelhetnek.“ El is törlötték ezt már minden miveltebb nemzetek, követte a' frankok példáját,

kik azt még Illirországban is elavították, mint okszerültent, és mind földbirtokost, mind jobbágyot illetőleg igen nyomasztót, de a' melly honban ez, elmulván a' frank uraság, ismét helyre állítatott. Vannak ugyan mellesleg megjegyezve, kik könnyen megbarátkoznak a' robottal, mint a' dézmával, és emezt nyomasztóbbnak találják amannál; de jól meg kell jegyeznünk, hogy a' dézma is fölötte terhes ugyan, kivált ott, hol mind kilenczed, mind tized nyers termékben szokott kiszedetni, mert ezen ötöd a' jobbágyot úgy tönkre teszi, hogy ő, ha a' magot és munkát felszámítja, alig marad élni valója; a' robot pedig úgy, a' mint az urbérben áll, nem soknak látszik. Ámde ha meggondoljuk, milly sok visszaélés esik a' robot körül, milly sok napszámot szolgáltatnak le irtalmatlan tisztak a' jobbággal előre, épen akkor, midőn ennekmindene vesztiben van; de leginkább, ha eszünkbe vesszük azt, hogy a' robot előli a' szellemi erőket is, és a' szabadnak született embert géppé lealacsonyítja, önérzettől, öncelekvéstől és ipartól megfosztja, lelkét leveri és eibutítja, erkölcsét megvesztegeti, őt alávaló felügyelőknek martalékul adja, legjobb idejét ellopja, valóban azt kell mondanunk, hogy a' robot több kárt tesz a' jobbágnak erkölcsileg és szellemileg, mint ugyan ő neki a' dézma anyagilag.

Eddig szoltunk a' robot általános káiról; most már térjünk közelebb honunkhoz és tekintsük meg, milly káros hatással van az magyar mezei gazdaságunkra, jobbágyainkra és földbirtokosainkra.

I. Nemzetgazdaságunkat illetőleg, a' robot olly korban, mikor még az okszeres földmivelés és gazdálkodás áldásait nem ismerték, az egyének és állodalmak szüksége kevés volt, a' közterheket nemes és jobbágy egyaránt viselte, midőn képzelhetlen pénzsükség uralkodott, és azt sem tudták a' népek, mi a' nemzetgazdálkodás, türhető volt. Ámde ma egészen ellenkezőleg állanak a' körülmények. Ma a' szükség szaporodott, a' pénz szükségét bankjegyek pótolják, a' nemes a' közadó terhét

jobbágyra tolá, e' fölött a' földmivesi silány munka a' jóval nagyobb népességet többé táplálni nem képes: így tehát ezen rendszer a' megváltozott körülmények s viszonyok közt nemcsak nem hasznos, sőt fölötte káros. A' nemzet mezei gazdaságának jelenkorban általában elismert főelve ez: „szabad föld, szabad földmives.” Átalában pedig a' nemzetgazdaságnak még magosb elve és jeligéje ez: „fölszabadított föld mivesi, gyár és kereskedelmi ipar.” Ugyanezért minden mivelte honban földszabadították már földmivelést ugyan a' robot és dézma; kézműveket a' czéhkényszerítés; kereskedést a' zárendszer bilincsei alól; mert átlátták, hogy az észet s ipart korlátozni, emberiség elleni bün; mivel az ész- és iparszabadságban fakad a' nemzeti jólét forrása. Honunk is bővebb tudományt meritve a' miveltebb nemzetek példáiból, és állatva a' robotos földmivelés silányságát, kísérletet tett ugyan az 1836-diki törvény által a' bottal járó földmivelés kinövéseinek letisztogatására, mivel sejtteni kezdette, hogy eddig gyakorlott mezei gazdálkodása gépszeres, szokásos és olyan, mellyet szabad s mivelte ember méltánmegvet és utál, mint olly szűk forrást, melly csak urat tengethet, és szolgát táplálhat; gyár, — annálinkább kereskedelmi ipart pedig épen nem, mert az illyen földmivelés mellett sokszor ur és szolga majd élhelhal; mikép jutna ennek fölöslegéből valami a' gyármunkásnak? Az ur tehát nyomoru jövedelme miatt kénytelen volt falun lakni, és főgyönyörét ló s kutyatartásban és vadászatban keresni, melly utósót ugy tekintette, mint földesuri fölségének saját élvezetét, miből az lett, hogy nyul-, szarvas- és farkas-vadászat feszítette keblé, szüntelen, eszme és ismeret-vadászat soha. Minő az ur, ollyan volt a' jobbágy. Ez tunyaságnak adta magát; a' munkát, melly mivelte előtt ezer éelemény forrása, büntetésnek; az időt, mellyről a' műiparos angol ezt mondogatja: „az idő egytetérő a' pénzzel,” ásitozásnak, unalomforrásnak tekintette. Mikép fogott volna, és mikép foghatna illyen ellenkező elemmel kezeti az ipar? Mind-

ezen bajokat átlátta az említett évbeli böles törvényhozás : de most már kérdeni bátrak vagyunk : meghagyván említett törvény a' mezei gazdálkodás főtényezőit , a' robotot és dézmát , és így a' főgonoszt ki nem irtván , elősegítette-e a' mezei gazdaság kifejlését honunkban ? feleljük : alig ; mert azt a' bajforrást nem dugta be , mellyből legbővebben árad a' honi földmívelést előntő iszap ; mikről meggyőződünk , ha a' többször említett , különben korunknak becsületére váló törvényt figyelmesebb szemmel megtekintjük . Minden törvénynek legnagyobb dicsérete az , ha ez , a' gyöngébb fél jogait hatalmasan biztosítja az erősbek ellen . Az 1836-diki pedig ezt nem bírja tenni , sőt tág kaput nyit a' visszaélésekre az által , hogy a' magyar jobbágyoknak saját földesura elleni keresetében is az urszéke levén a' bíró , — bár ezen esetben a' földesur maga , vagy tisztei soha elnökök , vagy közbírák nem lehetnek , hanem első másokat köteles kinevezni , bár továbbá urszékeken a' törvényes bizonyság , egy szolgabíró , eskütt és ellenörködés végett a' megyei ügyész mindig jelen tartoznak lenni , még is , — ki nem látja ? hogy itt elég tág kapu nyílik a' földesuri befolyásnak . Mert kérdjük : minő biztositéka van ott az említett törvényben a' magyar jobbágyoknak nyújtott jogoknak , a'hol az urszéken a' földesurak által választott , gyakran tőlük rendes fizetéssel ellátott tisztviselők ülnek ? Rendeli ugyan az 1836 : 7. t. cz. 11 §-sa , hogy „a' jobbágyok szeréntuli munkákkal ne terheltessenek :“ ánde ezek mégis sokszor megtörténnek , pedig büntetlenül , azért , mert e' törvény földesurak 's tisztek által könnyen kijátszható . Hogyan ? ugy , hogy a' törvény nem rendelkezett arról , hogy a' jobbágyok részéről kellőleg bizonyíthatatnék szeréntuli terheltetésök ; például : a' tisztség által minden ledolgozott napról , ennek végével errőli bizonyoságadásra kötelezéssel . Most a' megyék ezen elvet állítván fel , hogy a' jobbágy vallomása saját ügyében érvényes bizonyásznak nem vetethetik , — mi elméletileg áll is , — de gyakorlati oldalát tekintve a' dolognak ,

most már mivel bizonyíthatja be a' jobbágy, hogy őt több robotra kényszeríték, mint mennyivel tartozott? és ki fogja tudhatni, hány nap hajtattott munkára? Ő ezt bírólagnak soha bizonyítani nem képes; tág kapu nyílik tehát vérengező gazdatisztnek őt szabadon hajtani munkára, mint ezt, hogy gyakran megtörténik, némelly megyék végzései tanusítják; valamint azt is, milly kevésbé lehet a' törvényességet, az önkénynek tág kaput nyitó urbéri rendszerrel kellőleg kibékíteni. Ezért 's az ilyenekért nem jönnek aztán hozzánk angol, belga 's német remek mezei gazdák 's gyárnokok, kikre pedig legfőbb szükség volna; kik jönnének is nagy számmal, mert itt pusztá van elég, de nem jöhetnek, mert a' földet és földmívelést még nem emancipáltuk, az iparölő robotot 's dézmát el nem töröltük, és ezek által meg nem szüntettük azon idegenséget, mellyel a' külföld nem ok nélkül viseltetik irántunk. Jóraivaló földműves tehát hozzánk nem jön; mert nincs kedve ott letelepedni, hol az uré a' föld, és ennek teljessége, hol földművesnek ember 's polgárjogokat élvezni tilos, a' polgári alkat, előítélet és aggszokás miatt, pedig itt különben az iparnak olly dicső tér nyílnék honunk topographiai helyzeténél, gazdag lapály-, hegy- és folyóvizeinél, köszén bányáinál, terjedelmes erdeinél, mindenek előtt pedig a' nyers termékek bőségénél fogva.

A' törvényhozás magasztos szavára egyszerre megszűnnék ezen kedvetlen körülmény; lehullanának a' szolgaföld és szolgaföldműves bilincsei, nemcsak úgy, ha ezentul törvény által kimondva lesz, mikép nemcsak azon öt millió urbéri hold föld jövedelme viselend ezután honunkban minden közterhet, hanem azon huszonöt millió majorsági föld is, melly most úgy szólván köztehermentes, hanem még úgy is, ha az urbéri föld a' jobbágnak vagyonává, valódi tulajdonává változik, fölszabadítván a' földmívelést bilincsező termékekbeni adózástól és a' kényszerített munkák terhe alól. Ámde ezen eszme eddigelé nem fér fejkbe földesuraink nagy részé-

nek, kik képesek jogokat képzelní kötelesség nélkül, kik előtt a' birtok minden, a' személy semmi, kik nem látják, hogy mahónap a' jobbágy nem birván a' közterheket, ezek az ő vállaikra gördülnek, és ezen ajtó előtt álló fordulat nem a' legkényelmesebben oldandja fel az eddigi hűbéres viszonyokat.

Mezei gazdaságunknak a' robotrendszer mellett elsatnyult silányságát eléggé tanusította az 1834-diki rendkívül száraz esztendő; melly országszerte a' kaszáló réteket tarmezővé változtatván 's még a' lóheréseket is kiégetvén, a' marhatelettetést lehetlenné tette nálunk, és lovat, marhát guny-áron elvesztegetteté földmíveseinkkel. E' baj még más bajt is szült, mert az 1835-diki tavaszon nem volt elég vonó marha, a' trágya hiányzott, és azon földek, mikre a' téli trágya szánva volt, silány termést nyujtottak. Kérdjük már most: más honokban, mikben említett évben szintolly szárazság uralkodott, de okszeres, azaz szabad gazdálkodás divatoz, — mit nálunk a' robot megsemmít és felvirulni nem enged, — olly nyomasztó vala-e a' téli takarmány szúke? Korán sem; mert ezekben, mint a' gazdasági hirlapokból olvasuk, az iparos gazdák mihelyt látták, hogy a' fű elaszott, legott arról gondolkoztak, mivel pótolhatnák ki a' széna és lóhere-takarmány hiányát? Juliusban tehát, mindjárt a' föld felszabadulta után, a' hűs és nedves helyen fekvő földeket, keverten zab, búkköny és tarka borsó-maggal; a' porhanyókat pohánkával tisztán, vagy búkkönnyel keverten; az iszap-földeket fejár répával; a' legmelegebb tájakat pedig tengerivel, — mellynek termésbűségével semmi táplanövény nem mérkűzhetik a' füvek osztályából — bevetették. Voltak ollyanok is, kik mivel előre látták, hogy zöld táplálékról is kell jól előre gondoskodni, melly jűvő tavasszal a' kiégett lóherét kipótolhassa, a' tarlós, de felszántott földbe őszi rozsetettek még augustusban, őszzel rajta járatták marhájúvat, és aprilisben lekaszálták.

Mindezeket magyar jobbágyaink nem tehették; mert

aggszokásilag mivel földjeiket az urbéri munkák miatt kellelőleg el nem készíthették; már pedig a' ki hamar növő takarmányt akar természeteni, annak a' földet jól meg kell porhanyitni, tisztítani és elegendő trágyával ellátni; mit ha nem tehet, 'ugy tanácsosb, ha a' magot és munkát megkiméli, mivel a' rosszul szántott 's kicsigázott földnek sovány adománya sem ezt, sem amazt kellelőleg nem jutalmazza. Így történt aztán nálunk szokásos magyaroknál, hogy említett évben a' marha rendkívül olcsó vala, — a' lónak csak bőr-árát adák, és mégis olly kevés vevője akadt. Voltak vidékek, hol tetemesb falkajuhok adattak tartásba olly kötés mellett, hogy tavasszal a' tulajdonosok csak felét fogják a' tartásba adott mennyiségnek visszakivánni; sőt sokan még azonpontot is foglalák az írott kötéshez toldalékul, hogy a' kiteleltetésért azon esetre, ha a' szükség nyomasztóbb lenne, a' visszajárandó falkaszám gypjának 's bárányinak még felét is készek odaadni.

II. Vessünk már most futó tekintetet, robot által a' jobbágyra árasztott károkra. Ezek részint szellemiek, részint anyagiak. Elsőket illetőleg már följebb érintettük, mikép el kell fajulni szükségkép azon népnek, melly olly igen meg van terhelve kényszerített munka, földbér és adó által, hogy akármelly ágát válassza az iparnak, és bármilly nagy erőt fejtsen ki, ipargyümölcse említettem terhek által elnyeletik. Mikép szabadúlhat ki az ilyen a' tudatlanság, az előítéletek és a' rosz szokások tömkelegéből? Mikép hat ilyenre a' czélszerűbb népoktatás és a' helyelközzel adott jobb példa? Ha már most meggondoljuk, hogy az országokat nem a' fegyveres erő, hanem a' népnek ész- és jellemmiveltége tart fenn; ha megfontoljuk, hogy ész és erkölcsi erőből telik ki minden: valóban lelkiösmeretes dolognak látszik ennyi embertömegnek szellemi fejlődését, akadályozni a' bottal járó földmivelés és kényszerített munka által; melly nép azonban, — és itt figyelmet kérek — harmincz milliót ad évenként a' közterhek és közszükségek

fedezésire akkor, midőn a' kiváltságos osztály ezekhez csak tizenöt millió elvállalásával járulni még most is vonakodik, pedig övé a' föld és annak teljessége.

Mi magyarok igen különös és sajátságos nép vagyunk. Mi magunk is tudjuk 's érezzük, hogy a' földmívelést elnyomni bűn; tudták ezt eldődeink és törvénykönyvileg kimondák, hogy: „a' nemességnek az elnyomott jobbágyokon elkövetett méltatlanságai kiálltanak boszúért az egekre.“ Tudjuk azt is, hogy elnyomott, polgári jogoktól megfosztott, alkotmány sánczai közé be nem vett népnek erkölcei jók, simák nem lehetnek; mi mezei rendőrséget akarunk törvényeinkben. Ámde lehetők-e mindezek addig, míg jobbágyainkat nyomott helyzetökből ki nem ragadjuk és őket emberibb földbér által emberibbökké nem tesszük? Nem; mert vegyük fel csak például mezőrendőrségi törvényeinket: valljon gyakorlatba vehetők lesznek-e ezek addig, míg az elnyomott jobbágyoknak ilyen erkölce leend, minőnek kell annak lenni jelen helyzetében? Nem: mert ilyen levén erkölcsi jellemű jobbágyainknak, hol találunk olyan erkölcsi sajátságokkal felruházott egyéneket, kik a' mezőbírórágra minden helységben alkalmasok lehetnének? kikre pedig elkerülhetetlen szükség van, miután a' rendőrszolgabíró mindenütt jelenléttel nem bírva, egy maga nem eszközölhet tökéletes rendet egész kerületében. A' mezei bíróban már kellene lenni olly szilárd akaratnak, melly ne rettegjen guny, rágalom és csüre felgyújtásától; olly rendszert kellene, hogy a' tilalomtartásban ő legyen az első; olly részrehajlatlanságnak, hogy merje büntetni rokonait úgy, mint nem rokonait, vagyonost úgy, mint szegényt. Illyen erkölcsi jellem bot- és robotrendszer alatt nem fejlődik ki, épen úgy, miként aromás gyümölcsök csak a' szelid éghajlat alatt teremhetnek.

Illyen levén mindenütt a' föld hátán az elnyomott jobbágy erkölce, mint ezt Garve, igazán philosophialag földterítette*): ipara, mellyre az erkölcsnek nagy

*) Über den Character der Bauern. Breslau. 1796. 8.

befolyása van, sőt gazdasága is, melly ipara gyümölcse, általában jó lábon nem állhat; melly kettőnek hiánya aztán neki anyagilag igen káros. Kérdjük most már: mi okozza benne ezen iparhiányt? elsőben súlyedte erkölcsé; azután az, hogy a' robot idejének javát tőle elvonja. Lássuk mindkettőről röviden. Érintettük följebb, mikép a' jobbágy jelenleg odavetve a' gazdasitztek durva bánásának és önkényének, nélkülözve személyes szabadsága és ideje nagy részit, 's ezek miatt elkeseredve, magát a' vésteli iszákosságnak adván, erkölcsi jellemében úgy lesülyed, olly bizalmatlanná, csalárddá tétetik, hogy azon szép erkölcsi saját, mit a' szabad földművesben mindenkor tapasztalunk, az a' nyíltság, mivel a' városi alig bírhat, róla lekorholtatik, az a' derültség, mivel a' természet keblébeni lét ajándékoz meg bennünket, beborul; és ezek által alig hasznavehető tagjává silányul a' honnak. Említettük, hogy még nagyobb kár az, mikép a' földműves a' szakmánya dolgozás közben természeté vált tunyaságát, saját és önmagáért tett munkálkodásaiba is beleviszi, mi tetemes kár, magán úgy, mint a' honi földmívelésre. „Az immel ámmal tett robotos munka által, így szól a' derék Széchenyi, igen sok idő és erő elpazaroltatik; és 30 millió napszamból 10 millió elvesz“ már pedig mennyi hasznost lehetne ezen sok kézzel és sok napon tenni, ha azokat a' kényszerítés alól feloldott munka báj-ingere elevenítné; ezeken a' szabad rendelkezés alá eső és az édes sajátot mívelő munka tétetnék?

Nincs nagyobb ellensége az iparnak, mint az, midőn valaki sem erejéről sem idejéről, úgy mint kellene, nem rendelkezhetik szabadon. Már pedig a' jobbágy ép ilyen helyzetben van. Ő idejének nagy részét a' közteher viselésére, a' más földe mívelésire lévén kénytelen fordítani, hogy saját földet jól mívelhesse, kénytelenftetik több márhát és cselédet tartani; mi aztán minden tiszta jövedelmét fölemészti, és őt földig nyomja. Ha ezt nem teszi, földet elromlanak és alig termik meg, a' neki szük-

séges barna kenyeret, mi aztán öt elkedvetleníti, és kedvetlenségét szeszes italok által elűzésére ingerelve, állatiságából kivetkezni nem engedi. Milly kevés és rosz ideje marad jobbágnak saját munkáira, kivehetjük e' következő számitásból: vegyünk fel egy telkes jobbágyot, ennek azon 300 köznaphól, melly van egy évben, 78 napot föl kell áldözni közmunkákra, minők: előfogatolás, utcsinálás, levélhordás, középület-épités, aerarialis és katonafuvar, 'stb. 104 napot urbéri munkákra, a' községi és egyházi munkákat csak 18 napra számitván, nem marad a' jobbágnak szabad napja több mint száz. Most már ha elgondoljuk, mikép egy évben van olyan nap ötven, min semmi külső munkát nem lehet tenni; ha megfontoljuk, hogy a' földesur sürgős munka idején, kivevén egyedül a' szántást, a' telki állomány aránya szerinti munkát, minden héten megkettőztetheti: ezekből kijön, hogy 365 naphól alig marad a' robotos földmivesnek 50 szabad gyalog napja; mi csakugyan fölötte kevés.

A' robot ellen legalaposb vád az, hogy az okszeres gazdálkodásnak utjában áll; és valamint napi fényben dereng már ma ezen igazság, hogy roboterő a' miveltebb gazdálkodásban már haszonvehetlen, sőt a' semmivel csaknem egyenlő, mert az anyaföld csak az okszeres munkának és iparnak nyitja meg kincsforrásait: úgy a' jobbágnak saját maga javára tett munkája is ép ilyen természetű levén, áldástalan. Szegény tehát általában a' magyar jobbágy az áldott földön, mit öltönye, hajléka is eléggé hirdet. Vannak, tagadni nem akarjuk, vagyonos jobbágyaink is: de hogy ezek jobbadán saját földesuraik kárával ilyenek, már érintettük és alább bővebben előadjuk; okozván ezen jólétet az urbéri terhek aránytalansága, mellyek jó és rosz földön egyenlők. Valóban, a' ki el nem fogult szemmel megvizsgálja urbéri legujabb törvényeinket, láthatja ugyan elömlöve azokon korunk emberibb és méltányosb szellemének sok vonalait: ámde azt is láthatja, hogy azok nem olly határozottak és világosak, mint kellene; min épen nem lehet csodálkozni,

mert a' real, és személyes terheket szentesítő törvény nem is lehet ilyen, mert honunk vidékei fölötté különbözök. Egy helyt jobb a' föld, másutt silány; egyik vidék erdős, másik erdőtlen, és róna; egyiknek jobb piacza, vásártere van, másik félre esik. Ezek mind befolyással vannak a' földmives gazdaságára és anyagi jólétére. Honunk vidékei, igen természetesen különbözök levén, ezeknek érdekei egymással szinte ellenkeznek; miből az foly, hogy lehetlen olly urbéri törvényt alkotni, melly minden vidéknek igazságos legyen. Már pedig, Deák Ferencz szerint, hogy egy tájnak nagyobb hasznáért, más vidékek igazságtalanul szenvedjenek, azt kívánni sem lehet. Homály nyomván tehát urbéri törvényeinket, ezek a' birói önkénynek, mint már följebb is láttuk, tág kaput nyitnak; és mivel honunkban a' törvényhozás ezeknek hiteles és illető magyarázója, ez pedig csak minden harmadik évben ül össze: így a' sokfélekep magyarázható 's kijátszható törvények illető tekintéllyel nem birhatnak; következőleg pontosan soha sem teljesithetnek; mi pedig szomorú állapot. Olly törvény, mit szüntelen magyarázni, olly intézkedés, mit szüntelen foltozgatni kell, pártolást alig érdemel.

Említett baj szűliaztán, hogy a' robot kezelése körül, mindkét oldalról szamtalan visszaélések történnek; mik károsan hatnak, a' jobbágy anyagi jólétire. Földesuraknak jelesen tág kaput nyit jobbágyaik terhelésére az urbéri szabályozásról szóló 1836-diki törvénykönyvnek 10-dik czikkelye, melly valamint több testvére is homályos, két 's többfelé is magyarázható, és így módosítás 's kiegészítésre várakozó. Ebben a' 6. §-nak pontja megrendeli ugyan a' dülök osztályzatát, de azt világosan ki nem mondja, hogy ott, hol már régi, az az, M. Terézia alatti osztályzat divatoz, meg kell-e állhata-tosan e' mellett maradni, vagy újat kell készíteni, és ezt használni kulcsul a' szabályzat minden munkálataiban? vagy pedig közép utat tartva, most a' régít, majd az újat kell használni.

Vannak mind a' három modornak pártolói, még pedig a' jobbágyok kárával. A' melly földesur az első modort használja, ez sok esetben nagyon megnyomorítja jobbágyait: mert 70 év alatt, az akkor jó földek 's viruló rétek, már ma elromolhattak; és akkor első osztálybeli létkre, most harmadik osztálybeliekké silányulhattak, már csak ezen egyszerű oknál fogva is, hogy hajdan fölötük fekvő derék erdők által fedetve 's az éjszaki szelek ellen védve voltak, miket a' szegényebb, vagy pazarló földesurak elpusztítottak, és most már ezen rosz földért annyi robotot kívánnak, mint a' hajdani jóért; ez, láthatja mindenki, merő jogtalanság és visszaélés.

Ámde ilyen visszaélésre nyit utat a' második modor is, mert ámbár ez jogszeresbnek látszik első tekintettel az elsőnél, de még is megtörténhetik, hogy a' jobbágy kevesebb földért épen annyit fog robotolni, mint hajdan többért, vagy épen annyi földért, mint eddig birt, többet fog adózni. Legjobban megnyomorodik a' jobbágy ott, a' hol mindkétféle modor használtatik; mert itt a' földesur jobbágyai megrontására teheti azt, mit álnok tőzsér szokott tenni, t. i. kettős mértékkel él: mással szedi be jobbágyaitól a' földeket, hogy a' magáéval összekeverje, és ismét mással adja azokat nekik vissza. Megfordítva urbéri törvényeink lehetőkké teszik az olyan eseteket is, mik egyenesen a' földesurakat károsítják. Ilyen eset volt az, midőn ezen elvnel fogva, miszerint egy kaszás rétben annyi tért kell adni, mennyin egy szekérszéna megterem, a' földesur a' föld terméketlensége miatt kényszeritetett 2—4000 □ öllel számítani a' rétnak egy ember vágóját; mi a' birtokost illetőleg, valóságos jogtalanság volt; mert ha a' föld szénatermesre sovány, föl kell azt szántani és egy kaszás rét helyett egy hold szántaföldet adni. Jogtalanság azért, mert egy kaszás rét térsége a' szántóföld legutósó fokozatát, az az 1300 □ ölet fölül nem haladhatja.

Hát még az eredetileg divatozott, sőt rendelt szokás idején, miszerint a' tisztviselők a' kaszálót csak

szemmértékkel becsülték, — ex prudenti oculorum judicio — mennyi visszaélés eshetett! Mi szabad szájára eresztette az önkényt az is, hogy a' kaszálók mértékeül hajdan az urbéri rendeletek azon tért szabák ki, mellyen közép-szerű évben egy szekérszéna megszokott teremni, annélkül, hogy a' szekér nagysága, vagy az arra rakatandó széna terhe meg lett volna határozva. Valóban a' ki Pfahler munkáit, ki az urbéri perekről irt, figyelemmel megolvassa, láthatja a' tömérdek visszaélést. Mi annál sajnosabb, hogy már több nemzedék hunyt el, mióta a' robot-rendszer behozatott, és még most is alig vagyunk itt tisztában, némelly elítélési elvek és joggyakorlat fölött; jele, hogy nem is leendünk soha, mert korszerűtlenné vált az egész, és urunk szerint: „uj bort, ó tömlőbe tölteni, haszonnal nem lehet.“

III. Menjünk át már most, robot által a' földesurakra árasztott károk megvizsgálására. Még most is fris emlékezetben él Z. grófnak, a' sz..i urodalom birtokosának egy őszinte vallomása, mellyben nyilvánítá: „Higyje el ön, urodalmam legbeneficiáltabb helyzetű, négy város közelében; faluim a' dunára feküsznek, a' legjártabb országot közelében; gazdatiszteim jók; földeim első osztályzatúak: és mégis ezeknek évi jövedelmét a' jószágkormányzás egy fillérig fölemésztí; nekem csak azon jövedelem marad, mit allodialis földeimen tartott 11,000 birkám hasznából huzok.“ Kevéssel ezután egy hirlapból olvasám*), mikép E. J. ur Bánátban fekvő és így áldott termékenységű helységének lakosait felszólítá, hogy kívánnának-e vele olly szerződést kötni, miszerint minden robot és dézmától fölmentetnének? 's a' válasz az lön: hogy ez szívöknek legforróbb kívánsága. A' szerződés megkötetett egy egész teleknél 37 p. forintban; és most néhány év óta, mind a' földesur jobban biztosítottaknak hirdeti évi jövedelmét, mind a' jobbágyság áldja nagylelkű földesurát. Több illy-

*) Pesti Hirlap: 1841. I. 766.

nemű példák előhordásával is tanúsíthatnók e' nagy igazságot, hogy midőn Majland környékén, a' Vettebia csatornája mellett, a' réteknek 1600 □ öles holdját 104—130 p. forintjával bérlék évenként, a' derek Burger állítása szerint; midőn Skótországban egy hold szántóföldtől rendszeren 40 's több p. forint haszonbért fizetnek: nálunk harmincznégy holdnyi legjobb földtől, ha 37 p. forintot nyerhet évenként a' földesur, igen szerencsésnek tartja magát. Magyarázzuk ki már most ezen nagyérdékű adatokat robot viszonyainkból. A' földművesi munkákra, hogy jól gyümölcsözzenek, kettő kell, erő és ügyesség. Már valljon, elsőt illetőleg, mit várhatni a' jobbágy erőtlen vonómarhájától, rosz ekéjétől, vasalatlan szekerétől, mikép töri ez föl tavasszal a' megkeményedett ugarföldet? erőtlen 's a' robotmunkát most kezdő gyermekeivel, mikép miveli a' szőlőt? tanulatlan cselédei miként teszik azon urdolgot, mikre betanult ügyesség és nagy vigyázat kívántatik? Tudjuk, hogy nálunk a' jobbágyból minden kitelik és ő ugy szólva ezeremester. Ő házat rak, gazdasági eszközöket készít, földet mivel, kertész, marhatenyésztő, szőlőműves, fuvarozó; mi elősmerjük a' házi gyárnokság nagy becsét, de hogy ez az okszeres és jövedelmező mezei gazdaságot hátráltatja, az is igaz. Minő munkát tesz például egy olly sereg robotos, melly az uraság szőlőjében dolgozik! és a' mellyben van gyermek, ifju, a' szőlőműveléshez mitsem értő, és inkább kárt, mint hasznot tevő. Nem jobb volna-e ezen szőlőt tanult szőlőművesekre bizni, mint ilyen kontárokkal mivelletni? Az ilyen aljas szakmánymunka aztán kétfélekép káros a' földesurnak, mert elsőben az ezt tevők, mivel nem magoknak dolgoznak, mitsem törődnek azzal, sikeres leend-e munkájok, vagy sem. De másodsor káros annyiban is, hogy akadályozza a' gazdaság ok-, hely- és korszerzését; és így stereotyp gazdálkodást szül, és tart fenn, min javítani nem lehet, és így az ingyen munka kedvéért le kell mondani a' jövedelem két vagy háromszorozása reményéről.

Lássuk már most, milly drága áron vásárolják meg földesuraink ezen silány roboterőt és hitvány szakmánymunkát. Ha most mellőzzük a' közteherviselési, és a' jobbágyra önkényesen rakott terheket, mik most már szerfölöttiségök miatt jogtalanok, és nem sokára a' földbirtokosak által is viselendők: jobbágytelekért fizet az urbéres füstpénzt egy forintot, mi mostugyan semmi, de hajdan nevezetes somma volt. Ez eredetileg egy arany volt*), ez pedig olly korban, mellyben a' hármaskönyv első része 133 czime szerint, négy forinton lehetett venni egy derék ökröt, vagy két borjattal tehenet, nem vala csekélység. Károsodik tehát itt a' földbirtokos.

De ezen kárt csak igen parányinak lehet nevezni, azon tetemes kárhoz képest, mit robotrendszerünk okoz hazai erdeinket illetőleg, álladalomnak ugy, mint földesurainknak. Méltó e' tárgyat részletesebben előadni és itt fontosságához illetőleg kiemelni. Mindenki jól tudja, milly nagybecsű országos kincsek az erdők, mellyek föltétei a' gyáriparnak, ezzel együtt a' belszorgalomnak, sőt a' nemzetgazdaságnak, nyújtván szakkészítményi műszereket, lehetővé tevéen az érczolvasztó's tégláégető kemenczéket, hutákat és egyebeket. Honunknak nemcsak tudni, hanem érezni is kell azt, hogy növekedő népességünk szinte kényszerit bennünket arra, miként erdeinket mostani szenvedőleges állapotjukból kisegélve, erdei gazdaságunkat a' tökély polczára emelni törekedjünk: meggondolva azt, hogy a' nélkülözhetlen fapótlék nincs mindenütt honunkban, a' tüzelőfa hiányt pedig csak sok év mulva lehet kipótolni. Az is figyelemre méltó, hogy gyáripárunknak is mostani bölcsőjéből valahára kilépni és nevekedni kell. Ugyde mikép lehet ez, míg jelen urbéri viszonyok állanak fenn?

*) 1514: 15. Singuli rustici sessionati, per singulos annos, dominis eorum terrestribus, singulos centum denarios., unum florenum a u r e u m facientes, ubilibet solvere teneantur.

alig megfogható, mivel ezek mellett alig hozhatunk jobb erdőtvényeket, mint minők az 1791: 57. 1807: 21. t. cikkek. Más honok nem így tesznek. Napóleon látván, hogy a frank forrongás alatt az erdők igen elpusztultak és az alább szált erdei gazdaság miatt már elegendő sőt nem főzhetni; a' faszúke ellent állván, a' gyáripar elő nem mehet; egész Frankhont 29 erdőőr-ségre — conservations de ferets — osztatta, és olly erdőörököt rendelt, kiknek kötelességivé tetetett a' magánosok erdeire is vigyázni, és arra, minő állapotban tartatnak azok? 's nem fogyasztatnak-e kelletinél följebb? Hallom, hogy fölzudul itt sok magyar földesur, és azt mondja: „nincs joga a' törvénynek beleavatkozni olly tárgyakba, mellyek a' saját és magánjog körébe tartoznak; ki kötheti meg kezeit egy magyar földesurnak, ha minden erdeit egy pillanatban levágnatni akarja is?“ — Kelemen k. tanácsos eldönté e' kérdést, midőn így tania*): „nem minden jog és törvény a' földesurak sajátsági 's tulajdoni jogából és hasznából foly ki, midőn arról van szó, mikép kell az erdőket jó karban tartani és legjobb móddal művelni, ha azt akarjuk, hogy ne növekedjék szüntelen az a' nagy fahiány 's drágaság, melly a' népesb városokban már is igen terhes. Mert az egyének hasznának mindig alá kell rendeltetni a' közjónak.“ Valóban, a' ki honunkat erdőszeti szempontból megtekinti, úgy találja, hogy törvényhozásunk eddigelé kellő figyelmet nemzeti erdeinkre nem fordított. Vannak vidékek honunkban, mellyekben erdők olly bőven találatnak, hogy fatermékeink elrothadván, az anyaföldet táplálják. Itt tehát hutákat 's gyárat lehetne állítani, jobb közlekedés által szétosztlatni a' fölösleget, vagy a' gabna-földet szaporítani irtás által. Viszont vannak tájak, mikben az erdők a' közös birtok, a' közhasználat, vagy inkább közrombolás miatt hasonlítanak közös lóhoz, melly jó nem lehet. Vannak ismét erdőtlen helyek, hol a' futóhomok

*) Instit. Jur. priv. Hung. L. II. Vol. I. p. 547.

dulongásának határa nincs; vannak posványosok, miken égerfák a' legszebb sikerrel növeltethetnének.

De térjünk közelebb a' dologra. Nagyobb földbirtokosainknak vannak szép 's nagy darab erdeik. Ezeknek minden hasznavétele, jelen rendszerünknel nem egyedül az övék; mert a' faizás mind vágás alkalmakor, mind egész évben a' száraz gallyak szedése is meg van engedve a' jobbágyoknak; de meg a' vadgyümölcsök és orvosi fűvek szabad szedése is, és ezeken fölül az erdei legeltetés. Ha már most ezekhez számláljuk az urbéri épület 's tűzifa kiadásának kötelességét is: ezen dolgok az erdő tiszta jövedelmét úgy elnyelik, hogy a' birtokosnak erdeje mivélésére, 's erdei szolgák tartására az erdők jövedelméből mi sem marad. Hogyan? úgy, hogy faizást illetőleg, az erdők természetét értő földesurak tudván azt, hogy minél öregebb az erdő, 's minél több kiszáradás történik benne, annál több böngészeti fát nyújt a' jobbágyoknak; ellenben, minél fiatalabb az, annál kevesebbet. Így tehát ők az erdőbani csatangolásokat gyérítendőek, 40—60 évi forduló — turnus — helyett, 20—25 éves fordulókat hoznak be, mik szinte több pénzbeli hasznot adnak ugyan, de honunk erdeit mondhatlanul pusztítják; és bizonyos levén az, hogy az erdei fák nem örök életűek, az unoka-birtokosoknak fölötte sok kárt tesznek, mivel így a' tövi hajtások jókor kölkesek lesznek, és a' hajdan hires erdők idejekorán elpusztulnak.

De a' gyümölcs szedése is nagy kárt tesz az erdőknek, mert a' földesurak látván, milly sokféle rombolásnak, csatangolásnak, a' szép fiatal fák kiszemelésének 's ellopásának teszik ki ez által martalékul erdeiket, készeknek nyilatkoznak a' vadgyümölcsfákat ezekből egészen kiirtani, mellyek termékeinek haszonbérbe adásából eldődjeik hajdanta olly szép hasznot huztak.

Legtöbb kárt tesz az erdei legeltetés megengedése. Tapasztalt dolog ugyanis az, hogy a' legeltetett erdők 80 éves korukban alig adnak 35 ölfát addig, míg

olly erdő, melly soha nem legeltetett, képes 50 ölet adni. Ennek oka világos: mert amabban semmi fiatal magkélés fel nem nőhet a' marha tiprása és harapása miatt; de az erdőnek is, a' marha járván azt, ritkásnak, keményföldűnek, és a' termékenyítő esőt bevenni nem képesnek kell lenni.

Jól tudjuk azt is, hogy a' robotoló jobbhágyanak köteles a' földesur tűzi és épületfát adni. Illyen viszonyban tehát a' jobbhágy az ur erdejét éjjel nappal, télen nyáron rombolja, a' fákat körül metéli, lehéjazza, tövét — hogy kiszáradjon — fejszével verdesi, és a' falopást vagy semmi, vagy igen csekély bűnnek tekinti. De tegyük fel, hogy a' földesur nagy költséggel elkülönzi erdejét, azt őrizteti, pagonyoztatja, vidékvadászt és kerülőt tart 's fizet, hogy erdeje jó karban tartassék: valljon így is nem esik-e porba munkája, és elkerüli-e, hogy költségei gyümölcsének nagy részét ne adja áldozatul a' robotrendszernek? Épen nem: martaléka ő így is a' robotnak, melly egyaránt sujt hont, jobbhágyot, földesurat; mert a' jobbhágy azon egy ölfának két mértföldre szállításaért, mit robotban megtenni köteles, évenként eléget és fölépít legalább négy öl hasábfát; „mi, mint Gáthy megjegyzi, olly drága fuvar, hogy azt talán annyiért Green is elvitelné léghajóján.“

Illyen sorsa és jövődöje van, robotrendszerünk mellett mind jelen erdeinknek, mind ezután következő erdőbirtokosainknak!

HARMADIK SZAKASZ.

A' dézma históriai, jogi, köz és magángazdasági szempontokból tekintve.

A' dézmának legelső kigondolóját, József patriarchát, annak a' papság jövedelem-forrásává tevőjét Mózes, a' keresztyén egyházbeli papságra is kiterjesztőjét, n. Károly császárt, és honunkban polgári alkotmány által szentesítőjét, sz. Istvánt, sokan vádakkal 's rágalmakkal terhelik. Józsefet illetőleg, így szólnak: „Ha közgazdaságunk hiba-forrásait nyomozzuk, háromezer évet kell visszalépniünk, hogy azokat megtalálhassuk. Mi egyébnek, mint a' mózesi törvényhozásnak kell tulajdonitnunk a' veszedelmes dézma behozatalát? és ki vala azon első pénzügyminister, a' ki ezen keserű gyümölcsöket termette, 's merő fiscális szellemet lehelle a' pénzügy kezelésébe? Ollyan izraelita, a' ki négy ezer évvel ezelőtt álommagyarázóból nagy vezérségig emelkedett, és egy éhhalál iszonyu szükségét arra használta, hogy a' néptől elvegye saját földeit, és azokért azt örök jobbság bilincseibe verje^{*)}. Ama nagy törvényhozót, Mózes ekkép vádolják^{**)}: „Csak megtetszik, hogy Mózes is jobban szerette saját családját, mint a' többi nemzetiséget, mert bár a' Lévi tribusa legkisebb volt, még is ennek

*) *Über den Credit vom g. Steph. Széchenyi. Leipzig. 1830. l. 334.*

**) *Thomae Godwini, Moses et Aaron. Ultrajecti. 1790 p. 467.*

jövedelme jóval fölül haladta a' legnagyobb tribus jövedelmét is; mert ennek csak dézmából, saját termékén fölül több gabnája volt, mint amazok közt a' leggazdagabbnak; mit ekkép lehet megmutatni: tegyük fel, hogy mindenik tribusban termett évenként 10,000 köből búza, illy arányban Lévi papjainak jutott minden tribusból öszvesen: tizenegyezer köből, maradván mindeniknek csak kilenczezer.“ Nagy Károlyt saját barátja Alcuin megróvjá azért, hogy a' dézma behozásával megnehezítette a' még pogány szászok között a' keresztyénység elterjedését, és ezen Krisztusnak megnyert nép közé nem papokat, hanem rablókat küldött.*) Első királyunk dézmája is, milly nagy ellenszegülésre talált halála után a' pogánysághoz ragaszkodó magyarokban, tudjuk Turóczy chronicájából.**)

Meg kell vallanunk, hogy a' dézma kiterjesztve minden állati és növénytermékre, olly bőv forrás, miből nemcsak a' papság, de az egész állodalom minden szükségei könnyen fedeztethetnének; nyomasztó tehát az, már első tekintettel is. Azonban ennek behozatalaért sem Mózeszt, sem a' vallás mellett buzgó keresztyén királyokat olly igen vádolni nem lehet. Nem első, mert a' dézma harmada a' szegények, özvegyárvák tápláltatására rendeltetett***), és így igen jótékony célra; a' középszázadokban pedig honvédelemre, és így nem a' papok kényelmére egyedül. Ennyit állithatunk, hogy bár a' dézma kezelésével történtek valamint nálunk, úgy minde-

*) Alcuini opp. epist. CIV. Si tanta instantia leve Christi jugum, et onus ejus leve durissimo saxonum populo praedicaretur, quanta decimarum redditu, vel legatio pro parvissimis culpis edictis necessitas exigebatur forte baptismatis sacramenta non abhorrerent. Sint tandem aliquando doctores fidei apostolicis eruditi exemplis; sint praedicatores non praedatores.

**) Part I. c. 39. Tres precones debuerunt proclamare: „Edictum et verbum Dei, Endre et Levente; ut episcopi cum clero sint necati; decimator trucidetur; paganismus abolitus resumatur.“

***) Deuteron: XIV: 28. 29.

nütt visszaélések, — mikről alább; — e' nagy jót mind-azáltal minden honban eszközlötték, hogy a' dézmaszedési jog a' papoknak 's szerzeteseknek megadatván, ezek saját hasznuktól indítva, terjesztették a' polgárosító földmívelést, hogy annál több tizedet húzhassanak; és az emberi miveltség évkönyvei tanítják, hogy a' természeti ipar a' püspöki várak és zárdák környékein kezdett legelsőben fölvirulni a' papok és szerzetesek munkája által. Ezen adó nemének kell tehát leginkább tulajdonítani, hogy a' földmívelés az egyháziakban nagy előmozdítókra talált; kik a' rómaiak kora óta elhanyagolt szántásvetést fölélesztették, erdőket irtattak, gyümölcsfákat nemesítettek, mocsárokat szárították, mi nem kis haszon volt az emberi miveltségre.

Azonban még is állván ezen adatok, elmondhatjuk a' dézmáról, hogy ez is főforrása a' robottal együtt nemzeti és egyéni szegénységünknek; és tanuja köz és magángazdasági ügyetlenségünknek. Melly szomorú igazságról, hogy voltakép meggyőződünk, értelmezzük elsőben is a' d é z m á t. Ez olyan termék-adó, melly a' nyers, állati, és növényi termékből került jövedelemből adatik, nem tizedik, hanem meghatározott hányados — quota — szerint. Már tehát legelsőben a' neve is csal; mert tudjuk, mikép honunkban van ötödöt, nyolczadot, kilenczedet és tizedet nyújtó dézma. De van, mint alább a' nyers termékekben adatni szokott adót bonczkésünk alá vevén meglátandjuk, olyan tized is, mit igazabban másadnak kellene nevezni, mert épen felét veszi el a' tiszta jövedelemnek.

Hogy mi jogi tekintetben helyesen ítélhesünk a' dézmáról, föl kell emelkednünk átalában az adó philosophiájára; melly megtanít bennünket arra, hogy minőnek kell lenni az adónak, hogy az elsőben méltányos legyen, nem pedig nyomasztó és iparölő; másodsor, ne fajuljon el jogtalanná, magán és közigazdaságra igen károsná. Mellékesen jelentjük, hogy mi itt az adó természetét, a' földbirtok logicáját már ma más

szempontból tekintő böles agronomok nézetei, elméletei, és elvei szerint adandjuk elő, kik jól tudták, mit csináltak akkor, midőn a' kor- és jogszerűtlenné vált dézsmát eltörlení segítették, és ennek helyébe alkalmas földbért állítottak. A' helyes és jogszeres adóztatás és földbér kellékei tehát imezek: elsőben ennek pontos földbecslésen kell alapulni, olyanon, melly kellőleg mutassa a' földnek, mellyre vettetik, pénzbecsét; e' végre a' földnek hold és ölszámra kell fölméretni, nem lépés, vagy szemmérték szerint, mert ez mindkettő olly bizonytalan, mint a' belevetett mag szerinti becslés; továbbá fontolóra kell venni: sok vagy kevés munkát kíván-e annak mivelése, valamint azt is, minő termék előhozására legalkalmasb, természetére és eladási helyére nézve? Ezenkívül számba jön annak termésbeli jövedelme; mellynek meghatározására legalább 25 évet kell fölvenni, mert kevesebb idő alatt, alig történhetnek olyan lényeges változások. Másodsor: a' földbérnek távolról sem kell megtámadni a' föld- vagy ipartóké, az az, ezt egyenesen a' föld tiszta jövedelmére, nem pedig az ebben fekvő, vagy fekhető tőkére, és a' föld becst emelő, vagy emelhető iparra kell vetni. Jogszeres kutfeje a' földbérnek egyedül a' tiszta jövedelem, nem pedig a' befördített tőke; mert ha az adó ebből is, és már nem csupán a' tiszta jövedelemből kerül ki, az illyen adó megtámadja magát a' forrást, melly aztán időnap előtt kiapad. Tőke alatt pedig, követe az újabb közgazdaságtan nézeteit, nemcsak a' földet tekintjük, hanem az ipart is, mert e' kettőnek egymással kötött szövetsége a' termék forrása; miket a' tulajdóztatás által bedugni annyi, mint a' nemzeti gazdaságot fogyasztani. Tiszta jövedelemnek nevezzük itt azon hasznót, melly fennmarad akkor, miután azon költség a' nyers, vagy összes jövedelemből levonatik, mellybe emez került; melly a' szükség fedezésire fordíthatatik a' nélkül, hogy a' tőke kisebbednék. A' nyers termék tömegét tehát épen nem lehet adó alapjaul fölvenni, mert ebben már nemcsak

a' tiszta jövedelem, hanem a' tőke egy része is benne van; t. i. a' befektetési és ipari, miket, mint láttuk, nem lehet illetni a' nélkül, hogy az adóforrás meg ne támadtatnék, ellankadván így az ipar, mi fölötté nagy tényezője köz és magán gazdaságban a' jövedelemnek. Harmadszor: a' földbérnek arányosnak kell lenni, azaz, nem kell neki jobban terhelni az iparos adózókat, mint az ipartalanokat; ilyen pedig az általánosan kivetett adó, vagy az ollyan, melly az egész ország minden vidékein lakó, mindenféle iparos, vagy hanyag egyénekre vettetik különbség nélkül; és ezt azért, mert a' hon vidékei fölötté különbözők termékenységet illetőleg: ugyanazért a' nyers adót még akkor is nehéz igazságosan kivetni, midőn csak egy egyén jön kérdés alá, mert bajos a' tiszta jövedelmet úgy külön választani a' brutto jövedelemtől, hogy azáltal emez meg ne támadtassék; menyivel nehezebb lesz tehát ezt általánosan kivetni minden vidékeire az országnak; kivált olly honban, melly mitsem törődött azzal, minő fokon áll megyei földjeinek termékenysége vagy soványsága, minő kedvezései vannak természetből vagy fekvéstől ez vagy amaz megyének általában, vagy ez, vagy amaz helységnek külön? szóval nem tudja azon tőkekincset, melly minden megye földében, sőt minden helység határában fekszik. Csak ezen ösvényen lehet bizonyos adatok, hivatalos összeírások és nagy gondnal készült megyei special statisticák után eljutni a' tiszta jövedelem tudalmára, melly nélkül nyers adót kivetni jogsértés; mert könnyen megesik, hogy annyit adóztatunk terméketlen vidéken a' nyomoru jobbággal, hogy neki semmi tiszta haszon nem marad; mint ez megtörtént, mint Luntzel írja*) Hildesheimban, a' hol nem több, miut két fillér tisztajövedelme maradt a' jobbágyoknak, miután nyomasztó adóterhőket lefizették. De ez arányosságon fölül, egyenlő terhűeknek is kell lenni az adó minden nemeinek, minden honpol-

*) Rottecks Straatslexicon. art Abgaben.

gárt illetőleg; mert nem szabad a' honnak személyválasztást tenni fiai között, és egyik megyebelit a' másiknál jobban terhelni, nagy jogtalanság lévén az, mi nálunk is gyakran megtörténik, főleg a' dézmánál, hogy a' rosz rendszer egyik hazafitól nem tizedet vesz, hanem huszadot, másiktól pedig negyedét, vagy ötödöt, mint alább meglátjuk. Negyedszer, minden keletkező csalárd-ságot és visszaélést ki kell zárni a' földbér kezeléséből, mert különben a' csalárd ember álnokságát és tolvajságát a' becsületes földműveseknek kell pótolni, mi igen visszás dolog; ne is legyen annak beszédése olyan formásság által megnehezítve, melly néha terhesebb magánál az adónál. Végül historiai jogon kívül, ész vagy természeti jogalapja is legyen a' földbérnek, melly szempontra ha nem figyelmeztünk, megtörténhetik, hogy a' jobbágyot kétszer is megadóztatjuk, vagy olly jogon kívánunk tőle adót, mellynek alapját a' kor régen megsemmisítette és felforgatta.

Mérjük már most ezen alapszabályokhoz dézma-rendszerünket, hogy annak jog-, ok-, és korszerességéről ítéletet tehessünk.

I. Földismeretet és földbecsülést illetőleg, nincs nyomorubb ország egész Európában országunknál; mert az adóiszonyban fetregő földbirtokosaink irtóztak még a' hon téri, vagy arealis nagyságának ismeretétől is, félték annak napfényre derülésétől, mennyi holdat tesz az urbéres föld? mennyit a' majorsági? és a' midőn Frankhon Napoleon kezdeménye után iszonyú számu milliókat költött az országnak catastroli fölmérésére, mi magyarok földbér kulcsaul olly képzeleti számokat veszünk fel, mik hajdan valóságban vétettek ugyan, de hajdan is nevetségesek voltak, jelesen: nádori portákat, azaz udvarkapukat, miken egy szénásszekér bemehetett, noha ezek is változtak, mert már 1609 igy hangzott a' nyomoruságos 62-ik t. cz. „mivel ezen nyomoru ország hadak és forrongási zenebonák által ugy ki van meritve, hogy nemcsak a' végvárakra, de még a'

kisebb szükségek fedezésire kellő költségeket sem pótolhatja; ez oknál fogva végeztetett, hogy: a' megyék főfő nemeseiből választassanak rovatolók, — a' kik számlálják fel a' portákat, úgy hogy négy paraszt udvar tegyen egy portát, és 12 zsellérház ugyanannyit; úgy hogy a' gazdagabbak és nagyobbyszerű mezei gazdaságot űzők segéljék a' szegényebbeket, a' zsellérek pedig ne legyenek kénytelenek ingyen munkákat tenni, 's más terheket is viselni" stb. Fölséges Isten! milly képtelenség ez! földadót akarni kivetni, és még is adókulcsaul nem a' földet venni fel, hanem a' jobbágy iparát, és erre vetni a' földbért! és a' mi még szebb, ezen elv még 1741-ben is állott, mert az ekkori 8-ik sarkalatos t. czikkben is kimondatott, hogy: „a' közterhet semmikép sem lehet a' telekre gördíteni"; hát mire? a' jobbágy iparára, és ezt hihelők azért, mert nem akará' tudatni a' főnemesség a' jobbágyföldek mennyiségét, mikből korlát nélkül csipegetett majorsági földeihez; de a' jobbágyföldön élősködő alnemesség sem akart földadót fizetni, melly titkolózás aztán azt szülte, hogy a' föld nagysága, nem mondom minősége, titokban maradt mindaddig, míg az 1836-diki törvény ezen nemzeti bünt, úgy a' mint, helyrehozta 's letörlötte. Nevetséges, vagy inkább szánandó képtelenség vala tehát önző saját érdek miatt, homály alá takarni a' magyar földet, urbérest úgy, mint majorságit, azért, hogy amazt büntetlen és szabadon lehessen csonkitni, noha az közadó alapja; emezt, hogy a' közteherviselés képzelt iszonyatos rémétől megóvassék, és ezen gög, 's önzés szülte elvből indulva ki, olly nagy különbséget alapítani meg jobbágy és nemes telek között, mit a' halhatlan II. József már följobb idézett oklevelében megrótt; és mi is kérdeni bátrak vagyunk: ugyan minő lényeges különbség van a' nemesi és urbéres föld között? mert ha emberek közt tesz is némi különbséget a' születés és származás, mi szükség ezen kéreményes különbséget az anyaföldre is átvinni? Valljon edesebb, szebb, 's több gyümölcsöt terem-e az allodialis major, mint

az urbéres telek? a' nemes helységek határa kitünik-e az iparos sváb jobbágyoké fölött? épen nem: pedig ki-tünhetnek ép ugy, mint kényén kedvén tartott paripa délcezegebb 's természetb a' három éves korában már előfogatok alá használt paraszt lónál, és van is ennyi különbség, a' már említett philosoph császár bölcs figyelmeztetése után, a' kétféle telek között, hogy a' nemes teleknek, mint adómentesnek termékei sokkal kevesebb piaczi árt igényelhetnek, mint a' sokféle adóval megrótt jobbágy földei, és így drágábban természetek, mit azonban magyar kiváltságosaink gyakorlatba ereszteni, ugy véljük, nem igen hajlandók.

Földismeretünk tehát Magyarhonban fölötte szűk, és alig tudunk annál többet, hogy urbéres föld van mintegy 5, majorsági pedig 25 millio hold; első viseli a' közterheket, emez pedig előjogosított; de hihető, hogy jelen országgyűlés dicső és igazán nemes iránya kiegyenlítendi ezen aránytalanságot; mi meglevén, földismeretlenségünk homálya is elmuland, ezzel együtt elenyészend a' rovatos összeírás, mit jobbadán önkény és hazug előadás férczel össze ellenőrség nélkül; elkerül-tetik azon nagy aránytalanság is, mit az emberszerető Kossúth derített föl, minélfogva „mostani portalis rendszerünk mellett, a' mostoha fekvésű árvai hold föld-re közel négyszer annyi földbér esik, mint a' különben is beneficiált helyzetű fejmegyei Canaánban fekvőre.“

De azt mondhatná itt valaki: „mi szükség volt itt, midőn földesuri dézmáról van szó, ilyen jeremiádokat előhozni, és a' közadó aránytalanságát emlegetni; mit tartozik ez a' dézmarendszer helyes, vagy helytelen voltának megítélésére.“ Feleljük: nagyszükség van ezen előterjesztésre azért, hogy a' baj gyökerét egészen ki-tanulhassuk; nem egyébért ragaszkodván a' magyar aristocrazia tagjai közül sokan a' hűbéres rendszerhez, mint azért, hogy adómentességét tovább is fentarthassa; ezért titkolózott eddig is, ezért nem akará tudatni mind azt, minek napfényben kell derengeni, ha igazságos földbért

akarunk; ezért adóztatá az ipart, mit tenni nemzeti jólét ellen elkövetett bűn. Ha ő ezután eszméit, nézeteit, és elveit változtatva 's jobbakkal fölcserélve, tökéletes földismeretet teend lehetővé, ha ennél fogva a' föld minőségét veszi adókulcsaul, és igazságos arányban huszadott kíván ott, a' hol eddig ötödöt huzott; és megfordítva, ötödöt követel ott, hol eddig huszaddal is megelégedett; ekkor, 's csak akkor hagyandja bántatlanul az ipartókéti; így és csak így kerülendi el azt, mitől szive borzad, a' közteherviselési kénytelenséget; mert nem gördülend szűz vállaira egy hamar azon közadói tehernek majd egy tized része, mit már az adózó nép évenként fizetni nem bír, azon 455 ezernél többre menő restantia, mi minden évben csak a' hadi adóból fizetetlen marad*) Följebb leírt földismeretet tehát minél előbb, hogy a' gondolomra kivetett dézmaadó nyomasztó aránytalansága megszűnévén, a' föld népe képesebb legyen a' közadózásra is.

II. A' dézmarendszernek kegyetlen fonásága, és undorító ok- és jogtalansága abból tetszik ki leginkább, hogy ez az adóterhet nem annyira földre, mint az iparra nehezíti; mit mint jótékony áldásforrást, mindig kimélni és sértetlen hagyni kötelesség. Szabad legyen ezen fölvet itt bővebben földeritni. Tudjuk, hogy a' dézmaadóban, a' nyers termék, a' bruttó vagy összes jövedelem tetetik adókulcsnak; azaz, nem választatik el a' tiszta jövedelemnek adó alá eső része attól, mit földesurnak adó alá vetni nincs joga, minők: az ipar és befektetési tőke; mert ezek a' jobbagynak szintolly sajátjai, mint ingatlan javai. Nem vétetik tehát a' kilenczed beszédésekor illő tekintetbe az, mit adott kitűnő iparnélkül maga a' föld, mit nyújtott a' földmives munkája és ipara, mit a' netalán e' végre feláldozott javítási tőke. Ennél fogva, teszem valamelly iparos földmives befektetett pénze és kitűnő ipara után nagyobb 's bővebb termést idéz elő, mint azon jobbagy, kinek ezt tenni eszébe nem jut, az ilyen-

*) Fényes Elek M. ország statisticaja III. 22.

nek fáradalma 's költsége, nemhogy megjutalmaztatnék, sőt a' több dézma követelés által megbüntettetik akkor, midőn a' hanyagabb földmivestől adatott kevesebb dézma ellen semmi kifogás nem tetetik. Mi valóságos jog és oktalanság; és mezei gazdaságot illetőleg ezen gonoszt is szűli, hogy a' számítani tudó paraszt nem is gondolkozik a' befordításról; sőt ha módja volna is ebben, pénzt inkább kamatra adja ki, semhogy ezt cselekedné. Úgy hogy bátran lehet állítani, mikép még a' dézmarendszer fennáll honunkban, addig a' jobbágyoknak nincs érdekében földi javítására kitűnő munkát és költséget fordítani, azért, mert a' dézma a' föld tiszta jövedelmének legnagyobb részét megemészti, és így nem hogy ösztönül szolgálna arra, hogy a' földmives pénzzel és fáradsággal javítsa földet, sőt mintegy megbüntettetik azért, hogy ezt cselekedte.

Úgy van: minden munkának arányban kell állani az ipar emelkedéséből aránylag folyó haszonnal, így leend az kitartó, sőt növekedő. Ámde dézmarendszerünkben ez ellenkezőleg áll; most a' ki dézmás földet bír, annál többet adózik tőle, minél több szorgalmat fordít rá; midőn a' középszerű iparú földmivest semmi sem sujtja azért, hogy kevesebb dézmát nyujt középszerűleg mivelte földjétől. Fő figyelmet érdemel az, hogy a' földmives annál kevesebb tiszta haszonra számolhat dézmás földéből, minél jobban megmivelte azt. Ezt már a' derék Bezerrédj István számtani bizonyossággal kimutatta.*) Mi ennek az oka? A' dézmarendszerben uralkodó földbérnek határozatlansága, melly egyenlő lépést tartván a' bizonytalan nyeresémmel, ezt hacsak lehet, mindenütt megsemmisíti, vagy elnyeli; épen úgy, mint a' pauperismus cselekszik, melly ellenezvén a' kivitelből merítendő hasznot, ezt úgy gátolja önkényesen fölemelt határánjai által, hogy ez mindig elnyeli a' tiszta hasznot, és azt, mit a' külföldi jobb piac nyujtana az iparos kivi-

*) Társalkodó 1841. I. 121.

vőnek fáradságos vállalata jutalmául. A' mi kis haszon fordulna tehát a' kitűnő munkán, 's nagyobb befektetésen a' földművesnek, az ezen pharaóféle rendszer alatt, a' dézmaszedő csűrébe és pinczéjébe vándorol. Ilyen kiállító igazságtalanság van a' határozatlan földadóban!

III. De nem helyeselhető az is, hogy a' dézma mitsem ügyelve az arányosság és méltányosság elvére, kedvez az olyan jobbágnak, kinek különben is kedveznek a' körülmények; sujtja azt, kinek helyzete már magában is nyomasztó; mert tudnunk kell, hogy vannak honunkban olly rosz földek, mellyekből egy hold tiszta jövedelmének egy száztoliát kívánni sok, ellenben vannak olly jók, miknek tiszta hasznának ötven száztoliát követelni épen nem nyomasztó. Minek átlátására vegyünk fel két ellenkező körülmények közt levő jobbágyot, de a' kiknek földjei térségre egyenlők. Ezek között az elsőnek kevés munka után jó és befektetést nem igénylő földén terem annyi nyers termék, melly öt évenként 200 forint tiszta jövedelemmel megajándékozni képes. A' második is kitűnő ipara, és nagy befektetése által silányabb földén képes ugyanannyi termést előidézni, mint az első, és a' dézmaszedőnek ugyanannyi dézmát adni. De kérdjük: marad-e már ennek annyi tiszta haszna, mint az elsőnek? Koránsem: mert midőn az első csaknem ingyen 200 ft. jövedelemhez jutott; ez utolsó munkát és befordítást abból leróva, csak 100 ft. tiszta jövedelemmel bír; mert egyenlő térségű földétől egyaránt adózván, tiszta jövedelmének egy részét a' dézma fölemésztette. Kérdjük: nem tett volna-e okosabban, ha dézmás földére nem fordítva annyit, mennyit fordított, befektetési tőkét kamatra adta volna ki? mikép ezt az igen jeles Török János az 1840-iki Athenaeum II-ik félévi 32-ik számában szépen előadta.

Itt felszólalnak a' dézmabarátok, és ezt vetik: „Milly éles az emberi ész a' vagyonosak elleni küzdelemben! hát nem látja minden el nem fogúlt elméjű, hogy a' földesur, mikor földbér, vagy földadó helyében elveszi jobbágyának terméséből a' kilenczedik részt, épen azt teszi,

mit ő vele tesz saját jobbágya akkor, midőn neki arat, vagy nyomtat; hisz ez is dézmát, az az tizedet, vagy kilenczedet húz ekkor, és senkinek nem jut eszébe jajeszékelni a földesur károsodása mellett; aztán sokkal könnyebb a természetményadó, mint a pénzadó, mert amaz abból adja a jobbágy, mit már a természet jóvoltából, munkája után kezeihez vett, emennek forrásához pedig nem olyan könnyű férni; de az sem áll, hogy egyenlő térségű, jó és silány földtől egyenlőkép kellene adózni, mert a hol jobb a föld, kevesebb a tartozmány, a hol pedig silányabb, ott nagyobb terjedelmű. Feleljünk ezekre röviden. Égtávoli különbség van az arató, vagy nyomtató rész, és a dézma között, mert emez, mint közelebb láttuk, határozatlan, amaz határozott adó; amaz szabad szerződési, emez kényszerített adó; amaz egyszerű, emez fölötté complicit: nincs tehát közöttük semmi hasonlatpont, csupán az, hogy mindenik bizonyos hányados — quota — után fizettetik. Az arató és nyomtató részt minden évben meghatározza az idő; a dézmát mint láttuk behozta Pharaó, és azóta nyomja ez a világot. Mi a második ellenvetést illeti, ez nagyon illik földieink szájába, kiknél gyűlöltebb dolog nincs, mint a számítás; kik közt szokás a terméket vesztegetni pénzhiány miatt, épen úgy mint kíváncsiak pazarolják az éretlen gyümölcsért a jó búzát kétszer töltve, azaz annak három árát adják. Mi a harmadik ellenvetést illeti, igaz hogy terméketlen földű megyékben több holdból áll a jobbágytelek; ámde szerencsétlen alapelv az, mintha a minőséget mennyiséggel helyre ütni lehetne, mert erre az kívántatnék, hogy a jobbágy jó erővel bírva, sokat fektethetne be terméketlen földébe; de mikép teheti ezt olyan földműves, ki holt szegénysége miatt, kevés földet sem képes jól művelni, a ki vasalatlan szekeren kénytelen járni, és olyan marhákkal dolgozni, mik kisdéd mintái a magyar vonóbarmoknak?

Nyomasztóvá teszi tehát a dézmában nyujtott földbért az, hogy a tiszta jövedelem, nem pedig a nyers ter-

mék tevén, mint följebláttuk, az igazságos adó alapját, — és ezt azért is, mert e' kettő közötti viszony fölötte különböző lehet, a' föld termékenysége vagy soványsága, a' bő vagy szűk esztendő miatt; — megesik gyakran, hogy a' jobbágy kétszer kénytelenítetik lefizetni a' földért: elsőben a' földtől, mellyet használ, azután a' befördített tőkétől; így a' tiszta jövedelem sokszorosan összezavartatik, a' földben fekvő és álló, viszont a' kerengő pénztőkék kamatjaival, és a' ráfordított kézi munkák gyümölcseivel. És ezt már ama jeles agronom, Joun g Arthur is igen jogtalanak látta; a' kinek a' dézmáról véleménye megérdemli, hogy itt helyet foglaljon. „Minden valaha kigondolt adók közt, a' dézma legveszélyesb: nem egyéb, mint valóságos sarcz, melly a' földműves jövedelmét úgy megtámadja, hogy tőle minden iparkedv elraboltatik, és minden javítási szándék megsemmisítik. Örök torsalkodásban vannak azok, kik a' dézmat szedik és adják. A' legtökélyesebb egyenlőségi alak alatt, ez a' legegyszerűbb földbér, és már csak e' miatt a' legkésőbb szemrehányásra méltó. Ezen mocskot azért érdemli, mert a' nyers, nem pedig a' tiszta jövedelemtől szedetik, melly pedig egyedül lehet az adóztatás tárgya. Mert vannak oly termékeny tájak, hogy ezeknek nyers termékének fele elegendő arra, hogy a' beléjük fektetett tőkét, a' szokott kamattal együtt visszaadják, úgy hogy annak fele, vagyis öt-tizede, megmarad a' földműves javára; ellenben, vannak mások, mik igen terméketlenek, miknek munkáltatása azonban oly sok költségbe kerül, és mégis termékek oly csekély, hogy a' beléjük fordított tőke megtérítésére, az egész termésnek négy-ötöde kivántatik, elannyira, hogy a' földművesnek nem marad egyéb, mint a' termésnek egy-ötöde, vagy két-huszada, földbeli haszon fejében. A' dézma tehát termékeny földön csak ötöd részét, terméketlenül pedig felét nyeli el a' jövedelemnek. Illy aránytalan adónemének mutatkozván a' dézma, fölötte káros hatással van a' nemzeti gazdaságra, úgy, hogy szinte lehetlenné teszi a' föld-

mívelés javítását, 's tökélyesítését; mert minthogy a' dézmabirtokos mindenütt együttaratott, a' hol ő mivelsém járult azon költségek pótlásához, mik a' nagyobb aratást idézék elő, e' miatt a' dézmával tartozó földműves elkedvetlenedik a' földnek javításától. Sok esetben gátolja is a' dézma a' jobbágyot az olly növények termesztésében, mik több jövedelmet nyújtanak, ez oknál fogva, mivel ezek nem olly könnyű dézmálásuak, vagy a' dézmabirtokostól nem használtathatnak. Smith Ádám állítja, mikép Angolhonban nem elébb lehet buzéért — Krapp — termeszteni, csak miután a' parlament megrendelte, hogy egy buzérral bevetett hold földtől tíz schillinget lehet adni dézma helyett. Tudjuk azt is, hogy az olly igen hasznos takarmány-vetemény és gyümölcsstermésnek semmisen áll némelly helyeken annyira útjában, mint az attóli félelem, hogy majd át kell engedni az ezekből keletkezendő jövedelmet a' dézmásurnak, ki ott is akar aratni, hol nem vetett. Nálunk is tehát Magyarhonban épen nem lehet jobbágyot arra kényszeríteni, hogy ő ollyannak nyújtson bő dézmát, ki őt a' befordításban nem segítette; valamint arra sem, hogy ő olly hon nemzeti tőkéjét gyarapítsa, melly őt mindeddig emancipálni vonakodott.

„Úgyde, így szólnak a' fontolva haladók, magának használ legtöbbet, ha földét javítja; és a' földtulajdonosnak is bővebb földbért nyújthat.“ Erre azt jegyezzük meg, hogy ha találkozik is olyan, ki iparszellemtől átjárva, vagy nem érezve, hogy ipara jutalom helyett megbüntettetik, meg nem szűnik földé javításán dolgozni, ezen néhány mellett találkoznak tíz annyin, kik épen azon körülmény miatt megrestülnek, és ezen lustaság sokkal jobban fogyasztja a' nemzeti tőkét, mint egy két iparos földműves szorgalma; pedig mi legsajnálatosb, kétféle tőkét fogyaszt, anyagit és szellemit; egyik a' javított földben, másik az iparos szellemben áll; mik közt melyik jövedelmezőbb, alig lehet megmondani.

Honi és külföldi hiteles adatok, mellyek a' bányász-
 zat köréből meritvék, tanusítják, és szinte megteste-
 sitve szemünk elébe rakják ezen igazságot, milly káros
 és nyomasztó a' nem tiszta jövedelemre, hanem a' nyers-
 termékre vetett aránytalan és határozatlan adó, vagyis
 a' dézma. Malchus*) elmondja, mikép 1812 a' west-
 fali királyságban, a' bányajövedelemnek tizenkét évi ösz-
 szeírásából keletkezett közép jövedelme tett 9829,100
 frankot; a' rátett költség pedig tett 8569,788-at; és így
 a' tiszta jövedelem nem ment többre 1259,312 franknál.
 Most már így szól említett író, ha a' bányák valamely
 urodalomhoz tartoztak, és belőlük a' tizedet ki kellett vol-
 na adni, a' munkásoknak iszonyu fáradaimaikért csak
 2³/₄ tisztajövedelmük maradt, és így maguk, egyéb adó-
 juk is levén, teljesen tönkrejutottak volna. Würtem-
 bergben sem megy többre Malchus szerint a' bányák
 tiszta jövedelme; a' harzi bányák pedig csak tíz száztó-
 lit nyújtanak. De azt mondja valaki: „ezek kormányzéki
 kezelés alatt állanak, mellyek sohasem adnak any-
 nyi tiszta hasznót, mint a' magánosak kezelései.“ Jól
 van; igaz ez az urodalmi gazdálkodásokról is, mellyek
 alig hoznak be három száztólit. Ámde kérdjük: szabad-
 e a' szegény földmiveséből pótolni azt, mit saját kezelé-
 sünk által a' földből kivenni nem bírunk, mi kik szabadon
 intézkedünk munkáinkról, kiknek napjaink 's óráink
 megszámlálva nincsenek, kik élhetünk gépek segélyével,
 kik országadót nem fizetünk, kiknek magtáraink kipótol-
 hatják egy-két év rossz termését? Badenben az 1827.
 törvény szerint, a' nagyhercegi bányadézmának a' tisz-
 tajövedelem huszadrészét nem szabad fölülmulni; eltöröl-
 tetvén ugyanakkor az eddigi urbura és minden egyéb
 adó neme. Valamint tehát jelen országgyűlésünkön az
 1/10 bányavámra azon észrevétel tetetett, mikép „ez a'
 bányászat mai állapotjában nyomasztó vám, — miután
 ma az ércbányák nem olly gazdagok, mint hajdan vol-
 tak, és miután ma olly iszonyu mélységből kell az érczet

*) Finanzwissenschaften I. 21.

előteremteni; a' bányászat fölvirágoztatása tekintetéből, megkérendő lesz ő Felsége, mikép a' nyomasztó bányavámost lejjebb szállítani kegyeskedjék;“ épen így említett méltányos alapra kell állítani az urodalmi dézmákat is, hogy a' jobbágy és adózó nép fölötte el ne erőtelepedjék.

Az is igen kártékony elem a' dézmarendszerben, hogy az a' versenyzés éltető szellemét, melly nélkül a' földmivelés könnyen megkövesül, kegyetlenül megfojtja, a' helyett, hogy azt előidézné. Ez minél iparosabb a' gazda, annál több dézmával terhelve azt, ellenkezőleg működik a' jól rendezett országokkal, melyekben a' természeti ipar jutalmak által mozdítatik elő; és tudjuk, hogy a' kis Württemberg, hol pedig már az okoszerű gazdálkodás a' legalsóbb néposztályban is elterjedt, évenként 60,000 forintot fordít földmivelési jutalmazásokra. Ott, hol ezen versenyzési emeltyű bölcsen használtatik, és jutalmak tetetnek a' legjobb gyümölcsstermesztésre, a' legtöbb bor- vagy gabona-kiállításra, ebből nem csak azokra háramlik pénz, vagy becsületbeli haszon, kik pályadíjt nyertek, hanem háramlik anyagi haszon még azokra is, kik a' jutalomtól elestek; mert ezek egy két fáikat csakugyan nemesítették, bort néhány akóval, gabonát néhány mérővel többet természettek, mint az előtt, és pályautáni törökvésőket már némileg czélütésnek lehet nevezni. Vannak ugyan, tagadni nem lehet, nálunk is olly derék földbirtokosak, kik a' dézmarendszer mellett is, a' versenyzést életbe léptetni iparkodnak: ilyen például, hogy többet ne említsek, a' szentpéteri urodalom tulajdonosa, gróf Zichy Károly*); ámde illyen példa kevés van, és ekkor is hasonló az ollyan bölcs és jó autocrator által létesített közboldogsághoz, minek egy hideg-lelés véget vet.

IV. A' méltányos földbér lényeges kellékeihez soroltuk följebb azt is, hogy amaz mennyire lehet, tág me-

*) I. Helmecezi Társalkodóját: 1834. I Félév. sz. 65.

zót ne nyisson az azt kezelők visszaéléseinek, mindkét részről. Mint kezelték a' középkori magyar papok dézmájokat? mutatják eléggé honi törvényeink. Amazok fölszabadított és rabemberekből egyenlőn vőnek dézmát*), és így nemcsak a' magyarok minden barmaikból és termékeikből. Ez mennyire ellenkezett, mind a' keresztyénség szelid szellemével, mind az emberjogokkal, alig szükség említeni. Nagyobb az, hogy rabszolgák, kik pogányságban maradt emberek lehettek, egy osztályba soroltattak a' barmokkal**); mi megtetszik abból, hogy alul idézett törvényben a' jókergetések — talán ebből: jókergetők, vagy behajtók; valamint hajdu, ettől hajtó — kötelességivé tetetett, a' bitang barmokat és szőkevény szolgákat a' megye székvárosába hajtani; mellyek itt sz. Mihály és Gergely napokig tartattak bizonyos helyen; ekkor, ha urok nem találkozott, a' püspök kivette belőlök a' dézmát, két-harmadot a' királyi pristald, egy harmadot a' főispán. Püspöknek joga volt, a' zárdabeli apátok által fölszabadított emberekből is dézmát venni***), mi annál méltatlanabb, mert ezek kétségkül már keresztyének voltak.

A' földművesek és jobbágyok ama védangyala I. Mátyás, eltörlötte ezen keresztyén főpapokhoz illetlen méltatlanságot. Ő tehát alul idézett törvényben a' dézma alá eső tárgyakat kiszabta, és a' dézmakezelésbeli kihágásokat némileg megszüntette.****) Végkép azonban még

*) I. László I. c. 30. *Episcopi de liberis accipiant decimas; liberi vero cuicumque episcopo adhaerint, sicut eis placuerit, ita habeantur, salva tamen libertate.*

***) I. László III. c. 13. *Rerum fugiivarum collector, quem vulgariter Jökergesch dicunt, quidquid colligit, ad civitatem ejus provinciae congregat; et regis agaro, et comitis ejusdem civitatis in suburbio stabulum faciant, ubi usque ad festivitatem S. Michaelis archangeli, quidquid pecorum collectum erit, servetur: duae partes fugitivorum hominum donentur regis pristaldo, tertia pars comiti.*

****) I. László I. t. k. 27. cz. *Abbatēs de liberis suis, dent decimationem episcopis.*

*****) I. Mátyás 1481. I. t. cz. *Imprimis quod domini praclati et caeteri ecclesiastici, decimas habentes, de nullis aliis*

sem törölhetette el, mert az utána következett Jagellók alatt újabb visszaélések csusztak be*); sőt a' benedeki szerzetesek dézmálói arra vetemedtek, hogy a' bordéz-mán fölül, spanyolviaszra pöcsétpénzt is szedtek 2 — 12 denárig, azaz ennyi ezüst garasig.**)

Ha már a' dézmákat nem a' főpapok kezelvén, hanem ezeket a' földesurak örökös, vagy ideiglenes szerződések mellett haszonbérbe vevén, és helyettök évenként bizonyos pénzösszeget fizetvén, az említett visszaélések nyomai eltűntek: de megmarad a' fő visszaélés, melyért az angolhoni főpapság olly igen korholtatik és méltán egész Europa előtt, az ír honi dézmát illetőleg. Ezen honban t. i. van 400,000 angolegyházi, ezeknek van négy érsekök, 18 püspökök és 1309 angol közpapjuk. Ezen érsekék és püspökök jövedelme ment az 1828-ik évben 2'268,000 p. forintra; itt melleleg megjegyezve, hogy az angol közpap jövedelmének 9600 p. forintnál kevesebbnek lenni nem szabad: ez itt congrua. És ezen tömérdek jövedelem forrása, a' jobbadán r. catholicusoktól szedetni szokott tized. „Miből élnek már most, — kérdi itt valaki — a' r. cathol. egyház 4. érsekei, 22. püspökei és 1994 közpapjai? — Önkénytes adakozásokból, kiknek évi jövedelmeik alig haladják meg a' 110 font sterlinget.***) Épen illyen visszaélés mutatkozik a' két testvérhonban. Magyarhonról most hallgatunk. Erdélyről azonban meg kell említünk, hogy itt ép illyen visszaélés létezik a' királyföldön, vagy a' szászok között;

rebus, praeterquam vintis, frugibus, agnellis, apibus, milio, siligine, hordeo, et avena, juxta antiquam regni consuetudinem decimas exigant. Quodque deinceps omnes aliae in ordinatae exactiones, quas decimatores eorundem dominorum praelatorum et caeterarum ecclesiasticarum personarum temerarie facere consueverunt, cessare debeant. És még art: 2, 3, 4, 9.

*) II. Ulászló t. k. 1498. 27. Praelati barones et proceres regni universi, — a' jobbagionibus suis non a' kones, sed nonam partem vinorum exigere faciunt: és 49 t. cz.

**) 1495: 40. és 1481: 5.

***) Mattens Bibliothek der neuesten Weltkunde III. 136—143.

kiknél jóval nagyobb számmal lévén az itt lakó görög nem egyesült oláhok, ezek az ágostai vallásu papoknak kénytelenek dézmát fizetni; mint ezt, Lemény Jánosnak, egy görög cath. püspöknek az erdélyi 1843-diki országgyűlésre felterjesztett sérelmek lajstromából láthatni. Az ágostai hitvallásu papok tehát Erdélyben, Young mondata szerint, ott is aratnak, a' hol nem vetettek.

V. Végül, a' helyes adó eszméjét följobb meghatározván, szükségesnek lenni mondottuk, hogy a' földbérnek historiai jogon kívül, melly az idővel együtt elenyészhetik, természeti vagy észjogi alapja is legyen, melly örökké megmarad. A' földesurak természeti, vagy észjogi örökké megmaradandó alapon követelnek dézmát jobbágyaiktól; mert ezeknek így szólhatnak: „adj földbért, mert én meg földet adok.“ De már a' főpapság csak historiai jognál fogva követelheti ezt, és így szólhat a' magyar jobbágyához: „adatok dézmát, mert elődjünk védték a' hont, és ekkor az egész világ azt hitte, miként dézmanyujtás által tanusíthatja mindenki, hogy ő valóságos keresztyén; és egyházi tizedadás nélkül nem lehet üdvezülni.“ Igaz tétel mindkettő, de csak historiai; és így időben lett, és időben elmult. Nem akarunk itt mélységes historiai és közjogi vitatkozásokba elegyedni: de mivel jelen pályakérdés egyik főiránya a' honi földművelés akadályainak földerítése, csak ki kell mondanunk némelly historiai adatokat, viszonyokat, és közjogi elveket; mert: *alitur vitium, vivitque tendo.* — Virgil.

Igaz tétel tehát az, hogy a' dézma mind őskirályainknak, mind főpapjainknak, a' honvédelem tekintetéből adatott; kik meg is feleltek hiven e' kötelességnek, mert elsőket most mellőzve, csak a' mohácsi ütközetben, püspök Broderics szemtanu bizonyossága szerint*), három, ugymint: Szalaházi Tamás veszprémi, Váradí Pál egri, Gerendi Miklós erdélyi püspökökön kívül, — de a' kik

*) „Descriptio Cladis Mohacsensis“ czimű könyvben.

közül a' két első II. Lajos királyunktól küldetett a' Budán maradt királyné mellé, utósó pedig az ország megbizásából foglalkozott az egyháziaktól adott ezüstnek pénz-zé veretésével — minden magyar püspök megjelent, kik közül mind a' két érsek, ugymint: Szalkai László és Tomori Pál, és ezeken kívül öt püspök, ugymint: Perényi Ferencz váradi, Móré Filep pécsi, Paksi Balázs győri, Csaolyi Ferencz csanádi, Palisnai György bozniai, a' hon védelméért dicső halált szenvedtek. Egyébkor is a' dézmából bänderiumokat tartottak, mivel amaz egyenesen honvédelemkedvéért adatott nekik, mint ezt II. Ulászló 3. t. könyvének 52-ik és az 1517-diki tolnai törvénykönyv 3-dik és 4-dik t. cikkjei világosan állítják*) sőt az 1523: 42. világosan kimondja, hogy a' kanonokok dézmabeli jövedelmeiket pénzzé tevén, küldjék el a' sereg tartására.**)

Később is, hogy a' dézmaszedési jog úgy tekintetett, mint alapja a' honvédelmi kötelességnek, világos mind az 1552: 3., mind az 1555: 5. és sok egyéb törvénycikkekből.***) Királyaink is ez oknálfogva huzták a' dézmabeli jövedelmet, még a' nemeseiktől is; mi megtetszik az arany bulla 5 és 29;

*) 1498: 52. *Domini praelati ratione proventuum eorum decimalium gentes eorum pro defensione hujus regni, necessario tenere habebunt. 1517: 3. Capitula et conventus, praepositique et abbates, ultra gentes eorum, quas ratione decimarum conservare tenentur — singulum unum equitem sint mittere obligati. art. 4. Dominae quoque sanctimoniales, et aliae mulieres viduae, jobbagiones habentes, modo simili exercituari facere teneantur.*

***) Tot mittantur equites, quot sunt in capitulo Canonici, et insuper decimas quoque jobbagionales praenarratas mittere teneantur.

***) 1552: 3. *Ex proventibus decimarum eorum praelatorum, praepositorum, abbatum, et capitulorum, quorum redditus per Turcam magna ex parte dissipati sunt, vel occupati, ex singulis centum florenis non quinque equites, prout in dicto conventu — ez volt, az 1545-diki Nagyszombatban tartott országgyűlés — fuerat conclusum, sed duo tantummodo per eosdem ecclesiasticos, qui decimas percipiunt, ex eorundem decimarum proventibus, in praedicta ex-*

viszont II. Endre 1231 t. könyve 12. cikkelyeiből*) illy móddal, hogy a' serviens nemesek örökös jószágai-
ban a' tized dolga a' vármegyék főispányainak hatalma
alá vettetett; a' cseberrel dézmálás a' királyt illette, és
nyilván mondatik, hogy a' magyar királyok többé tized-
del nem kívánják terhelni alattvalóikat, hanem a' huszad-
dal beelégesznek, mi eleitőlfogva az ő járandóságuk
volt. Vannak ugyan tudósok, jelesen Kovacsics**),
kik az 1231: 29-ben előforduló tizedet és huszadot úgy
magyarázzák, mintha itt a' tizedből, királyainknak a'
püspököktől adatni szokott huszad értetnék, de ez nem
valószínű; mert ezen adó így nem a' népet, hanem a'
püspököket terhelte volna. Fejér György tehát***),
Kelemenuel és Pergerrel együtt oda hajlik, hogy
a' tized a' királyok sajátja volt kezdetben, ez a' várföld-
dektől adatván a' királyoknak honvédelemre; és az Árpá-
dok alatt legalább, főpapokat csupán saját józágaikból
illette a' dézma: mit tanusítani látszik I-ső Lajos törvény-
könyve 6. cikkje, melly így hangzik: „a' jobbágyokkal
bíró főpapok és egyházi személyek is, ezeknek minden
gabnái- és boraiból előbb vegyék ki a' tizedet, aztán a'
kilenczedet.“ Későbbben lőn az; mint II. Ulászlónak alul-
idézett törvénykönyvéből értjük, hogy a' főpapoknak ezen
joga más jószágokra nézve is kiterjesztetett****): mi-

peditione alantur: és 1555: 5. Praeterea domini quoque praelati, et aliae personae ecclesiasticae decimas habentes, ratione decimarum suarum — — ad publicam defensionem, gentes alere teneantur.

*) 1222: 5. Comites parochiani praedia servientium non discutiant, nisi causas monetorum, et decimarum; 1222: 29. Comites, jure comitatus sui tantum fruuntur; caetera ad regem pertinentia, scilicet cibiones, tributa, boves, et duas partes castrorum rex obtineat. 1231: 29. Praeter vicesimam, quam ab antiquo rege s habent, decimas non exigemus, quia per hoc populus gravatur.

**) Vestigia Comm. edit. 1790. p. 117.

***) 1821. Tud. Gyűjt. V. köt. lap. 41.

****) 1507: 15. Decimae isto modo semper reddantur, ut de decem capeliis, una pro dominis praelatis, pro decimis; altera vero dominis terrestribus pro nonis exigatur: octo colono seminanti remanebunt.

kor t. i. a' várföldek, mik eredetileg a' honvédelemre szentelve voltak, mint főlebb érintettük, elajándékoztattak, sőt elpazaroltattak a' honvédelmi alap nagy meggyöngyítésével. Ezeknek dézmáiból és kilenczedeiből kellett tehát kikerülni a' hadtartási költségeknek, melyeket a' királyok tenni többé nem bírtak: már banderiumok tartására szorítván az ország főpapjait és főnemeseit; a' minthogy I. Lajos is nyilván kimondja: *ut per hoc honor noster augeatur, et ipsi regnicolae nostri fidelius possint famulari*, mellyel öszhangzik az 1559: 14. is.

Azon tétel is igaz, mit följebb említettünk, hogy hajdanta mindenki azért volt köteles dézmát fizetni, hogy keresztyénségét bebizonyítsa, és üdvezüljön. Megtetszik ez, az 1498: 52. t. czikkből, hol ezek vannak: *Sunt quam plurimi rusticorum, qui absque solutione ularum decimarum, in plerisque locis commorantur: seque christianos esse minime recognoscunt. De kiviláglik III.* Endre királyunk 1297-diki okleveléből, mellyben Filep, r. pápai követ ezen szavai idéztetnek: *Quod sine administratione justarum decimarum, animae salvare non possint.* Ez is olyan állítás, melly említett sötét kor hierarchiai színezetét viseli; időben kelt, időben el is múlt. Dézmadásbeli kötelességről Urunk mitsem tanított, hanem igenis a' farizeusoknak elviselhetlen igájáról, kik még a' kaprot, mentát, és köményt is megdézsmáltak: — Máté 23, v. 23. — és nem előbb, mint 585-ben, a' *maconi* frank zsinatban mondaték ki elsőben a' dézma jogszerűsége; 1789 pedig, ugyancsak a' frank nemzeti conventben minden dézma, mint csupán historiai jogon alapuló, eltöröltetett kárpótlás nélkül. Látni való tehát, hogy ha amaz említett sötétkori tan állana, úgy jelenleg a' most élő keresztyénség legnagyobb része elkárhoznék.

Ítélje meg már most akárki, szintolly jogszerese a' jobbagyot adóztatni dézmával olly egyénnek, ki őt jelenleg egy szalmaszállal sem védi kül ellenség ellen, mint a' millyen észjogszeres őt adóztatni hadi adóval a' királyi főségnak, ki őt zsoldos seregeivel hatalmasan védi

kül és beállóság ellen. T. i. első adózás historiai, másodig észjogi alapon épül. Azok, kik olly historiai nézetből indulnak ki, hogy a' tized a' cath. egyház fenntartására kiszabott nyilvános adó, semminemű védokokkal nem bírják említett 's felhozott törvénytári ellenokokat meggyöngyíteni; sőt csak azon képtelenséget sem tudják megfejtetni, miért hogy a' nemesség már ma nem járul dézmával a' cath. egyház fenntartásához, sőt azon nemtelen catholicusok sem, kiknek szántóföldeik nincsenek? Hát csak épen az urbéres földön lakóknak áll kötelességökben az egyház fenntartása? merő szövevény, ha eltérünk ósalkatunk eszmejétől, melly a' földadót 's tizedet azon várak földeitől szedetni rendelte, mellyek legerősb bástyái voltak a' honvédelemnek; ha tehát az ezeket bíró urbéreseket még hadi adóra is szoritjuk, úgy bizonyos, hogy kétszer adóztatjuk őket ugyanazon tárgyól.

Milly káros és nyomasztó az egyházi dézma közgazdasági tekintetben, ezekből átláthatni. Még nyomasztóbb vala ez hajdanta. Voltak idők, mikor az esztergami érsek megtizedelte a' magyar királyoknak minden bányabeli jövedelmeit, az egész honban; meg a' haszonbérbe kiadott kamrabelieket, azon barmokban kiállított adóval együtt, mit az oláhok és székelyek adtak a' fölségnék. Az egri püspöknek pedig joga volt kivenni a' tizedet azon tizenegy vármegyebeli királyi vámok jövedelméből, mellyekben feküdt az ő püspöki megyéje*); pedig ezen jogok biztosítvák voltak, az ezeket átengedő királyok iszonyú fenyegetéseik, és az őket elvenni akarókra oklevélileg kimondott szörnyű átkok által. De térjünk vissza czélunkra.

Ha már illy kevéssé felel meg a' nyers termékben nyújtott, és így a' tiszta hasznót csaknem egészen elnyelő, határozatlan, egyenetlen, és aránytalan, sok visszaélésnek tárt kaput nyitó, bizonytalan jövedelmet adó, ezek mellett kétséges historiai jögon alapuló földbér, azaz a'

*) Fessler's Gesch. der Ungern. II. B. 985 — 995.

dézma, — a' földadó igazi és helyes eszmejének : ebből következik, hogy káros az, jobbágnak úgy mint földesurnak : „hasnoló levén az, — mint Török János megjegyzi — a' kertész-ollóhoz, melly a' szorgalom növekedését meggátolja, 's többet vesz az által az adózó, mint mit a' tulajdonos nyer.“ Vajha jelen századunknak tartatnék fel az a' dicsőség, hogy miután a' múlt és philosophusinak nem ok nélkül nevezett XVIII-dik századnak sikerült az örökös jobbágyságot eltörlni honunkban; ezen XIX-nek sikerülne a' tisztes földmivelő rendet kivenni a' kiskorúságból is, az ósiség és jobbági birtokképtelenség megszüntetése által, hogy beteljesednék az, mit az emberszerető II. József olly forróan óhajta, hogy neki a' nyers termékből, minden adózásait leróva, maradna legalább is hetven százalíja. Valóban minden jólelkű magyar önálló, tehetős földmiveseket akarhat; de ez csak kegyes óhajtás leend adíg, mig a' jobbágnak dézmát kell fizetni. Mert

Elsőben : a' dézmarendszer őt, 's iparát megkötvén, majd mindenütt gabona és más úgy nevezett polyaneműek termesztésére szorítja: holott jól tudjuk, hogy ez némelly hegyes vidékeken, kivált ollyanokon, mellyek porhanyó földből állanak, sok kárt tesz; mivel a' szántás, a' kapálás, a' már különben is porhanyó földet még jobban megritkítja, a' záporok és felhőszakadások ártalmainak kiteszi; mik által a' föld termékenységége annyira kimerítetik, hogy számos határokon hegyek, és néhány száz holdnyi térek találtnak, mellyek ez előtt szántóföldek voltak, de most már nem miveltetnek, mivel a' magot és munkabért meg nem térítik. E' miatt aztán egész faluk elszegényednek: mellyeknek lakosi jólétöket fentarthatnák, ha szabad földet bírva, vagy ezt legalább szabadon használva, termesztési szabadságuk nem korlátoltatnék, hanem azokat olly célra fordíthatnák, mellyre azok természetöknél fogva legalkalmasabbak. Szerencsénk volt nekünk egy időben a' mivelte Némethonnak okszeresb földmiveléssel díszlő tartományainak nagy részét beútatni, és itt látni, minő mivelés alatt

vannak a' leghegyesebb és zordonabb tájak is. Innen honunkba visszafordulván, kedvetlen hatással volt ránk annak gyakori látása, hogy itt a' vizesések és mosások számtalan holdnyi térföldet művelhetlenné, a' legjobb legelőket haszonvehetlenné teszik. Sőt a nálunk utazó idegen rémülve látja, mikép Fejér, Komárom, Zala, Veszprém, Nográd, és más megyékben olly életkoczkázató útakon kell járni, és olly vizárkok tátongó torkolataival találkozni, mikhez képest a' rablók csapataira bökkenni tán nem olly rém és szerencsétlenség. Miért nem találunk ilyenekre művelt honokban? azért, mert itt mindenki sajátját műveli; azzal veti vagy ülteti be, mit a' föld természete kíván, nem mit az urbér parancsol; itt nincs közös vagy mindenkítől bitorolt földtér, és így nem tárogulhat ki olly nagyon az évenként nőten nőni szokott vízárkok, mivel itt közérő áll ellent a' közellenségnek. Kitapogattatik tehát a' vízroham hajlama; azután olly nagy árok ásatik, melly arányban van a' víz nagyságával az egész határon keresztül; minek emeltebb kezdete egy öblös medenczét képez, hogy minden víz, eső-ár, abban központosúljon, és innen a' számára készített vízmederben arra csalogattatik, merre minden kártét nélkül a' kívánt helyre folydogálhasson; egyetlen mesterséggel készült, 's fűzzel párkányozott árokban, mellybe vezetnek a' többi, idővel iszonyú árkok ásható csermelyek, és esővizek is, úgy hogy felső végökön az esővíz útja tömött fonású sövényvel, vagy ha szükség két- három öles kőfallal záratik el, a' mesterséges árokba vezetette. Melly új pályáját megszokván a' víz, a' régi mélység vagy eltemeli magát, nem tápláltatva többé víz által; vagy az emberkéz által eltöröltetik örökre.

Másodszor: azokszeres szőlőművelés- és lehető legjobb bortermesztésben is gátoltatik a' jobbágy a' dézmarendszer által. Tudjuk, milly alacson fokon állanak ezek nálunk, és Kossúth elmeré mondani, hogy „szőlő 's borkezelésünk gyökeresen hibás a' szőlővessző ültetésétől, egész addig, míg borunkat kancsóra

szűrjük. „Elég szomorú, ha így van. Tudjuk, hogy ok-
szeresen miveltszőlőshelyeken háromszor is szüretelnek,
a' különböző szőlőfajoknak nem egy időben érése, és asz-
szúszőlő nyérése miatt. Ámde nálunk, a' hol hegyvám nincs,
a' dézmarendszer csak egy szüretet engedvén, a' szőlőfa-
joknak különböző időbeni elkészülését figyelembe nem
veszi; melly figyelmellenség miatt sok, pedig a' legne-
mesb koraérésű fajok szüretig elrothadnak, vagy a' dará-
soktól elpusztítatnak. Aztán különben is nem lehet ugyan
azon helységben is egy időben haszonnal szüretelni. Mert
ha kora a' szüret, az éjszakra 's magasb hegyen fekvő
szőlők el nem készültek, mikor már az alantabb 's délre-
fekvők teljesen megértek. Megfordítva ezek esős időben
már akkor megrothadtak, midőn amazok teljes érére kez-
denek jutni. Figyelemre méltó, hogy III. Endre királyunk
alatt már meg volt engedve a' tizednek készpénzzeli meg-
váltása, mint ezt 1291: 26. t. cz. mutatja; de már a'
gyenge Jagellók alatt, a' szoros igazságú nemesség amazt
természetben adatni kívánta, mint az 1498: 49. t. cz.
tanúsítja.*)

Harmadszor: minden anyagi károknál nagyobb
az a' szellemi kár, mellyet szenved a' jobbágy a' dézmának
erkölcsére hatása által. Ez őt elsőben ipartalanná te-
szi. Valóban, ha jól megfontoljuk a' dolgot, így is kell en-
nek lenni szükségkép. Mert midőn a' jobbágy tizedet, vagy
kilenczedet ad földesurának, ha szorgalmas — magát, ha
tunya, földesurát csalja meg kétségtelenül: mivel első
esetben szorgalma gyümölcsét adja, mellyel nem tarto-
zik, mert az az övé; második esetben, nem adja meg azt,
mit a' földbirtokos igényelhet, és így megcsalja azt; to-
vábbá, ha a' föld terméketlen, a' jobbágy pedig iparos,
ekkor nem kilenczedet 's tizedet, hanem mint följobb
láttuk, másadot, vagy harmadot ad. Illy viszonyok, 's

*) *Decimae non argento, aut pecuniis, sed sicut terra protulerit
fruges et vina, juxta contenta Decreti quondam domini Andreae
regis in perpetuum exigantur.*

körülmények közt, lehetlen lustává nem lenni neki. Innen megfejlhető aztán az, hogy tizedrendszer követő honokban, a' nemzeti gazdaság nagy kárával olly silány állapotban hagyják tengeni földeiket a' jobbágyok, minőben azokat szemlélhetjük: kerülve a' szokottnál nagyobb szorgalmat, és mindent a' jó természetre bizva. De a' dézma örök tespedésben tartja elméjét is a' jobbágyoknak; mert a' földmivelés okszeresb kezelésének ösvényétől elzárva, szinte kényszeríti őt, hogy maradjon a' kopott vágásban; mivel teszem, hogy ő áttörve a' földmivelési schlandrian korlátait, termékeinek természetét megváltoztatná, szabva azokat földé természetéhez, ekkor ezzel a' dézmálok előtt felelőssé tenné magát, kik őt e' jó szándékában kétségkül meg is gátolnák, összeütköztvén e' vállalat az ő érdekekkel. Sikertelen, sőt káros lenne tehát minden probatétele 's kísérlete. De mindezek mellett is

Végül; senkit sem sujt annyira a' dézmarendszer, mint magát a' dézmatulajdonost: mivel azon maroknyi hasznot, melly ebből bejönni látszik, jóval fölülmulja azon tényleges kár, melly ezzel mindig egybekötte van. Nem igazabb mint az, hogy dézma birtokos sohasem számíthat biztos és állandó jövedelemre; mert ezen rendszer ingataggá teszi mezei gazdálkodását, melly csakugy jó, ha okszeres, ennek pedig főmérlege és próbaköve a' gazdasági viszonyoknak megfelelő tisztajövedelem tartós állandósága. Ugy van: az állandóság a' lelke a' gazdaságnak és kereskedésnek egyaránt; ellenben oktalan és előbbutóbb tönkrejuttató az ollyan gazdálkodás és kereskedés, melly a' biztos jövedelem és nyereség állandóságát feláldozva, egyedül a' jövedelem pillanatnyi fölruगतatása után sovárogo. Mert vannak ugyan termő idők, és ilyenkor jeles mennyiségű dézma foly be a' dézma birtokos csűrjébe és pinczéjébe; ámde jóval több az aszály, jég és más veszélyek által meglátogatott sovány esztendő. Az ilyen földbirtokos tehát, ki csekélyebb, de bizonyos jövedelemnek elébe teszi a' nagyobb, de bizonytalan jövedelmet, hasonló az ollyan hitelezőhöz, ki meg

nem elégedve a' csekélyebb, de bizonyos kamattal, ötven száztóli után sovárog, és e' miatt gyakran tőkét is elveszti.

Ha nagyobb földbirtokosaink nagy része megszabadulna előítéleteitől, jelesen csak pillanatig is nem tartaná anyagi érdekei fölálkozásának az örökváltság megengedését, és átlátná, hogy neki a' dézma nem ad annyi hasznot, mennyi kárt tesz az a' jobbágnak: igen könnyű volna őket meggyőzni sokszor említett rendszernek magukra a' földesurakra károsan ható természetéről az angolok példájával. Valaha itt is nagyszámu alhűbéresek — copyholds — mivelték jobbadán az angol aristocratia földjét; kik csak öt — hat holdat bírtak, ép úgy mint jobbadán a' mi urbéreseink. Ezeken az angol földbirtokosak már ma odább adtak, és 200—700 holdas bérjóságokká alakították földjeiket, azért, mert tapasztalták, hogy ezeknek jövedelme, okszeresen kezeltetve, nagyságukhoz képest számtani arányban növekedik jó haszonbérnökök kezében, mivel ezek annál olcsóbban állíthatják ki termékeiket, minél nagyobb vállalatjok; nem csupán gabna és más üféli termékek természetével foglalkoznak — mellyen túl szegény jobbágyaink is alig terjeszkedhetnek — hanem bérbevett jóságuknak sokszor negyedét- vagy harmadát is, takarmány 's marhategyésztésre fordítják: miből az az igen nagy haszon keletkezik rájuk, hogy mikor a' gabnaár esökken, ők marhákból még is tetemes hasznot huzhatnak; és így többféle 's nagyobb jövedelemmel ellátva, uraiknak is jóval több haszonbért adhatnak.

Ezen angolféle gazdálkodást földbirtokosaink mindjárt életbe léptethetik honunkban is, mihelyt itt a' robot és dézmarendszer elmúlik. Mert akár földben adatnék ki a' földesurnak a' tized, mint némellyek javasolták, akár iszonyú terjedelmű pusztáink gyarmatosítatnának, mind a kétféle ösvényen gyéritetvén az igen kicsinyre aprózott földek, és az ezeken tengő jobbágyok: ezentúl nagyobb terjedelmű földeken lehetne üzni ahhoz érték által

az angol gazdálkodást. Így aztán vége szakadna valahára ama sötét korban keletkezett, bizonytalan jövedelmet nyújtó, sok csalásnak kitétt, iszonyú költséggel, czivódással, és boszúsággal járó földbérnek, a' dézmának. De ezekről a' következő szakaszokban.

MÁSODIK RÉSZ.

ELSŐ SZAKASZ.

Mezei gazdaságunknak a' robot és dézma megszüntetésével reménylhető fordulata.

Mielőtt azon jó következményeket kijelelnök, melyeket a' robot és dézma megszüntetése után ész szerint 's a' dolog természetéhez képest, mezei gazdaságunk kifejlésére várhatunk: szabad legyen három kérdést tenni, és ezeket megfejteni; mik közül az első ekkép hangzik: „Ha ilyen korszerűtlen, káros hatású, tulajdonosra és jobbágyra egyformán nyomasztó, nemzetet a' szegénység vas karjai közt tartó, a' magyar jelen urbéri, jelesen a' robot és dézma rendszer, minőnek azt ezen értekezés első részében, hű adatok és okszeres gazdasági elveknél fogva rajzolgattuk: miért nem szüntettük meg ezeket már jóval ezelőtt? Feleljük: van nekünk magyaroknak egy hibánk, az önámítás; mit valamint ezelőtt, úgy most is kedves foglalkozásnak tekintünk; hallgatva némelly iróinkra, kik az ártalmas előítéleteket bennünk megerősíteni és honunk mocskait pártolgatni nem tartják hon ellen elkövetett iszonyu bűnnek. Illyen ártalmas előítélet már az, hogy polgári alkatunk mindenben olly fölséges, olly hibátlan, sőt jobbithatlan, törvényeink olly tökéletesek, hogy ezeknek még betűhez is kell ragaszkodni; régibb politicai és statusgazdasági elveinket pedig olly hiven kell őrizni az újabb ész-

mék és elvek befolyásától, mint palladiumot; mert a' magyaroknak míg 8 százados alkotmánya áll, addig bár minden egyebet elvesztett, mindene meg van: ennek meggyöngülésével, vagy elhanyaglásával érné őt a' legnagyobb csapás és veszély. „Nálunk magyaroknál, — így szól egy névtelen, de nagy tekintélyű és ezelőtt három évtizeddel igen olvasott író*), az igen derék alaptörvények kezeskednek az iránt, hogy a' földesur soha rosszul ne bánhassék jobbágyaival; de arról is, hogy ezek uraik ellen föl ne kelhessenek, és nálunk áll igazán teljes erejében a' „Habeas corpus“ törvény; mert itt minden honi nemes király a' maga telkén, kinek ajtai előtt minden erőhatalomnak hallgatva kell megállani, míg a' törvény meg nem szólal, és őt bűnhődésre méltónak nem ítéli. De barátom! ön azt mondja itt: a' magyarok által ezen olly igen dicsőített alkat ennyiben még is igazságtalan, hogy az álladalmi közterheket egyedül a' jobbágy viseli, és a' hon nemesei köztehermentesek;“ igaz hogy első tekintettel némi méltatlanság látszik terhelni alaptörvényeink ezen részét: de ha meggondoljuk, hogy nálunk a' jobbágy nem készpénzen szerzette szántóföldeit, réteit és erdeit, hanem ezeket ingyen vette át urától, ön könnyen átláthatja, mikép a' magyar földmivest úgy kell tekinteni, mint haszonbérlet, kinek a' gazdasági tartozmányok azért engedtetek át csekélyebb áron, hogy ő emelje azon álladalmi terheket, miket különben urának kellene viselni. — — Aztán, mi is emeljük ám a' közterheket, mert a' magvaszakadt javakkal a' királyt segítjük, fölkelünk had idején, subsidiumot adunk 'stb.

Mi sem akarjuk bántani a' magyar alkotmányt's alaptörvényeinket; mivel ezek épen úgy, mint dicső nemzeti nyelvünk, különös tökélyre fejleszthetők: de hogy törvényeink közül némelyek elavítást érdemlenek, azt is

*) Freymüthige Briefe eines ung. Edelmannes, über das österreichische Staatssystem: geschrieben während des 90 tagigen Krieges. Austerlitz. 1806. I. 80—89.

állítjuk. Egyébaránt idézett önámításra jelesen megfelelt gróf Széchényi: mi tehát itt csak a' jobbágyság viszonyait illetőleg teendünk némi megjegyzéseket. Jelesen: azon praesumptio alaptalanságát kísérvük kimutatni, melynél fogva állítatik, hogy a' magyar jobbágy jelen helyzete és urának irántai viszonyai szoros igazságon alapulnak; és így ezen helyzeten 's viszonyokon változtatni nem lehet a' nélkül, hogy a' tulajdon szentsége meg ne sértetnék. Nézzünk tehát kissé most szemébe ezen szoros igazságnak és állítólag sérthetlen jognak. Mondatik, hogy „a' magyar nemes átadta fekvő vagyonának egy részét tűrhető föltételek alatt a' jobbágyságnak, olly teher alatt, hogy ettől robotozzon, dézmát adjon, és minden közadózási terhet viseljen.“ Ezen állítás sem historailag, sem észjogilag nem áll. Nem történetirásilag; mert mint fölebb is láttuk, nincs bizonyosb, régi emlékeink, évkönyveink és törvényeink tanusítása után, mint az, hogy a' magyar jobbágyok kezdetben szabadok, földet saját joggal birhatók, fegyverviselők, és a' megyei hatóság alá tartozók voltak; — bizonyságok erre: Fejér György*), Baehrenkopf**) és Perger***), jeles régiségbuváraink; — kik adóztak ugyan országos adóval, minő volt a' dézma: ámde ez alól még a' nemesség sem volt kivéve, szinte Albert királyunk idejéig; mint ezt az 1439: 28. mutatja****). Várjobbágyaink hajdani boldogsága, mint láttuk, elenyészett a' várföldek elpazarlása, és az által, hogy az anjou házból lett királyaink alatt, bejövén honunkban a' hűbéresség, az ösiség és a' banderiumtartás, szemlátomást romlott az ősjobbágyok sorsa; kiknek jogait I. Károly lejjebb szállítván, és még sz. Ist-

*) Tud. Gyűjt. 1821. V. köt. I. 38—39.

**) De dominio nobilitum hung. Posonii. 1790. I. 32—38.

***) A' magyar és hazája régenten. Pest.

****) 1439: 28. Nobiles, tam jobbationes habentes, quam non habentes, de c i m a s dare non teneantur, antiqua eorum libertate requirente. NB. Ezen csillogó záradék több helyen is fordul elő törvényeinkben, sulyt adni akaró az eddig viselt teher eltörlésének

ván legendáját is, melyben ezeknek szabadságaik meg-
 irvák, elsikkasztván*), I. Lajos pedig őket kilenczedadás-
 ra kötelezvéen, kiadattak apránkint martalékul a' főneme-
 sek önkényének, melyből lett a' paraszt lázzadás II.
 Ulászló alatt; de a' közterheket egész 1715-ig együtt
 viselték uraikkal, ekkor gördítettek azok jobbágyaink
 vállaira; pedig mint fölebb előadtuk, a' nélkül, hogy
 egyetlen hold szabad földből álló kedvezés nyujtatott
 volna nekik kárpótlásul.

És zjogilag vevén a' dolgot, kérdjük: igazsá-
 gos-e a' jövendőnek minden terhét, melly határozatlan
 és napról napra növekedhet**), egy már többé nem nö-
 vekedhető földdarabbal leróni akarni? „Leróhatja, így
 szólnak, kényelemmel növekedhet, sőt növekedni kellő
 ipara által.“ Leróhatná valóban, feleljük, ha keze és
 földje kötvék nem volnának; ha adóterhe csak egy szá-
 zad alatt is irtóztató arányban nem növekedett volna, pél-
 dául a' hadiadó által: mellyről így szól maga az 1827:
 15. t. cz. által kiküldött országos választmány: „az or-
 szág védelmének rendszere lényegesen megváltozott:
 1715 előtt állandó rendezett katonaság és ezzel egybe-
 kötve az ország minden nemtelen lakosai által folytono-
 san fizetendő adó, törvényeink előtt ismeretlen volt.“
 Ugyde azt mondja itt a' jogszerűség alakjába öltözött
 önzés: „az 1836-diki urbéri engedvények és az ország-
 gyűlési költségek átvétele által eleget könnyített már a'

*) Sed dictam legendam serenissimus princeps, genitor ves-
 ter, dominus Carolus, — — ad scitum omnium nostrum,
 tempore Johannis quondam custodis, de sacristia interiori ex-
 cipiendo, ad Wysegrad fecit deportari. Literae capitul.
 albensis, de anno 1349. in Fejér Cod. Diplomatici
 VII. volum. I pag. 108.

**) Minő arányban növekedik, mutatja ezen adat: Pestmegyé-
 ben 1736. évig nincs nyoma, hogy a' házi pénztárba valamit
 fizettek volna a' községek, kivéve a' curialis helyeket, mi-
 nők: A s z ó d, A c s a, G ö d ö l l ő, 'stb. Említett évben vette-
 tett rájuk minden rovat után 36 pénz, és így összesen az egész
 megyebeli községekre 9,783 ft., 1780 már: 50,035 ft., 1796-
 ban 114,749. 1,819-ben: 294,806 vfor. 1842-ben: 429,600 ft.
 Pest megyei választmányi munkálataiból.

nemesség a' jobbágyok sorsán.“ Ámde a' kik tudják, milly elviselhetlenekké lesznek koronként az országos terhek azon osztály vállain, melly termékei árának csekélysege miatt — mit eléggé érez a' nemesség is, mint a' kereskedés elnyomott állapotjából eredő keserű gyümölcsöt — már már ezeket alig képes viselni, az ilyenek áldozataikkal alig fognak kérkedni, jól tudva, mikép ezen kérkedés, pirulás nélkül alig hallgatható.

Második előleges kérdés: „valljon eltörölhető-e joggal az olyan adók és tartozások, mellyek a' szabad föld és szabad földműves eszméjének útjában állanak, tökéletes kárpótlás mellett is, miután ezek számtalan törvény és régi gyakorlat által szentesítvék? Nem esik-e ezen eltörlés által jogsértés olyan földesurakon, kik a' magyar törvényt és ennek végrehajtását úgy tekintik, mint erős várat, melly a' birtokosak sajátjait is ép olyan erős karhatalommal védni tartozik, mint a' birtoktalanokeit; és a' kik jó lélekkel birják 's használják uri jogukat, és az újabb szabadsági 's egyenlőségi eszméknek épen nem engednek magokra olly nagy befolyást, mint a' frank nemzeti gyűlés tagjai, 's ezek által nem tudnak olly lelkesedésbe jőni, mint amazok 1789, kik az egy haszonbért találva igazságosnak, a' többi tartozásokat, mint semmi jogalapon nem állókat, 's mint a' barbar törvényhozás maradványit, és általában károsokat, kártalanítás nélkül egy éjjel eltörlötték?“ Hogy ezen nagy kérdésre méltányos feleletet adhassunk, a' historiai jogokat jól meg kell különböztetnünk az észjogoktól. Elsők, bár kezdetben igazságosak, később lehetnek jogtalanok: ilyen például jelenleg a' tizedszedés, mit hajdanta mint egy részét a' statusadónak minden magyar fizetett azon honvédelemért, mellyet a' püspöki és zárdai várak nyújtának mindenkinek, és mellyekben a' dézma jövedelméből az egyházfőnököknek zsoldos katonákat kelle tartani*)

*) Rogerius de Destructione Hung. Cap. XV. Cum ergo — Bela IV. — postmodum versus quadragessimam per-

kiknek örökösége nemcsak bátorságot nyújtott az erős várakba menekvő uraknak és jobbágyoknak, mint például a' mongoljárás idején Esztergomban; hanem ezen zsoldos katonák, mint az országadó- vagy tizedből élők, elsők tartoztak megjelenni az ellenség előtt a' hon védelmére. Ma már a' honvédelem szilárdabb alpra építetvén, tudjuk, mikép egyedüli honvédő a' király és ennek serege, mellyet a' jobbágy hadiadó által éllemez. Megszűntnek látszik tehát említett historiai jog, és jogalakját elvesztette. Vannak olyan historiai jogok, mik eredetileg sem voltak igazságosak, minő például: a' rabszolgákból adott dézma, — I. László 3: 13. — mert az emberiség kifejlésére olly szükséges személyszabadság elvehetlen jogunk: ezeket tehát az ész és jog létkora kárpótlás nélkül megszüntetheti.

De már az észjogok, mint öröklők elvehetlenek, sőt ezek criterionai a' historiaiaknak is; mivel emezek csak akkor erősek, ha öszhangzanak amazokkal, ha pedig azokkal ellenkezetbe jönnek a' változott körülmények által, vagy pedig ha kezdetben sem volt köztük hangyeny, mint láttuk a' példákból, akkor kimelés nélkül eltörrendők.

Illy szempontból tekintve a' kérdéses tárgyat, azok, kik a' historiai jogoknak, akár egyezzenek azok az észjogokkal, akár nem, általános baráti, még igen kevésre mentek a' jogtanban: őket tehát a' fölvilágult emberekből állani kellő törvényhozás nem méltányolhatja. Mert ha ez amazok szavára hallgatna, ugy paralysálná saját erejét, és magát szolgáljává tenné a' barbar törvényhozásnak, a' sötét kornak, és a' szolgai jogtannak: mi a' nemzeti és törvényhozási méltóság ellen lenne világosan. Kimélni kell ugyan neki is a' historiai jogokat, ha ezek

geret iter suum, magis ac magis fama hujusmodi — de Tartarorum adventu — crebrescente; — — archiepiscopis, episcopis, et aliis regni majoribus convocatis, deliberabat assidue, qualiter possent de tanto negotio providere, monens, et hortans eos saepius, quod quilibet haberet suos stipendiarios milites praeparatos.

kezdetben úgy, mint ma igazságosak: de ha ilyenek akkor sem voltak, vagy a' körülmények által ilyenek lenni megszűntek, ha az erőszakolás által születtek, ha jogalapjuk van is, de a' telhetlenség bélyegét viselik, legott megszűntetendők: mitsem hajtva a' kor szellemétől elmaradott, vagy ezzel ugyan haladó, de az önzés által megvakított és magokat bonae fidei birtokosoknak színlők akarójára; kik a' szolgálai jogtannak illynemű kifogásait használják bitangolásaik fedezésére: „a' törvények és a' békes gyakorlat által megszentezett jog sérthetetlen: a' saját haszon, tökéletes kártalanítás nélkül elvehetlen; és ha az állodalom elveszi a' birtokosaktól eddigi hasznaikat, pótolja ki ezeket saját kincstárából.“ Az ilyenek, kik efféléket hánytorgatnak: úgy látszik még nem fogták fel ezen nagy eszmét, hogy a' statuspolgárok mindennemű magánjoga, csak a' közjog kifolyása. Mi állván, ebből következik, hogy a' statusjognak fensőbbsege van minden magánjog fölött, kivált ha ez a' közjó érdekébe ütközik. Példával világosítom a' dolgot. Tudjuk milly nagy kincs rejlik a' folyókban, és patakokban azon hasznokon kívül, miket eddig a' magánosok élveztek, és mint sajátot kizárólag használtak. Illyen kincs a' többek között az, hogy az ezekből vezetendő csatornák által, a' gyakori tartós szárazság miatt, minden éltető nedvtől megfosztott rétek és legelők megöntöztessenek: mi által mind a' föld termékenysége előmozdítatik, mind pedig a' szárazságnak a' marhatenyésztésre ható rosz következései meggátoltatnak. Ha már a' folyókon gyakorlott malombeli, és más magánhaszonvételek a' törvény ürügye alatt képesek meggátolni a' folyóknak, a' közjó 's különösen a' mezei gazdaság érdekébeni czélszeresb hasznátát: úgy a' státuszjogi eszme egészen megsemmisítetik, és a' közérdek, a' statusközczéljaitól eltérő, 's a' polgári közboldogsággal egyedáruskodó magánérdekeknek áldoztatik fel; melly dolog megsemmisíti a' nemzet közigazdálkodását.

Itt tehát ezen elv segít ki bennünket fennéritett kérdést illetőleg. Nem kívánja semmikép a' magyar álladalom, hogy nagyobb földbirtokosaink olyan lelkesedésbe jöjjenek csupa eszmék által, mint a' frankok a' nemzeti conventben: de azt megkívánja, hogy ők, mint a' törvényhozó testület tagjai, olly fölvilágultsággal, emberiség érzetével birjanak, melly képesekké tegye őket arra, hogy engedve azon oksulynak, melly a' robotot és dézmát sem közgazdasági, sem jogi, sem political, sem emberiségi tekintetből hasznosnak nem, sőt bírtokosra ugy, mint urbéresre, károsnak lenni bebizonyítja, simuljon az örökváltság eszméjéhez: de nem ugy, hogy minden historiai jogairól lemondásáért, miket eddig gyakorlott, magát kártalanítani kívánja: mert illyeneket értve, mikről bizonyos, hogy hajdan országadók voltak, minő a' tized, és most az adórendszernek e' mai ész- és jogszeresb korában ez úgy is más czim, jelesen hadi adó név alatt viseltetik a' föld népétől; ezért ugyan semmi kártalanítást nem követelhet: épen úgy, mint főpapjaink a' régen megszüntetett szabad ember-, és szökött rabszolga — dézmáért.

El kell tehát ismerni mindenkinek a' törvényhozó fölségnek azon kétségtelen jogát, minélfogva ez az öröklő észjoggal ellenkező historiai jogot minden órán megsemmítheti kártalanítás nélkül, mint olyat, melly gátja a' statusiránynak, és a' mellynek gyakorlata megalacsonyítja az azt gyakorlókat együl egyig: miután a' közvélemény ezekre a' jogtalanság bélyegét sűtve, a' velök élőket nem tekintheti jólelkű joggyakorlóknak.

A' historiai vagy tényleges, de jól megjegyezzük, a' természetiekkel ellenkezetben álló jogokat azért sem kell túl becsülni és kímélni, mivel ezek a' körülményekkel együtt változhatnak, és észjogalapjuk hiányozván, az erősbek által felforgattathatnak, épen úgy, mint örök észjogok darab ideig felforgattatnak az erőszak által. Ilyen viharok között mi fog a' status hajója kormányosainak iránytűt nyújtani a' dagadó tenger veszélyei között, ha az észkormányt kihagyjuk csuszamlani kezünkben? mi

lesz így a joglétből, melly netovábbja a statuséletnek? nem más, mint szélvitorla, mit az ellenkező szelek ide 's amoda hajtogatnak. Jegyezzük meg azt is, hogy valamint mindenkinek van joga ahhoz, hogy a' törvény megtartásék addig, míg az el nem töröltetik és áll, úgy a' törvényhez magához senkinek sincs joga: az az, nincs ahhoz, hogy az álljon örökké: mert ezen jog homlokegyenest ellenkeznék a' törvényhozó fölség jogaival; miket egyedül az örök igazság köt meg, és még némileg az alaptörvény is; magánosak aprólékos kára, vagy haszna pedig épen nem. Úgy van: a' törvényhozásnak tökéletesen szabadnak, és csupán észjog, 's alapszerződés által korlátoznak kell lenni az új törvények szerzésében, és azoknak elavításában. Ha ő csak historiai előjogokon álló hasznok védőjévé hagyja magát silányítani, és kezét megkötetni, úgy szolgatörvényhozássá aljasúl, és nem érzi sem saját méltóságát, sem valódi rendeltetését, sem az álladalom czéljait.

Magyarhoni törvényhozásunk eddig legalább nem így tön, és mint véljük, teljes joggal. Ha ez, urbéres viszonyokat illetőleg, eltörölhette a' jobbágyok földhezkötöttségét, megadhatta nekik a' saját felpörösséget, meg a' büntető perekben, mikben a' nemetlenek a' nemessel együtt mint büntársak állanak, a' följobbvitel jogot; meg a' hivatalképességet, és mindennemű éledmód szabad választását; meg a' nemesi jóságoknak zálogban, polgárföldeknek és jobbágytelki haszonvételeknek örökös megszerezhetését, urbéri tartozásaiknak szabad egyezkedés utján tökéletes és örök időkre megválthatását; meg minden ingó és ingatlan szerzeményeikről szabadon rendelkezést. Ha ezeket honi törvényhozásunk megtette, és megtehette: ugyan miért ne tehetné azt meg, hogy a' földbirtokosakat tökéletesen kármentesítve, eltörölje az egész robot és dézmarendszert, miután annak némelly káros kinövéseit elvagdalta? és ha már eddig ment, miért ne mehetne tovább egy lépéssel? és miután ezen rendszernek gyászthozó kárait teljesen átlátta és kiismerte,

az eddigi részletes eltörlés és mintegy foltozgatás helyett, min áldás lenni nem szokott, miért ne törölhetné azt el egészen?

Ámde itt megint három nehézségre találunk. I. Miként szűntetjük meg egészen a' robotot és dézmát, mik majd olly régiek, mint alkotmányunk? II. Földbirtokosainknak minő egyetérőtt adunk azokért? III. Kicsoda tartozik ezt adni; a' jobbágy-e, a' község-e vagy az általam? Feleljünk ezekre egyenként.

I. Régiséget illetőleg, ezen oksúly csak a' régiség túlbecslői, a' szokás és maradás baráti előtt érvényes: kiknek azonban fájdalom! honunkban legio a' nevök. Ezeknek elsöben azt feleljük, hogy nincs régibb, mint a' bün; melly még az édenkertben keletkezett, és mégis minden jólelkü kíván töle szabadúlni. A' kik értekezésünk első részét figyelemmel megolvasták, meggyöződhetnek a' felöl, miként emberiségi, köz és magán gazdasági elvek, és viszonyok elleni nagy bün követttévén el az urbér, és ennek kinövéseinek fentartása, ápolása, 's foltozgatásai által, nem leend ollyan magyar, ki ezen kor — jog — és okszerűtlenné vált intézkedést tovább is kívánná fentartatni jelenkorunkban; mellynek más, és valljuk meg helyesb, méltányosb, és emberibb eszméi vannak mind a' mezei gazdálkodásról, mind a' szabad és kényszerített munka természetéről, mind a' nyers termékben álló földberről, mint harczszellemtől hevült, természetani ismeretekben szegény, status gazdaságról pedig épen nem is gondolkozott eldödeinknek lehettek, a' kik fényűzés nélkül egyszerűleg éltek, ellenkezöleg mai utódaikkal, kik közül a' höbb keblűek valóban szégyenlik, hogy törvénytárunkat még ezen XIX-ik században is az urbéri szeny mocskitja, kik széttekintve külföldön is, látták: mennyivel okszerűbb, 's jövedelmezöbb mezei gazdálkodást üznek itt, a' nálunk kétségkül miveltségben előhaladottabb népek. Ezek ugyan is, noha mostohább éghajlat alatt, terméketlenebb földön lakva, roppant földadó által nyomatva, még is kényelmesebben élnek, mint mi, kik hűbéres eszméinktől megsza-

badúlni nem bírván, kénytelenek vagyunk a' szokásos mezei gazdaság csikorgó vágásában járni, és ennek pár mezein tengődni; mi, a' kik áldott földön, 's boldog éghajlat alatt lakunk, és még e'fölött, elég kor-, ok-, és jogszerűtlenül, köztehermentesek is vagyunk. Ennyit a' régi szokás és maradás barátinak.

II. Jóval fontosb a' második kérdés, mely a' dézma és robot tulajdonosainak adandó kárpotlás, és egyetérőnek megfejtésére várakozik. Mi jól tudjuk, hogy a' kilenczed — és robotban tagadhatlanul ész- és örökjog rejlik, mi kiegyenlítést vár: de azt is tudjuk, mikép földbirtokosaink, ezeket illetőleg, magas váltságárt épen nem igényelhetnek; és azok, kik jól gondolkoznak, nem is igénylenek, ha komolyan felszámítják, milly csekély azon tiszta haszon, mit nekik eddigelé az urbérnek ezen két fő tényezője behozott, és ha fölveszik említett dolgoknak csupán viszonyos becsét, mellyel azok rájuk nézve bírnak, koránsem pedig azon általános terhet, melly általuk a' robotosra igáztatik, fölszámítván pontosan, mennyit érnek a' marhas és tenyeres napszámok, mennyit a' kilenczed? Mert így azon kívül, hogy tetemesen megrontatnék a' földműves, maga is a' földesur nem egyebet tenne, mint magát ámitgatná, és ábrándos nézetei által Junó helyett felhőt ölelne. Egyébaránt a' tökéletes egyetérőnek meghatározása terjedelmes munka, és törvényhozás tárgya levén, itt messze vinne bennünket kitűzött célunktól. Menjünk tehát

III. A' harmadik kérdés megfejtésére, és vizsgáljuk meg: ki tartozik egyetérőt adni a' kényszerített munkáért? Ha széttekintünk azon országokban, mellyek ezeket eltörlötték, úgy találjuk, hogy ezeknek megváltása sehol sem tétetett egészen a' nyomorú jobbágy vállaira; hanem ezeknek egy részét elvállalta az álladalom, részét a' község, részét a' jobbágy. Elsőt, u. m. a' statust illetőleg, ő ezt tenni köteles, már csak azért is, mivel ő felelős azért, miért hagyta ennyire meggyülni az adózó nép vállain a' közterhet, mit már most ez meg-

tenni nem bir? a' status felelős azért, hogy mikor a' népre mindig növelkedhető közterheket rakott, miért nem könnyebíttette annak vállait olly terhek levétele által, mik a' hűbéres világban keletkezve, többé sem jog — sem korszeresek. Végül amannak főkötelessége lemosni azon szennyet, melly az adózó nép soká tartott elnyomásáért, alkotmányára ragadt, és a' mit magyarjaink is az I. Ferdinánd X. t. könyvének 26. cikkjében dicséretes nyíltsággal elismertek.*)

De a' község, mellyben él a' jobbágy, sem maradhat ki a' közmunkák megváltásának terhe alól; főleg azért, mert a' kényszerített munka kétféle, u. m. tisztán urdolga, és megyedolga: minők, utcsinálás, vontató, 'stb. Elsőről a' jobbágnak magának kell eleget tenni; de már a' közterhek kiváltásáért, őtet magát fizettetni, kiáltó jogtalanság lenne. Mert egyes emberek elhalnak, vagy elköltöznek, semmi nyomot nem hagyva magok után, ellenben a' község megmarad. Míly nyomasztó, és jogtalan volna már azt kívánni, hogy az öregkorú jobbágy, kinek például gyermekei sincsenek, le tegyen olly tökét szabad váltságáért, mellyet sem ő, sem eldődjei soha senkitől fel nem vettek, és a' melly adósság az ő halálával bizonyosan elenyészik? Itt gyökerezik azon jog, minélfogva a' község köteles ezen terheknek egy részét hordozni; annak megítélése aztán a' törvényhozás dolga, van-e, és mennyiben jogalapja a' jobbágy közterheinek? nem adó-e ő kétszer ugyanazon közhaszonvételért? és mennyi azon passiv adósságbeli tőke, mellynek letételét tőle joggal meg lehet kívánni örökváltása alkalmával?

Frankhonról már említők, hogy a' köztelherviselést mindenkire kiterjesztvén, kárpótlás nélkül eltör-

*) 1547: 26. Cum nulla res magis ab aliquot annis, florenti quondam Ungariae nocuisse videatur, o p p r e s s i o n e c o l o n o r u m quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei, — — in hoc conventu conclusum unanimiter, ut libertas subditorum, miserorum colonorum, superioribus annis quacunqu ratione illis adempta, restituatur.

lött minden kényszerített közmunkát. Baden ezt nem tevő; hanem 1820 felszámítván az évi robot becsárát, és ezt tizenyolczszorozván, ezen öszveg letevésére szorítá a' jobbágyot. Ámde ezen eljárást az 1831-diki kamrák méltányosnak nem látván, azt rendelték, hogy: „számitassék föl a' földesurnak az évszerint előforduló robotokból bejövő tiszta haszna; — de értsük meg jól, nem azon tehernagyság szolgálván ám kulcsul, melly e' miatt a' jobbágy vállait nyomja, hanem csak a' belőle földesurat illetőleg bejövő tisztajövedelem: mik egészen különböző kulcsok; — e' tiszta hasznat tizenyolczozva, ezen öszveg egyharmadát tegye le a' nagyhercezség, két harmadát pedig fizesse a' jobbágy. A' status és illetőleg megye terheit, ezeknek esztendei becsára tizenkészszerzetvén, egy harmadát viselje a' status, egy harmadát a' község, egy harmadát a' jobbágy! Ezen elvet követé Hessen is a' kényszerített munkák eltörlésében*).

Harmadik előleges kérdés: Miként és mómóddal lehet a' korszerűtlen és nyomasztó robot és dézmarendszert honunkban megszüntetni? Így: vagy a' méltányosb és jövedelmezőbb haszonbéri rendszernek behozása, — de a' mellyről a' következő szakaszban, — vagy pedig az eddigi urbéres földnek a' jobbágy sajátjává változtatása, vagy is az örökváltság által. Valóban ez utósó honunkban sok tekintetben kívánatos és méltó, hogy illy értekezésben, minő ez, helyet foglaljon ennek több oldalról megtekintése. Hasznos leend tehát az örökváltság elsőben fennálló alkotmányunk és sarkalatos előjogaink biztosítása tekintetéből. Mert a' föld és földmives megszabadulva ónsúlyu bilincseitől, ezáltal a' közterheket viselni tartozó néposztály teherhordozásra alkalmasabbá tetetik; melly momentum főleg a' tehermentességet igénylő földesurak részéről nagy sulyu. Mert bár a' tehermentességet ott, hol közterhek helyébe rendelt honvédelmi kötelességek, harmincz év

*) Rottecks Staatslexicon; Art: Frohnen.

alatt alig egyszer gyakoroltatnak, joggal senki sem kívánhatja öröklővé és folytonivá tenni: de azért addig is, míg a' mostani elnyomás az alkotmányos szabadság színetét viselendi; addig is míg a' kiváltságos osztály saját méltóságát érezve, és Europa kárhoztatását többé nem tűrve nyíltan kimondhatja, hogy ő komolyan akarva a' haladást, és így tettleg is akarja annak eszközeit, mik közt első: a' szabad föld és szabad földmives; addig mondom főszükség a' teherviselő osztálynak anyagi erősítése, mert hogy ez erőtlén, már maguk az országrendei 1843-ban ő felségéhez fölterjesztett első fölírásukban megvallották. Ez tény, és nincs igazabb, mint hogy honunkban a' közteherviselők ma holnap nem leendnek képesek a' közterhek emelésére. De az is tény, hogy a' kiváltságos osztály is, aggasztólag sodortatik a' közelszegényedés örvénye felé; szinte tény levén az is, csak valjuk meg, hogy mi közülünk sokan semmi áron nem akarnak adót fizetni. Mi lesz aztán így belőlünk, ha sem magunk nem akarjuk a' közterhet viselni, sem azok vállait nem hagyjuk erősödni, kik ezt teszik helyettünk? Szép eszme az, hogy a' közgazdaság ép azon sarkelveken alapszik, miken a' magángazdálkodás. Mit tesz emez? Ha jól felfogta érdekeit, szakít ugyan el néhány holdnyi földet majorház építésére, kényelmes lak és czifrakertre: de azon van, hogy ezen kényelemre való költség kiteljék a' jól mivelt szántóföldek, szőlők, rétek, 's kaszálók hasznából. Így kell nekünk is tennünk, ha már ugyan valahára életnyilatkozatot akarunk tenni: „instruáljuk jól, mint Kossuth szól, a' földmives osztály földet is: különben úgy járunk, mint polgármester, ki aranyos bíbor párnácskán átnyújtja a' fejedelemnek a' város kulcsait, mellynek pedig sem árka, sem fala nincs.“

Másodszor: nagy befolyása leend az örökváltsági, már törvényben ugyan kimondott, de életbe mégsem léptetett eszme valóításának nemzetünk politikai önállására is, és arra, hogy élete boldogabb szakára minél előbb eljuthasson. Hogyan? úgy, hogy képviseleti

rendszer hiányában, egy ország sem lehet boldog. Ámde míg korszerűtlenné vált, és bunkocratiává fajult patriarchalismusunkkal föl nem hagyunk, és a' földet 's földmivest nem emancipáljuk; addig emez mindig kívül leend az alkotmány sánczain, és így képviselőt soha sem nyerend a' törvényhozásban; következőleg olly alvó vulkán marad, melly kitörései által az 1768, 1783, 1831 diki vérfolyásokat megújíthatja. De ha ezt nem teszi is, késleltetheti a' nemzet élete boldog szakának elérését, — melly pedig hovatovább naponta nemzeti közakarathoz nyilvánul, — melly ezekben mutatkozik: okszerű földművelésből, a' sürűbben keletkezendő gyárakra kifejlesztés; továbbá kereskedési önállás; az országos pénztelenség elhárítása; az anyagi és szellemi műveltség; és végre ezeknek tetőpontja, a' politicalai önállás; mikkel aztán párosuland az annak érzetéből merítendő boldogság is, hogy legjobb fejedelmek nem uralkodnak többé régi szegénységéből kivergődni nem bíró nemzetben, hanem olyanon, melly büszke öntudattal léphet föl európai nemzetársai között.

Honunk szebb jövőjének egyik fő szellemi alapja vettetének tehát meg az örökvaltság által, mivel ez rokonszenvet és kiengesztelődést eszközönd a' birtokos, előjogosított 's köztehermentes ur, és a' saját birtokkal 's előjogokkal nem bíró, azonban mégis közterheket kizárólag hordozó jobbágy között. Migmi ennek szabad földet és személy-szabadságot nem adunk; addig úgy véljük mi, ezt magunk iránt soha ki nem engeszteljük, és a' mi legfőbb, néposztálybeli érdekesítést nem eszközöndünk, bár az országgyűlési napdíjak fizetését vállaljuk, bár minden vagyonunkat subsidiumkép fölállozunk is; mert míg a' jobbágy nyakáról említett terhek le nem vetetnek, míg ő és földé szabadnak nem nyilvánítatik, addig a' fölebb érintett rokonszenvet, a' pusztá fizetés soha elő nem idézendi. Már pedig óh milly szép és általános lelkesedésre méltó eszme a' nemzeti egység, mellyre segél bennünket a' közös eredet és köz-

érdek elgondolása, mik pedig fő tényezői nemzetek életében a' nemzeti közérő kifejtésének. „De hát csakugyan nincs köztünk magyarok közt nemzeti egység?” Mikép volna olly honban, melly daczára a' közeredetnek és municipális alkatnak, négy fő néposztályra szakadt, és ezeket illetőleg négyféle nála a' személy- és birtokjog, a' végrendeleti képesség, az örökösödési rend, a' polgári és büntető törvénykezés. A' törvényeknek e' különfélesége, milly igen fogyasztja már a' nemzet erejét, milly sok surlódást szül, alig szükség említeni.

Illy sok politicalai érdek levén párosulva az örökváltással, ennek kívánatos voltában már nemzet és fejdelem részéről az 1836-diki törvény nyilatkozott, és tudatja velünk, hogy a' fölséges kormánynak érdekében áll, ez üdves eszmét valósítani, mivel öszpontositnunk kell a' magyar népet a' hon és király szeretetében, és a' honnak közérdekeiben; mik most szétoszlanak a' jobbágyi viszonyok, a' földesuratóli függés és egyéb kártékonyan ható elemek által. Sőt mit mondunk? kártékonyan hatnak a' hűbéres viszonyok arra is, hogy a' népnevelési és magyarodási eszmék életbe léphessenek. Mig szolgai állása leend egy nagy néposztálynak, mig ő egy magyar alkat sánczain kívül leend; addig valamint a' kiváltságos osztálynak nem nagy érdekében fekvend az ő fölvilágítása és közértelmességre emelése: ugy ő is nem nagy érdekét találja abban, hogy ő a' magyar nemzetiséghez simuljon; miknek következései aztán szemmel láthatók, mert mig Erdély eloláhosodék, honunk eltótódott: és ezek főleg a' hűbéres rendszernek áldástalan gyümölcsei együlegyig.

„No hiszen, így szólnak itt a' maradásak, föltéve, de meg nem engedve, hogy ennyi állítólagos érdek csatlakozik az örökváltáshoz, ám álljon ezt illetőleg, az ezt megengedő törvény: de mennyiben ugyan rajtunk álland, azt soha meg nem engedjük, hogy itt kényszerítő törvény létesüljön; mert elsőben, már maga ezen eszme, hogy szabadföld, képtelen, mivel az érzéketlen

földnek jogokat adni akarni nevetség; kényszerítő törvény pedig nem egyéb, mint jogsértés és olly ellenség, melly a' tulajdont tetemesen megsérti." Feleljük: ez nem egyéb, mint valóságos szóharcz, vagy logomachia: a' föld szabadsága sajátlag állván az azt mivelőnek adott jogokban, hogy például ő ne ollyan birtokczimek alatt birja földét, mint eddig; — mikről meg kell jegyeznünk mellesleg, hogy ezen nemcsak a' mivelés módját, hanem a' föld gyümölcsözése mértékét is föltételezik, és ezt emelik, vagy alább nyomják; — hanem birja és mivelje azt, mint sajátját; mi aztán igen fontos leend, és anyagi, kézzelfogható, gyakorlati következésű. A' kényszerítő czintől sem kell megijednünk; mert minden valódi 's tetteges törvény illyen, a' kényszerítés alapja gyökerezvén abban, hogy a' régi engedelem ideje lejárt, és ma már a' körülmények, a' fölvilágultabb kor, a' nemzet helyzete más törvény létrehozását parancsolják, annál inkább, hogy, mint az éles elméjű Bezerédj megjegyzi, a' hozandó kényszerítő törvény által nemcsak a' jobbágyi vagyron szabaduland föl az örökváltság' ösvényén, hanem a' földesurak tulajdonai is, mik most például urbéri jövedelmeikben léteznek; mellyek jelenleg az urbéri viszonyok közt, mintegy börtönben tartatnak, a' jobbágyéival minduntalan összeütköznek 's egymást csonkítgatják. Kicsoda volna már az, ki ezeket kényszerítő, vagy helyesebben parancsoló, tetteges törvény által kiszabadítani ne ohajtaná. Ha már életbe lépett nálunk a' kisajátítási áldott törvény, miért ne létesülhetne, tetteges törvény útján, az örökváltság is; mi különböző alakban nem más, mint expropriatio? Jól tudjuk, milly kényszerítés fekszik a' közös birtokban és abban, midőn ugyanazon földön földesur, vármegye, pap; jobbágy fönségi hatalmat gyakorlanak. Ezért aztán olly silány és törpe a' magyar földmivelés; mert közös birtok, épen ugy, mint közös ló, jó 's jövedelmező alig lehet.

Egyébaránt az örökváltság üdves voltát tanusítják mind a' honi, mind a' honunkonküli számos pél-

dák. Jelesen élőpéldák erre a' magokat örökösen megváltott községeink, mellyeknek helyzetök tagadhatatlanul jobb azon jobbágyokénál, kik még most is a' feudalis bilincsek alatt nyögnek, és a' kikiről országilag el van ismerve, hogy néhány gyéren mutatkozó és így mitsem bizonyító egyéneket kivéve, tartozásaiknak eleget nem tehetnek; mert mindenöket oda adván az adóra, még adósak maradnak. Külföldi példákat illetőleg, már némelly jól sikerült lengyelhoni örökváltságokról szóltunk. Szükség, hogy még itt egy oroszhoniról emlékezzünk, mit Kurakin herczeg létesített 1802. Ezen nemes keblű herczeg 59,341. desjetinnyi jószágát, örökváltság útján eladá 2986 jobbágyainak egy millió százezer rubelért, melly öszveget 25 év alatt kelle határnaponkint lefizetni. Ezen részletes lefizetések, beljök számlálván a' hatszáztolias kamatokat, 25 év elforgása alatt tőnek 2,600,000 rubelt: mellyek az eladás esztendejében, 1802 hatszáztolias lábon 609,000 rubelnyi kamattal jövedelmeztek. Az eladás előtt szinte ezen jobbágyoktól bevett jövedelme a' herczegnek tett 30,000 rubelt; miknek tőkéje 500,000 rubel; nyert tehát ő az eladás által 109,000 rubelnyi tőkét; és a' részletes fizetés egyegy jobbágyra kivetttévén, egyre évenként nem esett több 11—20 rubelnél. Mily sokat nyert ezen örökváltságban az álladalom, 3,000 új szabad földműves keletkezésével, alig kell említünk *). A' többi földesurak javára szolgáló hasznairól az örökváltságnak, a' következő szakaszban.

„Együlegyig mind kívánatos dolgok, így szólnak itt némellyek, csak az a' kár, hogy az örökváltság útja és módja eddigelé a' rejtények, és a' meg nem fejtett talányok közé sorozandó. Mivel ez pénz nélkül meg nem eshetik: úgyde hol vesz a' nyomorú jobbágy pénzt, kinek, valamint urának olly kevés hitele van? Talán zálogbankot állit fel a' hon? üdves lenne ez, csakhogy

*) Der Credit, von St. v. Széchenyi. Leipzig. 1830. S. 333.

tudjuk meg, mikép a' tőkepénzes, mikor jószágra pénzt kölcsönöz, akarja tudni a' zálogba vetendő jószágnak mennyiségét, és azt, hogy szabadon rendelkezhetik-e azzal a' zálogba adó, vagy nem? akarja továbbá, hogy neki rögtöni elégtétel nyújtassék akkor, ha a' zálogba adó nem fizethet. Mily nagyon szerencsételné már pénzét az minálunk, ki azt zálogbankba adná, ezekből világos, mert tudjuk, hogy sok helyen tagosítás még nem levén, a' jobbágy nem tudja miye van, nem is rendelkezhetik ő földéről szabadon, és mivel ez nem egyedül magáé, nem is lehet ezt, nemfizetés esetében per útján elfoglalni. "Való igaz, hogy országos jótállás nélkül nem is létesíthető az örökváltság létrehozására alkotandó zálog- és törlesztő bank: így pedig igen, mert kimondatván az 1836diki t. cikk által a' magyar jobbágynek telkében fekvő birtoksajátja tiszta és örök sajátja, a' bank erre neki mindig bátran adhat kölcsön pénzt, mellyel ő apránként lefizetheti váltságdíját; és egy szabad törvényhozás, minő a' magyar, mindig talál olly óvószerekre, mik a' tőkepénzeseket biztosítani képesek a' család ellen. Így tön például a' bajor honi zálog és váltó bank; mellyet a' maga nemében legtökélyesebbnek lenni mondanak, és ugyan azért ezt itt részletesebben megismertetni célirányosnak véltük.*)" Ennek fő sajátja az levén, hogy a' földmivesi és gyáriipart emelje, nem pedig, hogy a' nagy birtokosak különben is emésztő osztályának consumióját előmozdítsa, és a' productívtalan speculálók vállalatait segítse; ezen bank nagy előjogokat nyert a' bajor kormánytól, jelesen azt, hogy bár ez magános vállalkozók által felállított társaság, rá mégis az álladalom különösen felügyel, és működéseiben hatalmasan segíti. Az anyabank helye München, de vannak fiókbankok is, például: Augsburghan, és másutt. Olly hitellel bír, hogy maga egyedül bocsáthat ki bankjegyeket, mellyek a' köz-

*) Statuten der bayerischen Hypotheken, und Wechsel Bank, in RottechsStaatslex. art: Bai. Hypoth. u. Wechs. Bank.

pénztárakban is folyópénz gyanánt elvételnek; ebből nem csak úr, hanem jobbágy is vehet ki kölcsön pénzt becsüértékig fekvőbirtokára, vagy az ezen fekvő terhek lerovására, vagy ennek czélszerű javítása tekintetéből. A' legkisebb öszveg, mit e' bankból föl lehet venni 500 forint. A' visszafizetés módja e' következő: Azon jobbágy, ki telkét meg akarja váltani, fölvesz innen például 500 pftot, ez öszveget ő részletesen is lefizetheti, úgy hogy az említett tőkétől járó ötös száztolin kívül, évenként tartozik még a' tőkének egyszáztoლიát — Annuitaet — lefizetni: minek következésében 43 év alatt az adósság teljesen letisztáztatik a' jobbágy megerötetése nélkül, mikor aztán a' tulajdonosnak, vagy örökösének az adósslevél visszaadatik, a' ki említett évek után, minden adósságtól mentten bírja a' jószágot, mellyet azon pillanatban, midőn földesurát kielégíti, amúgyis korlátlanul és szabadon használ. Ne gondoljuk azonban, mintha csak 43 év elforgása alatt tehetné ő ezt; ez csak maximum: ha pénze van, és a' bankba, tessez nem egy, hanem ötven száztólit tehet be, úgy annál hamarább sajátjává teheti urbéri telkét.

Misem gördítne azonban nagyobb akadályt az annyira üdvesnek ismert örökváltság útjába, mint az, ha a' törvényhozás valamely általános kulcsot állítna meg amazt illetőleg; mert ez csak nehezítné a' dolgot. Ugyanis mint már följebb láttuk, honunkban a' körülmények olly különbözők, a' jobbágyok sorsa, és vagyonossága olly sokféle, hogy általános kulcsot itt felállítani épen nem lehet, a' nélkül, hogy épen úgy, mint a' robot- és dézmánál, vagy a' földesúr ne károsodjék, — kit jelenleges jövedelme csökkentésire semmi törvény nem kényszeríthet — vagy a' jobbágy túlterheltekké. Ugyanazért egyik megváltási szerződés, a' másiknak minta és példa gyanánt épen nem szolgálhat: csupán és egyedül csak serkentésül úrnak és jobbágyoknak; kik mindketten nyernek ez által. Első saját tőkét és jogait szabadítja ki a' hűbéresi tömkelegből; másik iparát és sze-

mélyét. Ugyanezért mérsékeltnek kell lenni a' föltételeknek mindkét részről: különben a' kísérlet már kezdetben mindjárt elakad. Kövessék földesuraink, mérsékletet illetőleg, a' felsőtői és kokasdi jeles példákat, mellyek tündöklő fényben mutatják egyaránt az észet és nemes keblet, mindkettőnek egyformán dícséretire válván. Eddig van az előleges kérdések megfejtése; menjünk át már most azon jó következmények előadására, mellyek urbéres rendszerünk megszüntetéséből áradandnak mezei gazdaságunkra.

Már a' lelkes Klauzál figyelmesekké tön bennünket jelen földművelésünk hiányaira: *) mi úgy véljük, hogy ezeknek nagy része jobbadán hűbéres viszonyainkban gyökerezik. Első nyavalyáját mezei gazdaságunknak okozza szerinte, a' magyar földi népességnek, melly már magában is nem nagy, honunkban aránytalan elosztása. Ez hegyeink között sűrű; a' tömérdek gazdasíkon pedig, melly számtalan állat 's növény termesztésére, ezekkel együtt nagy népesség befogadására, 's táplálására alkalmas, igen gyér és csekély. Sereggel jönnek hozzánk a' lipthói, turóczi, 's más hegységekről, valamint a' krajnákról, az eléhezett, magasszál, és nyomorú öltönyű tótok, 's más emberfajok, a' kaszálást és takarást tavasztól késő őszig nálunk, 's pusztákon napszámban végzendők. Milyl nyomorú fényben tűnik itt fel nemzeti, főleg mezei gazdálkodásunk? Amott igen is sok az ember, a' munkabér pedig alacson fokon áll; emitt a' kéz kevés levén, emez is magasra rúg. Földművelést űző és jobbadán ebből élő alföldi városaink is olyan puszták közepén fekszenek, mellyekben fekvő tanjáikba jövés-menés megemészti idejüket épen úgy, mint zabkőnyű tótjainknak testi lelki nyomorát okozzák vándorlásaik. Ez aztán az igazi nomadicus gazdálkodás. Mi okozza ezt? Az, hogy mi magyarok, valamint a' gyarmatosítástól idegenek vagyunk, úgy jeles földműves külföl-

*) Gazdasági Tudósítások: első évi foly. 1. füzet.

diek inkább sietnek Amerikába, mint a' magyar hűberés viszonyok alá. De ha szokásos gazdálkodásunk megszűnik, ha földbirtokosaink nem ragaszkodnak olly makacsul a' földbirtok- és tulajdonosi joghoz, kivált ha ezen előítélettel együtt, levetkezendik a' köztehermentességi már most szégyenlendő dicsőséget: ekkor városaink derék gyarmatokkal lesznek körülvéve, pusztáink szorgalmas emberek lakjaivá változnak át; kikben olcsóbb, haszonvehetőbb, és bizonyos munkásokat találandunk, 's bennök tiszta hasznot nyerendünk; de úgy, ha a' megszállítandó földre előbb lakóházakat építetünk, és velök olly haszonbéri mérsékelt alkura lépünk, melly nem nyelendi el egészen tiszta hasznukat; magukat pedig nem alacsonyítandja le a' rabszolgaság egy bizonyos nemére, mint eddig.

Láttuk följebb azt is, hogy robotrendszerünk igen alkalmas arra, hogy a' jobbhagy elméjét homályban, érzelmeit dermedtségben, kedélyét lomhaságban, erkölcsét lustaságban, iparát bilincsbén tartsa. És íme, mi fájdalmasan érzi mezei gazdaságunk azon miveltség hiányt, melly földnépünkön és földünkön első pillantásra észrevehető. Ellentét által világosbak az eszmék. Utazott emberek jól tudják, mily különbség létezik, egy a' legalsó érzékiségig súlyedt oláh, egy már miveltebb, de mégis csak úrbéri helyzetű magyarhoni sváb, egy angol haszonbérő, és a' jelenkor miveltségétől semmiben el nem maradt porosz földműves földé és mezei gazdasága között. Első a' nála nem sokkal miveltebb magyar paraszttal együtt bő termés után képzeleten túl pazar; mostoha évben ritka stoicismussal tűri az éhséget. A' sváb följebb áll ugyan jóval a' földművesi miveltségben emezeknél; azonban jelen helyzetében ezen halálérettel küzd, mintha már netovábbját elérte volna a' a' gazdasági fejlődésnek: ő tehát haladni épen nem akar. Nem így tesz az angol és porosz földműves. Ezeknek öltönye, laka, és telekje, egyszerre elárulja a' szabad, mivelt, és a' jólét fenső fokán álló embert, úgy hogy

ezeknek látása 's egybehasonlítása, meggyőződéssé magosítja bennünk e' gondolatot, hogy általános műveltség, valamint fő forrása a' mezei gazdaságnak, úgy a' műveltséget gátló hűbéres viszonyainkból foly leginkább földművelésünk törpesége. Ha a' hely engedné, könnyű volna tanusítnunk, mikép azon sebeket, mik miatt honi mezei gazdaságunk csak teng most és sínlődik, erőre nem kaphatván, jobbadán az okozza, hogy mi földet és földművest, mindezüideig emancipálni vonakodtunk. Ezen fő bajból folyt, és foly a' nagy és terjedelmes földbirtokoknak, nem az okszeresb és jövedelmezőbb angol haszonbéri rendszer, hanem az ugy nevezett házi gazdaság — *domestica administratio* — általi igazgatása, és önkezelése; a' honi közlekedésnek rossz állapotban léte; a' földbirtokoknak a' pénzbirtok fölötti túlbecsülése; az embererőnek, ott hol lehet, a' géperővel föl nem cserélése; a' rétek és legelők művelésinek feledése, a' gabna-termesztésnek a' nagyobb nyereséget nyújtó kereskedelmi növények termesztésével nem párosítása; állattenyésztésünknek, 's marhahizlásunknak a' legalsóbb fokon állása. Mindezen elősorolt bajokon, hisszük, segített hűbéres rendszerünk megszüntetése; noha hálásan meg kell vallanunk, hogy e' bajok részletes elhárítására jótékonyan hatottak mind az 1836-diki, és más törvények; mind József és Károly főhercegeink, Andrásy, Batthyányi, Festetics, Károlyi, 's más grófjaink jól rendezett, okszeres, és magas műveltségre mutató, 's buzdító gazdaságainak serkentő példái.

Menjünk tovább jelen mezei gazdaságunk ismergetésében. Fájdalommal tapasztalják a' honunkban megforduló külföldiek, hogy a' magyarnak nincs önálló földművelése: természetes tehát, hogy ne legyen önálló gyár-ipara, mint szinte az is, hogy ne legyen önálló kereskedése. Igen: mert ezek természeti kapcsolatban vannak egymással. Nincs tehát most önálló földművelésünk. A' ki erről még kétkednék, vegye figyelmébe azt, hogy most, midőn honunk földének nagy részét robotos kezek

mivelik, más része pedig dézma 's kilenczed alatt van, lehet-e illy körülmények közt önálló a' magyar földmívelés? teremhet-e annyit a' föld, hogy ez biztosítsa a' föld népét több évekre? és idézhet-e elő általános jólétet? Nem, sőt természetünk köztudomásra olly silány, hogy egy két sovány esztendő, mint a' közelebbi években is tapasztaltuk, a' legnagyobb élelemszükséget képes előtűntetni. Így kell ennek lenni szükségkép hibás rendszerünk mellett; mert vegyük fel csak a' kilenczedet, ez terméketlen években, mikor a' föld, csak a' bele vetett magot termi meg, tönkre teszi a' jobbágyot; mert ekkor ugyan azon mag kilenczedeltetik meg újra, melly már tavall megkilenczedeltetett. Ugyanis minden földbérnek, és így a' dézmának is nem a' tőkéből, hanem a' földtermésinek szaporodásából kell kikerülni, valamint régiebb törvényeink szerint a' méhraj- és a' báránydezma csak a' szaporításból, nem pedig az anyaméhék — 's juhokból vétetett ki. Ugyde sovány években a' földbe vetett mag, mellyből már múlt nyáron a' vám kivétetett, most újra kivétetik: mi annál képtelebb, hogy az csak a' földbe vetett magot, és így magát fizetvén ki, úgy tekinthető, mintha nem a' földben, hanem csak a' magtárban telelt volna, és így koránsem termés és szaporodás, hanem tőke.

Azt sem tagadhatni, hogy jelenleg nálunk a' productív erő csaknem haszontalan vesztegel. Mert ennek legfőbb tényezői, például az e m b e r k é z nyáron is ugyan, de főleg télen nagy részben hever; a' tömérdek vízerő használatlanul elfoly; kőszénbányáink a' föld alatt lappanguak; mert a' gyáripárt, mellyre ezek nélkülözhetlenek, mindig a' tőkepenz határozza el, mi nálunk nincs. Mi lesz aztán következése ezen productív erőtespedésnek, és ipartalanságnak? Az, hogy gabna természetünk aránylag fölötte csekély; kereskedési mérlegünk pedig rosszul áll. Tekintsük meg futólag mindkettőt. Esztendei gabnabeli közép termékünket Schwartner 60, Fényes pedig 90 millió

pozs. mérőre teszik, mellyből évenként kivitetik nem több mint 3 millió pozs. mérő. Már milly kevés ez, megtetszik az egybehasonlításokból. Csehország, — de a' mellyben jegyezzük meg jól, a' parasztok jogai sokkal jobb ellenőrséggel biztosítvák, mint nálunk — négyszer te kisebb honunknál terjedelemben, mostohább földű, és fekvésű: és mégis az okszerű földmivelés mellett, 24 millió pozs. mérő gabonát terem évenként. Porosz-
hon, melly terjedelemben igen kevésel nagyobb Magyarhonnál, de jóval soványabb, jó földmivelése, és haszonbéri rendszere mellett, kiküld évenként öt millió scheffelnél többet *) melly mérték $\frac{1}{3}$ több a' mi p. mérőnkénél. De kereskedésünk sem áll jobb lábön: mert Becher szerint az évenként 40 millió pengő forintig szenvedőleg áll; és egész összes kivitelünk, csak az egy pamutkelme — fogyasztási szükségünket sem képes kifizetni. Ílly országban tehát a' nemzetgazdaság halálos ágyban fekszik; mert benne a' közjólét, 's vagyonosság fejtőzése sem a' föld természeti kincseivel, sem a' népesség növekedésével, sem egyesek sikerteljes törekvéseivel öszhangzó lépést nem tart; pedig mint a' híres List állítja **) „Magyarhon fél Németország számára természetne kendert és lent, borral egész Galliciát, Morva-Cseh-Szászország nagy részét, és nyugoti Poroszországot elláthatná; dohányt fél Németországnak szolgáltatathatna; selymet természetne annyit, mennyit most az olaszföld; nádmézzel fedezhetné Némethon czükorszükségét, kukoriczaszárból és répából főzöttel; valamint rizszsel is. Most a' bányák alig, a' kőszénaknak pedig, a' közlekedési eszközök és iparágak hiánya miatt épen nem használtatnak.“ Ha mi mind ezeket tudva, sőt érezve azt, hogy Sully herczeg mondataként: „földmivelés azon emlő, melly a' hont táplálja“ tudva, hogy a' honszeretet levén a' pol-

*) Ferbers neue Beytraege. p. 31.

**) Deutsche Vierteljahrschrift. 1842. Octob. — Decemb. Heft. Nro 20.

gári erények forrása, igen roppant hatásúak, a' hon boldogságát illetőleg azon törvények, mellyek amazt a' földműves osztálybeliekben előidézék, vagy pedig ezeket a' hon iránt minden érdektől megfosztják; átlátva továbbá azt, hogy a' fensőbb népnevelés, melly az igaz nemzetiség föltéte, nem egyéb, mint a' nemzet minden fiának és leányának, az ipar által a' nemzeti önállásra nevelése: ha mondom ezeket jól tudjuk, mégis a' nemzeti ipart régi békóiban meghagyjuk, börtönök építéséről 's a' megrögzött gonosztevőknek fegyelem általi újneveléséről gondoskodunk ugyan, de a' mi főbb, a' hűbéres viszonyokat meg nem szüntetve, a' nép fensőbb nevelése akadályait százados helyeiken elgördíttetlenül feküdni engedjük; bizonynal tanújelét adjuk annak, mily bogár nézetünk van az európai politicában; valamint annak is, mily méltók vagyunk arra, hogy politicai halálunk elkövetkezzék; azért mert betegségünket sem ismerni, sem míg időnk volt gyógyítani nem akartuk.

Minden nagyra ment nemzet, az ipar által lett nagygyá; mit hogy fiaiba beoltson, széthányta az iparfejlődés akadályait: mert ipar az, mellynek gyümölcse, a' nemzeti gazdagság, önállóvá teszi a' nemzetet és egyént. Ez Smith Ádám, és az angolnép életbölcseisége; ebből keletkezett e' nagy nemzet valódi nagysága, és világuralkodása. Most már ha ki kérdi: mi az iparnak, az ezt éltető szabadságnak, és megint mindkettő föltétének, az értelmiség — és erkölcsiségnek legfőbb akadály? azt kell mondanunk: a' hűbéresség; melly anyja az urbéri rendszernek. Hajdanta, midőn véres csatateren küzdett ki a' nemzetek hatalma, túlnyomósága, ez talán öszhangzott korrall és korszellemmel: áme ma jól tudjuk, hogy a' nemzeti önállás nem más, mint az ipar mezején küzdek ki. Miért tartjuk tehát tovább is békóban azon áldott nemtőt, melly egyedül képes bennünket függetlenségre emelni, és megmenteni a' köz elkorcsosodás örvényétől? annál inkább, hogy jelen urbéreseinknek tettleges állapotját, noha az pozitív törvények által

úgy a' mint törvényesített, észjogilag törvényesnek lenni — mint a' fennebbiekből világosan kitűnik — el nem ismerhetjük.

Ellenben, föltehetjük előre, hogy azon, honi földünkben, és ennek három, úgymint, állati, növényi, és ásványi országaiban fekvő nagyszerű tőke, — és kincsforrásnak nagy része, melly mostani földmivelésünk mellett használatlanul hever, megszűnván mostani nyommasztó, és föllette kevés haszonnal gyümölcsöző urbéri viszonyaink, élelmény- és segédkútfejévé váland nemzetünknek: mert felszabadulván a' földmivelés, és vele, mint illik, a' műipar párosítván, sőt mint jó házaspár egy kézre dolgozván, remélhető, hogy a' víz-, lég-, és géperő munkásságba tetetik, és ezek által a' nemzeti és egyéni gazdálkodás szemlátomást növekedend. Első azért, mert kútforrásai szaporodandnak, nem úgy, mint eddig, midőn mindenki csak a' nem nélkülözhető gabna- és baromeleség termesztésére szorítatott földmivelésünk nyomorú rendszere által. Majd ekkor életbe, 's mozgásba lépendnek más természetűek is, mihelyt a' hűbéres viszonyok által előidézett tespedése nemzetünknek megszűnik.

Szokás mondani: „a' múlt tükre a' jövődónek.“ Vegyük hasznát e' nagy igazságnak; és tekintsük meg az iparban előhaladt nemzetek, jelesen az angolok múltjából népünk jövődjét, és mezei gazdaságának boldogabb fordulatát, de csak úgy, ha ez szokásos természetét leölte, hódoland az észnek, és a' haladó javításnak. Angolhon is, — mellynek ipartörténeteit Andersohn és Hume után adjuk — csak úgy gazdálkodott a' sötét századokban, mint egyéb európai nemzetek. Itt is csak olyan míveltség volt, mint most minálunk, és megesett gyakran az, mi itten 1834-ben, hogy nem volt elegendő takarmány ősszel a' marhának, miokon azt vagy le kellett vágni, vagy olcsón eladni. Sertéssel pótolták tehát ki az angolok a' szarvasmarhávali gazdálkodást, miknek olcsóbb takarmány kellett; ezt is magok keres-

ték föl ezen étkes állatok a' rengetegeekben; kevés maglót teleltettek ki az ősangolok, és ezen kevésből is, a' szaporaságnál fogva, tavasszal jókora csorda keletkezett. Itt is úgy tőnek a' nyers nemesek, mint nálunk, hogy erdeikben a' vadakat megszaporították, hogy rájuk lődözhesseken; fő dicsőségöket abban helyhezvén, ha váraikból ráüthettek az útagó kalmárookra, és őket kirabolhatták.

Illyen nemzeti gazdálkodás mellett aztán fölötte szegény volt az ország; és azon hon, melly most több vas és aczél árút gyárt, mint együtt véve a' föld minden nemzetei, még a' XIV század elején olly szegény volt ezekben, hogy a' vas kivitelét törvénnel meg kelle tiltani. Szó sem lelete még ekkor az üveg, porcellán, papiros, sárgaréz, bőr, festék, bútor, 'sa't. gyártásról; mikért most ezen iparos nemzet 450 millió pengő forintot vesz be évenkint a' külföldiektől. Az volt a' szerencse, hogy az angolok jókor, t. i. még az említett században ébredtek föl az okszerű mezei gazdálkodás ápolására, épen azon dolog szolgáltatván nekik alkalmat a' fölserkenésre, mi hat századdal későbbén a' magyar földbirtokosoknak, t. i. a' juhtenyésztés jövedelmes volta. Hume állítja, hogy Spencer lordnak, már 1327: 63 mezei jószágán volt 28,000 juha, 1000 ökre, 1200 tehene, 560 lova, és 2000 sertése. Gyapja tehát ezen országnak már 1. Jakab király alatt annyi volt, hogy két millió rőf durva posztót vihetett ki Belgiumba, itt festették meg azt, és készítették el; mert finom posztógyárak még e' szigetben nem voltak; a' kivitel is nem itt készült, hanem a' hánza városokban vett hajókon tették.

E' bajon úgy segített a' nemzet, hogy szabad földnek nyilvánítván e' szigetországot, a' frank, németalföldi, német, spanyol honokból vallásuk miatt kiűzött gyárnokokat szívesen befogadta, és a' zsidókat, kiket említett türelmetlenség innen hasonlólag kikergetett, kik aztán annyira emelték a' nemzeti ipart, segítette a' sze-

mélyt és vagyont biztosító törvények, a' háborúk dülő árjának ki nem tett szigetfekvés, és más kedvező körülmények által, hogy mint mindenki jól tudja, Angolhon ma iparfenséget gyakorol a' föld minden nemzetein, mit főleg ezen elvnek köszön: „lehetőleg ki kell fejteni a' productív erőnek minden ágait a' szabadság által;“ mi aztán végtelenül emelé a' mezei gazdálkodást a' nagy emésztés, a' műipart a' gyáraruk ócsóbb kiállításá, és kitűnő jósága; 's a' világkereskedést az által, hogy ezen csoda nemzet megszerezte magának majd minden tenger kulcsait. Jelesen a' földközi tengert bezárhatta Gibraltar; a' keletit Helgoland; a' verest Aden; a' persa öblöt Bushir és Harrach őrhelyei által. Most már csak a' Dardanellák, Panama, és Suez vannak hátra; ha ezeket is kezére keríti, — min dolgozik is — úgy minden tenger hajóújtjait kénye szerint fölnyithatja, és elzárhatja.

Minthogy most Angolhonnál vagyunk, tanuljuk meg, ezen sok tekintetben követésre méltó nemzet példájából azt is, mily sokat nyer a' nemzeti gazdaság a' földmivelés felszabadításából önkényt folyó gyár és kereskedési ipar által. E' nagy igazságot Mac-Qveen, figyelemre méltó táblái terjesztik szemeink elébe. *) Van Angolhonnak

I. nemzeti tőkepénze:

1.) Mivelt földekben, bányákban, iga- és más barmokban	3,311 millió font sterling.
2.) Gyárakban, és kereskedésben,	218 millió font sterling.
Öszveg:	3529 m. f. sterl.

II. Nemzeti jövedelme:

1.) Nyers termékekben:	539 m. f. sterl.
2.) Gyárművekben	259 és 1/2 m. f. st.
Öszveg:	798 és 1/2 m. f. st.

*) Edinburg. Magazin. 1839.

Ezen fölszámításból ilyen tanúságot emel ki List,
*) hogy:

1.) Angolhonnak a' földmivelésre fordított tőkéje tizenkétszerre nagyobb, mint a' gyár- és kereskedelmi iparba fektetett; és még is

2.) Az a' tömérdek tőke, mely fektetve van a' földmivelésbe, csak 16 száztolit, az a' hasonlítólag csekély capitalis pedig, mely fordítatik a' gyár- és kereskedelmi iparra, 120 száztolit nyújt. Ámde,

3.) Még azt a' 16 száztolit sem húzná Angolhon okszerű, és jövedelmezési legnagyobb fokra rúgatatott földmiveléséből, ha a' 218 milliót be nem fektette volna a' 259 és $\frac{1}{2}$ milliót jövedelmező gyár- és kereskedelmi iparába; mert ez két-, sőt háromszorozta népességét: ez az, mely roppant consumtiót idézett elő, ez emelte föl a' föld bécsárát, és a' földektől fizetett magas haszonbért.

4.) Most már fosszuk meg Angolhont gyáraitól, és világkereskedésétől; földmivelése legott olly törpeségre zsugorodik, mint Lengyelhoné: most 3,311 milliót érő földje mindjárt leolvad tized, vagy huszadrészre, mert ez által lelkadand a' nemzet productív ereje, mely most a' munka felosztása, a' nemzeti föld, — kézművesi, és kereskedelmi erők egyesítése által roppant magasságra emelkedett.“ Eddig List.

Ezekből már három nagy igazságot tanulhat tisztán földművelő honunk is. Elsőt: hogy tőkénk nagyobb részét, nálunk úgy, mint mindenütt a' földművelés nyeli el, és még is épen ez az, mely még a' britteknél is, kikenél pedig legmagasb fokon áll, csak 16 száztolival jövedelmez akkor, midőn a' gyár- és kereskedelmi ipar 120 száztolit nyújt. Másodikat: hogy milly fonák nézeteken alapszik ott a' közgazdálkodás, hol nincs egyesítve, a' föld-, kézművesi, 's kereskedelmi ipar; mellyek közül egyik emeli és erősíti a' másikat, mint

*) Idézett munkája, 1. ső köt. 338. lapján.

boltív-kövek. Végül: milly fonák politicánk volt eddigelé nekünk magyaroknak, kik a' helyett, hogy ápolnánk és fölszabadítnánk mind a' hármat, békóba tartottuk jelenkorig mindegyiket. Ellenben, ha mi, okúlva a' nagy nemzetek példáiból, életbe léptetjük az okszeres gazdálkodást, széthányva annak legfőbb akadályait, jelesen a' robot- és dézmarendszert, ha amazzal együtt az ipart meghonosítjuk, bízton számíthatunk arra, hogy egy félszázad alatt népünk szemlátomást meginduland a' nemzeti gazdagság boldog vára felé; mert ész- és ipar teremtnék gazdagságot és hatalmat, még olly béka- és sárfészekben is, minő vala hajdan Németalföld, még olly kopár és hegyes földön is, minő a' most már regényes Schweiß. Ellenben milly alacsony fokán áll a' földművelésnek honunk még most is, megíthetni abból, hogy bár ezt hajózható folyók áztatják, bár gyomrában gazdag ásványok rejlenek, bár földé a' legtermékenyebb, még is midőn 1809 a' frankok ezt meglátták, és a' győri szomorú lapályt megtekintették, álmélkodva így kiállítottak fel: „C'est une desert.“ Igen, mert a' földet szépitő okszeres gazdálkodás szolgaföldön soha sem mulat, és míg a' földet és földművest föl nem szabadítjuk, addig csodálhatjuk ugyan a' szabad nemzetek föld- és kézművesi fenségét, bámulhatjuk a' pesti hídon dolgozó angolok okszerű munkálatát; de köztünk szokásos magyarok, és ezek között olly nagy leend a' különbség, mint úr és szolga, pusztá és kertország között. És mi az alapja e' különbségnek? nem népfaj, nem a' polgári alkat, nem zárt és szigetfekvés; hanem az észnek és iparnak kisebb foka, miket nálunk a' szolgáltság földig nyom, amott pedig a' szabadság éégig emel.

Álladalom, melly saját kincsforrásait elhanyagolva, a' műipart mellözve, ha vihet is valamit más honokba parányi fölöslegéből, t. i. nyerstermékeiből: ámde jóval többet levén kénytelen behozni a' gyárművekből, apránként elszegényedik, nem értvén ennek törvényhozói ama fölvet, mellyet már I. György, angol király ministerei

jól értettek, sőt életbe is léptettek, mely ekkép hangzik: „Annál gazdagabb 's hatalmasb valamely hon, minél több 's jobb gyárcezikket visz ki, 's minél több nyers-terméket visz be.“ Honi politicánk e' fő elvet nem kívánja, mert nálunk az áldott, és még ötszörözhető termékekben gazdag föld és természet előttünk fekszik: csak ezt kell tehát fölserkentenünk álmából, leend itt elég nyers termék, csak a' természet erőét sokszorozzuk a' szabad és okszerű gazdálkodás által. Jelesen váltsuk fel és nemesítsük régi állat- és növényfajainkat újjakkal, jövedelmezőbbekkel, és jobbakkal.

Ha az európai földművelés gyermekkorára visszatekintünk, itt látjuk, milly gyermeki volt az kezdetben. Semmi elv, semmi okszeresség, semmi természettani ismeret, semmi gyáripari, és kereskedelmi tekintet nem használtaték, hanem ment minden a' szokás vas törvénye útján. Hanem a' vaknak látszó történet néha segített. Így például, nem levén Európában semmi selyemtenyésztés, és e' miatt a' selyemkermék, mivel Chinából kerültek, igen drágán árultatván, nagy Constantín alatt némelly görög szerzeteseknek juta eszébe, említett honból selyembogártojást lopni be Európába, kifúrt botjaik belüregében; ezen dugárúk által szaporodott el nálunk a' selyemtenyésztés, mely most nem egy hont táplál. Minő fokon állott csak egy félszázaddal is a' juhászat, a' maihoz képest, alig szükség említeni. Nekünk tehát magyaroknak, nem annyira nyers terméket, mint iparos gyárnokokat, angolügyességű haszonbérloket kell honunkba hoznunk, és bármilly föltételek alatt gyarmatosítnunk: de a' kik ilyen viszonyok közé, minőkben van most a' nemetlen a' nemeshez, épen nem sietendenek: pedig bizonyos, hogy a' gyárak és gyárnépek szaporodásának senki annyi hasznát nem venné, mint a' nagyobb földbirtokosak; mint ezt az angolhoni és más földesurak tapasztalják. Viszont Montesquieu állítása szerint, „azért jutott tönkre Lengyelhon, hogy nemessége bilincsben tartván a' földművelést és a' műipart; azonban öltözet-

— fényűzés-, — és mindenben szeretvén a' külföldieskedést, e' szolgaföldön szabad szellemű és gazdag városok nem keletkezhettek; kik támaszai lehettek az örökös uralkodó házaknak, és ellensúlyul szolgáltak volna a' választás alá eső királyokban gyönyörködő nemeseknek.“

MÁSODIK SZAKASZ.

A' robot és dézma megszüntetésének remény- hető üdvös hatása a' nagyobb földbirtokosak gazdaságára.

Különös sajátsága az a' nagyszerű elveknek, és a' korkiváanta, sőt parancsolta javításoknak, hogy ezek nem csak egyik félnek használnak egyoldalulag, hanem azon félnek is tetemes hasznot nyújtanak, melly ettől eleinte félt és idegenkedett. Ennek igazsága bebizonyult a' tagosztályokon; miktől a' kisebb birtokosak féltek honunkban, úgy tekintve ezeket, mint nagyobb földbirtokosak által az ő tetemes megrontásukra kigondolt eszközt; és most már látják, 's tapasztalják majd mindenütt, milly méltó 's célirányos volt, ezen eleinte általok gyűlölt eszmét törvény által életbe léptetni. Jósolni merjük, így leend ez, nagyobb földbirtokosaink gazdaságát illetőleg, a' robot- és dézmarendszer megszüntetésével is: melly senkinek annyit nem használand, mint ezeknek. Mikről hogy kellőleg meggyőződhattunk, tekintsük meg elsőben: a' nagy terjedelmű birtokokat általában, és azt, mellyik hasznosabb a' nagyban-e, vagy a' kicsinybeni gazdálkodás? Másodszor: vizsgáljuk meg a' honi nagyobb terjedelmű mezei gazdaságok mostani kezelését, és jövedelmezését. Harmadszor vegyük figyelmünkre ezeknek jövendőben eszközölhető kezelését, és reménylhető jövedelmezését.

I. Mielőtt a' nagy terjedelmű birtokok mezei gazdaságáról értekeznénk, illő a' nagyobb urodalmakról szólni általában, históriai és political tekintetben. A' nagyobb birtokok a' családok nagyravágyásának miveletei; a' kik fényök és állandóságuk fennmaradását a' birtok feloszthatlanságban keresék, és ezt az ősiség behozása által elérni reménylették: úgy ítélve, hogy kitünőleg nagy terjedelmű birtokot kell szerezni annak, ki politicalai jelentőségre akar felfergődni. Hogy ezt elérhessék, a' földbirtokot a' nemes néposztályhoz kötötték kizárólag. Ámde ezen sötétkori eszme, sem jelenkorunk emberibb szellemével, sem a' mai okszeres statusgazdaság józanabb elveivel, sem a' bölcs országtannal összhangban nincsen. Mert mi az elsőt illeti, ma már a' politicalai jelentőséget szintúgy meg lehet szerezni pénzzel, mint nagy hivatalokkal; sőt jobban, mint földbirtokkal, melly apránként a' pénzarisocraták kezeire szokott kerülni. A' közzgazdaság sem nézheti behunyt szemmel azt, hogy a' magyar föld néhány család kezeire kerülvén, ekkép hasonlítson honunk olly kórtesthez, mellyben a' vér egy helyütt összetolúl, másutt hiányzik: mivel a' földbirtoknak keves kezek közötti őszhalmazása, kizárja az összes versenyt, mi fölötte csökkenti a' birtok becsét; jól tudván azt is, hogy vannak honok, jelesen Würtemberg, hol birtokképes levén általában mindenki, a' különben is minden ősiségi bilincsektől és urbéres nyűgöktől megszabadult föld olly nagy becsárra emelkedett, hogy ennek egyetlen holdja 2000, sőt 2500 pengő forinton is elkel. Nem túrheti annyiban is, mivel tapasztalt dolog, mikép minél nagyobb a' birtok, annál kevesebbé lehetvén azzal bírni, az csekélyül gyümölcsöz: például egy 5000 holdnyi birtok csak felényi összes jövedelmet nyújt, mint ha az több szabad földmives között volna kiosztva. De országtanilag is veszélyteli a' nagy birtok; mert valamint a' nagy pénztőkéknek kevés nagy kereskedők kezeire jutása, ezeket oligarchákká teszi; így a' birhatlanság eszméje által gyámolított terjedelmes birtok,

a' nemzetet eldarabolja: pedig a' nemzeti egység az, melly csodákat idéz elő, mind béke, mind pedig had idején. A' nagy birtokok tehát koránsem üdvösek akár-melly honnak is, sem köz, sem magángazdasági tekintetben. Mellőzve most azt, hogy honunkban az 1827-ki országos választmány 500 teleknyi maximum felállításával gondolta a' nagy birtokból folyó bajokat megszüntethetni, ennyit bizonytalán állíthatunk, hogy a' nagy birtokok, kivált ha azok hitrebizottságok is egyszersmind, mondhatlanul akadályozzák egy önálló független földmivesi középrend keletkezését; melly pedig félreismeretlenül a' nemzet erejének életmaggöve. De most ezen szempontokat mellőzve, vessünk ezekre egy két pillantást mezei gazdasági szempontból. Nincs bizonyosb, mint az, hogy ugyanazon jószág több birtokos által művelve, hasonlatlanul több jövedelmet ad, mint a' terjedelmes birtok, melly egyetlen ember keze alatt sorvad, és koránsem önt annyi életerőt a' hon tömérdek testébe, mintha az számos földbirtokos között felosztva, és mivelve, élénk ipart fejtene ki minden ágában a' gazdaságnak. Hajdanta talán hasznót tehettek a' honnak a' nagy urodalmak; mert erős várakkal ellátva, és számos fegyveres kézzel bírva, feltartóztatták a' rohanó ellenséget; de ma károsak a' nemzeti hitelnek; a' családi szent viszonyok köteleit szétszaggatják, és úgy tekinthetők, mint éktelen kinövések, és mérges daganatok a' haza testén; vagy olyan terebély fák honunk nagy kertében, mellyeknek közelében a' fiatal fák csak sýnylenek.

Vannak ugyan elegenden, kik hévvel fölkelnek a' nagy birtok védelmére, ezen okkal élve: „hogy a' nagyobb-szerű gazdálkodás, mit csak a' nagy birtok tehet lehetővé, alkalmat nyújtván a' munka helyes felosztására, a' gépek használatára, és az okszeres gazdálkodásnak is útát nyitván, kevesebb emberkézzel, jóval több tiszta hasznót képes előidézni a' földből, mint a' kicsinyben űzött földművelés, melly tömérdek élelmet levén kénytelen fordítani a' dolgozó emberek és barmok táplálására, sok pénzt

a' számtalan gazdasági kisebb épületekre és szerszámokra, a' mit itt megtakarít, bölcsen befördíthatja magába a' földbe, és ezt két- vagy háromszoros gyümölcsözésre bírhatja. "Melly megjegyzésre csak azt feleljük, hogy ezen nézet csak akkor, és úgy lehet helyes, ha a' földbirtokos illő tudománnyal, tapasztalással, pénzalappal, és szenyvedéllyel bírva, minden földet maga műveltetne; és mint P e t h e mondja: „inkább szeretne paraszt lenni, mint gavallér.“ Amde tekintsük meg nagyobb földbirtokosaink mezei gazdaságát, itt az említett föltételeket épen föl nem találhatjuk el annyira, hogy az elaprózott gazdálkodásban az ipar és takaréknemcsak az, hogy bőven kipótolja a' mondott elsőbbségeket, hanem még le is nyomja, és köztapasztalás szerint, kisebb birtok jóval több összes és tiszta jövedelmet nyújt, mint a' terjedelmes. Az élet tehát itt is megczáfolja az elméletet, annál inkább, hogy honunkban földműveseket képző iskola csak kettő lévén, kisebb gazdatiszteinknek alig van fogalmuk az okszerű mezei gazdálkodásról, mellynek áldásait följebb érintettük. Sőt magok földbirtokosainknak is nagyobb része, kik magok kezelik jószágaikat, alig értvén amannak elveit, és mégis az emberi természet szokott útján — anch io sono pittore — magukat gazdáknak tartván, megkisértik ugyan az újabb elméletek alkalmazását, drága költségen új szerszámokat hozatnak, új iparnövényeket természetnek: de minő sikerrel? a' szomorú tapasztalás, és a' gyakori csődök mutatják. Melly rosszul sikerült kísérlet, említett bajon kívül azt a' még nagyobbat is szüli, hogy mások általa az okszeres gazdálkodástól elidegenedve, megmaradnak az ősök őseitől öröklött kopott vágás, és olyan módszer mellett, mit tanulatlan gazdatisztekkel is lehet folytatni; kik aztán többet használnak magoknak, mint az úrnak.

Hogy a' földbirtok nagy terjedelme már maga legfőbb oka a' csekély, vagy semmi tiszta jövedelemnek, azt ma átlátták minden okszeres földművelők. Sok oka van ennek általában, honunkban pedig még több, mint más-

utt. Legfőbb az, hogy az ilyen nagy birtokok följülműl-
ván a' tulajdonosnak saját felügyelhetési képességét, ezt
másra kell bízni: pedig aztán az a' más, kiben teljesen
megnyughatni, milly cosa rara, jól tudjuk. Honunkat mi
illeti, ez tudjuk pénz-és néptelen ország, hiányzik tehát
itt a' befektetési tőke, az emberkéz; hiányzik sőt még
ezután születik az okszeres földműves haszonbérlő és
gazdatiszt; hiányzik a' gyáripár és kereskedés, mik ha
általában károsan hatnak köz-és egyéni gazdaságunkra,
sokkal károsabban hatnak a' nagy terjedelmű urodalmak
jövedelmezésére. „Ámde, azt mondja itt valaki, Angol-
honban is vannak terjedelmes gazdaságok; itt is régóta
fennáll a' nagybirtok-rendszer — Grossgütersystem —
bár homlok egyenest ellenkező a' magyarral; még is tíz
annyit jövedelmeznek amazok, mint nálunk; a' terjedelem
tehát úgy látszik, mitsem tesz a' jövedelem csökkenté-
sére; sőt ha megfontoljuk azt, mit Schütz, Thaer,
és Young mondanak, t. i. hogy „a' földművelésnek nagy-
ban kezelése kevesebb tőkét és emberkezet kíván; mert
ez lehetővé teszi a' gépek 's jobb szerszámok szerzését,
mik által a' munka megosztatik, könnyebbé és olcsóbbá
tetetik; ez teszi lehetővé a' nagyobbyszerű agronomiai
vállalatokat, az újabb felföldözések- és találmányokkal ki-
sérletet, a' földművelés tőkélyesítését: mik a' kis birto-
kon lehetlenek; ugyanazért ennek a' szokás vaskarjai kö-
zött kell sorvadni szüntelen;“ azt kell mondanunk, hogy
többet jövedelmez a' nagyszerűleg kezelt terjedelmes bir-
tok, mint az aggszokásilag mivel kis jószág.“

Ezen ellenvetés valóban nagy fontosságú olly or-
szágban, melly már a' földet és földművest felszabadítva,
a' hűbéres viszonyokat megsemmítve, útat tört az oksze-
res gazdálkodásra. Angolhon egy ezek közül. Ebben nem
urbéresék, hanem ideiglenes haszonbérlők mivelik a'
részletekre osztott nagy birtokokat; pedig nem olyanok,
milyenek még jelenleg nálunk a' haszonbérlők, hanem
kitanúlt földművelők. Más körülményt, más viszonyt talá-
lunk honunkban. Itt örök urbéresék mivelik jobbadán agg-

szokásilag a' lebilincselte földet; tőke és géphiánnyal küzdő földbirtokosok műveltetik tanulatlan gazdatiszteik által majorságaikat, és ezek termékeit olly gunyáron vesztegetik el, a' gyárak, emésztők és kereskedők hiányában, hogy a' tiszta haszon legtöbbször felmegy a' kezelésre, és mostoha években a' tulajdonosnak misem marad. Átlátta a' nagy terjedelmű földbirtokok e' parányi jövedelmezését a' Magyar Gazdasági Egyesület, és ez októl indítva tűzte ki 1841-ben ezen pályakérdést: „milly körülmények közt hasznosabb Magyarországnak a' haszonbér a' tulajdon kezelésnél? 's mellyik haszonbéri rendszer volna honi viszonyaink között legezészerűbb.“ Bujanovics úr ügyesen megfelelt ezen szép, de nehéz kérdésre; *) előadván, hogy nálunk az urbéres rendszer, és gazdatisztek által folytatott önkezelés, megmenti ugyan a' nagy birtokosoknak a' tulajdoni jogot, mellyhez honunkban a' földbirtokosok a' jövedelem kárával is mód nélkül ragaszkodnak; de jövedelmök — mi pedig a' főcél — mód nélkül csekély marad, és ollyan haszonbéri rendszert ajánlván, mellynek életbe léptetése önkényt maga után vonandja a' robot- és dézma megszüntetését. Menjünk már át a' második tárgyra, és tekintsük meg:

II. A' honi nagyobb terjedelmű mezei gazdaságok mostani kezelését és jövedelmezését. Ifjuságom könnyelműbb éveiben nekem sem volt, ép úgy mint egyéb ifjú társaimnak, úgy szölván semmi érzékem a' nagyszerű természet, fogékonyságom a' művelt föld bájai iránt. Azonban 1811-ben, melly híres valla szárazságáról, útat tevék a' boldog Békésmegye ekkor aszálytól perzselt határain; és egy szerencsés véletlen eljuttata Szarvasra, hol ekkor a' már nyolczvanos, de még ifjúi elevenséggel működő Thessedik élt, ki nek híre kényszerített engem is gazdasági kertjének megtekintésére. Belépvén e' kertbe, mindjárt e' gondo-

*) Gazdasági Pályamunkák; I. kötet: a' haszonbéri rendszerről. Budán 1843.

lat ragadott meg erősen, milly hatalmas az emberi ész, melly kicsukja, ha akarja, műveiből az idő, az elemek káros hatását, és életet, elevenséget 's bájt létesít ott, hol köröskörül a' halál jelei látszanak. Ezen magyar Thaer fölébresztette bennem a' mivelt gazdaság iránti érzéket, melly későbbi bel és külföldi utazásaimban is engem el nem hagyott, sőt gyönyört 's ingert nyújtott az úgy nevezett példánygazdaságok megtekintésére. Milly kellemes érzés lepett meg tehát későbbben az a'lc-súti, a' magyar-óvári, az ürményi, a' tótmegyeri, és más jelesb urodalmak gazdaságainak szemlélése alkalmával! minő örömmel olvastam a' Fellenbergféle hofwylit, és a' Thaerféle möglini remek gazdasági kertek leírását; hol a' folyóhomoktenger közepén, tündéralakú oaz varázsoltatik elő; ez előtt kopár földön kettős aratást láthatni egy évben, rétek öntöztetnek, kövekkel előntött mezők 's dűlök kitisztítatnak, parasit növények kiirtatnak derék gépek segélyével. Itt tűnt fel legelsőben előttem e' gondolat lehetősége, miért isteníttette a' régiség a' földmivelést és ennek hőseit; valóban, ha isteni annyi, mint csodálatosan, és legfőbb fokon boldogító, e' dicső sajtót az okszeres földmiveléstől jelenleg is senki meg nem tagadhatja.

Ámde illy jeles képekkel és eszmékkal fejemben, milly kellemetlenül hatott rám, a' magyar urodalmainkban többnyire létező gazdaságok megtekintése! valamint említett szemléim alkalmával, a' legnagyobb értelmiséget sejtettem azon termésforgatásban, — turnus — mellyben használja az ügyes földműves a' földet, előidézvén abból a' helybeli legnagyobb hasznot: úgy leverő vala látnom majd mindenütt azt, milly kevesen fogták még fel honunkban a' forgatás elveit; nálunk a' legnagyobb értelmiséget igényleni látszó urodalmi gazdaságokban is, miveletlen a' legelő; a' hármass forgótóli eltérés oeconomicai eretnekségnek tekintetik; a' legfőbb ipar a' gabnatermesztésre irányoztatik; vetéseket 's legelő állatokat a' nap hévsége, 's a' szelek ellen védni seukinek sem jut

eszébe. A' kapáló ekének híre sincs, és a' burgonya 's tengeri kapálása majd mindenütt kézzel végeztetik. Majd minden széna, amúgy magyarosan egészen kiszáradva rakatik össze, és arra semmi gond, hogy a' természetett takarmány kevésbé megizzasztatván az összerakás előtt, fűszerillatát megtartsa. A' dohány-, a' burgonyamivelés elhanyagoltatik, és a' búzamagnak szalmájátóli elválasztása oly káros móddal esik meg, hogy ebből egy tizedrész mag mindig a' szalmában marad.

Kérdjük már most mi az oka ezen példátlan elmaradásnak? feleljük: ennek oka kettőben van; részint az urbéri rendszerben, melly mint láttuk minden javításnak halálos ellensége, és részint az urodalmi önkezelésben. Lássunk itt mindkettőről. A' külföldi nagyobb földbirtokosok átlátva azt, hogy a' reálterhek sokkal nagyobb mértékben nyomják a' jobbágyot, mint a' mennyit ér azon tiszta jövedelem, mellyet nyújtanak; átlátva, hogy azon kevés és aljas termék, mit az urbéres ad, korán sem ér fel azon több, jobb és olcsóbbal, mit a' szabad föld és szabad földmivelés szolgáltat; átlátva, hogy a' teher alatt lerokadt jobbágyaik seregestől kivándorlanak; végül keservesen érezve, hogy ők mint földbirtokosok illy csekély jövedelem mellett elszegényednek, midőn gazdatisztek gazdagodnak a' tőkepenzesek-, sőt a' kézmive-ssekkel együtt; ezeket látva, önkényt bele egyeztek az urbéri rendszer eltörlésébe: melly különben is mint följobb előadtuk kor- és jogszerűtlenné vált az egész mívelt Europa szemei előtt. Ezen egyszerű előadáshoz, úgy véljük, a' magyar földesurakat illetőleg sem kell semmi commentár.

Urodalmi önkezelést illetőleg, ha gazdatisztekink mind együlegyig gazdasági iskolákat végzett, példánygazdaságokat látott, fedhetlen jellemű egyének, és a' tulajdonos család biztos gyámjai volnának; ha továbbá egyetlen egy sem találatnék közöttük, ki jobban értene a' cabbala- és trafikhoz, mint az okszeres mezei gyakorlathoz; egy sem, kiről el lehetne mondani ama csipős meg-

jegyzést: „a' gazdatisztnak két lelke van, egyik istené, másik az ördögé;“ úgy még csak tűrhető volna a' magyar urodalmakban divatos, szokásos önzezelés; urbéres rendszerünk is talán megérdemlené a' törvényhozási foltozgatást, mert a' tulajdonosak szemfülsége, tapasztalása, és őrszeme, nagy ügyvel bajjal kipótolná e' hiányokat: de mivel ez utósóknak eddigelé nincs inyökre olly tudománnyal foglalkozni, mellyre egy emberélet kevés, mert a' tapasztalás bányája itt kifogyhatlan; mivel továbbá ugyan ezek kevesebbet markolni, de azt jól megszorítani nem hajlandók, de igen, sok földet bírni, és azt csekély erővel szokásilag mivelteni; mivel végre az értelmes, és jó szívű gazdatiszteknek olly nagy szűke mutatkozik: ezen okokra nézve sokkal üdvösb urra és földmivesre nézve ezen avult rendszeren kiadni, és e' részben az europai mivelte nemzetek mezei gazdálkodási gyömölcsözöb módorát elfogadni.

Mikép gyömölcsöznek aztán az így kezelt urodalmi gazdaságok, mutatja a' nálunk mindenütt hatalmasan mutatózó pénztelenség, mellyre szomorú adatokat mutatott elő Kossúth; *) melly elszegényedés aztán meg más nagyobb bajt is szül, t. i. azt, hogy nagyobb földbirtokosaink az adómentesség polgárilag lealacsonyító kiváltságáról, mellyel más polgárosított honokban csak a' koldus bír, lemondani vonakodnak. Ezek's az efféle adatoksegítik aztán megfejteti azon tüneményt, hogy holott Angolhonban épen a' kisbirtokuaknak kell megbukni a' nagy birtokúak mellett; nálunk amazok, ha iparosak, emelkednek szemlátomást, ezek pedig jobbadán csődök alá kerülnek. Igen, mert említett szigetországban minden ellenkezőleg van, mint nálunk. Ott közös gazdaságbeli bitorlás nincs, hanem tagosítás, és minden az elkeritelési törvénynek — inclosure bill — van alávetve. Nálunk egyetlen országos bank sincs, amott csak 1826—1832-ig, több alakult 700-nál; ott híre sincs a' kényszerített munkának,

*) Pesti Hirlap : 310. szám alatti vezér cikk.

robot-, és kilenczednek: hanem a' brittek éles eszökkel jókor kitalálván az iparbeli munka rejtettebb tényezőit, nagy bölcsességgel kiszámított haszonbérbe adták birtokaikat; nem öt — tiz évre, mint nálunk, hanem hét — huszonegy évre sőt egész életidőre: minnek az a' nagy haszna, hogy a' bérlő a' bérleti évek felé nem szívja ki tőle telhetőleg a' jószágot; hanem annak javítására nagy tőkepenzt fordít, mi által megint a' bérlők érdeke úgy összeforrad a' tulajdonosakéval, hogy azok többé egymástól el nem válhatnak. *)

III. A' magyarhoni terjedelmesb földbirtokoknak jövődében eszközölhető jobb kezelését, és reménylhető bővebb jövedelmezését illetőleg, megvalljuk, ennél nincs tükésebb 's nehezebb föladata jelen értekezésnek. Elismerték ennek nehézségét mind az ügyes Kacskovics, **) mind a' följobb dícsért Bujanovics idézett munkájában. Első a' haszonbérrel értekezvén, bár megvallja, hogy a' nagy jószágnak bérbe adása tanácsosb, mint annak tiszték általi kormányzása, még is utólján értekezésének, e' nemzet életébe vágó kérdés megfejtését ügyesebb tollra bízza. A' pályakoszorús Bujanovics pedig állítja „mikép e' kérdésre általánosan felelni ugyan legkönnyebb, de ennek gyakorlati alkalmazásának sehol sem állanak útjában nagyobb nehézségek, mint honunkban.“ Vizsgáljuk meg tehát e' komoly tárgynak mindkét oldalát. Láttuk feljebb az örökváltság üdvös voltáról, és itt czélunkra tartozólag arról, hogy ez a' földesurak érdekeit tekintve is igen kívánatos, azért, mert az urbéri váltsággal emezeknek tulajdona és vagyona is fölszabadítatik, a' közös birtok igen silány hasznót és jövedelmet nyujtván. De ezt kívánja ezeknek saját pénzügyi érdeke is: megjegyezvén a' derekasan számítani tudó Bezerédj, hogy“ a' tőke értékét gyümölcse szerint kell mérni, és így az olcsónak tetszhető váltságdíj,

*) H a z z i, Bemerkungen auf einer Reise nach Frankreich, und England 1836. München 2.

**) 1837-diki Társalkodó, II. félév: lap. 398.

gyümölcsözéséhez képest, roppant somma hatásával hírand; ennek hasznát hozandja be, és helyét pótolandja az azzal jól élő földesúrnál; a' ki más módon, bármilly ügyesen érti is a' gazdaságba beruházást, erre magának pénzt szerezni többnyire még sem képes, és ennél fogva a' gyors, bár mérsékelt megváltással, melly az ő máshonnan nehezebben pótolható hiányát fedezi, magának nem csekélyebbet szerez, mint jobbágyának. Koránsem teendő ezzel maradékainak kárt, mint némelleyek vélik, kivált ha meggondoljuk, mikép földesurak közt lehetnek olyanok, kik a' megváltási díjjal talán birói zárt, vagy csődöt szüntethetnek meg, vagy kerülhetnek el. Aztán sok bajjal járó jövedelmük tőkéje, melly eddig csak képzeleti volt, és nem esett szabad rendelkezés alá, most valószínű leend, mobilisáltatik, 's nagyobb kamatot biztosítóvá tetetik. Igaz, hogy a' tékozló az urbéri váltság után nyert pénzt elköltheti: ámde urbéri birtokát is eladhatja, vagy erre adósságot tehet; és így az executiotól 's a' tönkre jutástól az urbéri birtokban szemlélt nagy bátorság sem mentesít.“ Eddig Bezerédj.

Sokkal bonyolodottabb az örökváltságnál a' haszonbéri ügy, mellyről most már szóllnunk kell, ha nagyobb földbirtokosainkat meggyőzni akarjuk e' nagy igazságról, hogy ők megszüntetve a' hűbéres viszonyokat, sokkal több, 's biztosb jövedelmet húzandnak terjedelmes jószágaikból úgy, ha azokat jó móddal haszonbérbe adandják, mikép az angol lordok tesznek, mint ha azokat ősi szokás szerint tovább is tiszteik által kormányozzák. Mi jól tudjuk, milly tenger kifogás tetetik, pedig méltán a' haszonbérletek ellen, de mindezek mellett is állítjuk, hogy ezen rendszer jóval üdvösb a' mostani önkezelésnél; azonban értsük meg jól, nem a' kisded jószágokénál, mikről most szó sincs, — mert az olyan, ki ezeken a' gazdaságot maga folytathatja, bizonyosan több sikert reménylhet, mintha azt bérbe adja; — hanem az urbéri viszonyokkal nem terhelt, 's nagy darab szabad földbirtokbeli jószág kormányzásánál. A' haszonbérletek árnyékoldala

imez. Ha a' haszonbérletet szemközt állítjuk a' birtokossal, ezek közt igen nagy különbséget látva, első tekintettel azt véljük, hogy ezeknek érdeke tőkéletes ellentétben áll. Való igaz is, hogy Leibitser szerint, mikor a' tulajdonos azon van, hogy gyümölcsöző tőkéje évenként növekedjék, 's így jövedelme is mind inkább gyarapodjék, a' közönséges haszonbérlet csak jövedelmének szaporítására törekszik, a' nélkül hogy legkisebb figyelemre méltatná, vajjon a' jószág ez által aljasodik-e vagy sem? Midőn továbbá a' bölcs tulajdonos majd minden vagyonát a' jószágba kívánja fektetni, emez beruházott tőkéjén fölül siet abból minél nagyobb nyereséget egyszerre kisajtolni: minnek természetes oka az, hogy ő évenként bért fizet, mit mint tulajdonos tőkéje gyarapítására fordíthatott volna, a' haszonbér tiszta nyereségéből pedig nékie élni kell. Első nem irtózik az olyan javítások tételétől is, mellyek magukat nem olly hamar fizetik vissza, minők a' réteknek, az erdőknek javításai; utolsó ezeket elhanyagolja, mert ezek hamari hasznot nem adnak, sőt rögtön jövedelmező, de tetemesb és költséges javításokat sem várhatni tőle, mert ez az ő érdekében nem fekszik, ki csak ideiglenes birtokosa a' jószágnak.

A' haszonbérletet háttérbe látszanak szorítani e' következő momentumok is. Mivel mind a' birtokos, mind a' bérlet hajlandóbbak legalább honunkban a' rövid idejű szerződéshez, — mellynek oka a' termékek árának ingtagságában gyökerezik, a' természetények magas árákor tett szerződés kedvezvén a' birtokosnak, ugyan ezeknek olcsóságakori kötés pedig a' bérlőknek; — ezen rövid időre tett alku az önhaszonlesésnek szárnyat ad — a' földterhelésre, annak kiszivására és a' jobbágyok zsarolására. Aztán a' bérlet, így szólnak, vagy pénzes, vagy pénzetlen: ha pénzes akkor inkább maga vesz jószágot; ha pedig pénze nincs, mivel míveli azt, 's mivel kezkesedik érette? Illy körülmények közt lévén nálunk a' haszonbérlet, erre földbirtokosaink nem nagy hajlamot mutatnak ismerve azon kellemetlenségeket, miknek ki-

teszik magokat, a' bérlők fortélyait illetőleg, miket bajos volna előszámlálni. Terjedelmesebb pusztáikat tehát adják göből alá gazdag őrményeknek, kik fizetnek ugyan, mert van miből; de hogyan? úgy hogy egy holdnyi legkövérebb földért adnak két forint haszonbért; sőt Debreczen táján vannak puszták, miknek holdját 52 p. krajezárért gyakran kínálva kínálják a' bérlőknek.

Mindezekre már most jegyezzük meg, hogy a' haszonbér tudománya fölveinek kikeresése igen jutalmazó munka, és megérdemli, hogy a' bérlet följebb emelkedésinek, és alább szállásának törvényeit tanulmányunkká tenni serénykedjünk, már csak azért is, mert el kell ismernünk, hogy angoloknál van illy nemükben a' legfőbb értelmiség; pedig épen e' nemzet az, melly a' haszonbéri rendszerhez állandóan ragaszkodik. Mi e' fontos kérdés megfejtésében, e' következő, legalább általunk erőseknek vélt, támaszpontokat vesszük fel: 1. Gazda, épen úgymint költész születik; és így nem föltehető, hogy minden terjedelmes földet bíró, egyszersmind gazda is legyen, és így jobb ügyes és tanult haszonbérő segélyével élni, mint öngazdálkodás által kontárkodni; vagy más szavakkal, jobb azt olyanra bízni, kinek úgy szólván bőrében áll a' jól gazdálkodás; mint olyanra, ki ezt ha értene is hozzá, magasabb állása vagy hivatala miatt nem teheti; vagy olyan tisztre, kinek nem sok érdeke fekszik a' jószágnak magas jövedelmezésében, kivált nálunk, kiknél az ugy nevezett száztolizás — procentuatio — csaknem ismeretlen, jóllehet a' szomszéd cseh földesurak, jelesen Fürstenberg herczeg, már ez által kétszerezék jövedelmeiket. II. Mivel köztudomásra nálunk még ezután születendnek a' jó gazdak és jó haszonbérők, azért, mert mi szokásos magyarok az okszeres földmivelés előidézésére, úgy szólván, mit sem tettünk; gazdaképző tanodákat, minta-gazdaságokat, 's egyéb efféléket, országos erővel fel nem állítottunk; annál fogva tanácsosb levén az, hogy mi angol, hollandi és más jeles haszonbérőktől tanuljuk meg ezt; szükség leend

legelsőben is a' hűbéres viszonyokat eltörteni: jósolni merjük, hogy ezek sereggel jönek honunkba, annál inkább, mivel a' föld másik fél gömbjén sincs olcsóbb föld, mint nálunk, kiknél milly olcsón lehet jó földet bérleni, legközelebb láttuk; arra is van példa, hogy az ország kel-
 lö közepén, jelesen Száunkon, 50 hold földet 200 forint pengőért kínáltak örök áron 1837-ben. Az urbéresség eltörlése hatalmunkban áll; mert igaz mondás, hogy egy nemzet előtt nincs lehetlen, mivel ennek csak akarni kell és ezt mondani: „legyen,“ és azonnal meglesz minden. III. Maga a' haszonbér fogalma erre ösztönöz ben-
 nünket. Mert tekintsük meg csak mi ez? Olyan jövedelem, melly nem csupán személyes iparunk gyümölcse, sem hivatalos munkánk jutalma; hanem olyan, melly valamely meg nem ehető, vagy el nem költhető jószágnek né-
 hány évig, vagy örök használatra adásáért ígértetik a' használatól a' birtokosnak. Ezek szerint kétféle a' haszon-
 bér: örök és ideiglenes; az első rovata alá tartozik az urbér, mi firől fira száll és tart mindaddig, míg az ur-
 béres tartozását fizetni képes; hanem jegyezzük meg jól, ez is kétféle, u. m. állandó és változható; tudjuk mikép honunkban az örök haszonbér, vagy urbér följobb nem emelhető. Ámde vannak országok, jelesen Ausztria *) és Poroszhon **) mikben öröklő ugyan a' haszonbérlet,
 de maga a' haszonbér, a' körülmények szerint följobb emeltethetik, vagy lejjebb szállitathatik. És ezt mi jóval méltányosabbnak, 's bölcsőbbnek tartjuk a' honi urbérnél, melly állandóságot mutat ugyan, de csak színre és illu-
 sorie, mert a' házi és hadi adó által nagyon is ingatag-
 gá tetetik. De mi itt most csak a' nagy birtokosok érde-
 keit kívánjuk tekintetbe venni. Ezeknek sem jó az örök haszonbér; mert önkezelését teszi szükségessé a' jószág-
 nak, mi fölötte sokba kerül, fölügyelő tisztetket, nem

*) Scheidleins Handbuch der öster. Privatrechts. Wien 1814. I. 516—530.

**) Fürstenthal, Institutionen des allg. preusz. Civil- und Crimi-
 nalrechts Berlin 1827. I. 223—227.

mindig hű cselédek tartását, úrszéket 's más alkalmatlanságokat föltételezván; mindezek elmaradnak a' haszonbérlnél, a' ki minden gondját arra fordítván, hogy jó karban legyen a' gazdaság, mivel felügyelésre mitsem költ, jóval több tiszta jövedelemhez jut, és így több haszonbért fizethet; mellyet, lejárván a' kötött évek, följebb is lehet rúgtatni, ha a' kötött idő alatt a' termékek ára szembetűnőleg nevelkedett, és a' fekvő jószágba fektetett tőkék jobban gyümölcsöznek mint az előtt; miket az urbérnél tenni koránsem lehet.

Ha már elgondoljuk, milly nagyra emelkedhetik valamelly földnek évi jövedelme, ha teszem a' mellett vagy országút vonul el, vagy jeles csatorna, vagy vasút; továbbá ha figyelembe vesszük, mennyit emelkedik az, ha azon hon, mellyben az fekszik, szerencsés körülmények közbejötte által, tisztán földmivelő országból gyáriparos, vagy mi még több, kereskedő honná válik; mint ez a' múlt században Angolhonnal megtörtént, hol már ma a' szántóföldek tíz annyi hasznót adnak, mint az előtt; ha végre fontolóra vesszük, hogy egy gyárváros alapítása, egy jeles gőzmalom, egy új kőszén-, vagy más akna nyitása, egy érczesvíz vagy egy jeles fürdő keletkezte után, mikhez közel fekszik a' jószág, mennyit nyer az becsben; ezeket ha elgondoljuk, szinte ellenkezőnek találjuk a' jó gazdaság elveivel az örök haszonbért, melly mintegy lebilincseli a' jószág nagyobb jövedelmezését; melly avúlt rendszer azon tévedésen és álelven épült, hogy van olyan maximuma a' föld jövedelmének, min az már följebb nem emelkedhetik. Pedig ez gyermeki eszme, és sötét korba való. Mert ma már az ipardús nemzetek példáiból tudjuk, hogy jelesen Angolhonban — melly szépen egyesíti mind a' három, t. i. földműves-, gyár- és kereskedelmi ipart — a' földműves tíz annyit vesz be ma egy hold azon minőségű de okszerűleg művelt földből, mint honunkban. A' physiocratákkal is köz volt még e' tévedés; kik túlbecsülve a' föld szokott, és állandó jövedelmét, az ipar és a' szerencsés helyzet ál-

dásait tekintetbe nem vették: holott má már tudjuk, hogy a' haszonbér nagysága korán sem föltételeztetik csupán a' föld termékenységétől; hanem legtöbbször annak helyzete- és fekvésétől, 's lehet föld, melly semmi termő erővel nem bír, mint a' sziklás Málta, és még is más úton nagy jövedelmet nyújt. Ellenben a' legáldottabb termő föld is csekély haszonbért ad a' birtokosnak, ha tudatlan, 's henye oláhoktól miveltetik, mint jobbadán az aradi, vagy ha a' kereskedési vonaltól távol fekszik, mint a' somogyi 's vészprémi; vagy a' szabályozatlan vizek szomszédságában nyúlik el, mint a' hevesi és baranyai. Hozzá járúl mind ezekhez, a' nagy városokhoz közel, vagy távol fekvés: melly körülmény annyira emeli vagy csökkenti az örök haszonbért, annyira rúgattja és szállítja a' föld becsét, hogy a' ki az urbéres rendszernek, földesurakra káros volta felől egyébként meggyőződni nem tudna, csak ez is szemmel látható okot nyújt neki, említett rendszer képtelen voltának átlátására.

De másnemű kárai is vannak még ennek nagyobb földbirtokosakat illetőleg, már csak az urbéri osztályozásnál fogva. Mert okszerű gazdák jól tudják, minő javíthatóság fekszik még a' legrosszabbnak látszó földben is. Igaz, hogy a' szokásos mezei gazdaság mellett, nem-hogy javúlnának, sőt romlanak a' földek, könnyen átlátható okokból. Mert pénz-, és iparhiány, közös birtok, birtokolhatlanság, rossz kezelés, olly akadályai a' javításnak, hogy erről gondolkozni is alig lehet; sőt az eddig jó földek, nem ritkán elhagyott telkekké válnak. Ámde vas szorgalom még is mindent legyőz; és feltehetjük, mikép valamelly iparos gyarmatnak osztatott ki olly határ, melly a' kiosztás, és megszálláskor harmadik osztályu volt, és egy telekhez annyi föld adatott, mennyi harmadik osztályu telekhez szokott adatni. Azonban a' gyarmat ipara annyira megjavítja a' földet, hogy a' harmadik osztálybelit elsősegre emeli; illy eselben a' földbirtokostól adott fölösleg ettől örökre elvesz, mert ezt neki a' megye soha vissza nem téríti. Itt is bebizonyúl tehát az urbéres

rendszer hibás volta; mert az ezen hibás elven nyugszik, hogy a' föld termő ereje sem növekedhetik, sem alább nem szállhat: pedig jól tudjuk, hogy ez sokszor a' földművestől függ, a' ki ha ipart illetőleg harmadik osztályú, az első osztályú földet is harmadikivá sorozhatja le; ellenben ha a' gazda iparban kitünő, harmadik classisú földét is első jóságúvá teheti.

Látjuk is nem gyéren, hogy az urbér mellett, melly a' sajátot kizárja, most igen sok határban szaporodnak az elhagyott telkek, mi természettel foly a' közös föld természetéből; mert igaz e' közmondás: quod multi curant, nemo curat; — de legyen csak örökválság, tagosítás, kertgazdálkodás mint a' britteknél, majd lesznek mindenütt majorok, miknek ára és becse nőttön nő, és nem fogy mint a' közföldeké; elhagyott pusztá majorokat épen nem látandunk, mint most elég elhagyott telkeket; mikből ez a' jó keletkezend, hogy haszonbéri és majoros gazdálkodás mellett, egy faluja többet érend az úrnak, mint most egész urodalma, mint jelenleg Porosz-honban, hol láthatni olly vagyonos haszonbérleket, kik felházakban laknak és a' földadót mindig év elején teszik le földesuraiknak.

Csakhogy jó haszonbérleti törvényeket alkossunk, és a' cselédséget rendezzük, mint már ezeket teszik is minden polgárosított állodalmak; mert haszonbérleői becületesség, és jó cselédek, múlhatlanul szükségesek ezen rendszerhez; mert vajmi hajlandók ez utólsók tanácsadás nélkül is azt megtenni, mit Suarez, és Escobar helyesleni látszanak: „Cseléd, kinek kevés fizetése van, ha szegény, nem vétkezik, ha urát meglopja, azért hogy magát kármentesítse: sőt még akkor is, ha nem szegény, mert kevés bért adni jogtalanság.“ *)

*) Ellendorf, die Moral und Politik der Jesuiten Darmstadt. 1840. l. 131.

Harmadik Szakasz.

Minő időpontot lehetne kitűzni a' robot és
dézma megszüntetésére?

Itt legelsőbbben is azon akadályokat kell megtekinteni, mellyek az urbéres rendszer megszüntetésének útjában állanak, megvizsgálva azoknak természetét, és csak így juthatunk el a' kérdés megoldhatására, melly két ágra oszlik; u. m. 1.) Sietnünk kell-e ezzel vagy nem; és 2.) ha sietnünk, minő időpontot kell erre választanunk?

I. Elsőt illetőleg igen nagy okaim vannak arra, hogy siessünk. Mert elsőben, elég soká tartott önáltatásunk és annak halogatása, hogy magunkkal, köz- és magángazdaságunkkal tisztába jöjjünk. Most már ismerjük a' nemzeti bajok fő kútforrásait, tudjuk mik paralszálják nagyobb birtokosaink anyagi, és kilencz milliónyi vérünk szellemi és anyagi erejét; nemzettestünk betegségének fészket értjük. Miért ragaszkodnánk tehát eddigi halogató politicánkhoz? Jusson eszünkbe, hogy mi a' szerencsétlen parasztzendülés óta, melly jobbágyainkat és a' magyar földmívelést jelen méltatlan helyzetbe nyomta, már három század tapasztalait bírjuk nem harczos, hanem békeskorban; kezdjük tehát minél előbb ez üdvös munkához. Emeljük a' magyar népet magyar nemzetté ollyettek által, miket áldozatnak sem lehet tekinteni; mert

a' XIX-dik században kimondani törvény által, hogy: „a' magyar jobbágy, ha földesurának tetszik, megválthassa magát“ ez nem nagy dicséret jelenkori politicánkra, melly úgy látszik alig képes felfogni ezen political eszmét, hogy a' különféle osztályok összeforrasztása nélkül nem lehet képes a' nemzeti újjászületést eszközölni; olly nemzet pedig, mellynek betegsége orvosolhatlan, halálosan beteg, és semmi jövődjöje sincs. Halált és halálos betegséget említünk. Testi halált okoz az életerő, lelki halált — állodalmaknál — a' közszellembiány, ezt előidézi a' néposztályok között a' személy és birtokjogi különbség: mi annál nyomasztóbb, hogy a' mai jobbágy eldődei — mint láttuk — szintügy segítették vérel szerezni a' magyar szabadságot, mint a' mai nemeseknek szokása ezzel büszkén dicsekedni.

Ellenben élet a' szükségérzetben, ennek elhárításában, és az akadályok lelküzdésében nyilatkozik. Ezt tanítja a' törvényhozás philosophiája; melly az elevenen érzett szükségeket pótolni igyekszik. És mivel minden kornak saját szükségei vannak, innen megfejtethő, hogy minden törvényhozás saját korának typusát viseli. Ma már más, és több anyagi, és szellemi szükségeink vannak. Ne tegyük tehát magunkat azokhoz hasonlókká, kik nevetség tárgyaivá lesznek, olly ruhát öltvén magukra még ma is, melly gyermekkorukban ugyan elég bő vala, de már ma hajlott idejű terjedelmes testöket alig fedibe. Ha mi sietendünk levenni a' földmivelés bilincseit olly néposztály kezeiről, melly e' hont népesedéssel, a' kincstárt pénzzel, a' nemességet szolgálattal, a' királyszerk bátorságát ontott vérel nagyobb részint tartja fenn: ezen nagyszerű lépés siettetendi életbe léptetni azt, hogy a' községi rendszer alapjai letéssenek, ez megint siettetendi a' czélszeresb népnevelést; ez ismét a' gyártási szabadságnak városainkra kiterjesztését, és a' czéhek körüli intézkedést, mint szinte az önálló magyar kereskedés körüli törvényeket.

Tudjuk már, minő politica az, néhány földbirtokosok kedveért, egy egész hont olly állásban hagyni,

hogy ez műiparos ország magas állására soha föl ne léphessen; hanem kénytelen legyen nyers terméket itthon elemésztő, vagy ebből külföldnek némi csekélységet eladó nemzet alacsony állásában tespedni. Siessünk, mert látjuk, milly csigamenésű különben is magyar törvényhozásunk: melly már az 1729-diki törvénykönyvben kimondá ezen elvet, hogy „a' minő mértékben élvezi valaki a' status jótéteményeit, olly mértékben kell viselnie annak terheit is:“ és mégis milly sokára haladt az örökváltási törvény; mellyből nagy sokára egy kis töredék betétezt ugyan a' törvénybetűi közé, a' nélkül hogy így annak életbe léptetése felől remény lehetne. Az elv elfogadásától tehát nálunk a' tetteges parancsoló törvényig évtizedek, sőt huszadok telhetnek el.

Sietnünk kell továbbá azért is, mert igen igen elmaradtunk. Nem levén önálló földmivelésünk, nincs önálló műiparunk is, pedig azt mondja List: „melly nemzet csak földmivelést űz, hasonlít olly egyénhez, kinek csak egy karja van.“ Mi is tehát míg a' földmivelést jó lábra nem állítjuk, addig a' műiparos mezőre csupán azon erőfölösleget fordíthatjuk haszonnal, melly a' földmivelési érdekek fedezése után fennmaradt.

Végül siessünk, és ne engedjük elhúlni azon melegeget, mellyel a' nemzet jelesbjei forrnak e' fontos ügy körül; mert minden javításnak meg van a' maga szerencsekora, melly ha elmúlt, nem ritkán elmúlt örökre; a' gyógyszer minél tovább késik, a' jobbágyság terhe minél jobban növekszik, a' halasztásban annál nagyobb a' veszély. A' fontolva haladók ugyan tartóztatni akarják siető lépéseinket, kik ezt mondják: „előbb képzettséget kell oltani a' jobbágyba, mielőtt őt felszabadítanók a' nyomasztóvá vált hűbéres viszonyok alól.“ Ámde ez is csak olyan elkoptatott hibás kör, mint az, hogy előbb becsületérzést kell csepegtetni a' nemtelenbe, azután kell őt felszabadítani a' bot alól. Elég itt, hogy az urbér megszüntetése több nemzetek által már majd fél század óta sikerrel gyakoroltatik. Az sem jó, mit talán némel-

lyek nem akarás ürügyül felhozhatnak: „adjunk még több engedményeket jobbágynak és könnyebbítsük az urbéri viszonyokat.“ Erre feleljük, itt gyökeres rendszer szükséges, említett palástoló gyógyszer pedig csak arra való lenne, hogy említett felszabály mellett hosszú időre kialudnék a' törvényhozás erélye és lelkesedése a' gyökeres javítás mellett, 's utóbb is ezen hamar ellobbanó szalmalángnak csak füstjét, nem pedig melegét érezné a' földmivelő néposztály.

Lehetnek, hisszük olyanok is, kik illynemű ürüggyel élendnek a' sietés paralyosására: „Fokonként kell eltörölnünk a' hűbéres viszonyokat, nem pedig rögtön, és előkészület nélkül: mert a' jobbágyság, tudjuk, erkölcsben mélyen sülyedt; hadd érjen meg előbb a' szabadságra, melly nem másnak csak mívelt erkölcsűnek való.“ Mi erre azt feleljük, hogy az apránkénti engedmények, és a' fokozatos emancipatio, soha sem vezetnek óhajtott célra; melly áll az elkülönzött néposztályoknak, és ezek érdekei egyesítésének eszközlésében. Mert míg az engedményeket aprózzuk, senki azokat, mint a' népbárát Kossúth igen jól mondá, — nekünk meg nem köszönendi, valamint a' jobbágyság meg nem köszönte azokat ép azért, mert fokozatosak voltak. Ez a' gyümölcs mindenütt a' fontolva haladásnak; mert kétszer ad, a' ki hamar ad. Az sem áll, hogy be kell várunk, míg a' jobbágyok erkölcsileg bővebben kifejlődnek: mert ugyan mi okozza fejletlenségüket? az elnyomás, melly mindig paraszt, azaz alattomos elégületlen, csalni vágyó, és mogorva jellemet szül, alkalmatlant a' honszeretetre, és polgári erényre. Látni való ekkép, hogy ezen okok és elvek, miket elősoroltunk, rossz elméleten, hibás körön és embertelenségen alapúlnak. Mert mi egyéb embertelenségnél, a' jobbágyot elnyomás által erkölcsileg mélyen sülyeszteti; 's azután ezen sülyedtségért őt tovább is büntetni akarni a' főlzabadítás halasztása által? Igaz, van a' parasztban sok durvaság, erkölcstelenség, de ezek között a' nemparasztokkal is, kiket alig találunk jobbak-

nak amazoknál. Most már ha föl vesszük, hogy a' magyarhoni jobbágy erkölce megrontására háromszáz éves szolgaság, és lealacsonyítás fogott kezét; ha elgondoljuk, hogy ennek is az emberiséggel mitsem törődő törvény az oka, melly őt hontalanná és így a' hon érdekei iránt is fogékonytalanná tevő: valóban csodálkoznunk kell azoknak kegyetlenségén, kik szabadságra képtelenséget és szolgálalkúséget hánynak azon néposztálynak szemére, mellyet magok tettek szolgálalkúvé, 's erkölcsstelenséget emlegetnek ott, hol azt maguk idézték elő embertelen törvényeikkel.

II. Hogyha már az forog kérdésben: minő időpontot kell kitűzni a' hűbéres viszonyok megszüntetésére? feleljük azt, mellyben a' robot-és dézmarendszer nagy, és terhes akadályai le lesznek győzve, mellyek sokfélék és különböző természetűek. Vannak ugyanis ennek elsőben igazi, és színlett; másodsor: rögtön és csak időjáráttal elmozdítható; harmadsor: előítéletben és valóságban létező akadályai; mikről lássuk röviden.

Az első rendbelieket illetőleg, meg kell vallanunk, hogy sok igazi és valóságos botránykő áll e' jeles vállalat útjában, miket utoljára együlegyig elősorolandunk, de az is igaz, hogy vannak olyan akadályok is, mik színlettek, előítéletben létezők, és annál fogva helyes előterjesztések által, miket parányi erőnkkel mi is tenni törekszünk, rögtön elmozdíthatók. A' színlett akadályok közül már felhoztunk néhányat, és helyökről elgördíteni iparkodtunk. De van még ilyen több is. Azt mondják a' maradás baráti: „nem lehet addig tenni semmit, míg országos erővel zálogbankot nem állítunk fel, mert hol vegyen pénzt a' nyomorú jobbágy — ki most házi, és hadi adóját sem bírja lefizetni, — örökváltságára? zálogbankot pedig állítani nem lehet, míg az ősiséget el nem töröljük; mi nem egyhamar leend. Mi több, sok jobbágy maga sem akar örökváltságot, mert tudja, hogy ez által rosszabbra forduland sorsa: hagyjuk tehát ez egész dolgot még most olly boldogabb időre, mellyben ez kön-

nyebben megeshetik.“ Igaz, hogy pénzhány tetemes akadály itt; bizonyos levén az, hogy honunkban, kivált a' felsőbb megyékben sok helység epedve vár a' váltság perczére, de pénzre nem tud szert tenni; legelső teendő tehát itt, egy törlesztő bank állítása, mellynek segedelmével egyenesen az urbéri örökváltság eszközöltetnék, melly szerfölött könnyítné e' munkát, és a' melly lényegesen különbözik a' zálogbanktól, és az ösiség eltörlése előtt is alakítható, csak akarjuk. Azonban színllett akadály ez is. Mert tudjuk, hogy már századdal ez előtt történtek örökváltságok; történtek jelenkorunkban is: miért ne történhetnének ilyenek bank nélkül is; helyesen mondván ez ügyet illetőleg Bezerédj „hogy míg gőzös nincs, addig is tehetni valamit vitorlakkal, 's evezőkkel; a'hol az urbéri váltság pénzürtékben épen nem lehet, gabnamennyiség is szolgálhat az érték kiegyenlítésének jeléül 's eszközeül, 's piaczi ár, font szám 's ilyenek után eléggé megfelelőleg.“ Meg kell vallani, az is igaz, hogy lehetnek jobbágyok, kikben az aggszokás kitörlötte a' szabadság utáni vágyat, és a' kik félnek szabadok lenni azért is, mert tudják, hogy örökváltságot tagosztálynak kell megelőzni, ettől pedig azért idegenek, mivel vélik, hogy marhatenyésztés nélkül, mellyet a' tagosítás korlátol, meg nem élhetnek, bizonyos levén, hogy a' telek rendezésénél a' jobbágy csak földe mivelésére szükséges, — tehát nem eladható — barmok kitarására szoroson elég legelőt nyer. Ámde itt is sokat tehet a' népszerű felvilágítás; és ez is csak olyan tünemény, mint az vala, midőn az életidejét bastilleben töltött frank Latude, úgy megszokta a' fogságot, hogy elrontatván a' bastille, nem jól esett neki a' szabad lét.

Nagyobb szerepet játszanak másodsor, az akadálytevésben nálunk az előítéletek, mellyek fogva 's homályban tartják némelly kiváltságosaink elméjét, miket már most szükség földeríteni, és ha lehet szétszlatni. Ilyen az, mit már följebb is érintettünk, hogy ezek a' kényszerített örökváltságban uri jog, 's tulajdon sér-

tést tekintenek. Azonban milly kevéssé értik a' dolgot, megtetszik a' mondottakon kívül abból, hogy a' jobbágyföld az 1836-ki törvény után — melly földesurak részéről csak használatot emleget, — épen nem tulajdona ezeknek. Kényszerítésnek is csak annyiban lehet ezt nevezni, hogy a' föld felszabadításának útját, mellyet a' jótékony törvény megnyitott, a' földesuri önkény ne zárhassa el a' meg nem engedés által, és abban áll, hogy ha valamely község, vagy egyes jobbágy a' megváltást óhajtáná, ezeknek az illető földesúr önkényesen gátot ne vethessen. Nincs tehát itt helye sem a' tulajdon, sem a' jogsértésnek; ha ugyan a' közös birtokot és az önkényt illyeneknek nevezni nem akarjuk. Földesuri önfelvilágítás szükséges tehát itt; nem pedig gazdatisztekre hallgatás, kik jegyezzük meg jól, nem kis akadályai az örökvaltságoknak: mivel csak saját igen szűk körű tanulmányaik, tapasztalataik, és szokásaik látkörét tekintik, 's nem akarják, hogy életbe lépjen azon üdvös eszme és elv, miket kimondott ugyan a' törvény, de előítéletek miatt életbe léptetni nem bírt.

Előítélet az is, — melly azonban az urbéri rendszert nálunk életben tartja, — hogy a' magyar nemes általában igen büszke adómentességére. Milly kiszámíthatlan hasznót árasztana egészre úgy, mint egyénekre a' közteherviselés, mind anyagilag mind szellemileg, jól tudják már értelmesbjeink. Azon adót, mellyet a' nyomorú földműves teljesít, elnyelik a' régtől fogva ismert szükségek. Azóta új szükségek támadtak; minők a' népnevelés, közlekedési eszközök, jelesen: vaspályák és csatornák; továbbá gazdaképző intézetek, magyar gazdasági országos egyesület, műegyetem, művészi academia, miknek előteremtésére egyéb segédforrás nincs, mint a' közadózás. Mert hiába mondjuk: „van a' magyar állodalomnak elég jövedelme; lehet ebből az ország jólétét előmozdítani.“ Ezen nem akarási fogódzó tudatlanságon alapszik. Nincs bizony annak tizenhét milliónál több évenkénti jövedelme: mi olly parányi, hogy a' legszük-

ségesebb institutiók fentartását is alig fedezi. Innen meg-
fejtethető mostani tespedésünk, mi annál szégyenelhetőbb,
hogy honunkban igen jeles physical, és szellemi alapok
vannak, mikre építeni lehetne, ha a' följebb érintett bal-
itélet kitöröltetnék szivünkéből. Mi dicsőséget keresünk
abban, mi szégyenelhető, és vonakodunk azt tenni, mit a'
legmiveltebb régi, és újkori nemzetek tettek, 's tesznek.

Ne gondolja senki, hogy e' sorokból a' magyar ne-
messég iránti ellenszenv szólna: mert valóban mi hisz-
szük, 's valljuk, hogy honunkban is szükséges a' nemes-
ség mint másutt; mert ez azon őrfal, melly megőriz
bennünket, valamint a' felőlről jöhető önkény, úgy az
alólról támadható népmozgalmak ellen. Ámde e' nemes-
ség mostani magyar typusában nyújthat-igényt illy
nagy reményre? semmikép, ha csak az angol aristocratia
typusát nem teszi maga elébe példányul. Itt a' nemesség
úgy van alkotva, hogy együtt a' trón érdekeit is védi,
és a' népét is; és ezen érdekegyesítésen alapszik füg-
getlensége, méltósága és állandósága. Ez adóz úgy, mint
az alsó néposztály; és így a' közteherviselés elvének el
nem fogadása által, nem izgat örök kedélyt maga ellen,
mint a' magyar. Fölöslegét továbbá a' polgári néposz-
tályba folytatja le, mi által a' polgárság tömege nemes
érezelmű sarjadékkal szaporodik, olyannal, melly ettől vi-
szont tudományt, polgári erényeket 's egyenlőségi elve-
ket költsönöz. Nincs tehát itt elkülönözöttség, elszigetelt-
ség, és érdekharez mint nálunk, így kártalanítatik a'
különbén vészelteli majoratus. Kiemelte ezen intézkedés
nagyserű befolyását a' „Verstorbene“ cím alatt lappan-
gó utazó, földie számára, de a' miből mi is tanulhatunk.

Vannak azonban, mit titkoljuk? olly igaz és valóság-
gos akadályai is a' robot- és dézmarendszer megszü-
ntetésének, miket míg el nem háritunk a' törvény útján,
addig annak tökéletes elavítása nem remélhető. Ugy van,
a' fontolva haladás mitsem ér; de az is igaz, hogy a'
fokonkénti haladás sokkal gyökeresb javítás: mi abban
áll, ha a' fennálló nem tépetik ugyan ki mindjárt gyö-

kerestől, hanem annak szivgyökerei elvágatván, életereje elfogyasztatik. Valljuk meg őszintén sok teendő van még az urbéres rendszernek nem részletes, — mi most is lehető, mint láttuk, — hanem általános eltörlése előtt. És mivel ehhez még az elemek hiányzanak, ezt az első foknál, azon elemkészítésnél kell kezdenünk, mikről már most szolandunk. Törvényhozási előzményeknek kell előbb megszületni; mivel addig sehogy sem kedvezend ezen nagyszerű vállalatnak az időjárás. Míg a' törvény az örökváltságot parancsolólag ki nem mondja, míg a' közteherviselés elvét elfogadva, ezt életbe nem lépteti; míg az ősiség lélekharangját meg nem vonja, a' birtokolhatlanságot el nem törli, törlesztő bankot nem állít: addig ezen üdvös íge általánosan és egyetemesen honunkban testté nem leend. Úgy van: a' nemzetek életfejlődésének philosophiája tanítja, hogy a' társasági viszonyok olly szoros kapcsolatban vannak egymással, hogy míg egyik akadálykő el nem gördítetik a' haladás útjáról, addig a' többi is erősen áll, de mihelyt a' régi rendszer csak egyetlen láncszeme megszakasztatik, mihelyt egy jó szegletkő kivettetik, már ekkor magokban lehűlnak az őrendszer boltozatai, ekkor aztán a' nemakarás is kénytelen magát a' következetesség hatalmának megadni.

Ki honunkat ismeri, átláthatja, mikép említett törvények hozására, e' fennálló viszonyok megváltoztatására idő kell; mivel ezeket úgy kell tenni, hogy senkinek a' létező törvényekbe vetett bizodalma meg ne hiúsítsassék, és a' jelen érdekek közül minél kevesebb sértessék; mert csak így remélhető, miként ez őrendszer úgy elavítatik, hogy a' törvény ótalma alatt keletkezendő új állapotban minél kevesebb zavar, és rázkodtatás okoztatik. A' tagosztálynak tehát előbb általánosan meg kell történni honunkban, mielőtt az urbéri tartozások megváltásáról parancsoló, és tettlegetes törvény hozattatnék, mert ennek elmellőzése a' közigazdaságra csak károsan folya be. Ugyanis, országnak a' közteher kivetésében tudnia kell, mit bír meg az adózó, mit nem? miként tudja pe-

dig ezt, míg nem ismeri tisztán az adó alá eső földek mennyiségét; miket addig nem tudhat, míg annyi közerdő, közlegelő van a' honban. Sőt vannak helységek, melyekben még most sem úr, sem jobbágy nem tudja voltakép, mi a' tisztán urbéri? mit 's mennyit kíván a' törvény urbérinek tekintetni? ha tudják is általában, de az alkalmazásban fenakadnak. Maga az urbéri hatóság míg meg nem szüntettetik, addig a' jobbágy nem nagy kedvet érez az örökváltsághoz is: mivel a' földesuri hatalom kötve tartandja mindig a' jobbágyinak azon nemes vágyát, 's azon öntudalát, hogy ő ezután beldolgait ön-maga kormányozhatja, feloldva a' földesuri hatalom széleyei és önkénye alól.

Ne gondoljuk azonban, mintha ezen akadályok képesek lehetnének sietésünk paralysálására. Épen nem: szalmavarak ezek a' hatalmas korszellem előtt, melly ezeket nálunk is épen úgy megsemmítendő, mint a' britteknél a' zsidó emancipatió akadályait. Tudjuk, hogy a' maradó párt ellenokai itt is, ott is gyengék mindenkor; és ki hitte volna, hogy Angolhonban a' zsidók fölszabadítását olly hamar létesíteni lehessen, a'hol még 1834-ben neveltség tárgya volt az a' parlamentben, ezt hozván fel gúnyellenokul Malmesburg: „nagy akadállyal van egybekötve e' dolog; mert lenne példaul a' ház szónoka — speaker — zsidó: úgy amaz szombaton össze nem ülhetne, mert ekkor a' zsidóknak sábeszők van.“ Akárkit lelkesedésbe hozhat az akadályoknak hős, és gigási erővel legyőzésére e' gondolat, hogy a' kényszerítő örökváltság helyre állitandja a' magyar néposztályok közötti bizodalmat, megnyitandja a' polgári erények forrását, és olly bástyafalat emelend a' magyar alkotmány biztosítására, melly mögött e' földmivelő hon üdve rejlik. Milly fölséges látvány leend, szemlélni évenként a' szabad községek száma szaporodását! és a' régi antinormalis állapot megszűnését! amaz igazságtalanságróli eleven szemrehányással együtt, melly eddigelé a' jobb lelkesmeretűeket égette, hogy mi olly sok éven át nem

osztakoztunk azon teherben, mellyet az adózó nép egyedül érettünk viselt; mellyet ősei hibáiért egy ideig földhez kötve, szégyenletes viszonyok közt tengődni engedtünk; „támaszkodva, — mint egy lelkes hazafi szólt, — az ősi nem fizetés koldus büszkeségire, és arra, hogy eldődjeink vért ontottak azon honért, mellyért mi nemcsak vérünket, de néhány fillérünket is odadni vonakodunk.“

Bölcs királyaink, kik mindig meleg részvétellel harcoltak ez ügy mellett, és azon magas miveltségű honnagyságok, kik a' status és egyéni gazdálkodás elveibe mélyen beavattattak, kik eddig is mind országgyűlésen, mind a' megyei teremekben hatalmas szavukat fölemelték e' nemzeti ügy mellett, jogosítanak bennünket a' boldog reményre. Ezeknek kell tovább is érzkebelletel vívni az elősorolt akadályok hydráival; nekik kell daczára a' keserű megtámodásoknak, 's gyanusításoknak lelkesedést mutatni, ezen üdvös, de fájdalom! honunkban még népszerűtlen eszme iránt. És ezt tehetik tiszta hazafiúi érzetökben, tántoríthatlan elszánással; érezve, hogy küzdésüket nem elérhetlen célokra és eszményi álmokra irányozzák, mint a' szokás emberei állítják, hanem a' legmagasztosb cél elérésére.

Mi a' maradás embereit illetőleg sem esünk kétségbe; mert ezek is elvégre átlátandják, hogy nekik ha mostani magas állásukon megakarnak maradni tovább is, két tényezőre van szükségök; egyik szellemi fensőség, másik anyagilag jóval gazdagabb helyzet, mint most. Elsőre úgy verekednek föl, ha megismerkednek a' köz- és magán gazdaság újabb, jobb elméleteivel, és ezeket elmentébe tenni tanulva a' régibb kor- és okszerűtlen gazdálkodás elveivel, saját meggyőződésökből, nem mások után, a' magyar közboldogság létesítői lenni törekszenek. Másodikat pedig úgy érik el, ha minél előbb megszabadúlnak azon sokba kerülő hűbéres bilincsektől, és a' jövedelmesebben folytatandó gazdálkodást gátló súlyoktól, mikről a' közelebbi szakaszban szóltunk. Mi reménylünk náluk is, és hisszük, hogy átölelendí őket is a' min-

denható honszeretet; oly hön iránti, melly őket, mint elsőszülöttjeit kitünőleg szívverével táplálta. Ez örvendetes kilátással rekesztjük be értekezésünket, visszatérve azon reményhorgonyhoz, mellytől elindultunk ennek kezdetén: és

Eddigi érzkebelekben, hisszük, honszerelem győz.

DE BALLAGI GEZA.

128

1121

ROBOT ÉS DÉZMA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI
TEKINTETBEN.

Második jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

KIRÁLYI PÁL.

2/6

denható honszeretet; olly hön iránti, melly őket, mint elsőszülöttjeit kitünőleg szívverével táplálta. Ez örvedetes kilátással rekesztjük be értekezésünket, visszatérve azon reményhorgonyhoz, mellytől elindultunk ennek kezdetén: és

Eddigi érzkebelekben, hisszük, honszerelem győz.

DE BALLAGI GÉZA.

128

1121

ROBOT ÉS DÉZMA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI
TEKINTETBEN.

Második jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

KIRÁLYI PÁL.

2/6

ROBOT ER DEZIMA
KRIEGS-GEWÄHR
THERMISTEN

Ein Vogel trug ein Saamenkorn in ein wüstes Land, und es entstand
eine neue Creation.

Jean Paul.

ATA
KRIEGS-GEWÄHR

DE BALLAGI GÉZA.

I r á n y s z ó

Századunknak nyílt homlokán e' szavak olvashatók: világság, türelem, emberiség! E' szavak főségében rejlik minden, mit nagynak, jelesnek nevezhet haladásunk. — Igen! ezen eszmeháromság emelé a' romlott világ míveltségét fokunkint oda, hol ezt jelen időnkben magasztos kebellet üdvözli, szentesült ihleménnyel öleli a' tökéletesedés embere. Melly nemzetnél e' három eszme meghonosult, ott a' bajok legsúlyosbika: az anyagi szegénység — melly enyves akadálya minden szerencsés haladásnak — vagy legyőzetett már, vagy leendő legyőzetésére biztos ösvény faragtatott; mert e' három eszme nemzője a' lélekemességnek, melly a' jog mezején — mellőzve minden mást — kiválólag az emberiség egyéni méltóságát tekintti, ennek igényeit méltányolja, jogait őrzi, elnyomatását siratja; e' három eszme teremti a' kor mindenható szellemét, melly a' kiváltságokat — mellyek midőn egyik osztályra kedvezőleg, nyereségesen hatnak, ugyanakkor a' másokra kínos teherrel nehezülnek — vagy megsemmisíti, vagy tágítja; főlemelve t. i. egyiket oda, hol a' másik szabadságot kizárólag élvezett.

Midőn korunk hatalmas szelleme e' mezőn mutatkozik, a' teendők, vagy módosítandók nagy halmaza közt a' kérdés először is a' földnépére tér át.

A' paraszt élete historiai fontosság, — ügye: minden erősödéssre, boldogulásra törekvő nemzetnél életkérdés,

miként szükkeblü elhanyagolása előbb-utóbb nemzeti sülyedés. „Ha — mond a' nemzetiség népszerű írója — eldódeink annyi vérrel tarták meg a' hazát 's annak szabadságát: hála emléköknek! — ha ők a' sok milliónyi népet szolgátságban hagyák: menthetők! — de ha mi, kik az emberi szeretetnek magasb, tágasb fogalmaint szítuk be, nem sietnénk a' nyomort enyhíteni, a' könnyeket törteni, érdemetlenek volnánk nemzeti létünkre, méltatlanok szabadságunkra.“

Nem szándékom e' hasábokon a' parasztot — mint megvetett, eltaszított csoportját a' föld néptömegének; nem — mint apa 's anya mellett siránkozó árvát; nem — mint nyomorut, szegényt, rongyost, míveletlent, butát, 's mégis annyira nélkülözhetlent fölmutatni; nem! — ezt tenni nem szándékom, mert ekkép ezen értekezés is némileg céljától esnek el, 's a' részvétlen politikus is hideg ítéletében azt nem másnak, mint költői siránkozásnak gunyolná; ám szándékom hazánk parasztjait úgy, mint vannak históriai és statusgazdasági fontosságukban, mint az országos haladás, boldogulás és gazdagodás vezértényezőit előállítani, melly rajzban főtekintet leend az ezen osztály tartozására, különösen a' robot- és dézmára.

E' mező az, mellyen — kivált nálunk — működni nem lehet a' nélkül, hogy egyszersmind csoportos előítéletek álijedelmivel ne találkozunk, 's ha az ész istene thuribulumot nem nyújtana a' művész fásult kezébe, mellynek illatos füstje szétoszlatja az elfogult képzeletek rémjeit, azt mondanám: hálátlanság föllépni; — de hisz a' tizenkilencedik század kellő derekán állunk, mellynek lelke megoldá a' nyelv eddigi sötét nyúgeit, a' hallérzéseket őszintébb hangokhoz szoktatá, 's az értelmiséget közös vagyonnak jelelé ki, mellyel többé egyedáruság nincs; — és ezen értelmiség oda vezeté elvégre a' magyart is, hogy a' hazafiui szép szót félremagyarázás nélkül értheti, vitatásába ereszkedhetik; elvetheti vagy hasznára fordíthatja.

Jelen értekezés tehát nem más, mint szigorú tapasztaláson épült egyszerű vélemény, mellyel hazánk egyik elhagyatott népágának sorsán könnyíteni — óh mi üdvös lenne! 's ezen okból, hogy t. i. egy kis egész állítassék elő, czélszerűnek látám magát az értekezést parasztjaink történeti rajzával megnyitni.

Posonyban, 1844 őszhó 25-én

Szerző.

Magyar parasztok.

A' kilenczedik században, melly a' népvándorlás százada volt, midőn a' hajdan csekély számú nemzet milliókra szaporodva nem lelheté magát hon ama szűk korlátú határok között, hová az erőtlén ősöket a' nagyobb erő szorítá, 's mint a' gyermek, ki — mig csecsemő, néhány deszkadarabból összeszegelt bölcsőben is — csak étele ne hiányozzék, nyugottan enyelgi, alussza át élte pitymállatát, később — midőn az izmok erősebbek, az idegek ingerlékenyebbek, már a' szobát, hol bölcsőjét reneték, szűk körnek, az apai téres udvart kerített börtönnek nézi, 's ki — messze a' szabadra, a' rétekre siet; majd oda hagyva az apai lakot, egész más tájra vándorol, mig végre meggyőződik, hogy nap más-hol is süt az égről, 's hogy tapasztalás szüli az embert; megtelepedik, hol fogalma szerint célját legkönnyebben megközelítheti. — Így kelének föl a' kilenczedik században a' népfajok ifjuságuk teljes erejében, odahagyva a' sziklás hegyormokat, mellyek az izzasztó munkát gyéren jutalmazák, — a' metsző léget, melly a' kebel melegére jegesítőleg hatott, — a' folyókat, erdőket, mellyeknek halait, madarait már kiélék, 's menének keresni hont, hol ha dolgoznak, legyen munkájoknak jutalom; 's ha fáradnak, legyen fáradalmoknak nyugalom!

E' kilenczedik században, mellynek egyes évei a' történetek lapjain sok helyt véres betűkkel jegyezvék föl, jövének magyar őseink 'is kaczagányos hét kapitányaik vezérlete alatt a' földterületre, mellyet az akkoriak

Pannoniának, mi Magyarországnak nevezünk. Mondám: e' földterületre, mely — a' világ földabroszát, vagy golyóját tekintve, parányi ugyan mint porszem a' hérczetón; de elegendő arra, hogy egy nemzetet — a' minő a' magyar — szilárd alkotmány és jótékony törvények paizsa alatt gazdaggá, naggyá tegyen. E' hont, mint a' világ ostora Etele után törvényes örökjöket, átvevők az ősök, 's hagyják nekünk az unokáknak azt lakni, mívelni, tökéletesíteni és megtartani.

Átnézve tehát az ide bevándorlott ősoket történetileg, köztök parasztot úgy, mint azokat ma ismerjük, nem találunk, de a' rabszolgaság sújtó korbácsa alatt görnyedőkre igen is találunk; — miként találhatni ilyenekre az akkori világ minden nemzetéinél, mert ama kor: lovagkor volt, mellynek pedig sajtászerű jelleme kényűrilag uralkodni, vagy főntebbje parancsinak vakon hódolni.

E' rabszolgák ismét különfélék voltak, némellyek — mint piaczi árúk vásároltattak, 's életök uraknak tulajdona lett, mellyről rendelkezés kényétől függött a' nélkül, hogy ezért büntető ítélet sújthatta volna az emberiség-tapodót; mások már e' honban laktak, alattvalói ama sok uralkodóknak, kik akkor ezen országot magok közt feldarabolva birták. A' döntő magyarok fegyverei legyőzvé a' fejedelmeket, szolgálkká tevők azoknak alattvalóit is, kiket — mivel ők fegyver és csatákhoz lévén edzve, az eke szarvánál nem igen nagy mulatságot lelének — földmivelésre szántak, jóllehet e' fontos kötelesség teljesítésére legkevesebb időt hagyának nekik, de nem kijelelt föltételek mellett, nem volt irányukban szó az enyim-tiedről, hallgatott rólok a' törvény, melly védő, vagy jutalmazó soraiból a' nyomorgó tömeget négyszáz esztendeig egészen kifelejté; elnémult részökre a' jog, sírt értők a' természet, és panaszkodott az igazság! de az emberek! a' hatalmasok, a' büszkéek, kik birodalmakat rombolának szét, népmilliókon diadal-maskodának, gyengék voltak önszenvedélyükön csak an-

nyi győzelmet kivíni az emberiség 's saját jövőndő boldogságuk számára, hogy felebarátjokat felebarátilag tekinthették volna.

E' néposztály tehát művelé a' földet nem mint paraszt, mert e' név`akkorban ismeretlen, hanem mint cseléd: minden szegődségi szabályok nélkül, mint szolga: minden kialakodott bér nélkül, 's a' gyermek, ki szogaanyától nyere létet, szolgaságra született, honnét szabadságra verekedni nem vala út, nem semmi eszköz; ki őt gúnyolá, tapodá: nem vétkezett, — mert már anyja méhében szolga volt, 's maradt szolga a' sírig, hol elvég-re koporsója deszkái között ház- és földtulajdonos lett ő is.

A' különféle néptörzsök kik a' magyarok berohanásuk idejekor e' haza sík 's dombos térein élősködtek, nemcsak a' kopár föld jutalmazatlan mivelésére szoritat-tak, de e' fölött használtatának minden nehéz munká-ra, minőt az akkori nyugtalan kor ragadozó szelleme mindennapivá tett; ástanak mély gödröket, magas sán-czokat raktanak a' fölszaggatott rögökből, 's építének várakat, mellyekben rabságuk töltendő; 's ha a' mai kor embere elhalad egy omladék mellett, elérzékenyül-ve sohajt: hogy már ez is leélte korát, pedig egykor hatalmas és dús lehetett; de a' költőileg gondolkozó vándornak az nem jut eszébe, mennyi rabszolga hullott el fáradalmai súlya alatt, mig e' falak fölemelkedhetének, hogy idővel ismét összeroskadjanak; nem hallja a' nyögést, nem látja a' keserű könnyeket, mellyek ezüst pillák alól gördültenek alá, nem a' jajgatást, mi önkény korbácssu-dara alatt csikorgott! — Szent, és tiszteletre méltók az ós maradványok még romjaikban is, de egyszersmind haldokló tanui annak, hogy melly század erejét illy épület szörnyek felhalmozására fecsérlé, ott nem volt tudomány, nem szelidebb emberszeretet, nem finom miveltség; ott önkény uralkodott zsarnokilag, mert mi most pénzmilliók-ba kerülne a' jogosság és méltányosság korában, nekik csak akaró intésökbe került.

Hogy így, és ide használák a' dús birtokosok a' földmivelésre szánt erőt, kitetszik Béla király névtelen jegyzőjének hagyományiból, többek közt midőn írja: „Borsu engedelmet nyervén, Bodrogh mellékéről Tatra hegyeihez szerencsésen eljuta, 's a' földnépet egybegyűjtvény, Buldus vize mellett várt építetett;“ — máshol: „Zobulchu Ménmaróthoz követségbe küldetvén — — látván a' Tisza mentében egy helyet, fekvését megerősítésre igen alkalmasnak találván — összegyűjté a' lakókat, nagy sánczokat ásatott;“ — ismét: „Ethe Oundu fia egybegyűjtvény a' tótoknak sokaságát, Alpár vára és Beulda rév között földből igen erős várt építetett.“ — Ekkép használtatván az erő, a' hazának földmivelése, mezőgazdasága, ipara, 's ezek által önállása nem volt.

Ezen időszakban őseink a' vad szabadság előítéleteiből, szokásaiból ki nem vetkeztvén, állandó lakhelyhez sem köték magokat; a' nagyobb rész sátrak alatt pihené ki éjen át nappala fáradozalmait, 's ha a' vidék gyümölcsei, vadai, halai már nem nyújthatának enyhülést, a' következő virradatkor targonczán vala már a' sátor, 's a' vándorcsoport kémlőleg zarándokolt utána. — Mi természetesebb illy körülményekben, minthogy a' föld népe, sehonnét nem segítette, kényszerűtnek érzé magát zsákmányolásra, ragadozásra, 's a' vért, mit ellenség fegyvere megkimélt, hon a' testvérek onták ki; miként Kéza Simon az udvornicusokról írt függeményében följegyzé: „Factum est; quod cum hungari possessa Pannonia christianos, et paganos — more gentium — quosdam captivos occiderent, resistentes aliquos ex captivis virtuosus ad praelium deducentes secum aliquam ipsis portionem de spoliis erogarent, quosdam vero diversis servitiis mancipando in perpetuitatem circa sua tabernacula solebant conservare, iidem captivi e fructu, animalibus, et praeda sola habebant vitam suam.“

Geyza vezér halála után magyarainknak megparancsolá a' pápa, hogy keresztény foglyaikat tegyék szabadokká, és ne kényszerítsék őket élelmők keresetében

tovább is ragadozáshoz nyúlni; de e' parancsot, mint külhatalomtól érkezett, a' magyar urak félre veték; azért már nem parancsolá, hanem tanácslá a' pápa: hogy a' keresztény foglyok uraik földeinek művelésére fordíttassanak, 's munkájok jutalmául a' természetmény bizonyos része adassék nékik, hogy legyen — miből csendesen élhessenek. 'S csak ekkor kezdék a' megtérített magyarok széles határu birtokaikat foglyaik közt fölosztani, ekkor kezdének falvak épülni, ekkor határozzák el magokat állandó lakhely választására, 's végre ekkor kezdett némileg a' lebilincselte földnépnek sorsa javulni, minthogy az apostoli vallás szelid elve az azt követőket emberiebb bánásmódra ösztönöze. *)

Mivel pedig a' ragadozásoktól visszatartóztatás jóvédelmök csökkentésére szolgált, azért foglyaikra, kik közt birtokaikat föloszták, eleinte igen is súlyos terheket róttak, melly kegyetlenség okul szolgált első szent királyunknak: hogy a' kemény és könyörtelen szívű magyar urak hatalma alól a' keresztény foglyokat kiváltaná; — de csak a' keresztényeket, mert a' babonás előítéletek hályoga miatt a' pogányokról ő is megfélejtkezett; amazokat azon jószágokon telepítette meg, mellyek korona vagy on voltak, 's conditionarii névvel nevezettek. Illyen hely volt a' többek közt Modor, mellyről II. Geyza 1158-ik évben adatolt adománylevelében emlékezik: „Donavi villam meam Modor conditionalem, ubi falcatores mei residebant.“

Ezen korban két fokozatára akadunk a' fogolyszolgáknak; része ugyanis várjobbágyoknak — *servi castrensés* — iratik, kik földesuraik engedelmé nélkül azoknak birtokából el ugyan nem költözhetének, sőt őket hadba kísérniök kellett, de föl valának mentve minden kézi szolgálattól és adózástól; — holott a' másik rész nemcsak hogy el nem költözhetett királyi, egyházi, vagy polgári földesuraik birtokából ezek engedelmé nélkül, de

*) Kéza Simon.

e' fölött teljes hatalmuk alá is voltak rendelve; azoknak kényök, akaratok szerint büntetethettek, eladathattak, elzalogosíthatottak; — mindent mit szereztek, földesuraiknak szerzék. Illyenek voltak minden hadi foglyok, rabszülöktől származottak, vagy kiket vétkök miatt a' törvényes büntetés ide kárhoztatott. *)

És itt van tulajdonkép históriai kezdete a' magyar parasztnak, kik a' következő véres, és bajteli századoknak terheit oszták, fájdalmait szenvedék, mérge alatt elhaltak; és az utódok sorsa még is — annyi ősi szolgálatok után — még kérdés alatt van: valljon méltó-e, vagy lehet-e a' parasztot a' polgáriság szabadságaiban részeltetni? vagy hagyni úgy mint van!? — Uraim! igazságos urak! kiknek kezökben az erő, a' hatalom, emlékezzenek önök a' mondásra: *bis dat, qui cito dat!*

István első királyunk fáradhatatlan eréllyel fogván a' pogányság kiirtásához, 's az igaz vallás föllállításához, azokat, kik őt ezen istenesült munkában segíték, királyi kedvezéseinek legnagyobb mértékében részesíték; illyenek voltak leginkább az egyházi férfiak, kiknek nagy kiterjedésű földbirtokaikon kívül még vigasztalásul rendelé a' tizedet is; így: meggyőzván Kupát, Somogy megyének tizedét marhákból, telkekből, vetésekből, vármokból a' szentmártoni apátságnak ajándékozta; sőt Chatuicius írja: „*Idem — sz. István — de episcopis constituit, ex illorum captivorum decimas persolvi volens, idque adeo exacte: ut siquis decem haberet proles, decimam prolem sancti Martini coenobio daret.*“ Ime uraim! egy kép a' földnép akkori helyzetéről.

Árpádi korszakban uralkodó királyaink közül aránylag kevesen hoztak törvényt, 's innét a' bölcsék eme mondása után: „*felicissima natio, ubi paucissimae leges*“ — azt kellene következtetnünk, hogy nemzetünk ezen időszakban legboldogabb volt, mi tán némi kivétellel áll-

*) *Olahus Ungariae suae* p. 10. — Verbőczy: I. R. 3. czimének 2, 3 §§-ai Sz. István, Sz. László 'sa't.

hatna is, ha e' kevés törvények védő paizsa alá nemcsak kiváltságos osztályokat, de az egész nemzetet, mint egy haza fiait, egy ország polgárait, kik annak terheit viselik, diadalát kívíjják, felölelték volna; ez azonban csak távulról sem történt, mert hányjuk föl bár a' 23 király alatt szentesített törvényeket, 's bennök a' földnépre — hacsak ott nem, hol reá adózás vagy büntetésül orrfül elvágatás, vagy szemeinek kiszuratósa szabatik — sehol akadni nem fogunk; a' történetek sorain mindenütt csak mint nulla jelenik meg az egész számok között, 's ha fényes győzelmeket vívott is ki, ezt nem saját neve alatt téve, mert illyennel nem birt. És ezért ezen osztály nem követel semmit, nem hivatkozik jogokra, mikkel soha sem birt, hanem esedezik könyörületért, irgalomért, hivatkozva az emberiségre, az igazság szenteségére!

Aba királyról följegyzék történetíróink, hogy királyi méltósága le egész a' pórnépig ereszkedett; de ezt himni nehéz, minthogy ezen időban az ugynevezett pór nép csakugyan a' pórnál is alantabb hevert; egy helyhez kötve jog jelentőség nélküli lény, személye semmi! — Ide nem bocsátkozhatott, és nem is bocsátkozott Aba, itt históriai hiba van; a' külhoni írók t. i. hazánk köznemeseit, kik jelenleg is — dicséretökre legyen mondva — az ekeszarvnál hasonlítanak parasztainkhoz, pór népnek vevék, 's illyennek írva adák át az utónemzedéknek.

Történetírók szerint I. Béla által a' fejevári országgyűlésre is meghivatának, hova nemcsak ketten minden helységből, mikint a' meghívó levél parancsolá, hanem többen is megjelentek, 's zajos lármával a' keresztény vallás eltöröltetését, 's a' pogányság visszahelyhezését sürgeték. Hogy az itt összegyűlt Karok és Rendek csakugyan a' földnépből alakultak legyen, kik nagyobb részt keresztényekké születvén, mint illyenek fölneveltetvén, vallásuk elenyésztetését nem sürgetheték — 's nem-e itt is a' köznemesség neve cseréltetett föl hibásan? eldönteni nem akarom; annyit

azonban hiszek, hogy — mivel akkor urbéri törvények vagy más ilyenféle szabályok ur és paraszt között nem jelelék még ki a' határt, mellynek homloksánczára írva lett volna: ne tovább! sőt egészen ellenkezőleg e' nép, mint pusztán vásári czikk oda és úgy fordítatott, hova és mikép urának tetszett, midőn e' nép czélnak sehol és soha, eszköznek mindig és mindenütt használtatott; tehát mint mondám, annyit hiszek, hogy a' meghívott köznemesek közé sok szökevény vegyülhetett, elnyomóikon bosszút állandók, kik azután a' történetírókat azon balhiedelemre vezetétek, hogy Béla király a' földnépet hívva össze országos tanácskozásra!

Mikint mondám urbéri törvények vagy más olyanféle szabályok, mellyek a' tartozások nemeit, számát, idejét határozandották meg ur és szolga között, nem létezett, a' minthogy erre akkori törvényeinkben semmi adat nincsen, — ellenben ha ős királyaink adományleveleit vizsgáljuk, észrevendjük legott, hogy a' tartozások és szolgálatok miképeni kivétele vagy használása egészen az uraságok akaratától függött. Ezen állítást erősíti I. Geyzának 1075-ben kelt adománylevele szent Benedek apátsága számára: „Dedi Udvardensium aliam terram ad 40 aratra, et viginti domos servorum super mercatum, quorum servitus, prout placuerit, Abbati sit.“

Némelly adománylevelekben megemlítetnek ugyan a' szolgálatok, de mennyiségök elhallgattatik; ilyen sz. Istvánnak a' pécsváradi monostort megajándékozó levele: „A' nagy ur Istennek névében István Isten kegyelméből magyarok királya hisszük 'stb. . . . Az Isten anyjának Máriának, és sz. Benedeknek tiszteletére a' vashegynek tövében monostort szorgalmatosan építettünk, mellyet megajándékoztunk földekkal, mind szabados mind szolganépekkal, t. i. 200 szabadost, 156 szolgát — kik lovakkal, 469 szolgát — kik lóval és szekérrel szolgálnak, 110 szőlőműveseket, 36 szántókat“ 'stb. — A' szántóknak fölhozott kevés számából a' földművelés akkori silány állapotára kell következtetnünk, mert az ado-

mánylevél végén említetik: szállásaik **1016**, melyek összesen tesznek **41** falut.

Ide mutat Álmos herczegnek **1133**-ban kelt adománylevele. Ajándékozott t. i. Álmos az ötlet illető herczegségből a' dömösi kolostornak **59** falut, melly prépostságnak és tizenkét kanonoknak volt lakhelye; e' falvaknak lakosi mindössze **761**-en voltak, 's tartoztak adni a' prépostnak évenként minden földi veteményből tizedet, ezen fölül **525** juhot, **1522** köből lisztet, **1522** akó sert — (marici seu mulsi cubulos) **761** kósót; némellyek a' kitett helységek közül különösen adtak **175** akó sert, **2** kész házat, vagy **1000** deszkát, **50** sertést; ezen fölül sz. Margitnak, a' prépostság védszentnőjének ünnepén mindnyájan köteleztettek adni: **4** hizlalt ökröt, **30** legkövérebb juhot, **30** ludat, **20** kósót; ismét minden esztendőben karácsonykor **20** ludat, **40** tyukot, **10** kósót; — husvétkor pedig **20** ludat, **40** tyukot, **10** kósót; ezeket adák a' jobbágyok akár szabadosok, akár szolgák voltak. Ezen prépostsághoz tartozott még — a' többeket nem említve — **25** sóhordó, kiknek évenként hat-szor kelle az erdélyi részekről sóval megfordulniok; 's az erdélyi részeken emberek, kik évenként tartozának adni **20** nyestet, **100** bőrt, **1** medvebőrt, **1** bivalszarvat; adatott még **138** szőlőföld különféle helyeken és **12** eke nyolcz ökörrel 'stb, *)

Illyen alaku volt a' jobbágyság állása, illyenek tartozásai és adózása; elég súlyosak az akkori szegény időben, 's nem eléggé bámúlható, hogy általános roskadást nem eszközlének; illyen helyzete volt a' földnépnek elsőbb királyaink alatt, midőn a' közfigyelem 's nemzeti erély nem annyira földművelésre 's kereskedésre, mit legföljebb kis értékű cserékben gyakorlának, mint inkább vadászatra, halászatra 's táborig kirándulásokra fordított.

Kálmán kormánya alatt szinte sok nyugtalanságnak az egész ország ugyan, de kivált a' földnépe volt kitéve;

*) Kollár, Keresztúri, Pray Hist. R. H. pag. 131.

nem ugyan a' férfias király, vagy annak kormányától kénytelenítetett rámért bajait szenvedni, nem! — hanem más istenfélő, jámbor zarándokoktól, kik hon megúván a' dolgot, hogy vak buzgóságuk üdvösséget nyerjen, elzarándokolának messze földre gyilkolni embereket, kiktől bántalmakat soha nem vevének; e' búcsus csoportok útjokban mindent, mit leltének, vagy fölemészték, vagy vérengző szeszélyök áldozatává tevék. Mennyit szenvedett ekkor a' hon, mennyit a' föld népe, mellynek minden reménye sárguló kalászaiban, legelő néhány bármáin feküdt, — 's mint érezhetett, midőn amazt a' dühöngők előtt füstölgeni, emezeket élettelen lehullani látá; és neki tartozásait mégis meg kelle adni, adóját le kelle róni.

E' kártékony zarándokolás kisebb nagyobb változtatással egész II. Endréig tartott; némelly királyaink velők született vendégszeretetről fogva minden enni-inni valót a' kereszties seregeknek elejökbe vitetének a' lehető legnagyobb mennyiségben, melly szolgálat neme ismét a' föld népére tolatott; ez egyszer azonban némi jutalmat mégis csak kapott, — 1188-ban III. Béla alatt Fridrich császár 150 ezerből álló kereszties hadával Magyarországón átutazván a' szentföldre, tetszett neki nagy táborával egy holnapig honunk kövér vidékin mulatni, 's a' földnépe királyi parancsnál fogva köteles volt neki, 's hadának elegendő eleséget szolgáltatni, fizettek pedig az eladónak 4 jó ökörért egy ezüst márkát. *)

Illyen körülmények közt jött el azon idő is, mellyben uralkodó elem hazánkban a' saraczen elem volt, ennek uzsorája alá voltak temetve egyesek úgy, mint maga a' kormány. — Ki szenvedett e' szívtelen zsarnokság irtó mérge alatt többet, és érzékenyebben mint a' paraszt? neki pénze nem volt, de birtoka sem; ám a' rá rótt terhes tartozásokat azért letisztáznia kellett, — földkeves, gabonája még kevesebb, de azért papját, urát ki kelle elégítnie, — kenyere elfogyott, de könyező nője, siró gyermekei ételért esengtek; tagjait a' gond, erejét az

*) Katona. Virág: magyar századunk.

éhség elzsibbasztá, de azért dolgoznia, fáradnia kellett, ha azt nem akará, hogy piaczon adassék el. — Mit tett hát üdvöst, mit hasznost illy keserű körülményi közt? tán barátit, embertársait szállította segélyre? ók hasonló inség alatt nyögtek; urához fordult-e esedezőleg? — ez fényes várban, vagy épen a' hegytetőn lakik, nem mászhat olly magasra. — Ne csudáljuk hát uraim! ha így elhagyatva, így eltaszitva minden irgalomtól áruba bocsátá először gyermekeit, majd nejét, végre önmagát, és — lett rabszolga, mint volt előbb.

E' bajok szülék az 1222-iki törvényt, melly hazánk alaptörvényei között az első helyet vivá ki, 's mellyre a' koronázandó királynak esküdnie kell. Nagyszerű e' törvénynek tartalma: nemesi szabadságokat véd az, és osztogat, — de hiába olvassuk soráit, mellyek nem az özszesz nép számára irattak, a' paraszt innét is kifelejtetett, mert bennök nem adóról, hanem kiváltságról van szó.

Eme kiváltságos század egyik bélyegző jelleme még az, hogy — hol szolgáról vala szó — ott még a' büntetést is szolgálilag használta; így a' húsz házbeli udvardi jobbágyok elkeseredve nyomoruságukon, Cend nevű szent Benedek rendű apátnak tartozó szolgálatukat megtagadák, miért II. Endre 1228-ban őket félig leborotvált fejjel adatta vissza a' nevezett apátnak, a' mint ez kitűnik ítélő leveléből: „Andreas Dei gratia etc. . . . Unde nos, cum nostro Palatino Dyonisio sententionavimus contra infideles servos Abbatis, quod semirasis capitibus eidem Ecclesiae redderentur.“

IV. Béla alatt e' sorsa a' földnépnek semmivel sem javult, mi kitetszik Gergely pápának ama leveléből is, mellyet a' pilisi apát budai kincstartó és veszprémi préposthoz irt: „Kedves fiaink a' fejevári egyházmegyének kanonokai jelentéssel kiálltották, és kiálltással jelentették, hogy Mihály, ki magát az ő prépostjoknak tartja, jó hírével nem gondolva — — — némelly szolgálát az egyháznak — megvetvén, s nem kérdvén a' kanonokokat — szabadsággal ajándékozza meg; a' mondott egyháznak

embereit arra kényszeríti, a' mivel nem tartoznak, bilincsekre vereti, addig kinoztatja, mig a' váltságot ki nem zsarolja, egy falvát a' mondott egyháznak lerontatta" stb. adatott Lateranumban 1240 tavaszelő 28-án.

Avvagy illy előzmények után lehetett-e 1242-ben szerencsésebb sajói csatát várnia a' nemességnek, mint nyeri? — A' nép, nem lévén joga, mit védjen, nem bírván személyes szabadsággal, minek megőrzéseért küzdjön, — nem volt önépítette biztos tűzhelye, melly körül összegyűjtván családját nyugodtan mesélhetett az ősidők tündéreiről, a' jelen bajokról, 's a' jövő reményéről — mindazokkal nem birva, mindenből, minek neve: jog, szabadság, kizárva; ne csudáljuk, ha történetlapjainkon olvassuk: hogy a' vitéz magyar táborot tatárok gyülevész csordája Sajónál agyon nyilazá; mert a' nagyobb számot, a' karerőt a' nép tevé, kit pedig — mint láttuk — mi fönséges sem vonzá hazájához.

És mi következett most az országra? mi a' népra, e' szolgatömegre a' sajói csatavesztés után? — elmondani történetírónak föladata; én csak az osztrák krónikának és Tamás esperestnek szavait from ide; t. i. „ezen elzaklatott országban tizenöt napi járó földre nem lehetett embert látni. Krisztus születése óta nem történt olly csapás, nem olly nyomorúság valamelly országban, a' minő magyarok hazájában az ő vétkeik miatt; — irtózatós és hallatlan éhség szorongatta az országot, többen esének áldozatául az éhségnek, mint a' pogányok fegyvereinek. Kutyákat, és macskákat evének, — emberhús árultatott! A' sáskák fölemészték, mi önmagától teremhetett. — Megsokasottak a' farkasok, 's bérohantak a' házakba, 's az anyák öléből ragadák ki kisdedeiket. Szomoru látni az elpusztult — egykor gazdag városokat, falvakat; a' füvel benőtt országutakat, a' esontoktól fehérlő természeteket, a' füstös csonka tornyokat, az őszszerogyott, vagy omlófélben álló templomokat; még szivfagyylalóbb látni a' nádasokból, 's egyéb rejthelyekből előcsúszó éhes embereket, kik falat kenyérért jajgatának.“

És ezt szülé az elszigeteltség, a' hatalommal visszaélés, a' gyengébbek elnyomása! — És ezt szülendi annyiszor, mennyiszor az elnyomó az elnyomottnak segédkarjaira támaszkodik; mert az emberek többször szív, mint ész emberei, a' szív pedig — melly mértékben ragzkodni, szeretni képes, azon mértékben gyűlölni is tud, 's adandó alkalommal a' boszúról sem felejtkezik meg.

Thuróczi írja: Kik életben maradtak, nem valának elegendők a' föld művelésére; ezért idegeneket hozatott be, kiket az adózások terhétől sokáig fölszabadított Béla király; de csak az idegeneket, mert hogy a' már benlevőket is hasonló kedvezésében részesítendette a' jószivű király, arról hallgat a' krónika. Ime magva a' viszongásoknak, a' bizodalmatlanságnak, 's az irigységnek ugyanazon osztály között!

Azonban eme nagy csapás, emez országos leczke sem vala képes e' kort betegségéből kigyógyítani; mert III. Miklós pápa Fülöpöt, barátból lett firmiai püspököt, apostoli követül rendelvén Magyarországra, így írt neki: „Nemes Magyarországnak szükségeit, mellyek gyakran adattak elejébe az apostoli széknek, szívünk keserűségével nézzük, és látjuk. . . . A' királyi szék nagyon lenyomatik, és annak elnyomatásával nemcsak a' hívek jószágai dulatnak, személyeik sértetnek, hanem“ stb. adott Vitterbiumban 1278 őszelő 22-kén. — E' levél következtében Fülöp apostoli követ III László, vagy mások szerint IV László alatt Budára híván össze Magyarország papságát, zsinatot tartott, mellynek 68-ik §-a így szól: „A' szőlőhegyek és szántóföldek pusztítói excommunicáltassanak“ Kelt 1279 őszelő 17-kén. Nemcsak tehát hogy nem mívelék a' földet, sőt pusztították azt.

Ezen időszakban, t. i. 1286-ban földhöz kötött része a' népnek még rabszolgaság önkénye alatt görbedt, mi bebizonyul a' nyitrai káptalannak egy tanuleveléből: „Jelentjük, hogy . . . István Chitar Sándornak fia egy részről, Folkus ispány Ludan nemzetségből más rész-

ról, előnkbe jövén személyesen, — ugyanazon István egynemelly szolgáló asszonyt, Aglentnevezetűt, ki is előtünk állott, és magát azon István szolgálójának vallá, Chuka nevű fiával együtt azon Folkus ispánynak öt márkán — mint mondá — örökre eladta.“

E' siralmas helyzethez járul még az, hogy az elhanyagolt királyi fölség miatt egyesek hatalmasodtak el, kik nem félvén senkitől, nem tartva semmit szentnek, elnyomák a' gyengébbeket, el a' népet, melly kopár hantokat szánta, kiszívák a' velőt is, mi még csontjai közt takarva rejlett; 's így történt, hogy e' nép — kifogyva mindenéből, ki igavonó barmaiból, maga vonszolá a' szekeret, mellyet per eminentiam: *László szekere* nek hivott.

Ennyi panaszok, ennyi jajok között elközélte végre a' népszerű, a' dicső király, Nagy Lajos időszaka, ki három tengerpartokig elnyúlt birodalma gondjai közt, közepette a' folytonos csatáknak, földicsóítve fényes győzelmekkel — a' parasztról sem felejtkezett meg; ő megszánta a' szenvedőt, letörlé a' könyeket, mellyek négyszáz évig esőzének, és az emberek sziveit könyörré mégsem indíthaták; — igen! ő fölszárítá a' könyeket, írt rendelt a' vérző sebekre, mert kimondá Rendelvényének 6-ik cikkében: hogy a' paraszt szabadon költözködhetik, hogy mit munkájával szerez, az nem egészen másé, hogy megadja földesurának minden természetményeiből a' kilenczedet, és papjának a' tizedet. — Tudá a' jó király, hogy emberi gyarlóság vétkezni, végzé tehát: ha-hogy a' paraszt bünt követne el, ezentúl nem földesura önkénye szabna reája büntetést, hanem a' törvény, 's ennek végrehajtói. És a' nagy nemzet magasztos lélekkel szavazá megegyezését, kinyújtá a' csataedzte karokat, 's jótékonyan ölelé ki a' szolgaság jármából azon osztályt, melly négy századon át mindenben osztályosa volt, csak jogban, szabadságban nem! — És a' paraszt olly hosszú sötét éj után végre virradatot látva, öröm 's bámulat közt nagyot, mélyet sóhajtott; de e' sóhaj nem volt fájdalomé, nem keserőségé bánatkönyek közt —

öröm-, hálasóhaj volt ez; följegyzé örökemléke tábláira az 1351-ki esztendőt a' késő unokák számára is, mert ekkor a' parasztnak rabigáját töré szét e' nemzet, melly nemcsak névre, de szívre, tette is folyvást nemes! Most élvezé először emberi méltóságát, letérdelt, és áldást imádkozott a' dicső magyar nemességre!

Lajos után uralkodó királyaink majd adakozóbban majd fősvényebben — de mégis megemlékeztenek törvényeikben, rendelvényeikben a' földmives osztályról. Igy Zsigmond VI Rend. 7-ik cikk ujolag megerősíté a' szabad költözhetést, leróván t. i. előbb a' lerovandókat; sőt ezen költözést hátráltatók három márka büntetés alá is vettetének, melly büntetést Szilágyi Rendelvényének 15-ik cikke hat márkára emelt. — Később megparancsoltatott a' szolgabiráknak a' jobbágyok összeíratása, 's megállapítatott: hogy 33-an adjanak egy lovas vitézt a' haza védelmére.

Azonban e' törvények csak egy nemét határozzák meg a' jobbágyi tartozásoknak, nem terjeszkedvén ki annak sokféle ágaira; bő mezőt engedtek a' földesuri önkénynek a' többi rovatokra nézve. Igy Zsimond III. Rend. 15-ik cikkében olvashatni: „dationem aliquam super suum imposuerit jobbagionem“ — és Mátyás IV Rend. 39-ik cikkének 7-ik §-ában: „Si tunc solummodo taxam ad eos imposuerint“ nyilvános jelei annak, hogy habár törvény örködött is a' jobbágy fölött, a' szokás mégis, és a' rossz akarat külön nemű tartozásokat rótt reája.

E' kis szabadságát, melly hol megszorítatott, hol ismét kitágítatott, alig ízlelé meg a' paraszt, midőn Dózsa Györgyben felszületett sorsa átka, ki a' zászlója alá összecsődült kereszties sokaságot nem oda — hova kelendett — a' török ellen indítá, hanem hírré, gazdagságra vágyván, eszközül használá aljas czélja kivitelére, és lett vérengzés, öldöklés az elnyomorodott hon bércein és völgyein, hulltanak az ártatlanok, jajgatott az árva, sirt az özvegy, gyászolt a' női szemérem, 's eltemetkezett a' személy-, a' vagyonbiztosság; mig végre Zápolya

kardja Temesvárott ketté vágta a' csomót, melly magát bőszeben föloldhatlannak hítte, 's a' megtüzesített vas-trón eleget tett a' boszúnak is; és csak most következének el az idők, mellyek a' parasztra csakugyan siralmasok; most készült el az 1514: 14-ik és 15-ik törvényczikk, mellynél fogva a' jobbágnak szabadsága lett; személye többé nem volt, 's emberek között megszünt ember lenni.

Wrancsics kéziratbani magyar krónikája 1514-ben szinte emlékezik ezen borzadalmas időkről, midőn így ír: „Ez eztendewben, hogy az kereszties had immar telliessygel lezallott wona, igen meg kegitlenedinek az magiari wrak zegenseg ellen, sok kepen niwmorgattak az keresztessetek. Kenderessy Andras Bach megieben nemes ember was keresztet chinaltatott wala, es az Jobagy az homlokan azzal syttete. — — Az Rakos mezein akoron wygezyk, hogy az Jobagy rabia legyen az nemes embernek, és fewldrewl ne legyen zabad elmeny, hanem byria az wra wele mint rabiaval, és hogy zaaz penz ara kentewst felieb ne wyselhessen, és tewb e fele nagy sok nehezsigekeket reyaiok, ky mind Isten ellen wala, megzerzynek.“

Igen! így cselekszik az indulat, így a' föltolult vérláz! Azt írják a' történetek, hogy a' parasztok fölzendültek. Hej Uraim! sok kell ahhoz, hogy e' szavak hitelt nyerjenek; ha Dózsa György is, mikint a' franczia tábornokok névkönyvet vezetendett, mellyben embereinek neve mellett azoknak foglalkozási életmódja is föl leendett jegyezve, higyjék el önök, hogy a' nyolczvan ezer felzendült paraszt között — mert az általános számot ennyire teszik a' történetírók — nem nevezhetnék csak nyolczad részt is parasztnak, ki t. i. földműveléssel foglalkozott; mert e' nép együgyű 's magába vont annyira, hogy faluja határin túllépni nem mer, nehogy eltévelyedvén édes önnönit elveszítse; sőt ha retteneni akarjuk, említsünk neki török háborút, 's láthatni arczbarázdáin az ijedelem cseppjeit. — És e' nép fegy-

verkezett volna ünszántából, kit ab immemoriali kötélén fogtak katonának? — Oh ne higgyék önök uraim! e' nép ekéjénél maradt szántani azok számára, kik a' hazáért véreznek. De igenis voltak akkor is, mikint vannak ma is nyugtalanok, tunyák, dologkerülők, ezek használták az alkalmat, 's a' szent búcsu palástja alá nem rettegének ártatlan vért ontó gyilkot rejteni; ezek összeszövetkezvén holmi vándor diákokkal, fráterekkel, kenyértelen szolgálkkal, pásztorokkal 's kivált a' szerte kóborló idegenekkel, 's kiegészíték Dózsa táborát; a' mint ezt Svastics Ignác Magyarország történeteiben hitelesen olvashatni. És a' törvény szava még sem tett különbséget, az kimondá a' szolgaságot általánosán, hogy lakoljanak azon ezrek is, kik mit se vétének; kimondatott: ha erőszaktétele által vétkezik az apa, legyen a' fiu és leány örökös szolgál, 's fosztassék meg minden előjáróság viselhetésétől; 's viszont, ha a' fiu követi el a' bünt, ugyanazon büntetés sújtsa az ősz apát. *)

Ulászlónak ugyanazon Rendelvénye volt némi jótékony hatással is az elnyomott néposztályra, mert az úri tartozások több rovataira is kiterjeszkedett; így elhatározá: hogy a' paraszt akár telkes, akár feleséges zselér, urának évenként 1 ftozt fizet. VII. Rend. 15. cikk, — minden aratható, kaszálható, szüretelhető javadalmából kilenczedet ad. VII. Rend. 18. cikk, — minden holnapban egy csirkét, minden évben két ludat, minden tíz egész állománytól egy hízott sertést; 's minden héten urának egy napot köteles szolgálni. — Mint látjuk, a' törvény rendelkezett ugyan, melly ha megtartatik az illetők által, a' parasztnak olly sok nyögő oka nem leendett kimondott szolgasága alatt jajgatni; de mivel személyes szabadságától meg volt fosztva, annak biráskodása alá vettetett, kinek földén lakott; ne ijedjenek meg önök, ha azt mondom: hogy a' paraszt folyvást nyögött.

*) Corp. Jur. Ulászl. VII. R. 47.

II. Lajos első rendelményében olvashatni, ut coloni a nimia contributione sublevantur; de midőn a' jó király e' törvényt életbe léptetni akará, megjelent Solimán, megtelepedett Mohácson, 's kimondá a' magyarra, és országára a' bölcs szavát: „Omne regnum in seipsum divisum desolabitur;“ az az magyarul: „Átok fogta meg a' magyart, hogy az soha össze nem tart.“ Ott a' koronát egy mocsár temeté el, 's a' nemesség vére pogány aczélon füstölge szét; és lett a' paraszt most már nem szolgája törvényes urának, nem! — hanem rabszolgája, piaczi árucikke egy pogány ellenségnek, ki kinzá őt, és nyomorgatá, míg belé nem fáradott; ötven hatvan ezereként hurczoltatá el keletre, hol eladatván, — izzadt díj nélkül, míg izzadáscseppjei tengert árasztának, mellynek hullámi közt élettelenül fenékre merült. Hej! pedig Mohács sem lenne a' magyarnál olly szomorú hang, ha akkoron ne csak urai, és szolgái — hanem polgárai is lettek volna a' hazának!

A' magyar jobbágyság sorsa, az idők szelleméhez képest az 1548: 32 szerint kissé szelidült, mennyiben határozattá vált, hogy a' jobbágyok igazság, és illedelmen túl ne taksáltassanak; — sőt az 1553: 13 törvénnyé tette azt is, hogy ha a' jobbágy a' fönlevő törvények sérelmével teherrel nyomattatnék, az illyen jobbágynek elégtételül a' szabad költözés engedtetik meg.

De mind ennyi törvények, mind ennyi üdvös rendelvények sem valának elég erősek a' lesujtott parasztot nyomora sarából kiemelni; mit az 1556-ki országgyűlés elismervén, alkotá a' 28-ik czikket, melly azon földesuraktól, kik jobbágyaiknak a' szabad költözést meg nem engedik, a' följobbviteli jogot végkép megtagadá. — Végre az 1566: 27-ben az országos rendek megkérik uralkodó fejedelmeket, hogy azokat, kik e' törvényekkel ellenkezőleg cselekednének, minden személykülönbség nélkül ama büntetésekkel sújtsa, mellyek az említett törvényben kijelelvék.

Am e' kor — ezen időszak vala hazánkra nézve folytonosan gyászos; a' nap huszonnégy óráinak mindenikét harcz és háboru foglalkodtatá, melly a' végrehajtó hatalmat szétágaztatván annyira késlelteté, hogy a' jobbágy elnyomatása elleni egyetlen óvszer: a' szabad költözhetés, az 1608: 13 czikk erejénél fogva a' megyék véleményére bízott, 's e' szerint mintegy megszűnt országgyűlési tárgy lenni; és jöllehet később az 1715: 97-ik, és 101-ik, — ismét az 1723: 18-ik, és 61-ik t. cikkeken az országos rendek a' jobbágyok szegény helyzetén megindúlva őket kölcsönös egyezkedésekre, 's így a' rendszer hajdani szellemére akarák visszavezetni; — másrésről őket minden földesuri zsarolástól biztosítandók, a' megyék gyámnoksága alá rejték, — de ezen törvények széles általánossága, melly minden értelmű magyarázatra mezőt nyit, a' jó akaratot a' kívánt sikertől elejté.

E' bizonytalan sorsát jobbágyságunknak végre Mária Therézia enyhité, ki az urbéri rovatok minden rovatát pontonként, szakaszonként osztályoztatván, azt az országba béhozta 1767—1773 ban; e' pontokban megállapítá a' földesúr 's jobbágyok közti viszonyt; 's ekkép tudá az úr: mit, mennyit és mikor köteles parasztja szolgálni, és tudá a' paraszt is: mit, mennyit és mikor tartozik urának adni? Miután pedig e' rendszabályt az 1791-ki országgyűlés ideiglenesen, az 1836-ki pedig átdolgozva, megbővitve, 's a' terhekre nézve kisebbítve törvényesen is elfogadta; sőt az utóbbi, kivált az 1844-ki országgyűlésen a' nemességnek a' nem-nemesek iránti engedékenysége több törvényczikkekből kitűnnék, biztosan reménylhetjük, miszerint nem sok idő múlva a' magyar paraszt polgári jogok tekintetében egyik európai társát sem irigylendi.

Legújabb törvényink erejénél fogva a' magyar paraszt többé földhöz kötve nincs, tulajdon fölperességet nyert, megengedtetik neki a' fölebbvitel mindazon büntető perekben, mellyekben a' nem-nemes a' nemessel

együtt mint büntársak állanak, 's mellyek a' nemesek részéről főlebb vitetnek; nemesi jószágot úgy miként polgári földeket, és jobbágyi haszonvételeket örökösen szerzehetnek, de azon megszorítással: hogy egyesek 40 egész állományu helységben csak egy telket, 4—80-ig két telket, 80—120-ig három telket, végre 120 telken fölül 4 állományt vásárolhatnak. Megengedtetik: hogy urbéri tartozásaikat, szolgálataikat, és adózásaikat megválthassák, a' földesur 's jobbágy közti szabad egyesség által meghatározandó bizonyos általános összeg lefizetésével, — tökéletesen és örökre; kivéven az 1836: 8 törvényczikkben előszámlált eseteket; — minden ingó és ingatlan szerzeményéről szabadon rendelkezhetik, de jobbágytelkét földesuri beleegyezés nélkül föl nem oszthatja. *)

Ezen jogok irányában vannak a' parasztnak kötelességei is, mellyek ezekben öszpontosúlnak. A' statusnak minden terhét a' paraszt viseli, fizeti a' hadiadót, a' házi pénztárt megyei tisztviselők és szolgák föntartására; az elsőknek számát eddig nem egészítheti ki, de már — ha elválasztják — lehet birája urának is; ő csinálja az utat kirekesztőleg, és ő fizet rajta kirekesztőleg; megyei tisztviselőknek, katonáknak előfogatókat állít, a' rendes katonasághoz újonczokat küld; a' fekvő katonaságnak szállást ad, azt a' szükséges élelmezéssel meglehetősen deperdita mellett ellátja: ő tartja a' plébánust, pópát, predikátort; fizeti az iskolamestert, jegyzőt, kántort, mező-, erdő-kerülőket, pásztorokat; háttárbeli utjait, hidait, az egyház-, iskola-'s helység épületeit jó karban tartani köteles; terméséből földesurának kilenczedet, papjának vallás különbség nélkül tizedet ad **) és ráadásul magát, családját is jól kell tartania, mert ezt a' természet szorgalmazza.

Elszámlálván e' szerint a' jogokat és kötelességeket, mellyek in racione inversa a' magyar parasztot

*) Fényes Elek M. O. Statistikája, — és hazai törvényeink.

**) Fényes Elek M. O. Statistikája. — Hazai törvényeink.

kizárólag illetik, ha összevetjük állását az austriai birodalombeli más tartományok parasztjaiéval, látni fogjuk: hogy sorsa — ha nem jobb! — de alantabbra semmi esetre sem esik. Azonban, habár ez így legyen is, habár a' magyar parasztot nemzete törvényei több jogok, több kedvezményekben részesíték is: mindég fönmarad számára az öntudat, hogy annyi országos és úri terheknek alatta csak egy részben dolgozik magának; 's ha az ország erejét, a' közterheket, a' nemzet boldogságát, gazdaságát vesszük tekintetbe, nem lehet amaz óhajást elrejtenuünk: vajha ezen osztály is — melly pedig nevezetes részét teszi az egésznek — azon jogokba, szabadságokba helyeztetnék vissza, hová őt a' természet és emberi rendeltetésének méltó igényei akarják telepíteni, 's hova fölverekedését az ország gazdasági jóléte kívánja. — És ez leend a' tárgy, miről értekezni bátorkodom.

Bévezetés.

Földből van mindenünk, testünknek hús-csonttömege úgy, mint annak sok nevezetű takarója, mellyek hideg és botrány ellen használnak. Földhöz tapad a' testnek minden érdeke, annak tömkelegiben tévedez vágyainak végtelen láncolata; itt törnek meg indulatrohamai; itt hullámzanak szenvedélyei, és enyésznek vagy teljesülnek reményei; itt fárad és mulat, dolgozik és nyugszik, — végre itt bomlik föl a' műszer, melly az enyészhetlen léleknek ideiglenes gépül szolgált. Mi következetesebb tehát, minthogy mindazt, mit élet embernek szükségest, hasznost, kényelmest nyujthat, földből kelljen vagy természet, vagy mesterség útján megszereznie? 's ezen tétel az életföntartását — mint czélt — tűzi ki, mellynek nélkülözhetlen kelléke, eszköze: az élelem kereset.

Az élelem eszméje ismét kiindulási pontunkba vezet vissza, oda a' föld termékeny vagy kopár rétegeire, mert élelmet csak föld teremthet; ennek fölszántott barázdáiból emelkednek ki a' sárga kalászkok, ennek völgyein virul a' rétek zöld bársonya, ennek dombjait fonják körül a' borágak lugosai, 's hegyeit erdők terebélyei árnyékolják; mellyek együttvéve az embermilliók szükségzeit fűdözik, gazdagságát eszközlik, jólétét biz-

tosítják, kényelmire hatnak. Igen! melly egyesek, vagy népek élelmet elég mennyiségben biztosítanak, 's ezt mesterség, vagy nemesítő ipar által az élet napi szükségéhez idomíták, azok erősebbek, gazdagabbak olyanoknál, kik földeik hantiból csak annyit erőltetnek ki, mennyit huszonnégy órai tengésök, vagy a' tél unalmai igényelnek.

Ezen elv mellett haladva, bátran állithatom: hogy nemzet nagy, és boldog csak az lehet, — a' népek hatalommérlegében súlyerővel csak az dicsekhetik, melly nevezetesebb teendői közt elsőnek a' szorgalmatos földmivelést választá, ennek tökéletesbítésére gyűjtött tapasztalatokat, itt öszpontosítá népboldogító gondolatit; — mert vegyük bár a' világot, 's ennek nemzeteit, országait úgy, miként azokat ma szemlélnünk lehet, vagy miként századokkal előbb a' történetek szerint voltak, — 's ha találunk a' hajdankori történetlapokon népre, melly erős volt, 's látunk jelenben nemzetet, melly hatalmas: rövid, de elfogulatlan vizsgálódás után meggyőződhetünk arról, hogy miként ott a' néperőnek, — úgy itt a' nemzethatalomnak alapja a' földön, ennek lelkiismeretes mivélésében feküdt, és fekszik; mert ha nem, akkor azon erősség: nem volt erősség, hanem erőszak, mellyet az idők igazsága megdöntött; és ezen hatalom: nem hatalom, hanem csalfény, mellynek éjfátyolt szétterítő foglalkozása előbb utóbb elkövetkezendik.

Vannak e' XIX-ik században, mellyet ipar századának nevezhetünk, mesterségek, — a' lehető tökéletesség legvirágzóbb fokára emelve; vannak művészetágak, — mellyek a' belé merült szemlélőt emberi mindentehetőségről almodoztatják; vannak mechanical 's egyéb találmányok, — mellyeknek nagyszerúsége az ész földi mindenhatóságát imádatja; de nem kell felejtenuk: hogy mindennyi népjavaknak, országboldogító haladási eszközöknek valódi alapját a' földmivélés teszi, úgy annyira, hogy a' kölcsönös csere, vagyis kereskedés mind ezen cikkei a' népjólét eszközlésében csak bankjegyek,

mig az ezeket biztosító tőkekincs a' föld hantjai közt hever; a' honnét érvényes a' következtetés: hogy minél szorgosabb- és gondosabban kevertetnek valamely közönység által ezen hantok, annál becsesebb, 's nagyobb értéket tapaszt azokra a' bővebb termés; és ez által annál több jegyeket lehet illy tőke kezessége mellett közhasznóra, népgazdagításra szétbocsátani.

Mit! ha a' lehetőségek végtelen soraiból okoskodásokat zaklatva elő, ezek nyomán föltételeesen háboru mondatnék kirovandónak? — mi történik ekkor a' művészetnél, mi a' kereskedés finomabb czikkeivel? — A' háborunak szokott föladata: rontani, melly romlás könnyeit évtizedek hullatják; — de építeni vagy nem akar, vagy csak rövid időre. Kimélni csak lovagiasságból tud, és ott, hol önérdekét nyereség nem csiklándozza; ám a' kereskedés értékszerű czikkei, a' művészet magasztos ihleményei, a' mesterségek csillámai ellenállhatlan bájjal hizelegnek az önérdek fősvénységének, és lesz: hogy ezek is — mint népdüh áldozatai esnek el. Illyen időben az értékek jegyei vagy nem — vagy csak nehezen — értéke egy részének levonásával fogadtatnak el; avvagy nem szerencsés-e azon nemzet, melly tőkét hantjai közt gondos szorgalmával épen tartá, azt nevelve, nagyobbítva; nem segíthet-e ilyenkor a' megakadt művészet? nem nyújthatja-e legott nyers termékeit az ipar gépei alá? szóval: nem biztosíthatja-e egyeseit a' jól mivelte, az elrabolhatlan tőkekincs? Holott olly nemzetnél, hol ezen értéken fölüli kincs törpe lélekkel elhanyagoltatott, hol a' napnak huszonnégy órái tunyaságban, és nem munka közt enyészének el, az élet illy körülményei közt csak inség jajjai, nyomor könnyei élvezhetők; de népsegélyről szó se legyen, mert irva van: „ki maga magán nem segít, azon isten sem segít.“

Vegyük e' föltételeesen írt soroikhoz még a' népínséget, mellyet éhség, 's ennek okozója: égi vihar vagy árvíz, vagy tűz támaszthat, midőn a' polgárnak izzó fáradalmi után összegyűjtött szerzeménye — mint kőd —

széteszlik, illy esetben, ha e' csapás csak folytonként nehezédék az országra, a' segély tán nem olly lehetetlen, de ha az in massa sujtja az egészet, kérdés: hol biztosabb a' segély? ott-e, hol a' nép földé mivélését, mint számára épen nem jövedelmezőt, vétkeesen elalvá? vagy ott, hol annak javításán folytosan izzadott? — Legyen említve feleletül: Albion és China.

Tagadhatlan: hogy többséget erőssé, — gazdaggá egyesek tesznek, mert hol ezek silányak, gyengék: gyenge és erőtlen ott az egész is, — miként a' ház, mellynek alapja: büszkeség, falai: hiuság, tetője: nagyravágyás. — Hol ellenben egyeseknek anyagi tekintetben nyitva a' mező, mellyen tehetségök gyarapítására törvényes oltalom alatt működhetnek a' nélkül, hogy ezen anyagi gyarapulásnak ki lenne jelelve „ne tovább határoköve;”, ki lenne mondva a' vagyonszerzés maximuma és minimuma, — vagy, mi nyomasztóbb: ki lenne mondva bizonyos osztályra a' birhatás vetoja; — illyen közönség, mellyet illyen egyesek képeznek erős, gazdagodása felé biztos léptekkel halad, mert naponként simítja utját, faragja, ujítja az eszközt, melly e' czélra vezet; illyen nép nem rogyik össze ama viharok villámai alatt, mellyeket főlebb föltételesen említék; illy közönségnél egyesek jól állván, kevés bajjal segítve lesz az egészen is.

A' földmivélés fő tényezője a' civilisatiónak is, melly nélkül pedig nincs élet a' széles mívelt világon. A' csupán vadászatból élő ember olly társalkodatlan, mint az állat, és csaknem olly vad is; így ír Rotteck. — A' vándor nép már előbb áll, de mennyire ismét hátul a' földmivélő mögött! — A' földmivélésben a' polgárisodás első eszköze rejlik. Földmivélés által történik az is, hogy az ember sajátképen a' földurává léssen annál fogva, hogy meghatározza a' terményt, mellyet annak teremnie kell; és mert kényszeríti a' földet épen azt teremni, mit ő kíván. Valóban: hatalmas győzelme az emberi léleknek a' természet vad erején! *)

*) Történeti Könyvtár.

Mivel tehát mindennek, mit az ész nagyszerűt és értékűt kitalálhat, mit az ipar nemesíthet, mi a' kereskedésnek érvényes czikkül szolgálhat, és mi az emberiséget a' polgárisodás lánczai által egymáshoz közelebb fűzi, valódi alapja a' földmivelésben nyugszik; — 's mivel gazdagsága csak azon országnak van, mellynek ipara folytonos, fáradhatlan, 's ez által kereskedést szakadatlan űzhet; igen következetes, hogy ezek alapjának mivelésére fordítassék vezérfigyelem; vagy más szavakkal: az ezen tőke közvetlen kezelőit — mint a' leendő nagyobb jövedelem rugó okait kell hatékony ösztönnel serkenteni, kedvezésekkel eleveníteni, jogokkal támogatni. A' mondott nagy és fenséges cél elérésére a' földmivelés népes osztályát kell e' szükséges kellékekkel ellátni, ezt kell először önállásba tenni, 's megadni neki azt, mit fontos állása igényel, hogy ő is értékűsabb áldozatokkal járulhasson a' haza oltárához, a' közemelkedéshez.

Minő helyzete van jelenleg e' földmivelő osztálynak? fennebb, hol parasztjaink történeti rajzát adám, érintetett. Ezen osztálynak sorsát, ha önállóvá tenné a' nagylelkűség; misem nyerne általa többet, mint a' mezei gazdaság, és közvetve a' haza; mert ha föl vesszük: hogy **643,215** helyes jobbágy, vagy ezen összeghez adva a' **783,364** zsellért, mennyit t. i. az **1805**-ki országos összeírás talált, de kik azóta a' béke és emberszeretet jótékony jobbjá alatt annyira szaporodhatának, hogy az egész szám a' másfél milliót könnyen megüti, ha mondom vesszük e' másfél millió, vagy mások szerint három millió földmivest, és hozzá azon földeket, mellyek e' tömegnek közvetlen vagy közvetett birtokában vannak, — ha látjuk: hogy az **1828**-ki országos összeírás jobbágyi földekből talált mintegy **5,020,675** hold szántóföldet, **1,219,332** hold rétet, **209,507** hold szőlőt, 's **48,992** hold szilvást; vagy egész számban: **6,498,506** hold művelhető földet, — 's tudjuk: hogy e' sok föld kezében vesztegel egy olly kasztnak, melly azt a' hármas könyv III részének **30**-ik czíme szerint csak haszon-

bérben tartja, de mint sajátjával nem rendelkezhetik, 's ez okból rajta önbelátása, 's akarata szerinti ujitásokat, vagy javításokat nem is tehet, vagy tenni nincs hasznára; — melly a' helyett, hogy telkét tartós termésre kényszeritené, hálátlan zsarolásokkal szikkasztja el, mert terhei lerovására csak ez egy fundus adatott kezébe félig! Ha tehát ezen osztálynak önállóságot nyujtana a' nagylelkűség, 's ama hat millió hold föld a' másfél milliúnak szabad birtokává tétetnék: hogy mennyit nyerne ezáltal a' státus, mennyit mezei gazdaságunk, 's mennyit ezen néposztály? legott kiviláglik, ha azon hátramaradásokra, sőt károkra pillantunk, mellyek ezen osztály bizonytalan helyzetéből háromlanak a' nemzetegészre.

Ezen állítások igazolására legyen elég jelen értekezés folyamán át a' földmives osztályon nyugvó annyi terhek közül csak kettőt kiemelve megemlíteni, mint mellyekben t. i. a' többi rejlik, és mellyek hazai földmivelésünkre, 's általában nemzetgazdaságunkra olly nyomasztólag hatnak; — e' kettő: a' robot és dézma. Melly tartozási rovatpár, hogy gyászosan hat hazai gazdaságunkra, elvileg rég elismertetett már, itt csak részletesen lesznek kifejtve az okok, mellyek az elvet nem annyira támogatják, minthogy a' nap derűjénél fényesb igazságnak támokokra szüksége nincs, mint inkább azt hiteles tételekkel, 's ezekből következtetésekkel kísérik, 's e' két tartozási rovatnak, mindkét részről kielégítést eszközölő egyezkedések általi megszüntetését javasolják.

Jelen értekezés tehát szorosan a' következő tételek fejtegetésére — nem mellőzve, hol a' hely igényei, 's az állítás igazsága akarják: hiteles adatok-, érett tapasztalások-, és életpéldákra hivatkozást sem — terjeszkedik ki:

I. Mennyire gyászos hatásu a) a' robot b) a' dézma hazai földmivelésünkre, 's általában mezei gazdaságunkra?

II. Mennyi kár és hátramaradás háromlik a' jobbágyra a) a' robot b) a' dézma által?

III. Minő azon hasonlítólagos haszon, melly a' földesúr javára esik a) a' robot, b) a' dézmából?

IV. Minők azon körülmények, mellyek a) a' robot, b) a' dézma kezelése körül mindkét oldalon visszaélésre mutatnak?

És ezen tétélek, mennyire lehet világos, de mindenestre értelmes fejtegetése teendí az Első Szakasz; mellyből elfogulatlan következtetés ismét a' következőkre terjeszkedik:

I. A' robot és dézma megszüntetése milly befolyásu leend a' mezei gazdaság kifejlésére?

II. Milly befolyásu leend a' nagyobb birtokok gazdaságára nézve?

III. Melly időszakot lehetne erre kitűzni?

És ezen kérdésekre adandó rövid, de mennyire párányiságom engedi, kielégítő felelet teszi az értekezés Második Szakaszát.

ELSŐ SZAKASZ.

I. Mennyire gyászos hatásu a) a' robot b) a' dézma hazai földmivelésünkre, 's átalában mezei gazdaságunkra?

a) Robot

Azon meggyőződésűek közül vagyok, és e' meggyőződésre hosszas, érett tapasztalás vezetett, kinnél gazdálkodási első tényező: az idő, második az erő. Mert hivatkozunk bár gazdag népek, vagy gazdag egyesek példáira, mindenütt a' gazdaság kezelését sikeresnek csak úgy tapasztaljuk, ha először az idő, másodsor az erő megkivántató arányban és mennyiségben használtatott; ezen két tényezőkkeli aránylagos élés majdnem egyedüli oka a' gyárak virágzásának, a' nemesítő ipar kifejlésének, 's ezek alapja, a' földmivelés emelkedésének.

Alkalmazva e' két tényezőt hazánkra, 's különösen mezőgazdaságunkra, legott szembetűnik az ür, mellyben annyi erő tétlenül enyészik, hol annyi visszavásárolhatlan évsorai az életnek eredménytelenül tűnnek el; pedig ez polgári bűn! ez nemzeti véték! — De értelmesebb akarok lenni, 's átteszem az elméletet a' gyakorlat terére. Eljött, például, a' szántás, vetés, aratás, kaszálás, vagy más mezei munka ideje, 's a' földesur — értve nagyobb birtokuakat — kiharancsoltat szántóföldére száz robotost, kik, hogy a' kitűzött munka helyén megjelenjenek, előtte egy vagy legalább félnapot kell

cselédjének parancsolási járkálásban tölteni. A' mondott napon végre megjelenik a' száz ember, kik — mivel munkabér nélkül, sőt szerintök egészen ingyen dolgoznak, a' lehető legnagyobb lassúsággal ballagnak a' hely színére, majd ott egymásra várakozva napi eledelöket rakják le, mellynek — ha a' munka mezőségen van — hogy a' nap heve ki ne szárítsa, előbb mesterséges árnyékot készítenek; majd végre a' hajdu, vagy másféle urasági tiszt lármás parancsára munkához fognak, de ismét a' legunalmasabb fontolva haladással, nehogy vagy háma szakadjon, vagy munkaeszköze törjék, vagy magát megerőltesse; a' folytatás azonos a' kezdettel, a' reggelizés 's ebéd idejét lankadt ásítózással lesik, 's midőn elközelített, kifogásokkal igyeksenek húzamossá tenni; egyik szomszár enyhítésére különös félórát áldozik, másik az uzsonna idejének távulságáról panaszkodik; míg végre elkövetkezik az óhajtott napeset, 's ekkor — legyen bár a' barázdálás közepén — kilép, 's marhája dögében üget haza. Innét még nem kell kifelejtenuünk azokat, kik pálczasan föl 's alá sétálnak, míg hűvös van, 's a' terebélyes lombok árnya alá dűlnek, ha a' nap meleg sugára homlokukra feszűl; sem azt, hogy ezeknek legedzettebb akaratuk, legjobb szándékuk mellett is a' nagy sokaságra, kivált midőn ezt semmi nemesebb ösztön munkájában nem lelkesíti, miként nálunk, illő vigyázat nem fordíthatik.

Ha már nézzük a' munkát, mit e' száz ember nap-tamadattól ennek enyészetéig végezett — mert ide jötőknek, 's időzéseknek munka volt egyedűli oka — valóban: a' felfordított hantok mindegyikén, vagy a' derékban letarolt silány fű-rendeken, vagy a' szétszórt magok rendetlenségén mintegy eleven betűkkel írva látszik a' robot szó. Mert ha szántott, szántóvasát illő mélységre nem bocsátá le, 's csak az előbbi termés csöveinek gyökeiket szaggatá fel nagyából, honnét a' veszteség a' jövő termésre! ha kaszált: a' derékban lenyesett fűkórók a' kasza élettenségére, kalapálatlanságára mutatnak, holott — ha jól számolunk — aránylag több időt

töltött kasza-kalapálásban, mint a' tulajdonképi kaszálásban, honnét a' rendek gyérek és vékonyak; a' fennhordozott kaszaél alatt elsimult apróbb fűnemek, háromleve-lűek, kinn maradnak, 's használás nélkül száradnak és rothadnak el úgy annyira, hogy a' gyökén maradt fű gyak-ran felét teszi a' levágottnak.

Leginkább érezhető a' veszteség az ilyen robotos munkánál ott, hol vetésre használtatik, mert a' tunya 's urbéres munkáival mind ez ideig meg nem barátkozhatott paraszi a' markába szorított magot minden rend és pon-tosság nélkül szórja el, lépéseit épen nem rakja a' vetés szabályai szerint; honnét a' kikelt vetéseken bizonyos tömött, vagy kopasz foltok észrevehetők, mellyek közt később a' gazda azon fajbéli különbséget kénytelen fölfede-zni, hogy amazok sűrű növések miatt megdülnek, vagy egymást fojtják el, míg emezek vagy épen nem nőnek föl, vagy csak gyéren itt-ott pár szemet rejtő kalászok-kal jelennek meg; hogy az ilyen vetés mi nagy ártalmá-ra van az aratásnak, magától értetődik.

Nem is kellennek mutogatására hosszú sorokat ösz-szeírni, mert ám járjuk el az illető gazdatisztek hivatal-termeit, 's forgassuk át a' különféle rovatokkal össze karczolt könyveket, mellyekben a' robotmunka kezelése, 's hová és mikép fordítása jegyezve van; 's ha ezen ro-vatokat ugyanott hasonlatba ejtjük azon majorsági földek-ről vitt jegyzetekkel, mellyekben a' szegődött cselédek munkája, vagy pénzes napszámok írvák be, mindjárt nyomára jövünk a' fönnebb érintett aránytalanságnak, vagy-is annak, hogy hol egy béres cseléd akár gyalog, akár igával képes valamely földdarabot tökéletesen elkészíteni a' jövőndő termésnek, ugyanott három, sőt sokszor négy robotos napszámot is látunk fölhasználnak, 's innét kön-nyen azon kedvező eredményt húzhatná az okszerű kö-vetkeztetés: hogy — mivel ugyanazon földön több kéz — azaz nagyobb erő húzamosabb ideig működött, az évi termés is bővebb, 's az igazságos igényeknek meg-felelőbb leend; mi azonban tagadólagosan üt ki, mert

több urodalmak gazdasági hivatalos jegyzékeit vala alkalmam látni, 's mindenütt tapasztalám a' nevezett két nemű munka közt azon aránytalanságot, melly mutatkozik: a) a' vetés, b) az aratás utáni beméréseknél; 's e' különbség, kivált az utóbbinál, ha az egész ország majorsági földeinek $\frac{2}{3}$ dát vesszük, milliókra rug, mennyibe épen nem kerülnek a' béresek.

Lehetne e' helyt a' következő véleményre jutni: minthogy a' paraszt úri tartozásainak lerovásában illy anyag, munkájában illy tunya, 's e' vétkes tunyasága annyi passiv veszteségébe kerül a' statusnak, annyi sérelmes kárába a' mezei gazdaságnak: tán azon telken, melly használásul neki adatott, szorgalma által, ha kamat nélkül is, a' fenn kitett kárt megtéríti. Fájdalom! a' tapasztalás itt is ellenkezőt bizonyít: mert a' törvény megengedi, hogy a' paraszt által szolgálendő hetenkénti két gyalog napszám, nagyobb mezei munka idejében, a' földesur akarata szerint kettőztethetik; lássuk tehát e' törvényes engedelemnek gyakorlati eredményét!

Midőn mezőgazdasági értelemben nagyobb munkaidő mondatik, ezen idő kiterjeszkedik a' jobbágytelkekre úgy, miként a' majorsági földekre; mivel pedig a' jövődőség kulcsa forgatásul emberkézbe adva nincs, — e' mellett kiki saját én-jéhez legközelebb áll, ne csudáljuk: ha a' földesur is használva a' beállt munka derült idejét, 's élve törvényadta jogával, a' hétnek hat napjai közül négyet szántóföldén, vagy kaszálóján töltet jobbágyával; 's mi gyakran megtörténik, hogy az ötödik szabad használatra hagyott nap folytonos esőzés, vagy más égi változás miatt várakozásban töltendő, a' hatodik szikadásra hagyandó, a' hetedik a' teremtés tiszteletére ünneplendő, míg a' nyolczadik, vagyis a' következő hét első napja, ha az urasági föld sürgősb mezei munkája befejezve nincs, következő három társaival együtt a' törvény engedelme szerint ismét úri napszámra szentelendő.

Valljon hol itt az eszköz, hol itt a' mód a' fönnebbi országos deficit-nek csak némileges pótolására is?

— Nem! uraim, így a' bajon segítve nincs, így a' veszteségre újabb veszteség halmoztatik! Illy körülmények közt végre a' paraszt elkeseredik, mert neki is szíve van, 's minden butasága mellett kissé gondolkozni is tud, 's megszűnik munkás lenni saját telkén is.

Igaz ugyan, hogy a' telkes jobbágnak van családja, még pedig némelyeknél számos, 's ezek közül a' robot csak egyet foglalatoskodtat, míg fennmaradt nagyobb erejét a' telek mivélésére fordíthatja; ennyi igaz — némelykor; de annyi is igaz, pedig igen gyakran: hogy robotra mindig a' legerősebb parancsoltatik, vagy legalább kívántatik; melly ha marhával történik, akkor a' jobbágy egész ereje eltakarodik telkéről. E' mellett a' jobbágycsaládok népessége többnyire nőszemélyekből 's gyermekekből áll, kiknek ismét meg van saját köri foglalatosságuk, úgymint: kenderrel, lennel, kerti veteményekkel, több helyt szőlővel, vászonnal, varrással, szövással, főzelékek betakarításával, ezek pedig mind csak fiók ágai az anyaföldmivélésnek, de mellyek az egész fenntartásához mégis olly nélkülözhetlen kellékek, miként nélkülözhetlen kellékei az elemek az életnek; mivel azonban erőre szükség van, dolgozni kell, ha magát családotól az utolsó szükségnek oda vetni nem akarja: tehát azon eszközökhöz nyúl, mellyeket még bir, de melly eszköz használatával sokkal többet árt a' népjólétnek, a' mezei gazdaság sikeres kifejlésének, mintha avval nem élendett, — elküldi t. i. gyermekét — a' még kifejletlent — telkére, vagy szőlőjébe, vagy rétjére; kezébe ad gereblyét, kapát, sőt néha fejszét és kaszát is, 's hogy az elzsibbadt gyermekelő fölelevenüljön, ajkaihoz bort, sok helyt pálinkát unszol; így lesz a' paraszt egész emberkorán át gyenge, satnya és törpe, így lesz tudatlan és ostoba, mert iskolát csak névről ismer, belsejétől elvoná a' szükség, elvoná a' robot, és uraim! én e' veszteséget nagyobbnak, érezhetőbbnek tartom a' főnebbinél, mert az anyagi, de ez erkölcsi, melly gyökérben már javíthatlan! Hogy magában a' jobbágytelek

évi termésében vagy-e ilyen munka után nyereség? erre felelni könnyű lenne, én azonban alább a' dézmánál fogom érinteni.

De nemcsak ez azon ok, melly népjólét 's mezőgazdasági tekintetből a' robot megszüntetését sürgeti; mert ha termékeny édes hazánk rónáin széttekintünk, 's ezek síma felületén szakadatlan lánczolatban a' kopár homoksivatagokat, terjedelmes nádasokat, mellyeket emberemlékezet óta láb nem tapodott, használatlanul heverni látjuk, lehetetlen hogy lelkünk a' szánakozás gerjelmétől átkaroltan azon szent óhajtásra ne ébredjen: vajha nálunk is az ipar, szorgalom, 's kereskedési vágy annyira meggyökeresednék, hogy ama népezrek, kik ott az utcán, vagy nap heve alatt izzadók, vagy tél fagya miatt dermedők dologtalanul éheznek át a' nap huszonnégy óráit, megkedvelve a' jótékony munkát, nem irtózva a' dolog fáradalmától, itt e' sivatagokon, vagy e' nádas rengetegekben megtelepednének, 's tennének csudát, melly országos gyarapulást, 's önboldogulást teremtene!

Ám legyünk e' minden politikai jelentőség nélküli nép iránt igazságosak, legyünk jellemök iránt méltányosak! 's csak ilyen indulattal vizsgáljuk a' tárgyat, fűrkézzük az okot, melly e' népet annyi heverő holdak mellett is a' szegénység azon nemében hagyja tengeni, melly birtokul számára ama hat láb földnél többet nem juttat, mellynek kiásott gödrében egykor földtulajdonosi álmát alussza; így cselekedendőknek a' szigorú szemle a' többi tartozások hosszú rovatai közt előtűnteti, mint legnevezetesebbet, a' robotot is. Mert tegyük fel, hogy bizonyos család vállalkozik a' sivatag szelídítésére; másik ajánkozik a' nádas posvány termékenyítésére, 's ez iránti jelentéseket kérelemalakban az illető földtulajdonosnak benyújtják, ezek az emberileg velők született önzésnél fogva, — tisztelve legyenek kiemelve a' magasztos keblü sok kiemelendők — előállanak hosszú szerződési lapokkal; ott áll jobbról a' megyei szolgabíró esküdt tár-

sával, mint törvényes bizonyosság; ott áll balról az urodalom ügyvéde és tisztei, miut a' földesuri jogoknak részint kezelői, részint védői. Mintha bizony! lenne ott védelemre szükség, hol a' nyomor könyörög, vagy inkább: hol az eddig czél nélkül heverő egészséges esz-köz az egyes és közös jóléti czél elérésére önként ajánlkozik, hol a' munkavágy kiált: „Adj! hogy adhassak, 's mindketten adhassunk a' nagy egésznek.“ — A' szerződési széles lapokon elsoroltatnak az ismeretes nevű tartozások, el a' robot, mit hallva az ajánlkozó, ismerve e' rovatnak annyi kellemetlenségeit, mi következetesebb: mint hogy új vállalatából családja életére nehezülendő terhektől visszariadva, hasznos szándékával fölhágy, kárára az ekkép haszonvehetlenül heverő föld birtokosának, és kárára a' hazai mezőgazdaságnak, 's ezáltal hátramaradására a' közös vagyonnak.

Az ilyen családok, tapasztalás után írom, a' szerződésben elolvasott pontok fölött így okoskodnak: „Eddig szegény voltam, nyomorogtam, éheztem, és szomjuhoztam, de azért napi zsarolásoknak kitéve nem valék. Ha e' föltételeknek alá vetem magamat, 's e' czímet: jobbágy, a' körülírt értelemben nevemre ruházom, 's marhámat ekémmel, fiamat kapámmal kiállítom úr szolgálatára, avvagy biztosítva van-e ezáltal magam és utódim jövődjöje? legyőzetvék-e a' jelen szükségjei? enyime a' hant, vagy a' portömeg, mit termés alá erőltetek? enyim-e legalább a' haszonvétel, miért ásóm nyelén izadok? — nem! mert a' birtokjog földesuramé; ezt különös úton, ha majd e' kopár, 's most még minden áron aluli homokot, vagy posványt saját és önnőneim fáradságával megmívelem, új szerződési pontok mellett kell drága pénzen megváltanom! — A' haszonvételre kiterjeszti jobbát a' dézma, néha a' tized is, és a' szép öszszegü deperdita melletti katonai kompleták. Avvagy nem-e mint robotos parasztot kergetnek előfogatolui, útat csinálni mértföld távulságra? 'sa't. — Nem, ha sorsomon fordítui akarok, illet csak jobbra — javasolja az okos-

ság. Terhet viselni akarok, mert terhet viselni kell, de legyen a' polgári állás igazságos, legyen olyan, melly midőn teherviselésre vállalkozott, egyszersmind bizonyos, saját jövedelmi alappal birjon.“

Igen uraim! hazánk homoklángzólatainak még jelenben is olly sivatag állása nem máshonnét van, mint a' Hármas könyv III Részének 30-ik czímben kimondott elv miatt, mellynél fogva a' földesur, n.egfelejtkezve ön roppant hasznáról, birtokjogát illő kötés mellett másra ruházni nem akarja! mert hol a' földesur ezen üres czímet saját 's embertársai hasznának alárendeli, ott a' futóhomok poros felületét fűbársony takarja, a' szélhordta porhalmokat regényes falombok árnyalják körül, mellyek alatt idővel gazdag rendeket kaszálhatni, vagy fával szép jövedelmű kereskedést űzhetni.

Mi meglepő, például, Tolnamegyében Földvár ama környéke, melly még 1786. előtt, 's kissé ezután is, nem különben sivatag homok volt, mint Vácztól Kecskemétig, vagy Debreczentől N. Kállóig; ekkor azonban földesura a' magyar Egyetem, a' lakosoknak illő föltételek mellett, de örök tulajdonjoggal, kiosztatá, 's most — mint minden tekintetben nagyhasznú erdő a' tulajdonosok szükségét közvetlen, a' honi földmivelés, mezőgazdaság, és statusvagyon erejét közvetve pótolja. És ellenkezőleg, mi szomorító, 's a' honfi kebelre mi leverőleg ható Pest, Bács, Fejér, Somogy, Veszprém, Győr, Komárom, Bihar, Szabolcs és több megyékben látása sok széles határoknak, mellyek közül több ennek-előtte félszázaddal kövér buzáttermő fekete homokból állott, 's százezrek araták róla napi falatjaikat, — jelenleg száraz, zsirnélküli, szélhordta porrá változtak át. Illyen homok borítja Bakony felső részén fekvő helységeknek határait, különösen: Bánhida, Kecskéd, Kisbér, Aszár, B. Szombathely, Nyék, Teleki, Bársonyos, Réde, Gyiróth, Kenyeri, Sz. László, steff. határait, mellyek részint már áldozatai a' futóhomoknak, részint fenyegetetnek attól.

Hasonló veszély üldözi mezei gazdaságunkat a' hegyes-völgyes vidékeken, hol egész táblák, nyomások — vizszaggatás és árkok által, és ismét a' legbujabb völgyek, és rétek a' lefolyó iszap által rongáltatnak meg; ilyenek Réde, és Sz. Király helységek, hol hatvan egész állományból 1821-ben majdnem fele elmaradt.

Ezeket olvasva könnyen azon kérdés támasztható: avvagy minő összefüggésben van e' homoktenger-dagály, vagy a' mindig szélesbre terjedő posvány-iszap a' robottal? — és én nyílt homlokkal mondom el: mikép e' vagonromlás kivált és különösen az urbéri viszonyokból eredő bizonytalanságnak tulajdonítható. Mit, hogy legelől említsem, mezei gazdaságunkra olly érzékeny hátramaradással súlyosodó közlegelőink is eléggé bizonyítanak; így T. Bicske, T. Sz. Márton, és N. Káta helységei Pestmegyében, még 1842-ben a' Tápíó folyam partján, kivált a' két elsőbb, zöld legelővel hirtak; de később a' legelő csorda és gulya — leginkább az álláshalmokon — fölújára a' gyér növésű gyepet, mellyet, mivel közös, senki sem iparkodott czélszerű intézkedéssel elzárni a' többitől, 's már 1844-ben több mint 400 hold futóhomokkal borítatott, és elfog borítatni ezen halomvonal, míg a' szelei és abonyi homoklánczolatokkal egy egészé nem forrad. Így áll ez a' jobbágy-állományokra nézve is, mert a' paraszt földét mindedig tulajdonának nem tekintheti, ennek inkább haszonbérelője azon hozzáadással, hogy ha nagyobb ipart fordít művelésére, 's ez által többet termeszt, nagyobb a' haszonbéri taksa is, t. i. több a' dézma, tized 'sat. — A' homok, 's vizszaggatások meggátolása költségesebb munkát, nagyobb erőt kíván; de épen nem akkorát, hogy egy helység lakói összesített erővel arra elégtelenek lennének; ők igen is, ha hozzá még urasági segély is járulna, bizonyosan el is hártánák ama bajokat, kivévén az országos folyamok mellettieket; de ezt tenni hiányzik az ösztön, hiányzik a' bizonyos jutalom, mert hogy kenyértermő földé romlásán nem esik kétségbe, csak annak tulajdonítandó: mivel benne nem

sajátját veszi. A földesur nem ügyekszik az említett földmírigy tovább harapódzásának megakadályozására mesterséges veszteglő intézeteket állítani azért, mert a bonyolult urbéri viszonyok miatt, illy nemü földeinek ura is, nem is, 's azért költségeit inkább fekteti oda, hol a kezelés közvetlen övé, hol a haszon minden előleges osztás nélkül egyenesen csürjébe szállítatik.

Ha ki ezen állítások valódiságán kétkednék, annak szép és téres mezeje nyílik azokat országos nevezetességű kísérlettel megczáfolni, 's ha e' megczáfolás csakugyan sikerülend, mit nem hinni igen sok okom van, ha a paraszt örök joggal bírt vagyonának romlását is összefűzött karokkal egykedvűleg nézi, akkor — tán — magam is hajlandó lennék állítani: hogy a paraszt az urbéri tartozások alóli fölszabadításra még éretlen, vagy hogy ezen elsorolt bajoknak oka nem a robot, 's nem ennek alapján az urbéri viszonyok szerinti birtokolhatásban rejlik, hanem valahol másütt! Ezen elvem, és meggyőződéseim elleni nyilatkozatra azonban — hiszem — erőltetve soha nem leendek, mert e' hazának külön részeken lakó földműveseit úgy ismerem, hogy a' fennebb állítottak igazságáról annyira meg vagyok győződve: mikép a' hazai földművelés és mezei gazdaság ama pusztító mételeyeit leginkább az által vélem kiirthatóknak, ha mindenkinek földé örökös tulajdona leend, mert ekkor tudja: miért, és kinek fírad? miért, és kinek dolgozik?

A földművelésnek jó karba tételére leghathatósabb eszköz a' minél számosabb népesség, melly célirányosan alkalmazva, minthogy ugyanazon időben több oldalról foghatja meg a' dolog végét, 's a' kijelelt cél elérésére több erőt használhat, fölvirágzó haladását biztosítja a' mezei gazdaságnak. Országunknak földművelése e' tekintetben sincs azon állapotban, mellyben más külalakokra hozzá hasonló, sőt kisebb tartományoké van. A' 4098 □ mértföldű Magyarország, melly az egész földnek mintegy 610-ed részét teszi, melly 24 mértfölddel nagyobb, mint a' két Szicilia kétszer véve, 's a' regé-

nyes Hollandiát háromszor is el lehetne benne rejteni, ráadásul az egész pápai birodalmat is melléje dugva, *) — népessége tekintetéből épen nem felel meg kiterjedésének, mert míg a' kisebb fontosságú Csehországban egy □ mőföldre: 3399, Morvában: 3145, Ausztriában: 2586 lélek esik, addig hazánkban ugyanannyi téren csak 2128 él, 's ebből látszik, hogy a' földmivelés, és nevesítő ipar kifejtésére nem bír elegendő anyagi erővel. Úgy! de talán azt, mivel bír, illőleg használja? tán meg tudja választani az időt, 's e' szerint fel tudja osztani az erőt czéljai kivitelére, kereskedése élénkítésére, melly kebelében szunnyad; mert hol minden 38 □ mértföldre esik egy királyi város, hol minden 6 □ mőföldre jut egy mezőváros, mint nálunk, hol minden □ mőföldre majdnem három falu jó, mint országunkban, ott az erőket helyesen megválasztott időben, ha nem is egészen megfelelő, de minden esetre megnyugtató sikerrel lehet használni; fájdalom! itt is nem-mel kell válaszolnom.

Ha felmászik a' magyar édes hazája legmagasabb pontjára, fel a' lomniczi bérczre, vagy leereszkedik legalantabb völgyére, millyen Orsova vidéke, vagy megállapodik középpontján, a' széles határu Kecske-méten; 's mind ezen helyeken bonczolja az elemeket, mellyekből a' nemzetegész alakul, — az életfoglalkozásokat, mellyekkel élelem kerestetik: az a' szánakozó érzelmek mellett azon tudattal kénytelen jegyzéktárczájára pillantani, mikép itt mindenből van valami, és az egészből meg sincs semmi! — hiszen itt dolgoznak az emberek, izzadnak a' polgárok, robotolnak a' parasztok, 's együttvéve mégsem képesek csak egy neveléséges eget is előugrasztani akkor, és onnét — mikor, és honnét kellene. Elmondom miért?

Hű akarván maradni fennebbi állításomhoz: mikép mindenünk földmivelésből van, — már csak azért is, mert minden politikánk mellett is csak földműves, és pász-

*) Fényes Elek M. O. Statisztikája.

tornemzet maradtunk — azonfölül ezen eszme olly kedvencz gondolatárgyam, hogy hamarjában nem is tudnám annak fonalát más fára gomboltani; ennél fogva az ígért feleletet csak ez irányban adom.

Mint mondám, földmivelésünk lassan halad, sőt néhol pang, 's ennek oka az időmulasztásban, erőhiányban, vagy inkább ezek használásának elhanyagolásában van, 's leginkább a' szántóvető bizonytalan helyzetében; avvagy nem segíthetnénk-e az erőhiányon, ha a' **175000** izraelitát, 's kivált a' **43,787** cigányt földre telepítenénk? ha mutatnánk neki házhelyet, adnánk kezébe ekét? mert a' cigány azonfölül, hogy foglalatossága: kovácsolás, szögcsinálás, üstfoldszás, kanalak, bordák, teknők faragása, — azonfölül: hogy eddigi életmódja lopás, lócsiszárság, szerencse- és jövendőmondás, — dolgozni is tud, még pedig földet művelni, mikép ezt Beregh, Szathmármegyékben tettleg bizonyítja. Óh igen! mind ezt megtehetjük, és meg kell tennünk, ha hazai földmivelésünk iránt legparányibb szeretetszakra égeti baloldalunkat.

Itt azonban kész az ellenvetés, még pedig józan ellenvetés: Mária Therézia és II József uralkodásuk alatt, kiknek e' nép polgárosítása különösen szívéükön feküdt, egész jobbágytelkek adattak át az utóbbiaknak, de a' buzgóság nem sokáig tartott, 's a' jobbágygazdákhoz szétszórtott gyermekeczigányok is csakhamar szülik rozzant kunyhóiba' szökdöstek vissza, 's jelenleg — jóllehet e' részben ki által sem akadályoztatva, az egész országban $77\frac{1}{2}$ állománynál többet nem művelnek. Igaz! ennyi áll a' cigányokról, de hát mit mondanak önök a' zsidókról, kikről az 1840: 29 végzé: hogy nemesi, vagy jobbágytelket nem vehetnek? mellőzve kissé ezeket, lássuk: honnét az idegenség amazokban a' földművelés iránt?

Válasz: a' robotban! mert a' cigány, habár külalakját tekintve butának látszik is, — leleményes, és felfogó eszű; látja a' sors kezét, melly a' paraszton nyug-

szik, és ismeri saját körülményeit is, összehasonlítja a kettőt, 's azon végső eredményre jut: mikép valamint neki nincs semmije ruhája rongyain kívül, úgy nincs a parasztnak is szegény szerzeményén kívül mássa, miről elmondhatná: „ez enyém, 's unokáimé;“ és az mégis terhek alatt görnyed, szánt és kaszál urának a' nyári nap égető heve alatt, 's földet trágyáz a' tél fagyában, 's jutalma az: hogy telkén élhet, ennek termését hasznára fordíthatja, ha előbb a' dézmát, tizedet, és sok nevezetű adózásait abból lerová. Avvagy lehet-e csudálkozni, ha illy föltételek mellett inkább ülővasánál kalapácsol, és éheznek — mint hogy földhöz simuljon, mellyen ki sem biztosítja: valljon nem hasonló, vagy még nagyobb mértékben éhezend-e? — e' mellett: mostani függetlenségében ki sem zavarja, számolása szerint használja idejét; míg a' paraszt mezejéről, sőt nyugágyáról is elidézhető.

Ugyan ez áll a' zsidókra is. Soha sem kell bizonyos babonakór alatt sinylők azon mondásaival megbarátkoznunk: hogy a' zsidó vallása elveinél fogva kerüli a' földmivelést; nem, uraim! a' zsidó — úgy vagyok meggyőződve — Franciaországban és Éjszak-Amerikában is zsidó, 's ugyanazon valláselveket tiszteli, mellyeket Magyarországon, 's ott mégis mívelői — még pedig szorgos mívelői a' földnek, mert ott törvény által részökre biztosítva van a' föld valódi birtoka, eladhatják, 's vehetnek mást, a' haszonvétel egészen sajátjuk, rendelkezhetnek vele szabadon, holott alkotmányunk mindezen jogokból kizárja őket; héj pedig **200,787** embert, 's ezen emberösszegnek két izmos karjaiban rejlő erőt hazai földmivelésünknek megnyerni, ha nem is rendkívüli terno, de bizonyosan status-nyereség lenne. Az egész a' milly könnyű, épen olly hasznos föladat; megoldása nem is gordiusi csomóé, csak egy adag emberszeretet párosulva nemeseink — kivált ez utolsó évtizedekben — tanúsított nagylelkűségének folytatásával, 's a' munka kész, mellynek tapasztalendő sikerén egy nemzet üritend üdvöpharat a' magasztos keblükért!

Ennyit e' helyt a' robotról, mellőzve rövidség okáért a' még sok hátralevőket, 'sa't. megyek földadatom e' pontbeli másik ágára: a' dézmára, taglalandó: milly mértékben ártalmas ez hazai földmivelésünkre, 's általában mezei gazdaságunk kifejlésére?

b) Dézma.

A' dézmát, vagy máskép kilenczedet, miként a' parasztkróli előértekezésemben érintém, törvényeink először Nagy Lajos alatt állapították meg. Az akkori jó urak fegyver és harcok emberei lévén, nem gondolhaták el, mi zsidbasztólag hatnak abbeli rendelményökkel ön 's utódaik gyarapodására földmivelési tekintetből, mellyet az akkori kor szelleme szerint szolgacsoportjaik kezelésére bízva, magok megelégedének, ha a' bérczek kiálló ormaira köveket halmozhatának fel, mit azután várnak nevezének, 's innét — a' sasfészkekből nézék a' gyér keresztek, 's küldék hivatalnokaikat azok megdézmlására.

Hogy a' dézma csakugyan nyüge a' szerencsés, a' hasznos földmivelésnek, azt maga a' név, 's az ehhez ragadt eszme mutatja; mert mihelyt valaki vélt sajátjából, vagy ennek terméséből egy másnak, ki a' nehéz munkába — úgy szólván — még közvetve sem folyt be, annak tetszése utáni választása szerint fáradsága gyümölcsének bizonyos részét, még pedig javát, nemcsak oda engedni, de sőt ezen másnak gyakran mértföldre eső tanyájára saját erejével elvinni köteles; — legott eszméje a' nyomott, jelentés nélküli helyzetnek ébred fel benne, mellynek sérelme miatt elkeseredik, búsul benne az öntudat a' természet elleni igazságon, és bánkódik a' lenézett emberi méltóság. Pedig hol e' harc beáll, ott az akarat megszokott kövesedni, 's a' test — csak mint gép — kénytelenségből külső hatás miatt működik, de kedvből nem, mi pedig kedvből nem történik, ritkán szokott az jól történni, vagy soha!

Nálunk eddig a földmivelés majdnem kizárólag jobbágykezek közt pang, — pang mondom, mert előlépéseit óriásinak épen nem, sőt — ha egyik részén a hazának észrevehetőnek is, a másikon annyival hátralököttebbnek állíthatni. Okát e' veszedelmes gazdasági mirigynek előadám a' robotban, mint hol gyökeredzik; előadom itt a' dézmában, mint a' gyök kinövésében, mellynek ismét több nem kevésbé kártékony ágazatai tűnendnek fel.

Sok jeles szakértők állítását ismétlem, ha mondom: hogy azon nemzet, melly az ipart aránytalanul adóztatja — ön anyagi, 's tán erkölcsi gyarapulását akadályoztatja; 's így midőn a' földbirtokos jobbágyai termését dézmálja, ugyanakkor dézmálja saját gazdagodását, és dézmálja, 's gyéríti közvetve az egész haza mezőgazdasági emelkedését. Mert, tegyük fel, hogy a' paraszt felejtve bizonytalan helyzetét, megbarátkozva tekintet nélküli állásával, mert hiszen apja, nagy apja mint robotos őszült meg, 's mint ilyen halt el, 's meglehetősen kedvvel fog telke barázdálásához, szorgos mivveléséhez; tele reménnyel néz a' sárgulni indúlt kalászkokra, örömmel tekinti az érlelődésnek indúlt szőlőgerezdeket. Végre öröm és remény után elkövetkezik az aratás, el a' szüret, 's a' paraszt dalolva fog kedvenczmunkájához felejtve sorsa bajait, mert hiszen most arat, szüretel, 's e' két szó olly varázs hatásu még a' beteg lélekre is — mert áttett értelemmel is bírnak — 's midőn a' kévékbe szorított dús kalászkokat sorba fekteti, végig tekint az élelem rendein, 's mint tábornok annak homlokára áll, és olvas: egy — kettő 'sa't. — Örömittasan borúl élettársnéja nyakába: „Anyjok! — húsz, harmincz csomónk van.“ — Majd ki-megy szőlőskertébe, édes megelegedéssel ulti hátára a' puttont, vagy fekteti munka kérgesftette vállaira a' csöbör-rudat, 's hordja a' tövéről levagdalt érett fürtöket. Tán-czolva tapodja ki a' fiú a' nedvet, 's az apa néma nyugalommal forrázza ki az újonnan abroncsozott hördöt, 's tölli belé csöbrönként a' leszivárgott mustot, mig végre

kifáradtan tüze mellé ül, gesztenyét vesz elő, és számol; „ennyi csöbröt öntöttem be, 's ez tesz ennyi akót, — fiam! hallod-e? a' farsangon házasodni fogsz, mert harmincz, negyven akó borunk termett, mit eladva, vehetünk bornyas tehenet, 's a' leány férjhez készülhet; — jó az isten, jól dolgoztunk, megjutalmazza bennünket!“ Így kimegy réjtjére, kenderföldére, 's telkének más bevetett apró részecskéire, 's mindenütt örül, lelke emelkedik, 's a' gondolatirány a' jövődre szép tervek szövésében állapodik meg.

És mint örül, és mint emelkedik — elközelg a' földesúr ispánya, vagy más megbizottja, kezében rajzón és papiros, és ő is olvas: „egy, kettő . . . kilencz; ez az uraságé, tiz — ez a' papé, ezeket beviszi kend az urasági csürbe; egy, kettő — — ezt is, meg ezt is“ — és így tovább; — „ezen csomó fölül van, olvasuk a' kévéket“ 's innét is minden kilenczedik megszűnik a' paraszté lenni. Majd bepillant a' borházba, kezében akópálcza, ledugja a' forni kezdett mustba, 's kimondja a' mennyiség számát; ezután következik a' kóstolás, —“ ez legjobb — ezt, és ennyit bevisz kend az uraság pinczéjébe“; hasonló krízis alá esnek a' telek kisebb terményei. Végre elmegy az úr embere, — és a' paraszt? a' paraszt gondolkozik, és mélyből sóhajt, mert már nincs meg a' szám, mellynek egészére családi jólét, dús jövőnd terveztetett; még pedig több is van hátra; hiányzik még a' pap, kántor, iskolatanító, jegyző, harangozó, erdő 's mezőcsőszök, kanász, csordás, gulyás, csikós, katonai kompleták; — 's midőn előbbi csillagos öröm-egéből ide a' fekete földre ekkép lerántatik, midőn illy hallható hangon dörgi fülébe a' sors: hogy ember! — még pedig parasztember! akkor búskomolyan fordúl élettársnéjához, levert kedéllyel nézi őt, 's szól: „Anyjok! készüljünk éhezni“ — 's megfogja fia kezét: „fiam! nem házasodhatsz“ — „'s lányom hajadon maradsz.“

Uraim! ne mondják önök, hogy e' festés költői, ne mondják: hogy elfogult philantrop ömlengések, nem! —

hazánk egyik néposztályának családi 's mezei életéből eleven kép ez, mit az élő tapasztalás annyiszor hitelesít, mennyiszer egy paraszt kunyhó rozszant födele alá, füstös falai közé pillantunk. Már pedig e' nép kezében volt, van és marad — az elmondott jogélvezetek mellett — földmivelésünk, ennek közvetlen kezelése alatt teng mezei gazdaságunk; 's azért ne csudáljuk: hogy a' gazdagodás derűjét olly soká nem ünnepelhetjük. Illy rendszer, illy törvény mellett — melly a' földiparra így ónsúlyként nehezedik — melly a' természet kedvét, erejét, életét így nadályként szítja — addig uraim! gazdagok csak képzeletben lehetünk, de valóságban nem; mert nem levén, vagy gyéren, tökéletlen külidomban levén nyers természetények, nem működhetik, annál kevésbbé haladhat a' nemesítő — a' müipar is, és ezzel pang a' kereskedés is — mint a' nemzeti gyarapulásnak most már egyedüli forrásai.

Innét a' következő corollarium ered: Kiki azon arányban adózzék valamiért, mivel bir, mellyben ezen valaminek hasznait húzza, jótékonyságával él. Ha áll ezen szent igazság, a' minthogy állnia kellene, akkor a' kilenczed és dézmának nemzet és mezőgazdasági tekintetből legkárosabb következéseit tagadnunk nem lehet, minthogy ezen adózási rovatokban a' mondott arány nemcsak alkalmazva nincs, de sőt több hiányai érezhetők. Vegyük fel például hazánknak külön vidékeit, — ollyakat: mellyekben a' föld termő ereje elevenebb, 's így műveltetése kevesebb erőt és időt kíván, — és ollyakat, mellyekben az gyengébb, 's ez által fárasztóbb munkát, több időt igényel, 's ezt tevőknek legott szembe tűnik a' nagy aránytalanság: így a' szepesi, vagy sárosi, vagy árvai földműves, ki sovány földét háromszor, négyszer fölshántani, — gyakran trágyázni kénytelen, ha átmérőleg egy hold földön 6 mérő gabonát akar aratni, szinte oda adja évi termésének kilenczed részét, mint azon békés- vagy csanádmegyei jobbágy, ki egy fölshántás után, trágyázás nélkül, ugyanakkora földön 12—15

mérő buzát arat. Le van-e itt a' költség az egész hasznóból húzva? hogy kitudva a' tiszta hasznót, reá aránylag vettethetnék a' nevezett adózás. Valóban nincs! 's mi sokszor megtörténik: hogy a' sovány földdel küzdő kárpáti parasztnak minden tiszta hasznát már maga a' kilenczed kimeríti; holott a' termékenyebb alföldi telkek jobbágyai a' tiszta haszonnak $\frac{1}{4}$ -ét sem adják oda. És itt található főokára annak, hogy silányabb vidékeinken számtalan elhagyott jobbágytelkek vannak, mellyeket dézma és robottartozás mellett ingyen sem vállal el senki.

Nemzetgazdasági szempontból véve a' dézmát, kellő figyelemből ki nem maradhat az sem, hogy a' kilenczed a' kamatoló tőkét, vagy is a' földnek évi termékenységét csonkítja, mert — jobb rendszer és kezelési mód hiányában — elismerve van: mikép a' termékenységnek egyik fő éltető anyaga a' trágya, melly nélkül húzamosan jövedelmező gazdaságot folytatni nem lehet, mint-hogy — tapasztalás szerint — a' természettől legbujább földek is folytonos műveltetésük által televényöktől megfosztatnak, melly hiány csupán trágyázás által pótolható. Már pedig azon rész szalma, melly dézma fejében a' paraszt telkéről elvitetik, oda trágya alakban többé vissza nem kerül, a' honnét a' telek termékenysége annyi részben, mennyiben a' dézma adatott, csonkulást szenved, — melly eset ha soká folytatattik, általa a' desertae sessiók száma szaporodik csak. A' hazai mezőgazdaságnak érdekében fekszik tehát az, hogy a' kilenczed és dézma, mint a' földipar szerencsés kifejlésének egyenes akadályai — megszüntetvén, pénzbeli kielégítésekkel cseréltesse föl. *)

*) Lásd Erdélyi Jánosnak „Nemzeti Iparunk“ című könyvét.

MÁSODIK SZAKASZ.

II. Mennyi kár és hátramaradás háramlik a' jobbágyra a) robot — b) a' dézma által?

a) Robot.

Nemzeti gazdagságot adja vagy a' sok természet, vagy a' sok pénz, vagy a' sok munka — együtt, vagy egyenként; de nemzeti boldogságot egyedül csak lelkiismeretes földmivelés biztosíthat hosszas időkre. Valódi honszeretet: a' jól művelt föld, miként igazságos polgári alkotmány: valódi törvényes szabadság; ez szabad élelmi mezőt nyújt minden lakosnak, amaz e' mezőn gazdagodásukra sikerrel arat. Hogy ezen aratás megfeleljen a' természet becsületes igényeinek, meg a' reménynek, melyet csirázó vetésébe helyezett, szükséges: hogy természetére szánt erejét okosan használta légyen, ennek pedig elérésére megkívántatik a' tulajdon 's tökéletesen elhatározott módoni birhatása a' földnek, mely néki mivelésül átadatott, úgy az időnek szabad használása; különben — ha a' földműves ezek hiányával küzd, ha — midőn számol, 's becsületes nyereségéből nyugalmasb jövőének alapját akarná letenni, e' szent óhajtásától kevésbé mérsékelt terheinek lerovása üti el — nincs emberi és nincs földi erő, mely megvédje enyészetétől az ipart, munkásságot, míveltséget! és így áll be a' szeretetlenség,

így a' hazafiatlanság, melly szó kiírásakor agyvelőm rázkódik meg; mert ha igazságosak akarunk lenni önmagunk iránt, ha nemzeti gyarapodásunk, mezei gazdaságunk sok lényeges kérdéseiben majdnem tespedésünket elismerjük, ha elhisszük azt, hogy igen igen szegények vagyunk — mint nemzet; el kell ismernünk, el kell hinnünk azt is: hogy mindezen érzékenyen sujtó bajoknak vezérok a' hazafiatlanságban rejlik.

A' föld használásának vannak sok és különféle akadályai; de mind ezek értelmezve lesznek, ha azokat röviden természetieknek, és emberieknek mondjuk. A' természetiek legyőzhetők szorgalom, türelem, és ipar által; — bölcs tapasztalók szerint legtöbbször kerül az úrnak földje míveltetése körül a' rabszolgai, ennél olcsóbb a' jobbágyi, ennél a' béresi, ennél ismét a' napszámosi, 's végre ennél a' részesi munka. Az emberi akadályok egyedül emberszeretettel, 's e' forrásból merített törvényekkel háríthatók el; és csak ott reménylhet a' nemzet gyarapodást, ott tesz a' mezei gazdaság gyümölcsöző előlépéseket, hol ezen akadályok naponként kisebb mennyiségben, gyengébb, legyőzhetőbb erőben jelentkeznek.

Ha igaz az: hogy a' földiparra legsikeresebben az időnek, és erőnek okos használása, szabad alkalmazása hat, igaz marad az is, hogy a' földműves, ki az elmondottak jogait egész mértékben nem élvezi, — mert a' robot, és dézma törvényesítése mind az időnek illő használását, mind az erőnek czélszerű alkalmazását az akarathú földművelés köréből teendőik sorából nem kis mértékben szorítja ki — leginkább érzi az anyagi hiányokat, a' szükségget, mellyek életére érzékeny teherrel nehezdednek, vagy on 's tehetségbeli gyarapulásától eltartóztatják; maga 's családja kimivelhetésétől elintik; adója lerovására a' statust szegényítőleg tehetlenítik; lelke együgyűségére a' szeretetlenség, hazafiatlanság bűnös érzetét erőltetik; és minden jó, nemes iránt elrészvétlenítik, mert olly okok miatt kénytelen szenvedni, olly tények miatt kell hogy nyögje szegénységét, mellyeket legyőznie nem sza-

bad, elhárftnia tilos. Nincs erkölcsi állása, nincs polgári szabadsága, nincs szegény birtokán tulajdonjoga!

De hogy ez elsoroltak ne csak mint állítások maradjanak jelen iratesomóban, hanem valóságuk felől is hitelesen győződjek meg az élet, és ennek emberei, lássuk egyenkint: mennyire igazolja az elméleti állítást a' gyakorlati eredmény?

Mondám: hogy az erőnek és időnek okosan nem használhatása miatt, mellynek oka kiváltkép a' robotban gyökerezdik, miként főnebb kimutatva van, leginkább érzi a' paraszt az anyagi hiányokat, a' szükségget, mellyek életére érzékeny teherrel nehezdednek. Hogy ezen állítást a' föld népének eddigi állapotja igazolja, mindenki, ki ezen osztály kül 's beléletét tapasztalatainak egyik ágaúl tűzte ki, vagy ki rendelkezésénél fogva hozzájuk közelebb áll, igennel erősíti; mert nem említve azt, hogy az ötvenkét hetes év mind-egyikének két, vagy ha kivántatik négy napját is ura földének munkálásában saját kenyerén minden legkisebb munkadíj nélkül tölteni köteles; nem említve: hogy az uraság, és jobbágyság munkálatainak összeütközése miatt az utóbbi vajmi gyakran kénytelen egyik, vagy másik elkezdett mezét, vagy kerti munkájának félbeszakasztásával menni el úr dolgára, nem említve azt sem: hogy a' robotból eredett gyakori károsodásán kívül azon körülmény miatt, mivel nem tudja, mikor fog robotra rendeltetni, tulajdon gazdaságbeli munkálatainak elintézésére nézve mindig bizonytalanságban csüggedez, ezen fölül, ha e' robot távolabb eső majorsági földekre marhával fordítandó, hogy mennyire terhes a' parasztra? mennyire nehezítetik élmódja? 's mi sujtólag hat reá igavonó marhájának romlása! mellynek leginkább a' korán eső tavaszi, és néha késő őszi szántáskor az által tétetik ki, hogy az minden hajlék nélkül, mivel az uraság például 200 négy ökrü ekével járó 800 ökörnek istálót adni nem képes, a' hideg esőket, 's az időnek egyéb metező viszontagságait éjen át szabad ég alatt kénytelen rossz

tartás mellett kiállani, *) nem említve végre, hogy az említett munka idejében a' közlegelő, vagy bármiféle legelő nem bir azon táperővel, hogy a' rajta rágódó igavonó marha erősebb munkát, minő a' szántás, önromlása nélkül végezhetne, kell tehát a' jobbágnak szénával is el látni szekerét, melly szénát pedig ő télre gyűjtött, 's most mégis robotra használja föl a' néki sehonnét meg nem térítendő; illy eseményeknek tulajdonítandó aztán az, hogy a' paraszt, közelegvén az emésztő tél, marháin jól olcsón túladni kénytelen, minthogy t. i. ősszel közönségesen olcsóbb a' marha, 's tavasszal kettős áron szerzi vissza, hogy földesura, 's saját munkáit végezhesse; nem említve mondom mind ezeket, egyedül csak azt hozom föl a' főnebbi elismert állítás igazolására: hogy habár hazánk parasztjai több tekintetben kedvezőbb állással dicsekszenek is, mint az örökös austriai tartományok közül némelyekben a' földnépet látjuk tengni: mindazáltal az ezen tartományok parasztjainak jogai szigorúbb, és czélszerűbb ellenőrséggel vannak biztosítva; így a' magyar parasztnak saját földesura elleni keresetében az úriszék bíraskodik, hol jóllehet a' megyei ügyész jelen tartozik lenni, mindazonáltal a' bíróságot tevő táblabírák a' földesúr és nem az illető helység jobbágyainak meghívottjai, kik nála szállásolnak, nála ebédelnek, és hajloka alatt itélnek a' följelentett urbéri ügyek fölött; holott az austriai parasztnak a' földesuri viszonyokból származó követeléseai annyira a' földhöz tapadvák, hogy az illy követeléseket, például adósságokat, ha három éveseknél nem régiebbek, az új földesur is tartozik kifizetni; sőt Alsó és Felső-Austriában, Steyer, Illyr, Slézia, és Gács tartományokban illynemű követelések nagyobb biztosítása végett a' jószág értékének első nyolczada hypothecául jelettetett ki; mi több az utóbbi tartomány országos Rendei az örökváltságra is hajlandóknak jelenték magokat az 1844-ki tartományi gyűlésen, 's ezen emberbaráti szándékuk kivitelétől csak az idő rövidsége ejté el őket.

*) Lásd Erdélyi János „Nemzeti Iparunk“ czimű könyvét.

Az itt említettek közül önként következik a' második állítás igazsága, t. i. hogy a' parasztot jelen urbanis helyzete, vagyona 's tehetsége gyarapításától eltartóztatja. Mert vegyük föl a' napokat, mellyeket törvény állapított meg, mint urasági munkában töltendőket, minden hétre két gyalog napszámot: egyet 25 v. krajczárjával, mert ennyit alföldön gyermekeknek is fizetnek szénatakarásért, lesz a' 104 robot napszámának összes értéke 43 fr. 20 kr. Ehhez adva a' hosszú fűvar eltörlése helyett fölállított két napi szekeres munkát, úgy az uraság számára egy öl favitelt egy egy forintjával, hasonlóképp füstpénz fejében fizetni rendelt 2 fr. 30 krt., megy az egész összeg 48 ft. 50 kr.

E' mennyiség 30 vagy 40 hold nagyságu jobbágytelek irányában nem igen soknak látszik, mert könnyen számoltunk, de ha hozzá értjük, hogy e' pénz a' parasztra nézve tiszta, legtisztább veszteség, hogy ez részére más oldalról nemcsak pótolva nincs, de sőt idejét itt töltvén, az alatt sajátját is elhagyni kénytelenítetik, 's ez által, kivált ha később az idő kevésbé kedvezend gazdasági munkálatinak, reá sajátja körül a' károsodás igen is világos; ha végre a' kilenczedet 's tizedet sem felejtjük ki számolásunkból, akkor már sokalni is fogjuk ama kített néhány forintot, mellyeket ha kedve, akarata szerinte javításába fordíthatandott, mind ő bátrabb homlokkal nézhetne az idők viszontagságai felé, mind a' földesúr jobb kedvvel olvashatná a' váltság összegét.

Nem szóllok itt, mert nem földadatom, a' jobbágy egyéb igen sok pénzbeli terheiről, mellyekhez ha a' robot deperditát is adjuk, nemcsak sokalni, de igazságtalannak lenni is hisszük; így, hogy többekről hallgassak, Fejérmegyének 1766-ban házi adója tett: 7000 ftot, már 1773-ban, t. i. az urbér behozatalával 19,873 forintot; Hevesnek szinte házi pénztára 1766-ban 8359 fr. 45kr., 's már 1773-ban az urbér behozatalával 25,086 for. 21 kr., 's Magyarország valamennyi megyéiben 1766-ban a' házi pénztár mennyisége volt: 716,303 for. 17 kr.,

1773-ban pedig 939,292 for. 40 kr.; melly különbség magában véve a' dolgot, még nem lenne ok keserű következtetésekre, mert minél közelebb jár egy nemzet tökéletesedéséhez, állása annál több költséget igényel, ha a' fizetés ne pusztán csak a' népre tolatott volna.

Ha a' robotnak előbb kitett igen csekély értékét szinte illy egész összegben akarjuk látni, vegyük föl egész Magyarország jobbágytelkeit, mellyeket az 182⁸/₁₀-diki országos összeírás, egy tekintélyes országgyűlési követnek közülésben tett nyilatkozata szerint 250,000-nek lenni állított; tudván ezen egész számot, egy állományra 48 fr. 50 kr., mint egyedüli robotdíjt véve föl, kitetszik, hogy parasztjainknak évi robot deperditája 12,208,333 fr. 20 kr. Ezen fölül találhatik jobbágyfalvainkban 783,364 házas, és házatlan zsellér, az elsőb-
bek 18, az utóbbiak 12 napi robot munka szolgálata mellett érdemelnének 6 fr. 10 krt. és 5 frtot, mellyből, mivel nem tudhatni különösen mennyi a' házas, és mennyi a' házatlan zsellér, közép napszám díja: 5 fr. 35 kr. Sokasítva e' tétellel a' fenn kitett zsellérszámot, lesz az általános összeg — 4,372,115 fr. 40 kr. Ezen tétel annál nagyobb hitelességet érdemel, mivel belőle a' száz-
ezrekre menő házas zsellérek által fizettetni rendelt pengő forintok, valamint az ölfá-vágási napszám, egészen kihagyatvák. Már most ezen egészet a' fennebbivel összesítve, kijó: hogy parasztjaink egy évi robot deperditája tesz: 16,580,449 frt. váltó pénzben.

Ha már e' pénz, melly eddigi czélszerűtlen kezelése mellett majdnem felére elvész, ugyanazon állományokba fektettetnék be javításképen, 's a' főlöszleg használtatnék másfelé kedv és akarat szerint; ha e' pénznek alapja: a' munka, melly — ismét egész számmal élve — a' fenn kiírt jobbágyállományokért, évenként minden néven nevezhető robotot 106 napra, 's a' zsellérékét közép számmal 15 napra értve, összesen 43,080,449 napot tesz, jobbágyföldek lelkiismeretes művelésére, fák ültetésére, kertek, szőlők nemesítésére, 's más czélszerű

munkálatokra, például a' jobbágykunyhók becsületes ház-
zá átalakítására, ugyanazoknak szabad akaratuk szerint
fordítatnék, bizonyosak lehetünk, hogy parasztjainkat
nem látnánk ott a' szegénység, és butaság rongyos vis-
kójában fetrengeni, hol ma fájdalommal szemléljük őket,
hanem örökre megváltott szabad, és gazdag polgárai len-
nének a' szerencsés hazának!

De e' fölött más, a' státusra érzékenyebb, 's ma-
gára a' parasztra maradandóbb veszteség, sőt örökös kár
háromlik a' robot, 's ehhez tartozók miatt onnét, hogy
maga 's földesura jószágainak folytonos mivéléssel el le-
vén borítva, saját 's gyermekeinek polgári kiképezte-
tésére nem marad ideje, 's ha télen át, midőn a' nyug-
vó természet a' munkás erejének is pihenést enged, el
is küldi fiát az iskolák falai közé szerezeni — nemzetét,
hazáját, és saját erkölcsi 's polgári állását érdeklő tudomá-
nyokat, vagy legalább módot, 's ez által reményt azok-
nak idővel megszerzésére; már tavasszal, fölébred-
vén a' természet téli szunyadozásából, a' föld is mivélé-
sére szállítja a' munkást, legott leteteti vele a' könyvet,
's mezőre küldi telkét rontani, míg maga robotban szánt.
Sőt maga e' robot nem ritkán mételye a' jobbágy erköl-
ciségének, mert kivált népesebb urodalmakban az ilyen
télen át, vagy akkor sem iskoláztatott suhanczok nagyobb
számmal gyűlvén ott össze, a' legczifrább káromkodások-
kal, erkölcstelen beszédekkel, külsönös eltántorításban
töltik a' napot. Hány ártatlan veszté már el lelke szent-
ségét illy gyülekezetekben! Láttam a' nagykanizsai,
és csáktornyai urodalmakban télen trágyahordásra pa-
rasztjainkat nagyobb számmal robotolni, hova majdnem fe-
jenként mindegyik pintes korsóban hozott pálinkát magával,
az idősbek kulacsokban; 's napszámban nem dolgoztak,
hanem ittak, 's hogy a' botos hajdut nógató parancsolási-
tól elnémitsák, volt gondjuk ennek is száját az edény ré-
szegítő tartalmával betapasztani, 's eszét eláztatni, mert
hiszen ő is ember! 's innét van azután, hogy növésök el-
vész, hogy törpék maradnak úgy testre, mint lélekre; és

a' nyomort, mellybe illy útoni erkölcsi romlásuk taszítá, szinte homlokukon viselik, habár a' ruházat foltos rongyai nem hirdetnék is.

E' bajon, melly statusra, parasztra egyiránt baj, csak alapos erkölcsi oktatás, szabad lábon, segíthet; úgyde ettől is, engedjenek meg uraim! őszinteségemnek, mert tisztelet, becsület, de igazság is! ettől is eltartóztatja őket a' robot. Szinte látom a' meglepetést önök homlokránczain: „hiszen vasárnap csaknem kergetik a' parasztot robotra?” Épen nem, mert a' hetedik napot már isten a' teremtéskor nyugalom napjának rendelte vala, ez tehát megadatik a' parasztnak is; de értsük egymást, sok helyt, több helyt a' rovásolás épen vasárnapra esik, mert e' miatt a' földesúr sem akar munkanapot pazarolni, a' paraszttal sem akar pazaroltatni, azért vasárnap, mint nyúgodalom napján, teljesíteti; 's ekkor is nem délután, mert ekkor tiszturaim a' hosszú hétnek fáradalmaait szintén rövid mulatsággal szeretik fűszerezni, 's a' paraszt is örömejobb verekedik a' korcsmában, hanem délelőtt, mert ekkor úgy sincs más, mint csak predikáczió vagy papolás és isteni szolgálat!

Én a' robotot már csak e' tekintetből is, mellözve minden anyagi károkat, mellyek belőle származnak, nem nézve a' hasznot, gazdagságot, melly megváltása után igérkezik, eltörlendőnek itélem; mert valamint egyesek, ha erkölcstelenek, vallástalanok, soha gazdagokká nem lesznek, hacsak illyenekké már a' véletlen születés nem tevő őket; erősekké pedig épen nem, sőt naponkénti szellemi sülyedésök maga után rántja az anyagit is: úgy nemzetek is, ha külön ágai míveletlenül, erkölcsi kiképzés nélkül hagyatnak, soha tartós erőre, valódi gazdagságra ne számoljanak. Róma addig volt a' földnek, és népeknek istennője, míg polgárai erkölcsöse, szilárdak voltak, és megszűnt az lenni, mihelyt népe erkölcstelen puhaságra fajult. Hazánkban a' földművelő néposztály közt fekszik a' néperő, itt lelhetünk hét, nyolcz milliót; e' millióknak elfelejtett jelene, bizonytalan jövője a' mélységből kiált

föl hozzátok uraim! Uraim segítetek elkorbácsolt inségén, hogy magatokon is segítve legyen!!

Midőn mind szellemi, mind anyagi tekintetben illy elhagyott, illy alásülyedt helyzetben látjuk azon erőt, mellyre földünk mivélését, gazdagságunk gyarapítását biztuk; mellynek kezébe adók a' félig telt erszényt, hogy egészen kitömve szolgáltatassa azt vissza, ne csudáljuk: hogy szép ohajtásinkban semmire sem megyünk; hogy mezőgazdasági tekintetből ott állunk ma, hol évtizedek előtt voltunk. Mert nem kell valakinek azon gondolattal megbarátkoznia, hogy a' paraszt együgyü, sőt némellykor ostoba is, azért nem képes helyzetét más előtte állók helyzetével hasonlatba tenni, 's innét elégedetlenséget következtetni; sőt inkább tette is, és teszi ezt a' paraszt bárki eredjen vele szóba e' mezőn; mert habár apját, nagyapját látta is szintén robotolni, habár tudja: hogy minden ő előtte élt, és vele együtt élő parasztok nem különben kiadák, és kiadják a' kilenczedet, és tizedet; és habár a' szokás törvénye alá rendelt körülményihez hozzá erőlteté is, azért talál ő mégis, mi a' dolog iránti buzgalmát lecsapolja, szilárd, kitűrő munkájától elkedvetleníti; mit eléggé bizonyitnak ama sok apró árendások Csongrádban, Hevesben, Zalában, kik egykor telkes jobbágyok, később elhagyva telkeiket, apróbb majorsági földeket haszonbérlelének, mert így sokkal könnyebben fedezhetik szükségüket, kevesebb megerőltetésbe kerül élelemkeresetök.

A' földmivelőnek tőkéje a' föld, mellynek évi termése a' kamat, mellyet élelmére, gyarapodására fordít. E' terméskamat annál dúsabb, annál több nyereség, minél kevesebb erővel juthatni hozzá. E' tan szerint tehát a' földtulajdonosoknak ugyanazon nagyságu földbirtokukból több tiszta nyereségök van, mint a' haszonbérleknek, 's ezeknek ismét több, mint a' jobbágyoknak; mert a' tulajdonos sok helyt ingyért munkáltatja földét, e' mellett dézmától ment, a' haszonbérló saját belátása szerint ügyekszik robot és dézmamentes holdjait jövedelmezőbbekké

tenni; míg a' jobbágy mindkettőből csak a' maradékot fordíthatja telkére, e' mellett terhei is mérték fölöttiek. A' jobbágynek tehát terméke legtöbbe kerül, és még is piacza ugyanaz, termésének ára ugyanaz, mi amazoké, sőt sokszor alantiabb, mert ez szegény körülményeinél fogva szüntelen szükséggel küzdve, mindjárt aratás után gabonája egy részével megjelenik a' vevőknél, a' mikor több lévén a' gabona kisebb annak ára is, míg amazok biztosabb helyzetőknél fogva várhatnak addig, míg a' fogyasztás magasabb árt szab magtáraik tartalmára, 's ekkor bővebb nyereséggel térhetnek vissza, 's vidorabb kedvvel, újabb erővel foghatnak tőkájök kamatoltatásához, holott a' paraszt, ha fölszámolja a' bevetett magot, 's ennek általános fizetését, lehuzza ebből a' munkát, az erőt, mit rá fordított, leszámítja a' kiadott, vagy hiadandó tartozásokat, tiszta nyeresége alig leend annyi, hogy feleségének egy pár piros csizmát vegyen rajta. Illyen körülményei közt, hogy kedvét telkének további hü munkálásától elveszti, magától következik, 's azt csak kénytelenségből míveli, honnét a' mezőgazdaságra, 's önmagára is gyógyíthatlan sebek támadnak.

A' robotolási rendszernek tulajdonítható nagy részben az is, hogy a' paraszt országos tartozásainak lerozásában majdnem mindenütt restantialis állásban vagyon, így a' leggazdagabb, 's legtöbb adófundussal bíró Bács-megyében is 1840-ik év végével 175,335 ft. 10^{29/32} kr. hadi adó vala fizetetlen, mihez hasonló aligha történnék, ha fölszabadított állásban a' főlebb kitett napszámokat akár saját földe gyarapításán, akár pénzes munkában tölthetné, 's ha az alább elsorolandó dézvamennyiséggel maga élhetne.

Van még mostani urbéri törvényinkben, mellyekben a' robot főtétele, egy a' törvényhozók által elmellőzött hibás tényező, melly kedvezőleg ugyan egy parasztra sem hat, de terhelési tekintetben némi osztályozást tesz köztök. Az említett törvények t. i. a' jobbágyföld értékét nem veszik az attól szolgálendő úri tartozások alapjául, mert

annyi napot köteles robotolni a' torontáli, vagy bácsi paraszt, mint az árvai, vagy szepesi, holott ezen megyékben ritkán természet a' jobbágy annyit, hogy abból, egyéb járulékokat nem említve, hazai 's uri tartozásait letisztáshassa. Ehhez járul ama sajnálatos körülmény, hogy telkének, 's kivált közös legelőjének olly részével is, melyet egyébiránt természeti fekvésénél fogva természet-re nem fordíthat, vagy fordítnia nem szabad, egyéb házi szükségeinek fődözésére sem használhatja; 's ha némelylyike házának jó karbani tartására, 's tüztöli veszedelem elhárítására bolthajtást, kéményt építeni, vagy egész házát is téglából kiállítani akarná, e' célra meg van töle tagadva a' szabadság haszonvehetlen földét ide hasznosítani; így a' somogyi jobbágyok helytartói rendelet által tiltatának el tégláégetéstől. Illy tények szeretetet, vonzalmat a' haza, a' nemzet érdekei iránt nem fognak a' nyolcz milliónak lelkében föleleveníteni, mert a' paraszt az utolsó analysisben oda jut, hogy a' hazának csak igen kevés kedvezésiben, és jogaiban sem részesítetik, míg ellenben vállain elég teher pihen.

b) Dézma.

Ha áll a' következő értelmezés: A' mezei gazdaság azon tan, melly szerint a' természet annak munkálkodásai által természet erejének minél fennebb fokára minél kevesebb költséggel vezetetik, 's mintegy kényszerítetik, akkor a' dézma még csak fogalomban sem állhat meg; mert kérdésen föllli igazság az, hogy közérdek mindig önérdek által emelkedik, kevés eset van, mellyben az emezt kamatnélküli, vagy tőke veszteségi áldozatokra erőltetné. Ki becsületes uton saját érdekén működik, az működik a' közérdeken is; ki saját birtokát nagyobb természet tehetségre készítgeti, hogy nyeresége több legyen, az közvetve a' hazai természet tehetségeit bőviti, mert közönség csak ott erős, ott gazdag: hol

egyesei gazdagok és erősek. Ám csavarjuk a' kérdést a' hogy akarjuk, az tagadhatlan marad mindig, hogy jólétet, biztos jövedelmet csak szorgalom és szabad gazdálkodás szülhet.

Kérdem most: van-e a' d é z m a gyakorlatában, de van-e egyszerű eszméjében, mellyet pusztán csak elméleti okoskodásokra alapítsunk — következetes gazdálkodási lehetőség? van-e méltányos inger a' szorgalomra? A' természetlő természet, hogy legyen élelme, legyen anyagi haszna, mellyel ismét szellemit gyűjtsön; de természetését a' kilencz ed érzékenyen d é z m á l j a, mellyről pedig rég meg nagyon már mutatva, hogy az úgynevezett bruttó-termesztésnek kilenczede a' termékenyebb földeken is a' tiszta jövedelemnek harmadrészével fölér, a' soványabb földeken pedig néha nemcsak az egész tiszta jövedelmet, hanem az investitióknak, azaz a' mag- és munkabérnek is egy részét elnyeli; avvagy adatik ez által inger iparkodásra, szabad gazdálkodás általi anyagi gyarapulásra? — Sőt ellenkezőleg a' d é z m a puha párnát nyújt az elkeseredett néptunyaságnak, 's innét eredő köznyomornak, melly nyomor aztán valódi temetője a' földművelésnek; innét van, hogy az is, mi természetlik, silány, és a' közszükségeknak tökéletes fedezésére soha, vagy csak ritkán elég.

De lássuk magát a' földművelést egyeseknél, hogy igazságosan következtethessünk az egészre. Mágocsi urodalom 1839ben — az I. tábla szerint — beszédi az év d é z m a j á r a n d ó s á g á t 1418 kereszt- és 19 kévében; ezen összeget, mikint a' táblázat mutatja, részenkint nyomtatás alá bocsátja. Különösen $\frac{5}{2}$ jegy alatti bizonyítvány szerint majorsági földön termesztett 107 kereszt és 10 kéve zabot; $\frac{1}{2}$ bizonyítvány szerint pedig ugyanazon nyomtatók általi kinyomtatásra nyárutó 30-án 232 kereszt 6 kéve zabot; jövedelmezési eredmény az lett, hogy a' majorságiak $218\frac{2}{4}$, a' d é z m a f é l é k pedig $408\frac{3}{4}$ p. mérőt adtak; vagyis lehuzva a' lehuzandókat, a' d é z m a b e l i e k minden kereszt után 19 itczével kevesebbet jö-

I. Tabla. **Ulas. bet. S.** **Táblázata**
a' mágoosi urodalom kinyomtatott gabona-mennyiségének 1839-ik évben.

Bizonyító író-mány jegye	Neve a' helynek, és nyomtatás alá adott gabonafajának.	Nyomtatás alá adatott			Beméretett				
		B u z a		R o z s	Z a b	B u z a		R o z s	Z a b
		Tiszta	Készteres			Tiszta	Készteres		
1/1	Augustus 14-én Próba	20 kérés keresztel			poszonyi mértő				
2/2	Aug. 17. Mágooson dézma	3	3	3	41/8	41/8	95/8	45/8	
8/2	Aug. 19. "	143 ¹³ / ₂₀	"	"	168 ² / ₄	"	"	"	
4/2	Aug. 24. "	"	"	106	"	"	117	"	
5/2	Mágooson majors. gabona	"	"	70	"	"	97 ² / ₄	"	
6/2	Aug. 30. Mágooson dézma	"	"	"	"	"	"	218 ² / ₄	
7/2	Aug. 31. "	"	"	"	"	"	"	408 ⁰ / ₄	
7/2	Sept. 2. "	"	"	135	"	"	181 ³ / ₇	"	
9/2	Sept. 7. "	"	"	"	"	"	221 ² / ₈	"	
10/2	Sept. 11. "	"	"	65	"	"	"	"	
11/2	Sept. 13. "	"	"	120	"	"	891/4	"	
12/2	Sept. 28. "	"	"	"	"	"	"	"	
1 ¹ / ₂	Oct. 4. "	"	"	160	104 ⁶ / ₁₁	"	126 ² / ₄	"	
	Összeg =	118 ¹³ / ₂₀	581 ¹⁴ / ₁₁	488 ⁰ / ₁₁	342 ¹⁶ / ₁₁	172 ⁷ / ₈	783 ³ / ₄	615 ⁷ / ₈	631 ⁵ / ₈

vedelmeztek. Már pedig dézmagabonája, válogatott gabonája a' parasztnak, 's ha mégis illy gyér-fizető, mikép jövedelmezend az, mit telkére szállított?

Valljon mi itt a' különbség oka? a' földek ugyanazon természeti tulajdonságuak, ugyanazon közel egymásmelletti nyomásban fekszenek; avvagy nem veszik önök észre itt a' dézma büvös ellenhatását? Az uraság míveli földét lelkiismeretesen, még pedig nem robottal, mert ennek tetemes részét 10 ezüst krajczárral megváltatja, mikint alább kitűnik, hanem saját erejével; mert elvitathatlan birtoka, megadja földének a' zsírt, nem tagadja meg tőle a' szükséges munkát, tudva azt, hogy minél többet és jobbat termeszt, annál többet és jobbat aratand; a' mi a' parasztnál nem így van; neki kevés ok ajánlkozik a' mesterséges, a' költséges erőhasználásra szántóföldén, mert irányában az eredmény megfordítva áll, neki osztozni kell, még pedig minél nagyobb termésre erőlteté földét, annál nagyobb mennyiségben történik az osztály is, kevés kivétellel, természetnyen minden nemeiben. És innét van, hogy jobbágytelkeinken évről évre általános mezőgazdasági tekintetből nemhogy haladást, öregbülést tapasztalnánk, melly az országos gazdagodásra előre taszítólag hatna, de inkább évről évre termését kevesbedni látjuk; 's ez oka egyszersmind a' gyakori élelemszükségnek, éhhalálnak, melly az 18^{10/17}-iki évben olly csapást ejtett mezei gazdaságunkon, elvonván művelésétől az a' nélkül is kevés erőt, hogy csak magában Aradmegyében 18,062, Krassóban 10,485, Szathmár, Bereg, Biharmegyékben, tehát a' legtermékenyebbekben közel 26,000 polgárt ejte áldozatul; vagy egész számban 54,547 embert. *)

Hogy e' mennyiségnek legalább is $\frac{2}{3}$ da jobbágy volt, megmutatásától fölment a' robot és dézma, mert ha föl vesszük, hogy Szerémben az 1828-iki összeíráskor találtatott adó alá eső föld 128,823 hold 2000 □ ölé-

*) Vaterland. Blaetter 1820. Nro. 6.

vel, mellynek évi közép termése **2,474,445** pozs. mérő; vagy a' két ezer ölesek **1200** □ ölesekre leszámítva, találtatott **214,705** hold, mellyet arányosításba téve az évi középterméssel, egy holdra jó **11** pozs. mérő. Hietzinger után a' katonai végvidéken egy **1,600** □ öles holdon általában **10 $\frac{1}{3}$** pozs. mérőt aratnak *), vagy az említett holdakat **1,200** □ ölesekre leszámítva, mintegy **8 $\frac{1}{2}$** pozs. mérőt; birván ekkép a' termékenyebb Szerémnek, 's a' kevésbé termékeny végvidékek egy holdról középtermési adatát, annál könnyebb egész országunk jobbágyállományainak évi középjövedelmére, 's az innen leszámítandó dézmára következtetnünk, minthogy a' végvidéki ezredeknél hazánk hegyes vidékinek telkeit sem tarthatni terméketlenebbeknek.

Vegyük fel most az **1828**-iki országos összeírás-kor találtatott **6,498,506** hold jobbágyföldeket, vagy mi a' valószínűséghez inkább közelit, Fényes Elek Magyarország statistikájában kitett adóalatti **6,992,962** hold szántóföldet, mellyből azonban kihagyva az $\frac{1}{3}$ -dot, mint évről, évre ugarrá hagyottat, marad évenkiuti termésre **4,661,974 $\frac{2}{3}$** . Ezen mennyiséget öregbítve a' két termésadat középszámával, egész számban **10** pozs. mérővel, a' jobbágytelkek évi középtermése lesz **46,619,740** pozs. m., mellyből urasági kilenczed czim alatt évenkiút adatik **5,179,971 $\frac{2}{3}$** pozs. mérő szemgabona; és ha e' gabonamennyiséget pénzmennyiségre huzzuk le, 's legyen az bár miféle nemű, mérőjét két váltó forintra téve, általános értéke lesz **10,359,942** frt, **24** kr.

Ha végre szám alá vesszük a' bordézmát is, és a' **351,007** hold szőlőből, mellyet helyes jobbágyaink a' királyi városi polgárokkal együtt bírnak, az elsőbbség számára csak **200,000** holdat tartunk fenn, parasztjaink évi tartozásait még inkább súlyosoknak ismerendjük. Vegyük fel például ezen összegtől járandó dézmnának közelítőleges kitudására a' II. tábla alatti rovatokat,

*) Fényes Elek M. O. Statistikája.

T á b l á z a t a					
II. Tábla.		a' mágocsi urodalom által beszedett bordézmanak 1838-ban.			
Neve a' szőlőhegynek	Szőlő nagy- ság kapás száma	összes termés		dézmajárán- dóság ötöd czámban	
		fehér	vörös	fehér	vörös
		a	k	a	k
Jenői hegy	611	38 ² / ₄	481 ³ / ₄	7 ⁴⁵ / ₁₀₀	96 ²³ / ₁₀₀
Harci hegy	590	"	1439 ¹ / ₄	"	287 ⁵⁶ / ₁₀₀
Kisp. herczegvölgy	159 ³ / ₄	"	236 ² / ₄	"	47 ¹⁸ / ₁₀₀
Kisp. varjuvölgy	125 ³ / ₄	"	74 ³ / ₁₀₀	"	14 ⁵⁸ / ₁₀₀
Óreghegy	435 ² / ₄	12	447 ³ / ₁₀₀	2 ²⁵ / ₁₀₀	89 ⁴² / ₁₀₀
Hajdúhegy	147 ² / ₄	"	112 ¹ / ₁₀₀	"	28 ¹⁶ / ₁₀₀
Paphegy	147 ² / ₄	"	141 ¹ / ₁₀₀	"	22
Kutyahegy	50 ² / ₄	"	26 ² / ₁₀₀	"	5 ²⁵ / ₁₀₀
Büdösköz	261 ² / ₄	15 ² / ₁₀₀	529 ² / ₁₀₀	3 ⁹ / ₁₀₀	105 ⁵⁷ / ₁₀₀
Nagyhajmás és hor- váthegy	127 ² / ₄	"	200 ³ / ₁₀₀	"	28 ⁴² / ₁₀₀
Némethegy	127	"	295	"	42 ²⁰ / ₆₄
Összeg	2880 ¹ / ₄	66	4185 ¹ / ₄	13 ¹² / ₁₀₀	751 ³⁷ / ₁₀₀

ezekből az urodalom számítása szerint kitűnik, hogy 2880¹/₄ kapás jobbágyszőlő 1838-ban termett összesen 4050³/₄ akót, mellyből 5-öd czím alatti dézmajárándóság tesz 758 akót, 11 itczét. Ezen adatból annál biztosabban lehet az egészre következtetni, mert benne — mikint láthatni — különféle fajú és termő erejű szőlő földek jegyezvék ki. A' 2880¹/₄ kapát (1 kapa = 200 öl) 1200 □ öles holdakra áttéve, lesz 480 hold, 50 □ öl. Egy holdra az évi középtermésből jó közép számmal mintegy 10 akó, 's így a' legkisebb mennyiség, mit hazánkban egy hold terem; ezzel sokasítva a' jobbágyszőlőket, ezeknek évi termése jó ki 2,000,000 akóban, mellyből, mivel a' bordézma majd ötöd, majd heted, majd kilenced, majd ismét tized czím alatt szedetik, nehogy inkább többet, mint kevesebbet mondjunk, a' kilencedet tüzzük adózási szabályul, dézmafejében lehajul évenként 222,222 akó (sokkal kevesebb, mint

egyes megyék, vagy urodalmak dézszakönyvei mutatják), — egy akót egyre másra 1 ezüst forintra téve, lesz váltó értéke 555,555 fr.

Összevéve ezekután mindazon tartozásokat, melylyek, mivel eredetöket urbéri rendszernek tulajdonítják, a' paraszt által évenként fizetendők, azok általános pénzürtéke tesz 27,495,946 frt, 48 krt.

Ezen nagy összeget, mint kamatját nézhetjük egy roppant tőkének, melly a' parasztoknak ab immemoriali kölcsönöztetett ki. E' tőkének egész összege, ha a' rendes 6 száztólít vesszük, tenne 458,265,766^{2/3} forintot. Pedig ha nézzük a' 10 millió hold földet, melly jobbágyainknak használatul, kezelésül átadatott, 's számítva a' 40 pengő forintot, mint egy holdnak értékét, és nem felejtve ki a' parasztnak évenként 25 millióra rugó országos adózásait sem, mellyeket szinte mint jobbágy fizet, vagy szolgál, szóval: ha figyelembe vesszük az általános jobbágyi évenkénti minden nevezetű adózást 52,495,946 frt, 48 krt; — azt kell mondanunk, hogy a' tőke már cum censuum censu ki van fizetve; kivált ha Csongrádmegye népszerű követének, Klauzál Gábornak az 1844-iki országgyűlés őszhó 15-én kerületi ülésben tett abbeli nyilatkozatát is hozzáértjük, a' minthogy a' részrehajlatlan igazság hozzá érti, hogy 1790 óta, tehát félszázad alatt, a' földművelő nép 366 millió ezüst forintot adózott, míg a' dúsabb nemesség ezen évek folytán alig 68 millióval járult a' haza oltárához, holott a' 10 millió hold jobbágyföldnek, mint tőkének, 100 váltóforintjával, 's ezt azért veszem, mert néhol veszik ugyan 60, de máshol 20 p. forintért sem kell, összes értéke tesz 1000 milliót, 's ennek kamatja 1790 óta kétszer annyit vagyis 2,289,797,300 frtot tesz.

Hazafiak! önök, kik e' sorokat tán — olvasandják; óh ne vegyék az ide kiírt számokat, mint csupán illyeneket! keserű és bánatos könnyecseppek azok, megolvassa a' nép szeméből, melly már egy ezred óta esőzik, és földszáritására még nem viradott nap, mellynek melegítő

sugárai elgőzölögtették volna a' harmatot. Egy ezredév! uraim, és nem melegedhetni nap sugáránál, nem mondhatni, hogy: „én is szabad ember vagyok“. — Óh ez szörnyű kín! Az ég alatt és a' föld színén nincs ennél bánatosabb érzés!

És ezek a' károk, ezek a' hátramaradások, mellyek a' robot és dézma által jobbágyainkra nehezülnek. Hogy azonban mellyik károsabb a' mezei gazdaságra, mellyik gyászosabb hatású a' földművelőre? annak elhatározása a' bírák ítéletét várja, én mindkettőt egyiránt olyannak tartom. 'S azért a' bajon segítve csak úgy leend, ha mindkettő kiirtatik, 's megváltására más igazságosabb mód használtatik, melly a' földműves osztályt se károsítsa, és a' földtulajdonosnak is megadja — a' mi övé.

III.

Minő azon hasonlítólágos haszon, melly a' földesurra a' robot és dézma használásából háramlik?

a) Robot.

Ezen föladat kedvező megoldása majdnem megerősítésbe kerül, minthogy sokkal könnyebb lenne annak ellenkezőjét kimutatni. Vígasztal azonban azon tapasztalások, hogy földbirtokosaink meglehetősen része a' kiadások rovatába csak olyan költségeket szokott tisztán költségeknek följegyezni, mellyeket egyenesen erszényéből, vagy pénztárából adott ki. Nálók mezőgazdasági munkájuk körül csak pénzes napszamosok, 's félig a' szegődött béresek munkadíja teszi a' kiadás egyik rovatát; a' robot — mint egészen istennek ingyen ajándéka, tiszta nyereségnek nézetik, mert a' bemért gabonamennyiség tiszta jövedelmét leszámításkor a' robot soha sem kevesbiti. A' mennyiben tehát ezt tapasztalásból tudom, ama hasonlítólágos haszonnak, melly a' földesurra a) a' robot, b) a' dézma kezeléséből háramlik, elszámolására kiereszkedhetem, melly azonban hosszúra csak azért sem terjedhet, annál kevésbé végtelenre, mert a' robotból eredő haszon néhány szóval elmondható.

Ha van a' földesurnak a' robotban haszna, ugy ezt leginkább ott leljük fel, hogy az az év minden részein, minden előadható munkára készen található a' nélkül, hogy mértföldnyi távolságra templomokban kellessen kihirdetésekhez folyamodni, 's ekkor is, mivel a' munka, idő által érlelt 's végzendő, napszamosi veszteséges zsarolásoknak lenne kitéve, mikint az 1843-iki aratáskor

valóban sajnálattal vala szemlélhető Hevesben az Almásyak földén még nyárutó végén is szárán látni az elérés miatt szeme hullatott üres kalászokat. Mert ezen év gabonatermesre különösen áldó volt, 's a' részes aratók mindenfelől lefoglaltattak, sok helyt nem kis áldozattal, csak hogy a' gazda gazdasági czikkeivel készen legyen, 's ne kényszerüljön később kétszeres áron visszavásárolni a' most könnyen utnak eresztett ajánlkozó erőt. Illy látványoknál önkénytelenül lepi meg a' honfikebelt ama gondolat, hogy e' honnak az is bajára van, ha isten bőterméssel áldja meg mezeit, és az is sérti, ha a' termés szűkebben felel meg a' munkás igényeinek; mert az első esetben nem birunk vele, a' betakarítási kezelés néphiány miatt erőnk fölötti, a' másodikban pedig szükségnek, éhhalálnak vagyunk kitéve.

Mindezen bajok kisebb mértékben szemlélhetők a' hazának azon részein, mellyeken a' népesedés sűrűbb levén, több kezek ajánlkoznak munkára; hol az urodalmak széles határai nem pusztai magas halmok, hanem faluk házai által jelelvék ki; itt a' földesur robotbőségben levén, az előbbi félelemnek kitéve nincs, mert az aratást is nagyobb munkák közé sorozván, a' heti két napot minden telkes jobbágyával kettőztetheti, mint ezt a' törvény tennie megengedi, habár termésének illy kezek általi le- és betakarításában kevesebb is a' köszönet; mert hogy a' jobbágy, kit a' tizenkét órából álló nap minél előbbi eltöltésénél egyéb nem tartóztat földesura tarlóján, olly lelkiismeretesen nem kötöz kévéket, nem rak csomókat, 's az elszórt kalászok gereblélése közt inkább eldalolandó népénekére, mint az összegyűjtendő hulladékokra fordítja figyelmét, mint a' pénzes, vagy részes munkás, ez magától értetődik; a' részes munkásnál mind ezt máskép teljesíteti azon tudat, hogy a' legutolsó összetakarított szemben is részesül, 's munkadíja azzal is több.

A' robotolással megmívelt, le- és betakarított termésmennyiségből a' fenn kített szokás miatt a' földbirto-

kos mindig több tiszta hasznot lát, mint mellyet béres, vagy pénzes, vagy részes napszámokkal gyűjt csűrjébe, mert az aratók által sorba fektetett képek minden előleges kijelölések nélkül haza hordhatók, 's csak a' cséplés, vagy nyomtatás után kell részt adni, holott ellenkező esetben szegődött cselédek saját ígás marháinak vontatásával, vagy pénzen fogadott munkások szép számát huzzák le a' tiszta haszonnak; ugy a' letakarításkor a' munka és ebéd rész nagyobb kiterjedésű szántóföldeken meglehetősen mennyiségű keresztet seper el a' földesur pajtája elől.

Ezen állítólagos haszon még inkább érezhető a' szénakezelésnél, mert ha föl vesszük, hogy az alföldön, hol a' nemesi puszták kiterjedettebbek, 's ezek arányában a' robotoló faluk gyérebbek, öreg széna kaszálásakor a' harmadik, negyedik vármegyéből bevándorlott napszámosoknak 15, 16, sőt 18, 20 garas is fizetetik naponkint kaszálási díjúl, hasonlókép a' gyűjtőknek 8, 9, leggyakrabban 10 garas. Igen világos, hogy itt a' földbirtokos betakarított szénáját majdnem pénzen véve meg kaszásaitól, holott az, robotos munka által nemcsak gyökéröl vágatik le ingyen, minden költségbeli támogatás nélkül, hanem össze is gyűjtetik, 's a' kijelelt helyen rakásra halmoztatik, ismét és ismét ingyen! mert e' munkák egész díjazása a' következő délelőtti vasárnapon rövid rovással törvényesen és tökéletesen kielégítetik; a' honnét illy urodalmakban marha- és juhtenyésztésre sokkal kedvezőbbek a' körülmények, mint hol robot nem használható. És mégis — óh csuda! az eredmény mind földművelői, mind marhatartási tekintetben sokkal hízelgőbb a' hazai mezőgazdaságra ott, mint itt a' robotos ingyenmunkáknál.

Egyébiránt pedig ismerve a' robot kezeltetését, bátran állíthatom, hogy földesuraink magok is elismerik a' robotnak gazdaságukra inkább veszteséges, mint nyereséges hatását, 's hogy mégis mellette nyilatkoznak, oka a' jobb rendszer hiánya, melly ha kidolgoztatnék, 's

Utasít. bel. DD.

T á b l a z a t

a' sellyei urodalom robot-napszámának miképi használatáról 1841-ik évben.

A' bizonyító iromány jegye	A' szolgálatot tevő helységek nevei.	A' mult évi tartozás tesz gyalog napszamb.			Az egész évi tartozás összege tesz gyalog napszámot			L e s z o l g á t a t t a k									
		állományoktól	házas zsellérektől	háztalan zsellérektől	S	z	á	m	S	z	á	m	S	z	á	m	
1/1	Sellye mezőváros	127 ¹¹ / ₃₂	98	40	45,083	14,099	91	"	80 ² / ₄	282	"	255	19	256	893		
2/2	Királyfalu helység	40 ⁸ / ₃₂	59	40	5,398	4,923 ¹ / ₄	48 ⁹ / ₄	"	76	14	"	190	"	121	401		
3/3	Hosszafalu helység	33 ²⁶ / _"	45	9	4,434 ² / ₄	4,244 ² / ₄	104	"	"	"	"	86	"	"	86		
4/4	Bered helység	156	73	15	17,718	15,885	65	"	604 ² / ₄	255	123	149 ² / ₄	"	636	1768		
5/5	Királyrév helység	43	25	5	4,982	4,026 ² / ₄	104	"	137	245	"	311	80	78 ² / ₄	851 ² / ₄		
	Összeg	400 ¹³ / _"	300	49	47,858 ² / ₄	43,178 ¹ / ₄	412 ³ / ₄	"	604 ² / ₄	1548 ² / ₄	1664	991 ² / ₄	99	1092	3999 ² / ₄		

a' törvényhozás megerősíténé, meg vagyok győződve, hogy azt, mint a' mostaninál minden tekintetben kielégőbbet, mert ilyennek kell lenni, vetekedve fogadnák el, habár a' magyar ősi jelleménél fogva sokszor „maradjunk“ embere is. Azt, hogy a' robotmunkára nem igen sokat adnak birtokosink, 's ha lehet a' szolgálendő napszámokat örömet váltatják meg a' paraszttal, sok urodalmak hivatalos könyve bizonyítja. Rövidség miatt álljon itt csak egy a' III. tábla alatt a' sellyei urodalom urbérvkönyvének hiteles összege.

Ezen táblázat mutatja a) hogy az uraság által szántásvetésre egy robotos napszám sem használtatott, habár a' majorsági földek széles nyomásokra terjednek is ki; b) hogy a' $400\frac{1}{32}$ egész állománytól, 300 házas és 49 házatlan zsellértől járó $47,858\frac{3}{4}$ napszamból a' legnagyobb részt — $43,178\frac{1}{4}$ 10 pengő krajczárjával megváltatá, 's ez által évi jövedelmét 17,990 fr. $57\frac{1}{2}$ krajczárral szaporitá váltó pénzben.

Igen uraim! a' robotból ha van is nyereség, az csak addig nyereség, míg ellenkezőjükről nem gondolkozunk; 's megszűnik nyereség lenni, mihelyt következéseikre figyelmezzünk; minő például a' sok közt azon körülmény is, mellyet a' tapasztalt gazda, Erdélyi János, följegyzett: midőn t. i. a' mezei sürgősb munka beáll, 's az uraság jobbagyait, értve a' szélesre kiterjedt helységekben, millyen például a' 14 □ mértföld területű Hold-Mező-Vásárhely 1161, Szentés 557, Csaba 610 urbarialis egész állományokkal, robotra szállítja, valljon hogy lehet itt a' kedvező időjárás azon szempillantában, mellyet az értelmes gazda elmulasztani nem szeret, a' szükséges roboterőt azonnal kiállítani? A' hét végeztével pusztai, vagy majorsági gazdaságával foglalatatoskodó, legyen az maga a' birtokos, vagy tiszte, elküldi előre tett megfontolás után az egész következő hétre megkivántató, 's kiállítandó erőbeli kiszámítást a' helység robotjáról számoló tisztnek. Ez mindegyik gazdának palétára följegyzni azon szántóföld táblának vagy kaszálónak nevezetét, a'

hol, — és a' marhás erőnek vagy szerszámnak nemét, mellyel megjelenjék. Eltelnek néhány órák, mig ezen kiterjedt helységekben a' paléták széljel hordatnak. Most kérdés: haza jött-e tanyájáról a' gazda, vagy sem? Az utolsó esetben híret sem hallja meg azon hétre lett kirendeltetésének; az elsőben pedig, ha például a' kirendelés hétfőre történt, köszönje meg az uraság, ha kedden megjelenik, mert kiérvén vasárnap este a' tanyára, egy nap beletelik míg igás marháját a' csordáról haza hajtja; fél-nap, néha több is kívántatik, míg onnan kirendelt helyére elér; és midőn fáradtan, 's kiéhezve oda elért, ime megváltozott az időjárás, tartós esőzés a' szántást hátráltatja, rögtöni zápor a' szénagyújtást lehetlenné teszi, és az uraság jobbágyait haza bocsátani, elvesztegetett idejőket robotba beszámllálni, és az egész hetet, minthogy időközben más czélszerű munkára rendelést tenni nem lehet, heveréssel kénytelen eltölteni. Tisztelettel kérdem: hol itt a' haszon? Bizony bizony mondom, ha igazságos arányba tesszük az innét eredő veszteséget a' robot utáni reménybeli jövedelemmel, melly a' főnebb érintettekben rejleni mondatik, úgy hiszem, mert a' tapasztalás is ide nyilatkozik, hogy a' robotbeneficiumban maga a' hasonlítólago haszon is elenyészik.

b) Dézma.

A' dézmából, kivált nagyobb birtokokban, az uraság nyeresége azon arányben nevededik, mellyben a' jobbágyoké fogy. Ezt ugyan sokan egészen tiszta nyereségnek tartják, mert hol valaki sem nem szántott, sem nem boronált, sem nem vetett, sőt nem is aratott, mégis kepeket, csomókat hordának készen csűrjébe, vagy szerűjére, 's neki a' teendőkből nem marad egyéb fenn, mint azokat kinyomtatni, vagy kicsépettetni, azután eladni; ott igaz! hogy a' nyereség tiszta, 's bármi csekély legyen is az, mindig nyereség marad; ha azonban föl-

vesszük, hogy ama föld, mellyről a' dézma illy módon jő, a' földesurnak ősi, vagy szerzett tulajdona, mellyet ha maga mivelletne, vagy haszonbérlok által dolgoztatna, vagy más szerencsésebb rendszer mellett szinte jobbágyok által kezelletne, bizonyosan bevétele ha nem kétszer, legalább is háromszor annyi nyereséget hozna. Jelenleg az igazságos következtetés a' dézmából, ugy mint az most kezelletik és kiszolgáltatik, semmi nyereséget sem lát a' földesurakra háromolni.

Adatul szolgálhat e' pontra a' csáktornyai urodalom, mellyben Kotori, Perlak, Goricsány, Hodosán, Dráskovecz, Sz. Mária, Vidovecz, Domboru, Jursovecz 's több helységek földesuruknak kötött szerződés mellett az uri tartozásokért és dézmáért évenként bizonyos összeget fizetnek, míg a' többi, mint Turchische, Dersimerecz, Sterlecz, Pálovecz, Pálinovecz, Gárdinovecz, Sz. Márton, Oreovicza, Podbreszt és mások, urbéri rendszer mellett mind robotot, mind dézmát szolgáltatnak ki. Ha már megnézzük ezen helységek anyagi állását, valóban akaratlanul szemébe ötlük az átmenőnek a' különbség, melly külsejüket bélyegzi. Amazokban rend, külcsín, tisztaság, cserépre fődött téglaházak, pajták, 's más a' jól rendezett gazdasághoz megkívántató épületek legjobb karban szemlélhetők; az emberek izmosak, erőteljesek, egészségesek, jókedvűek, tehetősek; míg ellenben emezeknél több helyt a' pár marhájával egy kunyhóban telet, háza sövényfalait néhány szüette czölöp óvja az eldüléstől, száraz gyümölcs, aludt tej és kukoriczakenyér napi eledele, főlt ételre csak ünnepnap számol. Ezt tekintetbe vévén, 's hozzá azt, hogy mostani mezőgazdasági rendszerünk mellett földmívelésünk kevés kivétellel illyen jobbágykezerekre bizatik; valljon mellyikre támaszkodhatik inkább a' földesur? e' nyomorúra-e, kinek beesett szemgödreiből az éhhalál rémpora verejtékezik? 's ezen koldusnak dézmájára-e, ki összeszáradt köleskenyerét sem rághatja meg jól, nemhogy földét becsületesen művelné? vagy ama tehetősbek által fizetendő haszonbérre, kik

szabad adásvevés mellett birván földeiket, szabadon, akarrak szerint művelik is azt, 's fordítják a' termést oda, hol ára legkelendőbb, legjövödelmezőbb? A' felelet alattomban értetődik.

Ha magyar urodalmainkban a' gazdasági számvitelek annak minden ágát elkülönözve tábláznák, kimutatnám, hogy azon elsorolt contractualis helységek által fizetett tiszta pénz kétannyi aránylag, mint az uri tartozások alatt álló falvak dézmái és robotértéke; mivel azonban azok egyenesen a' tiszta bevételhez, ezek a' többi majorsági gabonával összekevertetvén, ezekkel méretnek is be, 's ezek mennyiségéhez soroztatnak, meg kell elégednünk egyes gazdatisztek nyilatkozatival, kik szerint az urbéres helységek dézmái úgy állnak az előbbiekhasonbéréhez, mint 3 : 5-höz; azaz míg ezek dézmájából több rá fordított munka után a' földesur 3 forintot bevesz, addig ott minden előleges költsékezés és fáradság nélkül, 5 forintnak tétetik tulajdonosává.

Vagy vegyük föl a' dézmának másik ágát, a' szőlőföldek után szedetni szokott bor-dézmát; Baranyamegyében évenként terem közép számmal fél millió akó bor; az ezen megyében lévő urodalmak kilenced és dézma fejében kerekbecsű szerint bevesznek 90,000 akót, ugymint: a' pécsváradi 24, a' bellyei 20, a' siklósi 12, a' püspöki 10, a' káptalan, seminarium és öreg templom 6, a' bolyi 5, a' dárdai 4, a' sz. lőrinczi 3, a' többi kisebb birtoku uraságok mindössze 6 ezer akót: vagyis az egész termés ötöd részét. Már ha elgondoljuk, hogy egy megyének illy roppant bormennyiségéből, dézmájából alig 50,000 akó vitetik ki; valljon hol itt a' nagy mennyiségű dézmából a' nyereség? Igaz! hogy a' korcsmáltatási jog urasági, 's így a' dézma czégér alatt elkél; de nyereséggel-e? az más kérdés; mert tökéletes igazság az, hogy dézma csak akkor van sok, midőn nedves az évi termés, 's ha ez nem ilyen, alább száll a' dézma mennyisége is, melly ha sok, nincsen ára, mert a' vevőt utjában is föltartóztatja a' bora-árára szorult paraszt; ha

szűken van, ismét pangó az ára, mert a' nagyobb vevők oda sietnek, hol kedvezőbb levén az évszak, olcsóbban juthatnak hozzá.

Nem felejtkezém én itt meg arról sem, hogy a' nagyobb birtokosok tehetőségöknél fogva nem levén ugy megszorúlva, mikint jobbágyaik: a' bő termés bő dézmáját pinczējökbe rejtik, hol az éveken át megérlelőd-vén, később kettős, hármás áron adható el. Uraim! ne feledjék önök, hogy országban, minő a' miénk, melly a' haladásnak, emelkedésnek, úgy szólván, első stádiumán áll, melly gazdagságot, súlyt csak nem rég kezdett kereskedése által akar kivíni; minden tőke, legyen az legkisebb, melly kamatozás, forgalom nélkül holt helyen vesztegel, hozzon bár később két, három annyi nyereséget, nemzetgazdasági tekintetben mindig visszapótolhatlan veszteség marad. Azonban nem áll azon számolás is, hogy a' pinczében megérlelőd-vén, kettős, hármás nyereséggel lesz eladható; mert ki kezeskedik arról, hogy az ezután következő években nem-e hasonló bő terméssel áldja meg isten a' munkás kezeket? mi történik ekkor? a' nyereségre számolt dézma czégér alá kerül, hol magát kifizeti ugyan, de a' kamat, melly a' tőke fekvéséből joggal váratott, elveszett; mi pedig nem történik, ha a' jobbágy kilenczed, tized helyett többi tartozásainak megváltása közé számított pénzzel adóznék; ezt a' földesur kézhez vételekor mindjárt oda fordíthatja, hol belőle legbiztosabb kamatot várhat, nem is féltheti jégtől, dértől, szárazságtól, vagy esőzéstől.

De hogy tisztában legyünk, szabad legyen még a' következőt megérinteni. Az érsekujvári urodalomnak, mellyhez Imely, Kürth, Martos, Naszvad, Szemő, Tardoskad, Udvard helységek, azután Bajcs, Farkasd, Kis-és Nagy-Angyala, Ó-Gutta puszták tartoznak, 1829-ben hiteles összeírás szerint általános jövedelme 66,987 frt, 7 krt tett, melly jövedelem, tekintve az urodalom kiterjedtségét, hazánk legtermékenyebb és népesebb részének egyikén fekvését, Europa fő folyójának partjain, épen

nem kielégítő, ha kivált hozzá vesszük azt is, hogy helységei nem a' kisebbekből valók, mert csak maga Udvard $100\frac{1}{4}$ egész állománnyal bir. Ezen mérsékelt jövedelemnek valódi-okát sehol máshol nem — mint a' robotban és dézmában lelhetni fel, mert ha föl vesszük Öcsöd helységét Békésben, a' topographiai tekintetben sokkal mostohább helyzetűt, melly 651 házban $168\frac{7}{8}$ egész állományon 355 telkes gazdát, 287 házas és 158 házatlan zsellért számlál, kik mindennemű királyi és uri haszonvételeknek árendális birtokában vagynak, és évi haszonbérért 1827-ik évben fizettek 7200 p. frtot. Ha ezen összeget egyenkint a' fennérintett urodalom nyolcz helységeire, Érsekujvárt is oda értve, vetjük, mit pedig annál bátrabban tehetünk, mert vannak benne Öcsödhöz hasonló nagyságu helységek, e' mellett physicali fekvése kereskedési tekintetben sokkal kedvezőbb, mint amazé, lenne az általános haszonbéri jövedelem 57,600 frt tiszta, mellyből nem kell még tisztet, cselédet fizetni, marhát venni, gazdasági épületeket, eszközöket újítani; a' fennmaradt 11,387 frt, 7 krt pedig az urodalomhoz tartozó öt pusztá, gondos kezelés mellett, úgy hiszem, ötszörösen is behozza. Ime uraim! ha számolunk is, a' dézma után kevés nyereségre akadunk; mert ha van is, ilyen lenni megszűnik, mihelyt elfogúlatlan kréta alá vesszük.

IV.

Melleyek azon körülmények, melleyek a' robot és dézma kezelése körül visszaélésre mutatnak mindkét oldalról?

a) Robot.

Azon sok, mind egyéni, mind mezőgazdasági tekintetből fontos okok, melleyek a' robot és dézmának a' hazai földművelésre és nemzeti iparra káros befolyását mutatják, nem utólsók azon körülmények is, melleyek azok kezelése körül mindkét oldalon visszaélésre mutatnak. Pedig hol visszaélések vannak, ott a' jólétnek fogalma sem állhat fenn. Pedig hol jólét nincs, ott élet sincs — legalább nemzeti eleven élet nincs, — mert ha látszik is ilyennek valami, az nem más, mint csalékony fény, varázs tünemény, melly minél ragyogóbb, alkonyához annál közelebb áll. A' visszaéléseken, mint a' csend, nyugalom, míveltség, haladás, gazdagság irtó mirigyein segítnünk kell; el kell azokat tartóztatni egyeseknek egyesek irányában, hogy el legyenek távoztatva az egész nemzettest irányában, 's ennek tőkevagyonra kezelésénél. Hogy pedig a' robot és dézma kezelésében mind a' földesur, mind a' paraszt részéről visszaélések történnek, azt mindazok, kik robotosainkat csak futó figyelemmel kísérték is, igazolják, de leginkább erősíti azon szomorú tapasztalás, melly honi földművelésünknek sokszor eredménytelen pangását sajnálja, mellynek pedig fő fő tényezői a' visszaélések is.

A' törvény azt rendeli, hogy a' robotmunkák alkalmas dolgosokkal és marhákkal olly módon fognak véghez vitetni, hogy a' szántásra használandó marha számá-

ra nézve tovább is fenntartatván az eddigi gyakorlat 'stb. Hogy e' törvény annyiszor mennyiszor kijátszatik a' paraszt által, azt ismét tapasztalás után állithatom; mert igen természetes az, hogy midőn az urasági földeken beáll a' sűrgetős munka ideje, ugyanaz áll be a' parasztnál is, vagy mivel ennek holdjait keskenyebb korlátok közé szorítá a' jog, ha nem is olly mértékben, de az ingyen munkát azért szívesen kerüli; mivel azonban meg kell lenni, tehát elküldetik robotra a' háztól a' leggyengébb, ki a' telek művelésén legfőlebb vízhordásra használnának. Ha a' gazdatiszt kifogást tesz ellene, a' mint tesz is a' törvényre hivatkozva, akkor egész háznépe beteg, vagy más szinte közmunkák által elfoglalvák. Így van a' szántással is, hová a' jobbágy olly gyenge erejű marhával, rosز készületű ekével, 's egyéb szerszámmal áll elő, hogy vele nagyobb szerű, vagy jó munkát tétetni teljes lehetetlen. Ha például, így ír Erdélyi, 200 illy készületű eke szántását gazdaszemmél megtekintjük, hány vak barázdákat, hány mélyebb vagy fölszínesebb, hány szélesebb vagy keskenyebb mindannyi különböző fogásokat látandunk, mi szemeinket annál méltóbban botránkoztatja, hogy az egyarányos szorgalmas szántás a' jövő termésnek egyik fő alapja". — Mit szólljak a' robotkiállításban tapasztalt késedelem és engedetlenségről? Nevezni tudnék helységet, és e' helységben jobbágyot, ki csak azért lett hétfőn reggel izmos tagjaira nyögő beteg, hogy a' hétnek megkettőztetendő robotmunkáját a' legifjabb, a' még erőtlen, viselje; melly tettét később maga vallá meg azon hozzátétellel, hogy betegsége a' történhető nyomozás esetére csak délig tartott, a' mikor aztán fölgyógyulva, saját kerti munkájához fogott. Ezen visszaélés káros eredménye kettős: egyik, melly szerint a' majorsági mező a' kellő erő hiánya miatt illőleg nem műveltethetik, a' honnét közvetlen a' birtokos, közvetve a' mezőgazdaság károsodik; a' másik az: hogy általa a' paraszt földének művelése is nélkülözi a' szükségés mun-

kás kezeket, 's hogy végre a' vétkes tunyaságnak készítetik ekkép párna.

De hogy a' szántásra visszatérjek; ott a' jobbágy a' visszaélést gyakran magából a' törvényből eredményezteti, mert a' törvény a' gyakorlatra hivatkozik; ezen gyakorlat pedig sokszor ugyanazonegy kiterjedtebb urodalomban is annyira változó, hogy egyik helységben 4 ló, a' másikban 3, a' harmadikban pedig közönségesen két ökör használtatik szántásra, melly szám néha egy tehénnel megtoldatik. Ha már ilyen urodalomban, minő például a' csáktornyai urodalom, a' földesur a' törvény engedelme mellett egyik helységéből a' kilenczedik, vagy épen tizedik helységre körül fekvő majorsági földének munkálására szóllítja robotosait, ezek ha a' dolgozó marhaszám az ottani gyakorlat szerint kisebb, ilyenekkel jelennek meg, ha nagyobb, saját gyakorlatukhoz tartják magokat; miből minden inkább, mint haszon, háramlik a' jövő termésre; sőt ha uriszéki jegyzőkönyvére szabad hivatkoznom, ott egy paraszt azért rovatik meg, hogy a' robotszántásra a' törvény rendelete ellenére csak két lóval jelent meg, azt állítván, hogy a' másik kettő az elmúlt éjen eltévedt, holott reá bizonyodott, hogy azon időben fia által szándékosan tilosban legelteté azokat.

Ha pedig nem feledjük el az eszközöket, mellyek a' munkához megkívántatnak, a' visszaélés e' nemét majdnem szerfölöttinek kell mondanunk, mert ha van a' robotra parancsolt parasztnak két ekéje, két kapája, két kaszája, két fejszéje 'stb, legyünk bizonyosak, hogy ur dolgára mindig a' rosszabbat, az ócskábbat, az elkopottabbat viszi, mit maga az emberiség önös szenvedélye is elhíthet, — én legalább így tapasztaltam; már pedig rossz, elvásott eszközökkel nagy célra sikerrel dolgozni, valóban problema; sokszor a' szántásnál a' metsző vas alig kétújjnyi széles, 's arasznyi hosszú, a' földnek inkább sértő karczolására, mint fölshántására való; honnét a' gazda kénytelen elismerni, mikép béresének egy-szeri szántása fölér robotosának háromszori karczolásai-

val. És ámbár ezen hitében meggyőződése szent, rajta mégsem segíthet, mert hiszen a' paraszt az étetés, itatás pihenésén kívül szánt viradattól napenyészetig; de szántóvasa urasági munkánál csak akkor leend jobb, ha ollyat neki urasága vesz, mert jelenleg a' paraszt szegény, pénze nincs, 's ez okból új szántóvasat nem vehet; holott épen akkor saját telkén, vagy feléből az újabb eke működik: így van a' kapálással, így a' kaszá-lással. Egyedül a' munkaeszközök vásottsága ezerekre menő kárral terheli évenkint a' mezőgazdaságot.

Vegyük ezekután tekintetbe az időt, mellyben a' robot kezeltetik, 's a' valódi visszaélés és az innét eredő statusveszteség legvilágosabb lesz; mert a' parasztnak gyakran fél, sőt némellykor egész napi robot munkája egyedül sétálásból áll, mert a' munka helyszínétől másfél óránynál távolabb nem eső messzeségnél, a' téli négy hónapokat kivéve, a' távolabb esőknél pedig ezeket is bele értve, mind a' jövő, mind a' menés napszámba soroztatik. Kimondja ugyan a' törvény, hogy napfeljövetre hely színén legyen a' robotos, de ezen parancsolat, kivált mióta a' szelidebb emberiség geniusától ihlett törvényhozás az ütő pácztát kisodorá a' földesuri hajduk tenyeres markaiból, azóta kevés kivétellel, bizony csak papiroson marad az; sőt ha megjelenik is, a' szándékosan késedelmes előkészületre, egymásrai várakozásra bátran számíthatni félórát; 's ha még figyelmünk a' húzott vonott etetés-itatásra is kiterjed, mellynek szükségessége mikint elkerülhetlen, épen úgy fölöslege káros, — még inkább észrevehető a' veszteség, 's ha ki az ilyen munkásokat figyelemmel nézi, valóban bennök nem mást, mint eleven gépeket kénytelen szemlélni, még pedig ollyanokat, mint mellyeknek vonó lánczuk szakadó félben áll. És mi gyakran megtörténik, hogy midőn unalmas húzás-várakozás után elvégre a' munka helyére érkezik a' paraszt, az ég zsilipjei, meglehet csupa szánalomból, hogy ennyi embererő illy hasznos időben illy használatlanul eljátszatik, megereszkednek, és sűrű csep-

peket hullatnak; a' nélkül, hogy unalmas fohászzkodásánál egyebet tett volna a' paraszt, visszafordúl 's örömmel hazafelé sétál, mert hiszen nem dolgozott, 's a' rovásoláskor mégis félnapot számol; mert az esőzésnek ő nem oka, a' törvény pedig eddigi rendszerünk mellett igen következetesen, az oda és vissza menést napszamba soroztatja; pedig e' séta-napszámból se a' földesúrnak, se a' parasztnak, de az általános mezőgazdaságnak is legkisebb haszna sincs, hanem annál nagyobb kára, mert általa, és benne mind az erő, mind az idő tétlenül hever, használatlanul elenyészik. Ezeken kívül mennyi bizonytalanságot és nehézséget okoz, kivált az alföldi gazdálkodásra nézve, azon körülmény, miszerint a' robot-rendelést nem az idő járásához, és munka haladtához képest lehet kiszámolni, hanem egy egész hétre előre ki kell vetni; és hogy idő közben sem a' ki nem állás, sem pedig az idő megváltozása esetében egész jövő hétig, mivel a' gazdák tanyáikról csak vasárnap szoktak bejöni — segíteni teljes lehetetlenség.

Azt is mondja a' törvény: „hogy pedig a' földesurak a' jobbágyok munkájának czélirányos hasznát vehessék, arra kellestven figyelmeznii minden rendű úri munkák megvételére nézve, hogy legalább egy negyedrésze az esztendei járandóságnak a' hat téli holnapokra hagyassék.“ Pedig kezeimnél lévő adatok nyomán hány urodalmat, 's illetőleg helységet tudnék elszámolni, mellyekben a' 104 gyalog napszám az őszi vetéssel már berekesztőleg volt leszolgálva, sőt ollyakat, mellyekben nem a' paraszt maradt adós napszámával az elmúlt évre, hanem ellenkezőleg a' földesur használta föl az elmúlt évben a' jövőnek, vagy már jelennek is fele robotját; de azért, mivel földének műveltetése a' maga idejében az idén is úgy, mint tavál a' szükséges munkát megkívánja, erre a' robotost folyvást szoritja, még pedig sürgetős mezei munka idejében a' heti járandóságot kettőztetve; mert a' törvény végzé ugyan, hogy a' robotját hanyagságból elmulasztó paraszt a' 4-ik törvény 12-ik §-a c)

alatti értelme szerint büntettetik, de azt kifeledé a' végzésből, hogy előre fölhasználni e' robot-napszámokat nem szabad, hacsak azokat a' folyó áron meg nem fizeti. Mert — föltéve, de az elmondottaknál fogva meg nem engedve, hogy a' paraszt urasága földén dolgozva használ a' status gazdaságának; de ugyanakkor saját telke elhanyagolásával ugyanannyit árt is, már pedig $2-2=0$; a' mi nem gazdaság.

Hasonlókép a' törvény által kimondott sürgetős munka ideje nem levén kellőleg körülírva, az emberiség jogairól megfelejtkező földesuraknak, vagy helyesebben mondva ezek tiszteinek önkényétől függ azt beállítani, még pedig bizonyos végezet nélkül, mert a' törvény szavai „még az t. i. tartand“ többféle magyarázatnak nyit mezőt. Hány parasztot lehetne ide írni, ki két egymásután következő holnapnak négy hetét, tehát egy egész holnapot, sürgetős munka czíme alatt, kettőztetett napszámmal robotolá el. Nem említem itt a' földesurakra háramló, 's ezek által közvetve a' földipart is károsító némmely gazdatisztek ama szokásait, mellyeknél fogva a' robotost lovaival együtt saját ügyeik végzésére, vagy gyakran multság okáért kocsisul használják; nem azon sok nevezetű más munkákat, mellyek földművelésnek, vagy bár minő urasági munkának nem nevezhetők, de mellyekre mégis meglehetős mennyiségű robot fordítatik; mind ezt nem említem, mert jellememre gyanúsítás szeplőjét mindeddig tapadni nem engedtem; ezen elmondottakat pedig gyanúsításnak már csak azért sem nevezhetni, mert azok őszinte tapasztaláson alapult állítások, mellyek visszaélést mutatnak, hogy megszüntessenek. Egyedül csak a' vasárnapokon, vagy ünnepeken végeztetni szokott rovásolásokra szorítkozom, 's szerintem ha a' robotkezelésben más neme a' visszaélésnek nem mutatkoznék is, ez egy elegendő arra, hogy bár mimódon töröltessék el, vagy módositassék.

Ezen rovásolás, vagy rovatolás szónak terjedelmesebb festésébe nem bocsátkozom, eléggé kifejezi a' pusz-

ta szó hű értelmét, mellyben a' megvesztegetésnek, vét-
kes egyoldalúságnak, hol azt t. i. a' földesur mások által
kezelteti, a' paraszt részéről csalásoknak, alacsonyágok-
nak fészke rejlik; láttam több izben, több helyt ilyen ro-
vásolásokat, hajlamomnál fogva benéztem azok titkaiba,
's nem lehetett nemzetem Istenéhez nem fohászkoznom:
Uram üttesd a' megváltás óráját!

b) Dézma.

Nem kisebb mértékben mutatkoznak a' honi földmi-
velést előlépéseitől eltartóztató visszaélések a' dézma
kezelésénél is, mert azonfölül, hogy a' kezelési mód,
vagy annak kiszolgáltatása nem ritkán jellemtelenségnek
forrásai, egyszersmind szüntelen azon nehézség kíséri,
miszerint a' csupán szántóföldi járandóság $\frac{2}{3}$ -dát —
mellyből t. i. a' dézma adatik, minthogy a' szántóföld má-
sik harmada többnyire ugar szokott lenni, a' többi job-
bágyi vetésektől elválasztani igen bajos, gyakran nem is
lehet, kivált hol telki szabályozások még nem történtek.
Melly eddigi kezelési rendszernek, ha más eredménye
nem lenne is, mint az, hogy minden évben a' hat mil-
lió jobbágytelkeknek egy harmada ugarkép, 's így egé-
szen haszon nélkül kever, mintegy készülve a' jövő évi
termésre, melly azonban tapasztalás után ítélve nemcsak
a' keverésben töltött év veszteségét, de a' jelennek vá-
rakozását sem egészíti ki, elég lenne arra, hogy e' föl-
dészi pangó helyzet, mellyből miként annyian, és annyi-
szor a' szakértők közül megjegyzék, a' mezőgazdaságra
legkisebb haszon sem származik, változtatást szenvedjen.

Ezen változtatás, mellyet a' telkek mérnöki szabá-
lyozásának, 's minden telekhez arányosított közlegelői
járandóság kihasításának szükség megelőzni, megszünt-
teti a' hazai gazdaság virágzásának legedzettebb ferge-
teget, megszünteti a' visszaélést, mellynél fogva a' sta-
tustól, 's ennek földmivelésétől **7,733,390** hold nem

ragadtatnék el a' terméketlen keverés által, nem adatnék homok-torlatok terjedésére, sem a' 6 millió hold szántóföldnek egy harmada nem maradna évenként közös tiprásra; hanem ugyanennyi adatnék eke, borona, és sarló alá, mellyek után nem kis nyereségnek örvendhetne a' jobbágyainknál mindeddig özvegyen maradt mezei ipar.

Engedtetsek meg e' helyt kissé a' közlegelőkre kirándulni, mert a' fölöttöki időzést a' következők értelmé is igényli. Hogy a' közlegelőkből sokkal több kár, mint haszon ered a' földművelésre, mutogatnom fölösleges; kívált ha hozzá vesszük, hogy ezen közlegelőeknek eredményezése épen ellenkező rendeltetésekkel, mert a' helyett, hogy a' munkára szánt, vagy más házi és közszükségek pótlására használt marhák azokon czéljoknak megfelelőleg kiüdülnének, inkább elromlanak; bennök a' föld haszontalan hever, 's ha ezen közlegelők erdőben adattak ki, akkor azok az ilyen erdőknek könyörtelen pusztítói, kártételeknek, verekedéseknek, és gyakran gyilkosságoknak fészkei.

Mondám: hogy közlegelőkön romlik inkább a' barom, mint javul, mert a' közlegelőkre már a' szó értelménél fogva minden fajú marhának szabad járása levén, azokon a' zöldelő fűvet a' sok köröm félig levágja, 's már zsengejében letapodja, honnét közlegelőink már tavaszutó végén kiszültek; ehhez járúl, hogy az ilyen közös legelők több helyt távol esnek a' helységtől, 's míg a' vonós marha oda, 's onnét vissza jó, félig kifárad, 's kevésbé alkalmas munkára. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy az illy legelőkön sertés, ló, juh, tehén, 's más fajai az állatoknak keresik napi tápukat, az a' nélkül is zsirtalan gyepet hamar lerágják, és mivel más legelő hiánya miatt tovább is itt kell tanyázniok, származik a' barom-nyavalya, a' kiszült fűvön rágcsálás miatt a' szájfájás, az erdős legelőkön pedig a' csermillye; 's e' nyavalyák hány szegény jobbágyot gazdasága körül három — négy évre taszítanak vissza?

A' szakértők a' közlegelőkből még más ennél nagyobb kárt is látnak rejleni, mely a' honi földipart még inkább hátráltatja; és ez a' földnek haszon nélküli heverésében áll, mert ahhoz értő tapasztalók szerint minden hold föld, ha az valamely szapora fűnimmel bevettetik, természet annyit, mennyi három darab marhának eltartására nyáron át elég; ha már minden telek után csak öt hold metszetik is ki legelői járandóságul — egy egész állománnyal bíró gazda ilyen kimetszett illetőségén természet fűvön, vagy szénán **15** darab marhát tart el; a' mi pedig most, habár az ugar, tarló, rét legeltetik is, mégsem történik, mert jobbágyainknál **15** darab marhát sertéseken és libákon kívül nem láthatni.

A' közöslegelőknak feldarabolása, és szétosztása természetesen a' marháknak istálózását vonná maga után, 's ennek a' honi földmivelésre ismét azon kedvező eredménye lenne **1-ör**: hogy a' közöslegelők már nem heverő, hanem természet állapotba tétetnének, **2-or**: hogy a' jobbágyi szántóföldek egy harmada nem maradna évenként ugar, mert a' marhák istálózásából elég trágya kerülvén ki, a' telek évenként trágyázthatnák, mely a' termésre sokkal nagyobb sikerrel hat, mint az ugarolás. Ezen istálózás utáni trágya minőségét az **1821**-ki Tudom. Gyűjteményben következőleg közli egy mezeigazda: „Két hizó ökörnek két hónap alatt pálinkamoslékkal és jó szénával tett hizalása után lett **6** négy-ökrös szekér trágyája, 's így egy hizó ökör egész esztendőre adna **18** szekér trágyát; **12** tehénnek, egy bikának egész évbeli istálózása után lett egy darabnak trágyája **12** hasonló szekérrel, a' rideg marhák öt téli holnapok alatt nagyobb részint tavaszi szalmával, csekély szénával keverve levén eledelők, adtak darabonként **3¹/₂** szekér trágyát, 's e' szerint egész esztendőre egy darabtól **6** szekér trágya jutna; mely különbség még szembetünőbb leszen, ha hozzá tesszük, hogy az istálózott marhának nyálkásabb és állati létrészekkel teljesebb trágyája a' földet két-

szer jobban kövéríti, és hizlalja, mint a' kijárónak parázs trágyája."

Ezekből kiindulva merem állítani, hogy még közös legelőink úgy maradnak, mint vannak, vagy helyesebben mondva, míg az urbéri tartozások lerovására megkivántató marháknak közlegelő kell, addig mezei gazdaságunk a' legüdvösebb rendelkezések mellett is csak félig halad, felig marad, 's így csak ott leend, hol már régen volt.

És most térjünk át a' dézmára. A' törvény értelmében a' dézmának három nap alatt meg kell történnie a' learatás után, nem számítva a' közbeesett ünnepeket; úgyde ezen három nap alatt is, sőt ha ünnep jó közbe, négy nap alatt elég visszaélést tehet az idő. Az esőzés a' képeben vagy csomókban álló gabonát, ha nem rothasztja is el, de bizonyosan megdohosítja, vagy a' már ráfordított munkát megkettőzteti annyiból, hogy a' már összerakottat újra szárítás végett napra állítgatni, 's a' másra használható időt, erőt, ide kell fordítania a' parasztnak; és ha az ilyen munka-kétszerezés által a' bajon segítve, a' káron tuladva lenne, akkor az a' gazda számolásában kitünő rovatot nem tenne; de mivel a' tapasztalás sokszor önkárán hiteté már el a' természetével: hogy azt, mi ekkép megromlott, a' reá következőt szárítás meg nem javítá, semmi egyéb tenni való nincs hátra, mint ha van a' természetnek elég ereje, szabadsága is legyen garmadába gyűjtött gabonáját csürjébe szállítani akkor, midőn még jó. E' rendszer által a' földesur is sokkal többet nyer kötött egyezésnél fogva, mintha megrothadt, vagy dohosodott gabonát, mellynek ára csak utolsó szükségben van, kap dézmául.

Ezen fölül a' dézmának illy módóni kezelése mellett gyakran megtörténik, hogy a' tunyaság miatt szorgalom lakol. Vegyünk fel két telkes jobbágyot egymás mellett; a' gabonát az ahhoz értők megértnek nyilatkoztatják, ekkor elkezdődik az ugynevezett aratás, de melyt alföldön kaszával végeznek. Sóska, a' fölvelt job-

bágyok egyike, egész háznépét mezejére szállítja, 's pár nap alatt megért kalászeit kévékbe kötözve csomókba rakja, 's várja az uraságot vagy tisztét dézmálni; — Saláta, t. i. Sósának szomszédja, tán épen, mert telkéről tunya munkálása után kevés jutalmat vár, az aratáshoz fogni késedelmes, hol ezt, hol amazt előbb teendőnek állítva, vagy mivel nincs elég ereje; amaz minden szorgalma mellett addig köteles várakozni, 's többek hozzá hasonlók, míg Saláta végre elszánja magát gabonája lefektetésére; mert azt kivánni a' földesurtól sem lehet, hogy annyiszor menjen a' jobbágyföldekre dézmálni, a' hány egyesek külön időben jelentik aratásuk bevégzését, az illető előjáróság is csak akkor tehet jelentést bevégzett takarásról, ha minden gabonás telek, vagy legalább bizonyos nyomás képében áll. Hogy ezen mód nem az, melly a' szorgalomnak ösztönt, a' munkának jutalmat, a' rendszeretnek helyeslést biztosítson, magától értetik; hanem hogy általa magok a' természetők közt barátságtalanság, boszú és méltatlanságok magva szóratik el, melly azután szomorú kinövéseket mutat, mondani is fölösleg.

Ugyanazon három, vagy ünnepet közbeértve, négy nap alatt, sőt nagyobb határu helységekben, mivelhogy először a' dézma bevitele rendeltetik, az egész termés betakarítására öt, hat napot is számolhatunk, ugyanezen időt használni az ég madarai, az emésztő verebek, az egerek, höresögök, 's más élelmökről gondoskodó millió állatai a' természetnek, hogy szinte iparkodnak, 's hogy a' parasztnak évi termését a' dézmával együtt nem kis részben keveshítik, leginkább ott a' csomók szekerre hányásánál szemtanúlag győződhetni meg. Héj uraim! pedig ezen állatokat a' gondos természet más úton is ki tudná elégíteni, holott a' magyar parasztnak a' széles föld színén egyedül telke rendeltetett életfundusaul!

Gondoljuk ehhez azt, hogy a' dézmálás mindig a' legsürgetősb, legnagyobb mezei munka idejében történik, mikor tehát az erőre legnagyobb szükség van, már

csak ezen elismert igazságu proverbiumnál fogva is: *bis dat, qui cito dat* — mégis hány ember pihenve, tétlenül lesi az időt, mikint fut egyik óra a' másik után? de melly részére többé semmi földi erő által vissza nem várásolható, és a' dézmáló tiszt, vagy irnok, vagy hajdu hosszú rajzónjával még sem jó; minden évben gabona-dézma-szedéskor személyileg lehet meggyőződni: mikép a' természet szekerével, marhájával reggeltől estig várakozik a' dézmálóra, hogy a' kijelelendő kilenczedet legott szállíthassa; és a' sor mégsem kerül reá, hanem tegnapi várakozását más nap ismételnie kell. Valljon ki téríti meg a' természetnek kényszerített, vagyis hivatalos, kötelességbeli heverések utáni kárát? Ime uraim! nálunk még kötelességbeli heverés is létezik! valóban majdnem oda kénytelenítetem nyilatkozni, hogy a' parasztnak bizonyos időben a' heverés nem tiltva, hanem parancsolva van.

Ha pedig tovább magát a' gyakorlatot, minden szigorúbb elméleti számolások és következtetések nélkül tekintjük, lehetetlen, hogy még akkor is, ha mezei gazdák soha sem valánk, meg ne ütközzünk azon rákhaldáson, melly nemzetünkre itt a' dézma kezelésénél illeszhető. Hányszor történik az olvasás egyik végétől a' kepének a' másikig, 's viszont? a' néhol katonai modorban történt mustrálás, a' legjobb kereszteknek elvégre kijelelése, melly mikor helyre vitetik, mégis legroszabb? A' dézmának fölrakása a' szekerre, a' kitűzött helyen ismét lerakása. Valóban, ha az illy kezelési mód miatt elszóródott, 's a' gyakori surlódások miatt hüvelyéből kikerült mag-veszteséget nem vesszük is kréta alá: az minden esetre kár marad a' mezei gazdaságra, hogy a' paraszt illy gépszerű mozgások mellett eltunyúl, és eredményesebb munkájától minden kárpótlás nélkül — sőt inkább tetemes adóztatásával eltartóztatatik.

Ha még e' helyt kedvünk lenne egy kis kirándulást tenni azon önkényeskedések, részrehajlások mezejére, mellyek nagyobb urodalmakban a' földesurak tetemes ká-

rával eszközöltetnek; ha kívánnánk a' paraszt alattomos fogásait bonczolgatni, miszerint dézmája bevitelével addig huzza vonja idejét, addig igazgatja lova hámját, míg az isten szép napja megszűnik világító lámpa lenni; ekkor a' visszaéléseknek még több nemeit fedezhetnök fel.

Egyébiránt berekesztésül álljanak itt Erdélyinek, ki élte szebb napjait mezőgazdasági pályán élte le, következő szavai: „A' kilenczed káros voltáról senki sem kétkedend, ki előtt mindazon nehézségek ismeretesek, mellyekkel ezen kilenczedelésnek végrehajtása járul. Így például az országnak nagy helységű alföldi vidékén, hol a' nagytérü határok többnyire tanyákra osztattak fel, és az urbéri gazda akár kaszáló, akár szántóföldét tetszése szerint használja, a' kilenczednek szalmában vétele majdnem lehetlen; és azért a' felek többnyire évenkiint ennek szemes életben leendő kiszolgáltatása iránt egymással kénytelenek alkura lépni. Ez esetben leginkább a' földesuraság a' vesztes fél, mert a' természetbeni kilenczedelés nehézségét, és az uraságnak könnyü megkárosíthatóságát a' jobbágyok ismervén, 's következőleg az uraság ebbeli kénytelenségére támaszkodván, egyezés közben néha azt olly annyira nyomják, hogy a' termékeny alföldi 56 holdas urbéri telkek kilenczedre sokszor félannyira nem rug, mint egyéb soványabb földű 32 holdas állományé. Ha pedig ennek elkerülése tekintetéből a' földesuraság minden erőltetésével a' szalmás kilenczedelés módját eszközli, akkor ezen nehezített és késedelmes munkálatnak végrehajtása mind a' két félnek annál inkább veszteségére szolgáland, mivel annak csak igen nehéz eszközöltetése miatt a' takarásnak siettetése nagyon hátráltatni, ez által pedig a' termés is az idő viszontagságai mellett szerfölött fog csonkíthatni; melly károsodás a' földesurra nézve az igen könnyen megejthető csalások, és egyéb még közben jöni szokott csinek által nem kevesbé öregbedik.“

MÁSODIK SZAKASZ.

I.

A' robot és dézma megszüntetése milly befolyásu leend a' mezőgazdaság kifejlődésére?

Tagadhatlan, hogy országos jólétet gazdagság, 's minél számosabb népesség tesz; és ezen okból a' minél tömöttebb népesség elkerülhetlen kelléke a' gyarapodásnak, a' hatalmasodásnak, és az úgynevezett függő kiskorúságbóli kiemelkedésnek. Mert népek, tartományok sorsa áll előttünk, mellyek széles határokkal övezék ugyan honjukat, de annak benépesítéséről úgy — mint kell — nem gondolkozva, minden nagyságuk mellett is a' szükséges néperő hiánya miatt mint kiskorúak fölügyelés alatt állanak; sőt például állithatjuk e' tekintetben édes hazánkat is a' 14-ik és 15-ik században; Nagy Lajos alatt a' magyar birodalomnak három tengerpart alkotá határfalát; Mátyás győzelmesen lobogtatá körül országa háromszínű zászlóját a' német, cseh és török tartományokon, 's Mohács mégis megmutatá, hogy olly fényes hatalom után is e' nemzet még kiskorú, mert jogait megtámadói ellen védeni nem bírja, 's így lett Szolimán gyámja a' hazának 150 esztendeig. Pedig ha nagy Lajos és Mátyás hasonló buzgalommal igyekezendettek hazájuk tágas rónait beültetni nem csupán és kiválólag olasz szőlőágakkal, nem vastag várfalakkal a' bérceket, hanem emberekkel, munkás emberekkel, — hiszem a' sors átka nem leendett olly súlyos Mohácsnál, mint minőnek azt maig is érezzük; hiszem, hogy kereskedési tekintetből nem lennénk a' gazdag, ipardús külföldnek

alárendeltjei ma is, mert e' tekintetben az unokák is kiskorúak maradtak.

Igen! a' gazdagodás és népesség, egymással legszorosabb viszonyban állanak; a' népesség teszi az ország erejét, egyszersmind a' természetmenny szaporaságát, az ipar emelkedését idézi elő, 's ez által semmi nem eszközöltetik inkább, mint gazdagság, 's innét eredő jólét, ha t. i. az becsületesen használtatik.

Hazánkat e' tekintetben kellőleg ellátottnak épen nem mondhatni, 's ezért nem is kérkedhetünk valódi önállással, minthogy illyet számosabb népesség, 's ennek összesített ereje szülhet. Országunknak intenzív kiterjedése sem a' városoknak, sem a' faluknak nem felel meg, 's innét következik, hogy a' föld nélkülözvén a' művelésére megkívántató erőt, annyi jövedelemmel nem kedveskedhetik, hogy elvégre gazdagoknak mondhassuk magunkat; így a' 200 □ mértföld kiterjedésű Biharban 460 falu, míg a' 96 □ mértföldű Vas megyében 612 falunak jut határ, hasonlóképen Csanád és Csongrád összesen $92\frac{1}{20}$ □ mértföldön 13 falut számlál, míg a' 100 □ mföldű Zala 541 helységet adóztat kebelében. Ha pedig részletesen □ mértföldenként vesszük a' népességet, hasonló eredményre jutunk. Vas megye van legjobban népesítve, hol egy □ mföldre 3188 ember esik, azután Vas, hol egy □ mföldre 3128, Pozsony megyében 2881 's így tovább; de már Szabolcsban egy □ mértföldre csak 1191, Marmarosban pedig ugyanakkora földterületre 678 lélek jut. A priori okoskodva, innét azt kellene következtetnünk, hogy mivel e' megyékben illy kevés a' népesség, annál több föld jut egyre, 's annál tágasb mező nyílik anyagi gyarapodására; ezen vélemény — meglehet — némi értelemben tán állna is, ha azon tudat nem kísérné, hogy az újabb szabályozás szerint a' legcsekélyebb népességű földterületen is, kevés kivétellel, ugyanazon mértékkel méretik a' jobbágy telke, mint a' számosabb népességűekben, a' nagyobb területek a' földbirtokosé maradván, ki a' szükséges

emberszám hiánya miatt nélkülözvén a' megkívántató napszámokat, kénytelen a' haza és saját kárára megelégedni azzal, mit a' természet majdnem önként nyújt; ha pedig a' jobbgány is szélesebb telekkel áldatik meg, őt szinte a' főnebb elsorolt okok miatt szerencsésebbnek nem mondhatjuk.

Ezen népesedési pangás megszűnik, mihelyt a' birtok irányában sajátjogi jog lép elő, mert az adásvevés szabad levén, sok, ki eddig magát a' terhes úri tartozásoktólí félelemből telek-vállalásra el nem tökéle; most, miután megvett birtoka tökéletes rendelkezési joggal sajátjává válik, utána fog látni: 's az ilyen birtokok már nemcsak azért fognak műveltetni, hogy a' természetöt és családját éhhaláltól óvják meg, hanem hogy belőle más hasznót is vegyen, hogy házat a' szükségességekkel jobban ellássa, gazdasági épületeit, mint már tökéletesen sajátjait, folyvást erős karban tartsa, hogy a' fenn maradottal kereskedést üzzön, hogy végre gazdakodjék; midőn a' paraszt földé művelésének illy czélokot tűz ki; midőn dicsőbb, magasabb eszmék emelgetik keble istenét, nem lesz oka a' honnak, a' mezőgazdaságnak fájdalmas panaszokra fakadni, újabb és újabb sérvek miatt följajdulni, mert eltörülttévén az urbéri rendszer, és törvény által nemcsak kimondva, de meghatározva is levén az abból eredő tartozások készpénzbeni megváltása, — lesz: hogy a' paraszt, kit eddig még sok tekintetben csak mint egyszerűt, műveletlent, nyomorút ismerünk, sötét törpességéből lassanként kiemelkedve, anyagilag gyarapodni, szellemileg művelődni fog; az eddig kénytelen henyének munka ajánlkozik, beáll a' modus merendi rég óhajtott időszaka, és evvel a' kettős arányban nevedő népesedés; a' zsellér is megfelel tartozásainak; lesz kinek-kinek saját birtoka, mit isten és ember előtt övének mondhat; lesz hazája is, ezt becsülni szeretni igyekszik, ennek érdekeit és erejét, mint már sajátját is neveli; 's ha majd így álland azon néposztály, mellynek kezébe már a' születés ekét nyujta, a' földművelés is önként,

minden erőltetés nélküli szilárd munka által üzetve virágozni, a' fáradságot érdemileg jutalmazni fogja; előállít nyers természetményeket nagyobb mennyiségben, tökéle-tesebb minőségben; anyagot szolgáltat a' nemesítő ipar-
nak és a' gyáraknak; szaporodván ezek által a' földolgo-
zás és a' fogyasztók száma, szaporodni fog hason arány-
ban a' termesztés is, 's mindkettőben nő a' kereskedés,
mellynek fő tényezője a' szerencsés lábra állított mező-
gazdaság leend. Ezen általánosságban elmondottakat lás-
suk részletenként.

Miért hogy a' paraszt olly hosszú évsorokon át apái nyomorú pangásában sínlik ma is, 's abból kiemelkedni sem nem bír, sokszor nem is vágy? annak okát érteke-
zésem első szakasza adá. Innét igen könnyű a' követke-
ztetés, állván ezen logikai axioma: ha megszűnik az ok,
meg kell szűnni az okozatnak is, azaz megengedettvén
— sőt miután 1836-iki törvény után tanulva, az ottani
engedély mindeddig nem a' leggazdagabb eredményre
mutat, minthogy a' $66\frac{5}{10}$ négyszegü mértföldü Szepes-
megyében nyolcz év alatt csak 10 helység, 's a' 192
négyszegü mértföld nagyságu Pestmegyében tudomra
 $\frac{1}{2}$, mondd fél helységnél több nem váltá meg magát
örökösen — 's ezért nemcsak megengedettvén, hanem
meg is parancsoltatván a' minden néven nevezendő úri
tartozások, és haszonvételeknek örök áron illő kötések
melletti megváltása, a' föld népe anyagilag gyara-
podni fog, mit minden e' célra fölhozható okoknál in-
kább erősít a' már magokat megváltott, vagy szerződés-
sileg az úri tartozások alól fölszabadított helységek meg-
tekintése. Illyen például Ordas falva Pestmegyében,
mellynek fele $11\frac{9}{32}$ egész állomány magát földesurától,
b. Rudnyászky Zsigmondtól 45,000 forintért megváltá,
itt a' földipar, szorgalom, népélet, sőt maga a' paraszt
külséje vidámabb, megelégedettebb, mint amott a' szom-
széd helységben, vagy ne is nézzünk olly messzire, itt
a' helységnek másik felében, melly még robotolás alatt
nyög; vagy ugyanazon megyének Dömsöd helységét

nézzük, mely magát haszonbérlet által kivéve az urbéri terhek alól, benne iparkodás, békeszeretet, rend, rendszeres gazdálkodás a' kissé figyelmesebben körültekintőnek ajánlkoznak. Illyenek Tolnamegyében Paks, Szekszárd; Baranyában a' siklósi urodalom; mellynek urasági várára nemcsak az ősiség emlékei ébresztnek magasztos fohászokat, nem! látni az ekéje mellett szántó pórt, minő szent áhitattal pillant a' magasra, fel a' hegyi várra, 's ha kérjed: ki lakik ott? büszke szerencsével felel; „Legjobb földesurunk, Batthyányi, az úr isten áldja meg“!

Ki Bácsme gyének délkeleti részén utazik, és áthalad Kucura, Torzsa, Despot, Szent-Ivány, Uj- és Ó-Verbász helységeken, hol pedig a' föld neme mindeütt ugyanaz, a' határok a' népesség arányához majdnem egykoru nagyságuk, lehetetlen a' különbséget, melly csak Ó és Uj Verbász közt is látható, észre nem vennie. Ez utóbbinak lakosait II. József a' Palatinatusból szállítá ide 1784-ben, ezek falujokból kis várost alakítanak, mellyben első helyen említendő a' csinosság és rend; egészségesek, izmosak, jókedvűek és jól birják magukat; mi már onnét is kivehető, hogy nem kevesen vannak közülök, kiknek két szobájok van csinosan, izlés után bútorozva; vannak juhaik, nagy mennyiségben sertéseik, nemesített boraik, 's marháik; járatnak újságokat, elmélkednek a' haza ügyei, szükségei fölött; saját költségökön tartanak rendes seborvost. Avvagy mi egy helyt lehetőség, ugyanazon körülmények, jogi állások közt mért nem lehetne az máshol is? Csak nagy lelkűség uraim! utána egy kis türelem, és nem fogjuk a' magyar parasztot tunyának, tisztátalannak, tudatlanuak mondani!

És ez igen is természetes következés lenne, mert a' 104, vagy ennek fele napjait, mit eddig kárpótlás nélküli ingyen munkában töltött, most saját telkére fordíthatja, a' fenn maradtakat pénzért adhatja el, dézmáját piacra szállíthatja, marhát nemcsak háza szükségeig,

hanem nyereségre is nevelheti, és oka lesz azokat mostani satnyaságukban nem szenvedni, hanem nemesíteni; mert nem lévén telkének $\frac{2}{3}$ -da a' szokásos kilenczednek alávetve, sőt mivel e' megváltást mérnöki szabályozásnak is szükség megelőznie: tán a' fölosztandó közlegelőből négy, öt holddal szaporodott is földe, ennek némelly arra alkalmasabb részébe bujább fűmagot szórhat, melly nyáron át olcsón hizlalja ki az ősön drágán eladandó marhát; 's ekkép az illy szabad mozgásban többféle módok ajánlkoznak, mellyek által a' magát megváltott paraszt váltságdíját minél előbb leróhatja a' nélkül, hogy akár maga tetemes megszorítást szenvedne, akár földesura hosszú várakozással kénytelenítetnék tőkájének kamatait lesni.

Ezen anyagi gyarapodás előidézi a' szellemi művelődést. Ki eddig parasztjaink vastag tudatlanságát ismeré, nem lehetett nem szánakozólag tekintnie ezen emberi állapotokat, kik majd józanok, majd ittasok, most szelídek, majd vadak, hol alázatosak, istenfélők, hol pedig mint villanyos vihar menykövező, káromkodó, majd adakozó, majd tolvaj, majd könyörülő, majd gyilkos — nappal kalapot emel, a' sötétbeni találkozáskor ő igényli ezt, majd irgalmas, majd vérengző; de kivált a' földművelésre is olly ártalmasan ható babonás előítéletek alatt nyögő, minélfogva az esztendő bizonyos részében, vagy helyesebben mondva — ennek bizonyos napjain munkához nem fog, mert annak vagy nem lesz sikere, vagy valamelly szerencsétlenségnek lesz okozója. Mind ezen elmebetegségeket, lélek-kopárságot nem ugyan rögtön, mert hiszen soká kell épitenünk, míg a' sor a' kereszt föltételére jó, hanem fokonkint ki fogja gyógyítani a' szabad birtokjokba helyheztetés; mert állása biztos lévén, lesz politikai jelentősége, ez által befolyása némi tekintetben a' közügyekbe, vágya támad tudni, hogy megváltott birtokáról ki és mikép rendelkezik; és mivel a' tapasztalás elhitheti vele, hogy minden embernél első személy én, 's e' tudat elmagyarázza a' sine nobis de

nobis eddigi elvét, és helyesleni nem fogja, 's azért hogy segítsen magán, erőltetés és parancsolás nélkül is nevelés fog bekövetkezni azon gyermekek körül, kik ma kendert növé anyjok mellett kinn a' nap hevén kis testvéröket bölcsőben rengetik, vagy az utcza porából palotákat építenek, az első forgószél által szétrombolandókat; nem lesz kénytelen a' megye határozatokat hozni, 's a' szolgabíró büntetés alatt kergetni a' pórfukat iskola falai közé, mert már van vagyona, mellyre talpát téve elmondhatja: „ez az enyim“

Az örökváltság által egyszersmind a' jobbagység élelmi állapota is javuland, mert egy az, hogy eddigi robot-napszámait megnyeri, mellyeket pénzért adhat el; másfelől a' földbirtokosoknak szinte munkás kezekre lévén szükségök, a' zsellér, ki eddig igen gyakran éhes hassal napot nézett, minden felől mezőt talál érdemelhetni, 's ez által a' falvainkban majdnem parlagon heverő szorgalom fölébred, mert a' fáradalom illő jutalmat nyer, mitől az eddigi rendszer által el volt ejtve; így fog anyagilag erősödni, 's a' statusnak annyival több hasznára lesz, hogy a' rárótt adózentúl nem szenvedőleg subájával, mint Marmarosban, hanem keresménye után készpénzben tisztázza le. Hallgatok arról, hogy azon föld, mellyet munkál, minthogy gyümölcséveli rendelkezés egészen akaratától függ, szebb és gazdagabb terméssel kedveskedik, 's ez által a' mezőgazdaság emelkedik, mert ha föl vesszük, hogy eddig hazánkban 783,364 zsellérnek egész élelmi keresete kendernövény, annak áztatása-, vágásában, szőlő és kukoricza-szüretelésben öszpontosúlt, az ingyen robot miatt t. i. pénzes napszámokra szükség nem lévén, ennek megszűntével ugyanannyi embernek új életforrás, új létmód adatik, kik midőn erősülnek, bennök a' haza védelmére újabb, tartósabb bástyafal épül.

Ha ekkép mindenki előtt nyitva álland a' kereset mezeje, a' bizonyos munkadíj, a' téres gyarapodhatási alkalom, a' népesedés, mellynek száma hazánk kiterje-

désének eddig, kivált a' délkeleti részen, épen nem felél meg, szaporodni fog. Mert igaz ugyan, hogy a' magyar parasztot a' házasodástól mindennapi kenyerénél egyéb nem gátolja, de elég e' mindennapi kenyér megemlézése; mert a' zsellér, kinek eddig, azon fölül hogy négy deszkából összeszegezett kis ládájánál egyebe nem volt, a' minthogy nem is lehetett, mennyiben a' szobának csak egyik szögletét bírhatá lakbérben, egyszerűsmind mezeje sem igen volt, mellyen fáradva bizonyos lehetendett, hogy habár ingatlan vagyont nem is, de anynyi ingóságot még is összegyűjthetend, mennyi majd az előszülendő aggságot sujtó nyomor szenvedéseitől megóhatja; illy bizonytalanságban, minő az urbéri állapot, nemcsak a' zsellérek, de magok a' telkesek is a' minő szorgalommal sietnek leányaikat férjesíteni, ép olly lassuk fiaik kiházasításában; ám győződünk meg: az 1805-iki országos összeírás 643,215 telkes jobbágyot talált, holott ma a' 250000 jobbágyi állományra egyenként kettőt fölvéve, mert vannak ugyan negyed, de vannak egész helyesek is — csak 500,000 vagy legfőlebb 600,000re megy számuk; pedig azóta 40 év volt forgalomban, és a' jobbágy nemcsak nem szaporodott, sőt inkább csökkent, melly hiány azonban nemcsak kiegészítve lesz az örökváltsággal, hanem ok is szolgáltatik annak tovább terjedésére, mert ez a' szabad adásvevéssel szabad keresetmódot ad, 's e' kettő a' népesedés szaporodásának nélkülözhetlen tényezői.

De a' nyereségből, melly az örökváltság után háromlik a' státusra, legnevezetesebb leend az, hogy saját ügyének, nemzetiiségének, szent érdekeinek két millió embert szerez meg; mert levén a' parasztnak földé, mellyen sajátságai jogát, vele szabad rendelkezhetését törvény biztosítja, levén neve, és érvényes személye, kezdi a' nemzetet, mellynek ő eddig csak függeléke volt, kegyelemből nézetett, 's most még is annak kiegészítő részecskéjévé vált, becsülni, tisztelni; — kezdi a' hazát, melly eddig irányában mostohaként osztogatá a' száraz

fatokat, 's most mint fúsitott polgárait meleg szeretettel szoritja jótékony öléhez, áldani, magasztalni; midőn e' két fogalom mindenhatósága gyököt vert szívében, önként következik a' haza, a' nemzet érdekeinek szilárd erővel előmozdítása, hol kell — védése, 's a' nemzeti-ségnek buzgó pártolása. E' két fogalom magasztossága elhítteti a' paraszttal, a' fölszabadított paraszttal, hazája, nemzete irányában: — hogy „a' nagy világon e' kívül nincsen számára hely, áldja, vagy verje a' sors keze, itt élnie, hallnia kell.“ —

A' mi egyszersmind igen természetes, mert hol érdeket, tulajdont fenyeget veszély, ezek védelmében legbuzgóbbak azok, kiket a' közelgő vész legérzékenyebben sújtandóknak készül; ha leend a' parasztnak vagyona, melylyet törvény garantiája mellett váltott tulajdonává, a' köz hazára nehezedő vész már az ő veszélye is leend; — mert a' közhaza az ő hazája is, 's nem fogja ennek bajait keresztbe font karokkal egykedvűleg nézni, miként idegen valamely ismeretlen háznak lángjait; hanem előveszi az erőt, mit a' természet karjaiba edzett, előszedi a' pénzt, mit szorgalma saját vagyonából, vagy illőleg jutalmazott munkadíjából nyújtott, és adózik mindkettőből szívesen; és fog áldozni is szívesen, erőltetés nélkül, hol hazáján, nemzetén segítni csak áldozatok által lehet.

Ne is mondja e' helyt valaki, hogy az örökváltsági szabadságra előbb nevelés által készítsük el a' parasztot, azután szabadítsuk föl, nehogy — ellenkezőleg cselekedve gyermek kezébe kést nyujtsunk; mert én, több szak-tudósok után is, azt kénytelenítetem válaszolni: hogy előbb szabadítsuk föl tökéletesen, azután mondjuk meg neki: mikép azért nyere birtok iránti fölszabadítást, hogy később azt, mihez isten és természet törvényeinél fogva igaza volt, maga ne vivja ki erővel; így legalább hálára lesz lekötelezve; tisztelni, áldani fogja a' nemesség nagylelkűségét: úgy pedig, — ha előbb fölvilágosítatik a' rajta századok óta gyakorlott sine nobis de nobis rendszerről, a' nagylelkűség ez újabb ígéreteit mézes mad-

zagnak veszi, melly akkor rántatik el izelő ajki közül, midőn az éldelet gyönyörébe leginkább elmerült; e' fölvilágosítás lenne kés gyermek kezében, mig az előleges fölszabadítás ugyanott imakönyv, mellyből milliók ajkai hálát imádkoznának a' jótékonyág gyakorlóira. Azonban vegyük az életet, ám bizonyítson ez. Würtemberg, Bajor, Porosz, és több tartományai a' német szövetségnek, törvény által fölszabadíták a' parasztot; 's ha azon tartományokban tapasztalás kedvéért utazni akarnánk, észreveendnénk, hogy a' népnevelő-intézetek legnagyobb része vagy egyidős a' fölszabadítási törvényekkel, vagy későbbiek; 's ha találunk olyanokra, mellyeknek megnyitása a' fölszabadítást megelőzők, azok nem népnevelő-intézetek, mellyeknek céljok polgárokat nevelni a' honnak, hanem inkább hasonlók falvaink eddigi lármás iskola-házaihoz, hol a' pórflu harangozni, ministrálni, temetni, és legfőképp: szolgálni megtanittatik ugyan, de hazája ismeretére, nemzetének múlt 's jelen történeteire, állására, polgári kötelességének előadására magyarázási idő nem jut.

Leghitelesebb tanuk e' kérdésben saját édes hazánkban az 1836-ki törvény engedélyénél fogva történt megváltások. Így ha a' szepesi tiz helységet eljárnak, 's beszélünk a' néppel, melly már megváltott saját hantjait szántja, mindent inkább, mint részökröli pöffeszkedést, zavargást, nyugtalanságot tapasztalhatunk, sőt egészen ellenkezőleg adózási terheit, habár az örökváltság szabályainál fogva az első évi fizetések kissé szigorúak is, sokkal jobb kedvvel, 's előbb letisztázza, mint a' körülöttök fekvő urbéres helységek. Ez tény uraim! annyiszor látható, mennyiszor vágya kél valakinek e' mezőn megjelenni.

Vagy hagyjuk a' hideg Kárpát lánczait, minthogy lélektani következtetés szerint a' hegyi lakosok szelidebbek, türedelmesebbek a' rónaiaknál, mi azonban nem kivétel fölötti igazság, lássuk a' melegebb égalju rónát, Pestmegyében Ordas helységének felét, Vasban Felső-

Lót, Tolnában Kakasdot, Zalában Královeczet, mind azokat, miket főnebb a' szepesi megváltott polgárról elsoroltam, a' lélek tulajdonaira nézve itt is hasonló mértékben található föl; a' mi pedig a' szorgalmat illeti, azt kettőzött, háromszorozott iparral, és sikerrel látjuk gyümölcsözőnek. És ezen okból a' legelfogultabb elme is oda leend kénytelen következtetni, hogy mezőgazdaságunk kiemelésére, gazdasági gyarapodásunkra minden teendőinknek legfőbbike a' jobbágyságot, mint annak nélkülözhetlen tényezőit önálló helyzetbe tenni, úri tartozásait vele örökösen megváltatni, és saját birtokába igtatni. Mert csak így lesz a' parasztnak hazája, így nemzete, 's e' nemzetnek virágzó földmívelése.

Előadván e' leirt sorokban azon következtetéseket, mellyek a' robot és dézma eltörlése által a' parasztra háromolnak, a' következőkben röviden érintve lesznek a' hasznok és nyereségek, mellyek az általános mezőgazdaságra azok megszüntetésével hatnak.

Kétségtelen dolog, hogy mindenki gondolkozásának benső ösztönénél fogva nagyobb, kitűróbb szorgalmat fejt ki saját érdekeinek előmozdításában, mint ha azt tőle idegen haszon követeli. Kiki önczéljainak kivitelére az erre szolgáló eszközök megválasztásában szabatosabb, és számolóbb, az időt az erővel párosítani, 's a' kitűzött cél végpontja megközelítésére feszíteni sokkal inkább törekvő, mint ha ezt egy olly cél igényli, mellynek eléréséből reá mi haszon sem mosolyog: már pedig, ha a' paraszt jelen bizonytalan jövőndő helyzetéből kiemeltetik, 's emberi és polgári jogok szabad használatába törvény által igtatatik, már nem lesz jövőndője bizonytalan, sem jelenje függő, szóval: nem lesz kiskorú, 's így saját érdekét, mint önálló polgár, nem kell mások érdekeinek alárendelnie, hogy csak azok segítségével segíthessen övén is, hanem szabadon, érett belátása szerint működhetik, vehet és eladhat, szerezhet érvényesen magának, és örökösinek. Midőn a' magyar földmives illy kedvezmények tényleges gyakorlatában leend, általa a' földmívelés szí-

lárdaiban üzetik; a' földnek eddigi pangó értéke nagyob-
 bodik; a' tőkevagyon uzsorával kamatol; a' nyers ter-
 mesztmények nagyobb mennyiségben, tökéletesebb alak-
 ban kevesebb költséggel állítatnak elő; a' honnét a' ne-
 mesítő ipar emelkedik, ennek kezelői a' fogyasztást tete-
 mesen öregbítve a' természetvénynek folytonosan illő árt
 biztosítanak; 's e' mozgás a' kereskedést fölélénkíti, ez
 nagyobb pénzforgalmat idéz elő, 's ezek mind meg any-
 nyi dús kifolyásai a' szerencsésen emelkedő mezőgazda-
 ságnak.

A' földi élet minden szakmája türelmet, munkát
 igényel; a' kitűzött célok fáradság, 's erőködés nélkül
 sehoh sem érhetők el; mikint a' természet ugrást nem
 szenved. Hogy a' gyermek férfi legyen, át kell esnie a'
 fokokon, 's ezek bajain, mellyek közbe jönnek; ingyért
 lehelnünk sem lehet, mert ennek is bér szabott a'
 halálban. E' türelemben, e' szilárdságban lesz mégis va-
 lami, mi kitartást ígér, 's mi lankadást nem enged, ha
 t. i. a' cél, mély — legyen bár még olly távul, mint
 van — a' felé küzdelmek fergetegei közt fátadót jutal-
 mazva öleli föl, 's biztosítja személyét, birtokát. De meg-
 szűnik a' mondott türelem kitartó lenni, ha a' végcél
 nem biztosító; a' miért is minden, mit ennek megköze-
 litésére mível, nem más, mint kieróltetett gépies moz-
 gás, melly sikerre soha sem számíthat.

Ezen általános eszmét részletesen alkalmazva pa-
 rasztjainkra, kiknek már bizonyos birtokaikban kitűzött
 céljok jutalmazó jelent, biztos jövőt ígér — azok, hogy
 e' jutalom annál nyereségesebb, e' jövő annál nyúgod-
 tabb, zavaratlanabb legyen, nagyobb, edzettebb szilárdság-
 gal fognak földjök míveléséhez, mint azt eddig cselekvék;
 mert a' gondos teremtés természetévé tevő az embernek,
 hogy untalan szebb, magasabb tőkélyre iparkodjék fölvere-
 kedni; e' tőkélynek pedig nem megvetendő eszköze az anya-
 gi jólét; ám kérdjük a' nagy világot tevő sok embereket
 egyenként, 's köztök egyre sem akadunk, ha egészséges eszű,
 ki okosabb, gazdagabb lenni nem ohajtana, csak a' módok, az

utak különbözők, mellyeken egyesek oda jutni vágyanak. Az indulásban némelylek késedelmesek, kivált ha polgári állásukbani cselekvésök mindenütt bizonytalanságba, reményök csalódásokba ütköznek; e' csalódások ha életreményt semmisítének meg, oda akkor a' további jólétre törekvés, megtörpül ott a' lélek, elálmosodik az ész, 's megkövesül az akarat, mellyet pedig a' bölcs szerint kényszeríteni nem lehet. Azért tehát minden, mit illy szenvedő helyzetben mível, cselekszik, csak rá neheztett kül-erőszak következménye, mellyek sikere pedig, eddig legalább, még egy országot sem sorozott Eldoradók könyvébe.

Illy helyzet volt eddig parasztjainké, kinek ha gyarapodási vágya kélt, ha gazdagodni törekedett, szándokát minden mozdulásakor bizonytalanság, legyőzhetlen akadályok, önzés, csalódások sújták le messze egéről; ebbeli szomorú helyzetén azonban az úri tartozások megváltásával segítve lévén, mert általa jóléte előmozdítására czélzó törekvéseinek szabad mozgás engedtetik, minden okoskodások nélkül átláthatni, hogy olly czélt bírván, melly szorgalmának jutalmazó jelent, öregségének nyugott jövőt biztosít, legott kettőzött iparral lát munkája után, 's mível minden gyarapodhatási reménye földéhez tapad, ennek ásásához fog, míg elvégre apródonkint kiemelheti a' varázs kincset, mellyel polgári szabadságának árát lefizetheti.

Ezen állítást maga az élet bizonyítja, mert ha föl vesszük, hogy a' Baranyamegyének 90 négyszegű mértföld területén termesztett gabonának fölöslege 30,000 mérőt tesz, melly összeg t. i. évenkint a' megyéből kivitetik, 's hogy ezen összeghez maga Siklós mezőváros 800 mérőn felül járul, igen hihető, hogy ezen nyereséget előteremtő iparnak alapja más nem lehet, mint a' szerződésnél fogva megváltott szabad adásvevés melletti birtok; holott ugyanazon megyében több urbéri helységeket már tél végével éhség miatt sáppadni, 's csak száritott gyümölcsön rágódni látunk. Minthogy pedig ugyan-

azon ok ugyanazon okozatot szüli, bátran állíthatom, hogy a' szabad birtok, mikint azoknál gazdagabb állást, úgy ezeknél tartósabb jólétet csak néhány évek mulva is előállítna.

A' szabad birtoknak első következményét, a' föld szilárdabb munkálását, legott követné a' másik, melly a' mezőgazdaságot statustekintetben még jelentékenyebbé teszi, t. i. a' megváltott szabad birtok mellett a' föld értéke nagyobbodik. Az érték ezen emelkedési nemében eddig nemesi földeink sem igen részesülhetnek a' rajtok fekvő ősiség terhe miatt, de melly bajon segíteni a' törvényhozás megtevé az első lépést. A' jobbágyföldek azonban, mellyek az 1741 : 8. t. cikknek: — „ne onus publicum quoquomodo fundis inhereat“ — ellenére, az 1836. 4-dikben adó alattiaknak nyilvánítának, az ősiség terhe alatt legkevesbé sem nyögnek ugyan, mennyiben azonban a' rajtok fekvő úri tartozások és szolgálatok miatt természetök minden sajátságai jogot kizár, valódi értékre mindeddig nem verekedhettek; mert igen természetes, hogy a' vevő tőkepenzesek azt, mibe tőkéjüket jövedelmezés végett befektetni akarják, mindenek előtt biztosnak tudni szeretik: 's azért vonakodának eddig jobbágyföldeket szerezni, mint mellyek hármas, négyes adóteher alatt is nyögnek, 's így bennök nemcsak a' kamatolás bizonytalan, de félig meddig a' tőke is veszendő. Megszűnván azonban az urbéri rendszer, 's a' parasztok kezében maradt tíz millió hold föld azok saját birtokává tétetvén, mellyeken az egyenes országos adózáson kívül többé semmi terhek sem fekszenek, legott azok értékének emelkedése következik be, becse leend a' földnek, 's e' becs szorgalmat, ipart, 's így jólétet idéz elő.

Nagyobb hitelesség okáért álljanak e' helyt a' haza nagy grófjának, Széchenyi Istvánnak ama szavai, mellyeket az 1844-iki országgyűlés 238-iki főrendi ülésében mondott: „Tapasztalásból szóllok: van egy jószágom, földje rossz, holdjáért két forintnál többet éven-

kint nem adnak, és eleim ott egy templom föntartására majorsági földjükből 40 holdat szakítottak ki. De a' 40 hold keveset jövedelmezvén, eladatott. És kik vették meg? Paraszt emberek. A' megye, mivel a' mennyiség kicsiny volt, nem igen tudta a' dolgot, 's különös adót nem vetett reá. E' 40 hold föld kézről kézre ment, 's bár fordulóiban hosszas barázdák közt feküdvén, igazi tulajdonnak sem lehet mondani — csak sapit proprietatem, 's a' sajátságának rajta lévő kis ize mégis azt eszközzi, hogy most 250—300 pforinton két holdja. Valóban csudálni lehet, milly varázs ereje vagyon ezen kis szónak enyim! — Kérdezém a' vevőktől; „hogyan van az barátim, hogy földeitek tö-szomszédomban vannak, 's tudjátok, hogy a' rendes kamatok 5—6 száztóliak, 's mégis 300 pforinton veszitek holdját, 's így tulajdonkép 18 forintot fizettek évenként minden holdért? 's ha én a' magamét ki akarnám adni, nem adtok holdjáért többet 2 forintnál?“ A' felelet az volt: „Uram! mi igen jól tudjuk, hogy 18 száztólit fizetünk, de az úrnak két forintnál többet még sem adhatunk, mert lássa az úr, ez a' föld hypothekás, 's ha kereskedni akarunk, 50 száztólit kapunk reá, de a' nagysád földére nem adnak semmit.“ „Aztán, mondá egy becsületes öreg paraszt, én mondhatom, hogy tíz évig nem voltam korcsmában, éjjel, nappal dolgoztam, de ha meghalok, legalább két fiannak marad valamije.“

Ime uraim! ez tény, úgy hiszem magyarázatához, nem kell commentár, ha kivált hozzá vetjük, hogy a' jobbágyföldek a' rajtok fekvő úri jogok miatt még inkább lebilincselvék a' velek és bennök való kereskedésre nézve, mint a' majorságiak, mert örökös eladásuk tilos, 's ezért nincs is áruk. Melly álláspont, miként mondatott, legott más irányt veend, mihelyt a' paraszt fölmentve sok czifra nevezetű terheitől, földét mint sajátját birandja. Igaz, hogy e' helyt sokakban azon méltó aggodalom támad, hogy a' paraszt, mint fölszabadulási állapotában még szegény, 's a' megváltási nagyobb mennyiségű költ-

ségektől féltő, hogy ezektől megszabadulhasson. 's rövid ideig pénze is legyen, legott használni siet a' szabad birhatási törvénynek azon czikkét, melly a' szabad eladást engedi meg; 's kivetkeztetvén ekkép maga magát földvagyonából, míg pénze tart, lesz élelme is elég bőven, elfogyván pedig ez, 's telkét eltékozolván, forrása sem maradt, honnét napi föntartását eszközlő jövedelmet meríthessen, misem következik a' hazára más, mint újabb nyomor, az elszegényedettek nagyobb száma, szóval a' 30 ezer koldusok kétszerezése, tán háromszorozása is, kiknek illő tartása jelenleg is szép összeget használhatna föl; a' mondott eladási alkalmat használva egyes tehetősök összeszedik a' sok földet, 's ezek a' rájuk szorúlt nagyobb számú munkásokat nyomják, holott a' birtokos nemesség nagylelkűleg szabadságba helyezé őket.

Ezen aggodalom pedig annál méltóbb, minél csekélyebb munkaszeretetet tapasztalunk némelly falvaink jobbágyainál. Nem kell azonban felejteni, hogy e' munkaszeretethiánynak, ha a' tény belsejét bonczoljuk, nem más, mint épen a' bizonytalan állás az oka, minthogy a' paraszt telkének így, mint most van, sem ura, mert tőle robotolni, terméséből kilenczedet adni köteles; sem árendása, mert kezelése alá adott állományát egészben nem fordíthatja oda, hova tán ő legczélirányosabbnak tartaná, és nem is cselédje földesurának, mert fizetéséről, élelméről nem gondoskodik; szóval; midőn a' paraszt telkére lép — semmi; 's épen e' semmi az oka, hogy igen is sokat követelnek tőle. Illy körülmények munkaszeretetet nem szülnek, hanem azt előlik; de ha elhárítva leend a' mondott ok, ne higyjük a' parasztot annyira alászüvedettnek, hogy saját érdekéről megfejltkezve, kivetkezve a' vele született emberí önzésből, akkor lépjen le háza küszöbéről, midőn annak tulajdonos urává tétetett, 's míg az másé volt, addig ezen másnak izzadott, és munkált. Nem! a' paraszt ekkor, bár mennyiébe kerüljön is az örökváltsági összeg letétele, földétől elállá-

ni nem fog; mert tudja azt, hogy részére csak ez az egyetlen út, mellyen napi kenyerét keresheti, csak ez azon eszköz, mellyel saját, 's családja érdekét elősegítheti. Ha lesz is egykettő, mert hiszen nincs szabály kivétel nélkül, ki megfejtkézve jövődjéről a' jelen pillanatnyi élvezetei miatt megvetné is annak biztos kedvezéseit, ezek — mint a' derült égen ittott úszkáló fellepfoltok vezérszabályul nem vehetők, 's maga az igazság átalánossága sem engedi, hogy egy-kettőnek könnyelműségét milliók nyomatása sirassa. És ezen okból nem kell tartani attól, mintha a' megváltott telkek egyes tehetősök kezeibe kerülvén, ezek a' napszámosokkal egyedáruskodnának, mert a) a' megváltási szerződések törvény által úgy lesznek körülírva, hogy az örökváltság egész összege nem mindjárt a' felszabadítás első éveiben tétesék le, mert ellenkezőleg a' paraszton csakugyan nagy seb ejtetnék, mellynek fájó lúktetései megszüntetésére évtizedek kívántatnának, vagy tán el is buknék, hanem bizonyos meghatározott idő, nyolcz vagy tiz év után, melly idő alatt fizeti a' kamatokat, 's részenként tisztázza a' tőkét is. Ez esetben nemcsak hogy segítve lesz a' jobbágyon, de inkább ezen években megízéltvén a' szabad birtok jótékonyágát, 's ama személybeli jelentékenységet, melly innét eddigi semmi állására sugárzik, kettős, sőt hármas áron sem engedi magát telkéből kimozdítani, példák erre Muraköz szabad helységei, hol egy holdat 200 forinton is alig kaphatni. b) Ezen megállapított örökváltság után is fenn maradhat azon urbéri törvény, urbéri czimét természetesen elvesztve, melly megengedi a' jobbágynak mindennemű polgári, sőt ezentül már nemesi földeket is és jobbágytelki haszonvételeket örökösen szerezhetni, de azon megszorítással, hogy egyesek 40 egész állományu helységben csak egy egész telket, 40-től 80-ig két telket, 80-tól 120-ig három telket, végre 120 állományon fölül négyet vásárolhassanak, örök áron; melly törvényes rendelkezés meggátolja

egyeseknek mások sérelmes előítéletével történhet öregbedésöket.

Én azonban, megvallom, nem vagyok magammal egészen tisztában az iránt, valljon haszon, vagy kár származik-e mezőgazdaságunkra abból, ha az örök birtok szerezhetésében egyeseket hasonló kivételes törvények korlátolnak? mert igaz ugyan, hogy a' földeknek apró részekre földarabolása a' statusra nézve nem igen nyereséges, de a' mezőgazdaságra, véleményem szerint, kedvezőbb hatásu, mint a' kényszerítve egészben tartott és sokszor csak ezért is hanyagul művelt telek. Szóval a' megváltással meg levén a' földnek valódi becse, méltó értéke adva, ezen érték, hogy necsak a' holt tömegben mint pusztá valami feküdjék, hanem évi természet által illő jövedelemmel is szolgáljon, igen természetes, hogy művelése körül nagyobb, folytonosabb és műértőbb szorgalmat, ipart ébresztend föl a' kezelők részéről; mert minél nagyobb a' tőke, annál nagyobbak kell lenni az évi kamatoknak is; és csak ezen szorgalom- és iparban fog rejleni a' valódi kincs, melly a' honi földművelés, 's általában a' mezőgazdaság fölvirágoztatására legélénkebb sőt nélkülözhetlen tényezőül szolgáland.

Ha ekkép az úri terhek alól fölszabadított telek szilárdabban műveltetik, 's ez által értéke nagyobbodik, 's e' nagyobbodás elevenebb szorgalmat, ipart idézend, bekövetkezik a' mezőgazdaság negyedik nyeresége, melly abban áll, hogy a' föld a' belé fektetett tőkétől már nemcsak a' rendes kamatjárandóságot fizeti le évenként, hanem daczára minden uzsorát tilalmazó törvényeknek, szemmel látó, kézzel fogható uzsorával lép elő a' nélkül, hogy ezen uzsora egy másiknak, vagy harmadiknak károsításából folynék; mert fölszabadítván a' telek minden rajta fekvő hátráló terhek alól, nyers terményeit a) nagyobb mennyiségben termi meg, b) ilyen egyes különvett termények jobb minőségben, tökéletesebb alakban állítatnak élő, c) mégis az előállítási költség kevesebb leend.

Ezen tételek igazságát maga a' dolog természete tanúsítja, mert a' paraszt minden egyéb eddig telkétől eltartóztató foglalkozások alól fölmentve, egyedül saját földé műveléséhez láthat, és látni fog is, a' rajta megkívántató javításokat könnyebben, 's mivel már sajátja is, szívesebben teszi meg, 's ez által okot ad a' mezei terményeknek nagyobb mennyiségben előállíthatására. Ugyanezen folytonos és éber jelentése eszközli, hogy telkének évenként előállított nyers terményei jobb minőségűek és tökéletesebb alakuk leendenek, minthogy nemcsak gondja, de ideje és ösztöne is lesz a' gyomlálásokat, hant-töréseket, mellyek a' várandó termények tökéletességére megkívántató kellékek, munkába venni, 's nem engedni, hogy akár az ártalmas fünek fölmagzása nyomja el a' reménybeli jövedelmet, akár pedig a' föld zsirtalansága miatt vetésében itt-ott kopár foltok jelentkezzenek; a' homnét trágyáját ezentúl nem udvara közepén betegség okozásra, hanem szántóföldén ennek zsirosítására elszórtan fogja használni; sőt a' megtakarítási kezelés is egészen különböző leend a' mostanítól, mert állása biztosabb, ez okból nem leend aunyi nyomorral elborítva, hogy gabonáját, ha feléből is, csak minél előbb kicsépelve, vagy kinyomtatva, piacra szállítsa fele árán eladni.

Mivel pedig mind ezen munkálatai, szinte mint előbb a' robot mellett, maga és cselédei által, vagy ha nap-szamosokkal is eszközöltetik, nyeresége van mégis, mert ha többet nem, az eddig robotban töltött 104 napot már magának tarthatja fenn. Ha pedig az ekkép mívelt földnek letakarított terményét vizsgáljuk, a' nyereség csak ekkor mutatja ki a' kisebb költséget.

A' nyers terménynek, 's ezek értékének e' szerinti nagyobbodásával, és azok sokasodásával a' nemzetvagyon is szaporodik, vagy más szavakkal: mezőgazdaság virágzásnak indulása kereskedést léptet elő, melly egyeseket gazdagítva a' status tehetségét emeli; mert a' mezőgazdaságnak az előállított terményekre nézve passiv állását

ésak azon erő, vagy pénz teszi, melyet productumainak előteremtésében elköltött, habár ez a' statusra nézve soha sem veszteség, minél kevesebbek pedig azok, a' kereskedésből annál nagyobb nyereséget várhat; már pedig megváltoztatván a' jobbágyság, 's ennek kezelése alatti hat millió termő földnek eddigi urbarialis rendszere, a' mondott előállítási költségek is tetemesen alászállanak. Ezen költségeket teszik: a) a' munkadíj, b) a' használt tőke jövedelme, c) az ezen tőke alapjául szolgáló földbirtok használata, d) a' javak ára, mely közvetve, vagy közvetlenül a' természetés céljára fordítatik. Ezen költséget, ha a' mostaniakkal arányosítjuk, igaz, hogy in ultima analysi ugyanazok lesznek, de azon nevezetes különbséggel, hogy a' mostani rendszer mellett a' közönséges bevétel vagy nem képes fedezni az előállítási költségeket, vagy ha igen, ezt olly kis mértékben, hogy a' bevételi tiszta nyereség a' kiadási rovattal direct arányba soha sem jöhet, minek egyik főoka leginkább a' dézmban rejlik, mert ez által a' tőkealapul szolgáló földbirtok egyenes haszna elnyeletik, holott a' használt tőkének jövedelmi része szinte már a' természetésbe fordítatott,

Mindezen előlépései a' földművelésnek fölébresztik a' nemesítő ipart, sőt a' nyers termékeknek elég mennyiségben, és illő minőségbeni előállításával versenyre is buzdítják, a' gyárak száma szaporodni fog, mellyben a' munka, a' fáradalom jutalomra talál; 's ha egyéb nyereség nem mutatkoznék is a' mondott fölszabadításból, ezen egy, hogy minden egyes polgárnak szorgalma munkát, munkája jutalmat talál, méltó a' földművelést, 's ennek osztályát az annyira szükséges kedvezésekben részesíteni; mert ekkép nem fogjuk majd kiviteli czikkeink közt, mint kitűnő rovatot, a' rongyot látni; mert habár országunkban sok is a' rongy, lesz gyár is, melly ezeket más, finomabb formák alatt az életnek használatúl visszadja, 's a' kiviteli rovatot más nyereségesebb czikknek engedi; sőt ellenkezőleg a' béhozatalt is fölsőlegesíti, 's nem ejti a' hont azon majduem nevetséges következet-

lenségbe, miszerint olcsón, sőt sokszor félkrajezáros gyűrűkért adja el a' szemérről fölszedett rongyait, hogy ugyanezt finomított alakban, átváltoztatott formában aranyaival váltsa vissza. És mennyi elszórt részecskék hevernek a' mezei gazda udvarán, lakában, mellyeket nemesisítő ipar és gyárak létében nem megvetendő jövedelem-ágúl használhatna; nem lehet például fájdalom nélkül olvasni Fényes Elek Magyarország Statistikájában, mikép Franciaország Chalon sur Marne városában van egy csontgyár, melly 1835 1,400,000 font csontot égetett ki, 's ez adott 9000 mázsa csontport. Rosz lovat vágtak le 8000-et, mellyek 8800 frankba kerültek. A' gyár vett 8 ezer mázsa szarurészeket, mázsáját 14 frankjával, 's ennek becsét 60 frankra gyártotta. Nálunk az elsoványodott, elgyengült, előregedett lovak, juhászok és bakók kezébe adatnak komondoraik hizlalására, 's elég, ha bőre visszakapatik; de ez sem történik mindenütt, mert — kivált magyar töltéseink körül, mellyeket egy neves táblabiránk igen jól értelmezett: *inter duo arok lutum vocatur hungarice töltés*, nem ritkaság a' fuvarosok által lenyargalt, agyonkergetett dögllovakat varjúk eledeleül kitéve látni. Elhallgatok a' szarurészekről, rothadásra kivetett csontokról! pedig higgyék el önök, a' mi illynemű a' francziáknál kivihető, lehetséges az nálunk is, csak akarat, csak jó szív kell, melly megadja a' módot, a' szabadságot azoknak, kik illyes miknek árt szerezhetnek.

Az előadottak a' kereskedést fölelevenítvén, nagyobb pénzforgalom előidézésének egyenes tényezői leendnek; mert többre, messzebbre terjeszkedhetvén az erő, az előidézett mindennapi surlódások által művelődvén az ész, a' lélek, — több, de igazságosabb szükségeket is fedez fel, mellőzve a' mostani nélkülözhetőket; ezen eset a' kölcsönös cserét folytonosabbá, elevenebbé teszi, mellynek, mivel könnyítő eszköze a' pénz, ennek nagyobb forgalmát eszközli; már pedig hol a' pénz folytonos, és illő mennyiségbeni forgásban van, ott az anyagi

jólét, a' hatalom, a' néperő, a' nemzetgazdaság mindig erős lábon szokott állani, 's így árvíz, vagy egyik helynek tüzvész általi elpusztulása, vagy jégcsapások nem ütik le lábáról az egész nemzeti tehetséget, a' kár helyrehozása nem üríti ki a' nép érszényét, nem gátolja az iparnak haladását akár egyik, akár másik ágában. Igen uraim! adják meg önök minden földművelőnek, legyen az bár ki, személy és rang válogatás nélkül a' dézma és robotmentes birtokjogot; a' mezőgazdaság, mely minden néven nevezendő iparnak és jólétnek alapja, — virágozni fog, 's általa ha nem is lesz hazánk Angolhon, melyet minden legelrejtettebb szögleteiben vasutak hasítsanak, csatornák folyjanak keresztül, de bizonyosan Tatárország sem leend, mellyben fél, sőt egész napon át csak a' délibáb csábfellege közt uszkáló kutgémek közt bolyonghat az útas: hanem lesz Magyarország, boldog és erős, — minőnek kell, hogy legyen, 's a' minőnek akarák a' vérrel szerző apák, hogy a' jövő nemzedék, a' derék unokák egykor tegyék!

II.

A' robot és dézma megszüntetése milly befolyásu leend a' nagyobb birtokosok gazdaságára ?

Nem rettenhetnek vissza az úri tartozások megszüntetésétől azok, kik ezen tartozásoknak eddig jogszerű, törvényes kezelői valának, ha elfogulatlan lélekkel, részrehajlatlan elmével számolják össze a' nyereséget, mit a' nevezett adózásokból eddig bevettének, 's hasonlatba ejtik azon nyereséggel, melly azoknak megváltásából igérkezik; vagy mivel bizonytalanra a' gazda építeni nem igen szeret, és nem is szokott biztos jövedőt építeni, azért hasonlítsák össze olly jövedelmekkel, mellyek már megváltott földnek eredményei. Nem akarok Angol-, Bajor-, Württembergországokra utalni, ámbár ezekről, kivált az elsőbbről, már csak vele született iparüző és kereskedői szelleménél fogva is, melly mindent pénzérdekből, és semmit e' nélkül cselekvék és cselekszik — föltehetjük, hogy ha az úri adózások alól fölmentett, vagy fölmentendő földekből részökre semmi nyereség sem ajánlkozott volna, bizonyosan a' megváltás eszméjének testesítésén soha nem fáradozandott minden philantropiája mellett is olly tüzzel, olly buzgalommal, mint minővel küzdöttnek őt a' kor iratai tanusítják. Angliában, hol a' földbirtok, mikint nálunk, a' főnemesség és papság kezében van, és kisebb részben a' koronánál, jobbágy nincs, hanem a' földtulajdonos földét alkukötések, vagy szerződések mellett haszonbérbe adja. Egy betagosított árendás birtok közönségesen 200—800 hold földből áll, egy holdért fizetnek 8 — 40 schillinget, vagy mi pénzünk szerint

240—1200 pkrájzart; London közelében több font sterlinget is. Bizonyosan, ha ezen kereskedőnemzet át nem látja, hogy ez úton sokkal inkább boldogul földbirtokával, mint úri adózásokkal terhelt parasztjai mellett, soha a' szabad birhatást jobbágyainak meg nem engedi.

Egyébiránt nem azért emlitém én ezeket, hogy nagy uraink csak azért, mivel az angol lordok és kereskedők és püspökök a' birtokszabadságot megadák jobbágyaiknak, adják meg ők is, — nem! én ezért nem emlitém, jóllehet a' nemes példa jőjjön bár fölülről, vagy alólról, mindig követésre méltó; ám említettem azon okból, hogy ha valaki kétkednék az innét eredő jövődőről, vigasztalja magát mások példájával addig is, míg a' szerencsés kísérlet még szerencsésebb sikere saját édes személyét is aranyesővel zuhanyozandja.

Azonban egyszerűleg gazdasági szempontból véve fel az örökváltság kérdését, ugyanaz nemcsak az eddigi elnyomott helyzetéből kiemelt parasztra leendő kedvező, 's így a' nemzetegységet, országos erőt szilárdító; de e' fölött különös jótékonyssággal ajánlkozik a' földesurakra, 's ezeknek terjedtebb gazdaságára nézve; 's hogy e' tárgyban értelmesebb legyek, vegyük a' dolgot gyakorlati oldaláról, melly — hiszem — az elméletet mindenben igazolni fogja.

Megszabadítván magát a' földesur azon bajoktól, mellyeket a' robot kezelése, 's általános az urbéri rendszer okozott; megszabadítja egyszersmind magát több költségektől is, mellyeket azután hasznosabb, jövedelmezőbb czélokra fordíthat. Mennyi tisztet és mennyi szolgát igényelt, például, népesebb urodalmakban a' robot, a' dézma kezelése, a' pénz beszédése 'stb 's ezen cselédek bére? 's ha a' mondottakból mutatkozott is némi nyereség, mint elnyeletett az ez által! Hallgatok az úri székekről, mellyek magyar vendégszerető jellemünknek megfelelőleg, mind e' napig a' lehető tulzásig pazarasztalnak; hogy az ilyen úri székek mennyiökbe kerülnek az illető földesuraknak, 's általuk a' hazának? nem

tudván az urodalmak általános számát, meghatározni nem merem. Forgott kezemben a' mágocsi urodalom hivatalos könyve, mellynek 329-ik lapján olvasható volt: „A' dézmálásra meghítt bírának, eskütteknek, jegyzőknek napi díjok 110 frt, $2\frac{2}{4}$ krt.“ — A' 473-ik lapon: „A' mágocsi urbarialis tömlöcz javítására fizettetik 840 frt.“ — A' 321-ik lapon: „1837-ik év télelő hóban tartatott uriszékre költött az urodalom 420 frt, $18\frac{3}{4}$ krt.“ — A' 317-ik lapon: „A' tizedekért haszonbér fejében fizet az urodalom a' pécsi káptalannak 265 forintot.“ — A' 291-ik lapon: „A' négy hajdúnak bére 200 frt kifizettetik.“ Azaz összesen az $183\frac{8}{9}$ -iki urbér-követelte, vagy legalább ennek természetéből folyó költségei voltak az urodalomnak 1835 frt, $21\frac{1}{4}$ kr. Avvagy e' pénzt nem lehetne-e czélszerűbb investiókba fordítani? Eddigi tapasztalás kevés hozzáadás- és elvétellel bizonyítja, hogy ha hozott a' robothaszonvétele némi nyereséget a' földesúri pénztárba, ugyanazt uzsorával lopá onnét ki az úriszék, és a' többi; már pedig, ha az eddigi rendszer megsemmisítetik, az úriszéknek egyedül csak földesurak általi tartatása, értem a' költségeket, mellyekbe azok kerülni szoktak, egészen fölöslegessé válik, 's mint illyent minden józanon következtető gazda vagyona szaporításának fogja tartani elenyésztetni. Elhallgatva — mondom — ezt, melly tisztán passiv költség, minthogy a' kivetett forintok egy ócska denárt sem térítnék vissza a' konyhára, egyszersmind bizonyos kiváltsága a' megvesztegetéseknek, többször ingere a' gyűlöletnek és bossúnak, mellyet az érzékenyebb súrlódás úr és jobbágy között előidézt, egyedül csak a' szoros értelemben vett mezőgazdaságra szoritkozom.

Az örökváltságnak első — sine qua non — föltétele leendő a' jobbágyok részéről lefizetendő tőkeösszeg, mellynek maximuma minimum nélkül egy állományra a' földértéknek szigorú tekintetbe vétele mellett törvény által körülíratandó. Ezen tőke nem legott a' megváltás első éveiben tisztáztatik le, mert ez pénztelen

hazánkban, eddig még csak ronggyal, 's evvel is kicsinyben kereskedő földnépüktől a' legtúltesztettebb önzés által sem követelhető; hanem ismét — kell — hogy a' törvény által bizonyos határidő jeleltessék ki, a' mikorra a' tőkének letisztázottnak kell lennie, de melly idő alatt az ezen szerződésileg kötött, 's törvény által helybenhagyott tőkének rendes kamatai évenként, bizonyos tőkerész letételével együtt pontosan adassanak; melly hogy meg is történnék, a' törvényhozásnak ezen ügy iránt már eddig is szépen tanusított buzgalma, melly a' szükséges pénzüzetek föllállítása körül mutatkozik, minden egyeseknek kezes. Ha ekkép a' földesúr évenként telkei számának megfelelőleg kamatokat, sőt évek mentével mindig tőkerészt is veend be, valljon ezen pénzt nem czélszerűbben fordíthatja-e gazdasága körül oda, hol ez leginkább javításra vár? és hol a' kamatolás legbiztosabb? szóval: hol a' gazda leginkább szeretne kiterjeszkedni? holott a' robot, melly, mikint főnebb érintetett, egyszerűleg csak kényszerített, 's épen ezért száraz sikerü napszám, egyedül csak napszámra fordíthatott; melly ha sok volt, a' fölösleg kárpótlás nélkül maradt; ha kevesebb — a' megkívántatóságot pénzen kelle pótolni. Azonban ha például a' gazda külföldön tett tapasztalatai után, hol a' földművelés előbbre áll, meggyőződhetett is arról, mikép ugyanazon munka, mire nálunk harmincz embererő ugyanennyi visszatéríthetlen értékű nappal fordítatik; fele, sőt egy rész erő- 's idő-használás mellett — gép által, pedig jobban, czélirányosabban, 's kevesebb költséggel végezhető el; habár a' fölvilágosodott gazda mindezt átlátja, 's az ekkép intézendő biztosabb sikerről meggyőződése szent, mégis az ujtáshoz, változtatáshoz fogni vonakodik, sőt nem mer, mert először is a' gép, honunk műipará e' tekintetben még sok oldalról elmaradott levén, drága pénzért külföldről hozatandó, sőt hogy azt itt működésnek lehessen indítani, bizonyos időre hozzá értő egyén is kívántatik kielégítő fizetéssel, mindezek pedig a' földjövedelemnek nem kis

részét törleszteniék le; e' kára más oldalról nemcsak nem pótolatik, sőt neveltetik, mert a' robotnapszám ezen tett változásnál fogva egészen nem használható, 's pénz-zé azért még sem fordíthatja, mert a' paraszt ajánlja ugyan szolgálatbeli kötelességét a' törvény rendeleténél fogva, de azt készpénzen megváltani csak azért, mert földesúra már többé nem használhatja, semmi szín alatt sem mutatkozik, és ha igen, tudván az urasági körülményeket, azért olly csekély árt ajánl, hogy épen el nem fogadható. Melly nehézség az örökváltság által legyőzve levén, a' nagyobb birtokosok gazdasága illyesmi akadályokkal nem leend kénytelen küzdeni, hanem szabadon választ iránnyt, ezen irányban szabadon működik, honnét mind a' tulajdonosi, mind a' statushaszon érezhetőbb lesz.

Tagadhatlan, hogy hazánknak gazdaság-tekintetbeni hátramaradása leginkább a' gyárok szüke, 's a' nemesítő ipar hiányából magyarázható. Eddig a' természető legfőkép saját, 's a' belhonnak élelmi szüksége fedezésére természetett, miből — mikint anyagi állásunk mutatja, sem egyesekre, sem az országra általánosan észrevehető haszon nem igen csergedezett, 's ha nevezhetünk is terményeket, mellyek a' kereskedésnek czikkei valának a' külhonnali surlódásokban, ezen csere, ha a' vámlajstromokat megtekintjük, hazánkat az egészre nézve mindig szenvedőleg érinté, mert midőn a' külföld 100 forintot fizetett egy mázsa gyapjunkért, később ugyanazért más t. i. földolgozott alakban két, három annyit visszakövetelt. Habár kimegy is hazánkból 500,000 akó magyar bor, ugyanannyit — pénzbeli árát értve — a' fényűzésnek meggyökerezett vágya behoz külföldökből; szóval kiviteli kereskedésünkben mindig veszteség mutatkozik, 's egyedül a' belhoni az, melly némi szerencsés, 's nyereséges surlódásokra mutat; de itt a' haza, a' nemzetvagygon semmi nyereségnek sem örvendhet, mert reá nézve a' csere csak annyiban történik, mennyiben a' kicserélt dolgot egyik raktárából a' másikba szállítatá, és az emésztést, a' fölhasználást egyik helység a' másiknak

engedé; haszna pedig körülbelöl az, hogy polgárainak ez által keresetmódot nyújt; 's a' mi nyereség illy csere után van, az csak egyesek irányában mutatkozik. A' valódi statusnyereség, 's a' mezőgazdaságnak tényleges ösztöne egyedül a' más nemzetekkel túlsúlyu kereskedési érintkezésben áll; 's itt is csak úgy, ha nem mindig és egyedül nyers terményekkel, hanem gyártmányokkal is piacra szállhat, 's a' concurrentia alatt nem bukik el; mindez pedig jól rendezett, 's műértő egyénekkel ellátott gyárak nélkül, melyekben a' nyers termék többszörös árra gyártatik fel, el nem érhető.

Nemzetünknek ősi jelleme a' lovagiasság. Ez ragadt a' diadalmas apákról a' messze utánok következett unokákra, ezen öröklött jellem vala az ok, hogy a' magyar a' kereskedésben nemét az alárendeltségnek látá, mi onnét is valósul, hogy annak közvetlen kezelőit soha magáig, a' kiváltságok fénydús regiojáig, fölemelni nem sziveskedett; most azonban, midőn önkárán, elég kártékonyan a' voltra, okul, eddigi balvélekedéséről lemondani kezd; elveti az álszégyen fátyolát, melly őt minden lovagiassága mellett is kereskedők alárendeltjévé tevő, 's már nem kaczagja a' gyapjus zsákon ülő angol ministert, sőt képes a' legfellengzőbb lelkesedéssel törvényasztalainál órákig, napokig vitázni a' kereskedés, 's ennek eszközei előállításában, nem retteg költségektől, nem áldozattól; de a' végrehajtás körül neme az akaratlan tespedésnek, vagy nem tudom — minek? mutatkozik részéről, mi nagy részben ismerethiánynak tulajdonítható.

Földesuraink eddig meg voltak elégedve, ha lenyirt gyapjujuk mázsájáért 50—70 forintot fizetett a' zsidó, 's ha történetesen 80—100-ig kialakudhatá, már ekkor a' nyereség olly bizonyos, olly nagy volt, hogy annak kiszámolása kretát sem igényelt, és azt — a' szükséges tér hiányában szenvedve — még eddig helyeslenünk kelle; de ha elhítené magával a' gyapjutulajdonos, hogy csak csekély nemzeti erély kifejtése mellett ugyanazon zsidó jobb áron is megvenné gyapjuját; ha meggyőződnek

arról, hogy ha vállat vállnak feszítve gyárok emelkednének a' nemesi földek térmezein, már a' 100 forintot nem épen olly nagy nyereségnek nézné, úgy hiszem, a' szükséges kezdethez jobb kedvvel, edzettebb erővel fogna. Pedig így van ez; mert lejárt már az idő, midőn a' magyar nemes curiáján kis királynak hitte magát; ma már ehhez pénz is kell, ezt pedig jelen századunkban illő mennyiségben, hogy t. i. kis királyt játszassék, csak kereskedés és folytonos ipar teremtheti elő.

Az ilyen gyárok emelésére, mellyek a' jelen átalakult irányu korban a' gazdagodás nélkülözhetlen tényezői, legjobb alkalmuk, legkönnyebb módjuk a' földbirtokosoknak, és különösen a' nagyobb tehetségűeknek van; mert parasztjaiknak, kiknek napi munkáiból, dézmáiból, mikint kimutattatott, bármi szigorú következetességgel számoljanak is, annyi nyereséget, sőt hasznot sem vesznek be, mint mennyi egy ennyi szükségekkel küzdő honban, mint a' miénk, felállított 's jól kezelt gyárból igérkezik, megadván az uri tartozásoktól mentességet szerződésileg kikötött váltáságdíj mellett; az innét befolyó pénzt gazdaságosan csak kétfelé fordíthatják, vagy t. i. más földbirtokot szereznek, melly által gazdasági erejük szinte öregbedik, még pedig nyereségesebben, mint volt jobbágykezelés alatti birtokuk; vagy gyárok emelésébe fektethetik, mellyek kezdetben ugyan nem igen felelnek meg a' rájuk fordított tőkének, de annál bujább lesz a' folytatásból eredő jövedelem, mert omne initium durum.

Ha földbirtok vásárlására fordítatik a' váltásági tőke, innét azon nyereség következik a' statusra és ennek nemzetiségére, hogy birtokosai saját kebelében született polgárai lévén, annak érdekeit inkább szívükön hordják, inkább segítnek szükségsein, oszlatják bajait, nevelik erejét. Az egyes vevőre pedig azon haszon háruul, hogy ekép szerzett vagyona tökéletes rendelkezési joggal sajátja, mellyet úgy jövedelmeztet, mint legcélszerűbbnek véli; holott urbéri telkeinek ura volt ugyan de iure,

azonban avval de facto rendelkeznie törvény által tiltva volt. Vegyük ehhez a' költségek megszűnését, mellyek a' robot és dézma kezelésébe, a' jobbágyágnak igazság kiszolgáltatásába évenként folyának, ama sok kellemetlenségeket, szándékos lomhaságot, melly az úri munkák körül napi renden volt; minden esetre a' nyereség, méltányosan gondolkozó gazda előtt, innét sem leend csekély.

A' már meg volt birtokra nézve pedig, kevesbedvén az urodalomnak gondja, melly gyakran gazdasága ártalmára történt, ugyanazt majorsági földeinek gyarapítására fordíthatja, 's ha az ilyen urodalomban a' közlegelő erdő volt, mellynek növelésére, hogy a' benne legelő barmok mennyire ártanak, hosszú mutogatások nélkül is átlátható, legkönnyebben az örökváltság által segíthetni; pedig az erdőkből illő rendtartás, és kezelés mellett nem kis haszon és nyereség ajánlkozik a' tulajdonosok részére. E' tekintetben utánzási például szolgálhat a' 8 négyszeg mértföldű kisjenői urodalom erdősége, melly 15,189 holdat foglal, fekvése róna, számjegyekkel ellátott szakaszokra osztatik, mellyek egyenkint 100 holdas teljes négyszöget képeznek. Az urbéri faizás a' rendezés által úgy állapítatott meg, hogy a' jogositottak meghatározott famennyiségre, 's ennek is csak télen át betakarítására szoritattak, a' legeltetési servitustól egészen szabad. Az ekkép rendbeszedett erdőből, hogy jelenleg is, de idő mentével is több, nevezetesebb haszon várható, mint hol az rendezetlenül mindenkinek, kivált marhák legeléseinek nyitva áll, igen természetes; úgyde az ilyen rendtartás az urbéri rendszer által sokban akadályoztatik, melly akadálynak menthetlenül annyi haszon és jövedelem esik áldozatául. Igaz ugyan, hogy a' nemesi erdők többnyire tilos alatt vannak, de ha ezen tilos természetét vizsgáljuk, úgy az eredmény nem a' legeltetés tilalmát, hanem a' vadászatét mutatja ki.

A' megváltási tókének más földbirtokokba fektetése azonban több nehézséggel leend összekötve, 's ezen nehézségek fogják okozni, hogy azok különösen gyarak

emelésére fordítassanak. Egyesek t. i. mihelyt a' földbirtokra a' szabad és örök joggal birhatás ki lesz mondva, a' megváltásból eredett pénzt ismét birtokba fektetni szeretnek. Ezen földbirtok-vásárlásban a' vevők bizonyos czélt, mint sine qua non-t vadásznak, 's e' czél: a' jövedelem, melly a' veendő birtokból évenként ígérkezik; e' vásárlás neme tehát különbözend más vásárlásoktól, mert itt a' vételárnak nem alapja, hanem oka leend a' jövedelem; a' honnét megtörténhet, sőt okvetlen meg fog történni, mikép az ár alá bocsátandó földeknek értéke a' szerint, mint azokat a' vevők nagyobb száma keresi, a' legmagasabb fokra csigáztatik, melly eképp fölsigázott érték a' birtok közönséges évi jövedelmével semmi arányban sem állhat meg. Pedig hogy nagyobb száma leend a' vevőknek, azt ha tekintjük a' politikai jelentékenységet, a' közügyek tárgyalásábai szabad befolyhatást, mellyek a' szabad birtokláshoz vagy már gyakorlatilag is kötvék, vagy mivel ennek eszméje amazok nélkül csak *illusio*, ezután köttetik. Ezen okok nem kis ingerül szolgálандnak birtokossá lehetni, 's a' vevőket szaporítja, innét következik a' fölemelt ár, melly a' vevők nagyobb számát visszariasztva, vágyaik kielégítéséül más, még eddig parlagabb, de jövedelmezőbb mezőre utasítja, hol mind anyagi hasznukat biztosítja a' szorgalom, mind a' mondott jogokbani résztvehetést megszerzi, vagy már meg is szerezte a' törvényhozás. Szóval: hogy értelmesebb legyenek, a' tőkék használása más irányban működendik, melly mezőgazdaságunkra nemkülönben, mint statuserőnkre üdvös hatása lesz; t. i. azok vagy bányák mivelésére, vagy gyárak emelésére, vagy eddig elhagyatva hevert földek kijavítására, 's a' honi földmivelésnek visszaadására fordítatnak. Hogy pedig e' három közül bár mellyikbe tétessék le az örökváltság pénze, minthogy mindhárom a' maga nemében, és maga helyén műértőleg kezelve nélkülözhetlen tényezője a' mezőgazdaság fölvirágzásának, valamint a' tulajdonosnak kiapadhatlan jövedelem-forrása mindig több, gazdagabb

és biztosabb kamatokat hozand a' törvényes birtokos kezeihez, mint eddig az urbéri rendszer alatti robot és dézmából kapott, úgy hiszem, hosszas demonstratiók nélkül is hitelt nyer.

Mivel pedig mai korunknak, úgy látszik, kiválólag földadata: kereskedés nyers és földolgozott termékekkel; 's miután a' kesernyés tapasztalás megtanítá elvégre a' magyart is, hogy csupán nyers termékeivel kereskedéséből reája egy kevés haszon háramlik ugyan, mennyiben surlódásokba jöven más e' pályán miveltebb, főnebb álló nemzetekkel, ezek jólétén észreveheti saját messze maradását, 's ingert nyer hasonló haladásra, de pénzbeli nyeresége semmi, semmi uraim! mert ezen nyers termékekkel kereskedésünk is alig három négy szomszéd tartományokra szoritkozik, 's ezeknek egyedárussága miatt a' külföld piaczához nem juthatunk; de ha jöhetnénk is, ha egyenesen a' világ városa, London piaczára rakhatnánk le tengelyeinkről magyar terményeinket, ha ugyan onnét kénytelenítetünk földolgozott gyártmányokat visszahozni annyi szükségünk, és nem szükségünk fedezésére, bármi szigoruan, vagy bármi engedőleg számoljunk is, a' summa summarum mindig oda üt ki, hogy mi vesztettünk, hogy kivitt nyers terményeinknek még olly roppant mennyisége mellett is nyereségünk = 0, 's veszteségünk = ∞ milliókhoz. Ez úton ideje volt a' magyarnak meggyőződnie arról, hahogy erősödni, gazdagodni akar, ezen utról le kell lépnie, vagy azt kijavítottan járnia; és mivel minden egyeseknél természet oltóványa a' kincsvágy, a' gazdaggá lehetőség, e' tekintetben szerencsés változás remélhető.

A' mondott természeti indoknál fogva mindenki azon módokat ragadja meg, mellyek hozzá közelebb esnek, 's mellyeknek egykori jövedelmezése a' világ irányához mért számadásának inkább megfelelnek. A' földesurak itt is, mint mindenütt, annyival kedvezőbb helyzetben leendnek többi polgártársaiknál, hogy ők a' szükséges alappal már bírván, ehhez nem kis összegű

megváltási pénz is járul, melly kettő összesítve teszi a szerencsés kereskedés első stadiumát. Az örökváltság az urbér-rendszer helyett gyár-rendszerre állítandó, és ekkor a földesur, 's a hazának minden polgára azon kényelmes körülmények közé jövend, hogy sem nyers terményei, sem munkája, sem mütana tekintetében nem kénytelenitetik valamelly szomszéd egyedárus egéről önkarával meleg sugárért esedezni, hanem mindezeknek tápot, alapot, pályát, jutalmat biztosít maga a hon, hogy maga a hon vegye is azoknak hasznát; mert csak így és csak ekkép emelkedhetik ezen ország, ennek anyagi és szellemi állapota oda, hol nagyszerű hivatása őt a népek sorában, a nemzetek mérlegében látni akarja. Így leszünk hatalmasok, így erősek és gazdagok!

Ha a földesur nagyobb értékű földbirtokról rendelkezhetik, saját majorján állít gyárt. Ezen gyár az ő, és a környéken fekvő minden tulajdonságu földekre, 's népekre nézve azon befolyásu lesz, hogy először a szorgalmat még inkább élénkíti; másodsor a terményeknek könnyű piacot biztosít; harmadszor azok, kiknek tehetőségök ingatlan vagyon szerzésére nincs, 's nem is látogaták a tudományok termeit, ott miveltebb pályára készitendők magokat, bizonyos napszámot kapnak, 's illőleg díjaztatnak. A mi a nyers termékeket illeti, igen természetes, hogy ezek, minél különbözőbbek lesznek valamelly tájon a földolgozó műhelyek, annál különbözőbb nemben állítatnak elő, kivévén azokat, mellyek egyenesen az élelemre szolgálnak. A földesurak, kik eddig bizonyos részét földeiknek repczével látták el, most nagyobb darabot fordítandnak e' célra, mert a termést vagy magok dolgoztatják föl, 's így megnyerik a külső tartományokbai szállítás és vámok költségeit; vagy nem magok dolgozzák föl, hanem más, de szinte a honban létező gyárnoknak adják el, 's itt is az eladó a szállítási költségnek $\frac{2}{3}$ -dát, a vámot pedig egészen megnyeri; e fölött az $\frac{1}{3}$ veszteség sem tiszta veszteség, mert a határin kívül nem szállítatott. Ha már illy modorú keze-

lés után összeveti a' termesztő e' mostani jövedelmeit az előbbiekkal, a' differentia nem lesz mindennapi. Hasonlókép, hol eddig krumplit, vagy répát termesztett fölölegesen, mellynek egy része télen át megrothadt, oda ezentúl nem kis nyereséggel kecsegtető czukorrépát vetend, mellyet ismét vagy maga, vagy más dolgozand föl; vagy folytatja ugyan a' krumplinak nagyban termesztését, de lesz költsége a' czélnak megfelelő kazánok vételére, 's mondott természetményét n.egmentve a' rothadástól fölemelt áron adja át az életnek.

Mondhatná itt egynémelly, hogy ezt a' földesurak most is, az urbér rendszere mellett, mint kik szabad rendelkezéssel urai földeiknek, tehetik. És ezen észrevétel annyiból helyes, mennyiben szabadságában áll ma is a' földesurnak holdait akár czukorrépával, akár eperfákkal beültetni; de kérдем: mit csinál azután a' terméssel? a' czukorrépa földolgozásának, 's így annak, hogy abból a' termesztő tőkéje, munkája illőleg jutalmaztassék, gyár kell, a' minővel pedig jelenleg hazánk nagyságához képest alig bírunk. Mert azon 40 répaczukorgyár, melly — Fényes szerint — 1842-ben hazánkban már állott; de mellyekből néhányan ma már nem állanak, még nem elég a' termesztés ezen ágát hazaszerte föleleveníteni; az említettek közt az edelényi után legnagyobb az ikervári g. Batthyányi Lajosé, melly évenként 2500 — 3000 mázsa nyers czukrot készít. Az eperfa nevel leveleket, 's fölnevel hernyókat; tegyük fel mázsa számra bolyókat; de hol a' pénz, melly a' ráfordított roppant költségeket, vagy inkább fáradságot megjutalmazza, 's illetőleg ne csak visszaterítse, de a' befektetett tőkét se hevertesse ridegen? Szakértő Fényes Elekünk hiteles adatok után irt jegyzéke mutatja, hogy a' „selyembolyó beváltó intézetek az ország igen sok tenyésztő vidékitől távol esnek; továbbá a' kamrai gombolító házak magányosoknak adatván ki haszonbérbe, ámbár ez, kinekkinek szabadságában levén ezeken kívül is beváltani, vagy gombolítani, egyedárusságot nem képez, mindázáltal a'

selyembolyóknak sokféle fajzata, ezeknek annyiféle ára, a' beváltást kibérlőknek ezek alatt lappangó csalárdságai az adózó népet sarcolják és elidegenítik“ és ez csak a' természetéről szól, hol van a' földolgozás? nemde ismét más velünk nem rokon, nem egy szív-véren táplált nemzet vásárára szorulunk? ki — meglehet, a' költségeket megtéríti, sőt meglehet, hogy a' kamatot is illőleg adja, de a' nyereség? óh a' nyereség azon idegené, ki azt fölgyártá, 's a' veszteség azé, ki azt eladá, 's más alakban megvevé, azaz a' miénk.

Mit mondjunk az adózónépről? — a' selyemtermesztés ennek sem lenne utolsó jövedelmi ága, valamint nem is lesz az örökváltság után, ha magányosok akaratából selymet-beváltó és földolgozó több gyárak az ország több pontjain állandnak; de most ezen keresetre fáradtságot fordítania hálatlan munka!

Hasonlólag vagyunk kereskedési czikkünk egy más ágával, t. i. a' dohánynyal, ezt is természeté eddig mind a' földesur, mind a' jobbágy szabadon, 's mégis, hol van az évenkinti 400,000 mázsa termésből a' nyereség? ennek felét itthon füstöljük el, másik felét külföldnek adjuk át, melly eladás tekintetében így állunk: a' kivitt 200,000 mázsáért vám fejében, t. i. minden egy mázsára 20 krajczárt véve, az idegen vevő leszámol 666,666 frt, 40 krt. Majd később al- vagy felföldi dohányainkat szivaralakban földolgozva ismét behozza, 's ekkor a' közép árt véve, kettős áron vásároltatik, vagyis ha 25 forintért vitte ki, 50-ért adja vissza, 's így a' veszteség összes számmal 5,666,666 frt, 40 krt tesz. És meg kell vallanunk, ezen összeg meglehetősen gyárakat teremthetne elő. Ha pedig ehhez vesszük az adózó nép által természetett dohányból azon veszteséget, melly reá az abaldó nyomásából hárul, akkor csak ezen egy czikkbeni veszteségünk is szerfölötti lesz. Így Csongrádban 8000 embernek egyedüli keresetmódja a' dohánytermesztés levén, ezek évenkint 20,000 mázsát állitnak elő, de a' mondott ok miatt ma már mind a' természetés

mennyisége, mind a' természetők száma jóval alább szállott. Mi tehát az oka, hogy miután a' földesur eddig is szabadon rendelkezett földeivel, mégis a' kereskedési surlódások nemzetünkre nézve mindig veszteséges eredményűek voltak? nem más, mint a' földmivelés korlátolt rendszere, melly midőn az alsóbb osztályra visszatartóztatólag hat, a' nagyobb birtokukat épen az által a' kiterjedtebb mozoghatástól eltiltja; — vagy rövidebben: a' mondott veszteség leginkább a' pénz központosítás hiányának tulajdonítható.

Ne ijedjen meg senki a' leírt pénz központosítás szó fölött, mert nem akarom én jelen értekezés végén azt vitatni, 's vitásim által azt begyőzni, mikép valamint a' hatalmat, úgy a' pénzt is bizonyos kormányidomu akár testületnek, akár egyesnek szeretném kezébe játszani, és innét reményleném a' haza közkereskedésének fölvirágzásával a' hon egyesinek anyagi és szellemi emelkedését. Én épen ellenkező véleményben vagyok, 's azt tartom, hogy épen ott, hol a' kormánytest kizárólag dús és gazdag, a' néptömeg többnyire szomorú és szegény, példa erre éjszaki szomszédunk. A' központosítást, nem a' végrehajtó hatalom, hanem a' pénz központosítást ekkép értelmezem: egyesek kezei közt értékben, javadalmakban szerte és használatlanúl keverő tőkét, mellyek eddig vagy semmit sem kamatoznak, vagy a' belőlök eredő haszon csak a' mindennapi élelem pótlására minden további nyereség nélkül pazaroltatott el, tökéletes kamatolási lábra állítani; melly kamatok a' változás utáni első évtizedben egyes nagyobb birtokosok kezeibe folyjanak, kiknek t. i. azokhoz egyenes joguk van, mert ezekkel több ember érintkezik, 's kik ezeknek foglalkozást nyújtva a' kereskedési surlódást, a' nyers és nemesítő ipart inkább és elevenebben előidézhetik, hogy általok mind a' kereskedés fölvirágozhassék, mind egyeseknek élelemkeresetre, 's anyagi gyarapodásra mező nyitassék.

Az örökváltság által a' pénznek ekképi központosí-

tása leginkább elérhető, a' mint el is éretik, mert a' paraszt azon földet, mellynek eddig csak jogositott hasznóbérlője volt, ezentúl mint sajátját tekintve, több forrásokat fedez föl részint rajta, részint körötte, mellyekből nem kevés évi jövedelmet halász ki; 's ez által az ezen forrásban eddig használatlanúl hevert tőke kamatolásra hozatik, melly egyesítve a' többivel azon kedvező körülményekbe teszi a' parasztot, hogy a' kiszabott idő alatt váltságdíját letisztázza a' nélkül, hogy e' miatt saját köre tetemes sérülést szenvedendett. A' földesurak, értem a' nagyobb birtokukat, hamarjában nagyobb összegű pénznek lévén tulajdonosai: teszik a' pénz központosítást; mellyet, a' mondott okok miatt, nem másba, mint gyárakba, vagy földbirtokokba ruházhatnak leggazdaságosabban, mivel pedig a' birtok-ár a' sok vevő miatt fölemelkedik, a' pénz az elsőbe, t. i. a' gyárak létesítésére fordítalik már csak azért is, mert innét a' jelen kornak iránya, ha az kellőleg építetik és kezeltetik, biztosabb nyereséget ígér. E' gyárak: a' pénzközpontosításnak ágai, mind megannyi forrásul szolgálандnak a' birtoktalanok kereset-módjának, a' honi ipar mivelődésének, a' természetés ösztönének ugyannyira, hogy még e' központosítás nem ekkép történendik, hanem, mint ma különvált uzsorások kezeiben a' földmivelés és ipar sujtó ostorául használtatik, addig gyáraink szűken, 's ezek is pangó állásuak lesznek; a' nép nyomorú és tehetetlen marad; birtokosaink természetés tekintetében alárendeltjei a' külföld gyárainak, mellyek pedig a' nyereséget inkább saját, mint az eladók részére tartják fenn; mert már az ősonda monda: „Minden szentnek maga felé áll keze.“

Az örökváltság által tehát a' pénz a' földbirtokosoknál központosítatik, melly ártalmas a' népre már csak azért sem lehet, mert e' központosítás annyifelé és annyi helyen történendik, mennyi a' nagyobb birtokos hazánkban. E' központosítás az urasági mezőgazdaságot a' nemesítő iparral kapcsolja össze, mellynek eredménye leend a' természetmények nagyobb mennyiségbeni feldol-

gozása a' fogyasztóknak nagyobb száma, népjólét 's a' birtokosok emelkedése.

Nem kell azonban attól tartani, hogy az örökváltásnak milliókra terjedő tőkéje, a' mezőgazdaság sérelmére, nem fordítatik sem földbirtok-szerzésre, sem gyárak állítására, hanem kamatokra adatnak ki, mert itt a' váltó szigorú végrehajtásánál fogva az elvesztés ellen biztosítvák, hol tehát mind megannyi alapjai lesznek a' kártékony uzsorának. Igaz ugyan, hogy a' váltói rendszabály még eddig nem a' legkedvezőbb eredményűnek mutatkozott földmivelésünkre, minthogy annak szigora inkább látszik biztosítani, sőt jövedelmezőbbekké tenni a' tőkéket, mint a' természet és az ezzeli kereskedés; a' honnét nem kevés példa van, hogy a' tőkepenzesek, kiknek tőkék eddig a' természetmennyekkel kereskedésben feküdtek, azokat innét elmozdítván, inkább a' váltótörvények védő paizsa alatt levő uzsorások kezeibe jászák; ez okozá a' föld értékének alább szállását, minek elég bizonyosága az is, hogy 1840-ben a' váltótörvények meghonosítása előtt Fejérmegyében egy hold földnek értéke, az e' megyei országgyűlési követ állítása szerint, 90—100 pengő forint körül forgott, most pedig 1844-ben 60 pforint körül lézeng.

Mindezt tagadni nem lehet; de ellenben az is tagadhatlan, hogy a' nemesebb érczek szaporodásával, mellyek pénz gyanánt használtatnak, legott a' birtokérték emelkedése következik; kiváltkép pedig a' gabonaféléé. A' pénzt, mint cserét könnyítő eszközt használjuk, de ugyanakkor egyszersmind árucikkül is szolgál; mint árucikknek meg van saját értéke, melly érték a' szerint, mint alapja kerestetik és kel, nő; 's mihelyt azon cikket ajánlók száma nagyobbodik, az érték csökkenése beáll. Ha az arany és ezüst bányatermékekből naponkint földolgozás, idomítás által újabb és becsesebb értékek kerülnek eladás alá, legott az ércz ára a' más cikkek árának irányában kisebbedik; vagy más szavakkal, ugyanazon összeg pénzért ekkor már nem adnak akkora darab

földet, sem annyi gabonát, vagy fát, mint az arany és ezüst el nem szaporodása előtt adtak. Ilyen állapotban — melly pedig be fog következni, mikint félig már be is következett, mert ha csak nyolcz évtizeddel pillantunk vissza, midőn hatezer ezüst forintért szentmiklósi ropant urodalmat lehetett venni, 's midőn szabadkai határban, a' kövér Bácskában, két ezüst forinton lehetett szabad birtoku polgárföldeket vásárolni — nem igen nagy biztosítékot találандnak a' váltónak még olyan pontos végrehajtásában is; mert a' speculans, de a' józanon számoló gazda is igen észreveszi a' forrásokat, mellyekből bővebb jövedelem meríthető, 's nem mulasztandja el azokat hasznára fordítani.

Ehhez járul, hogy jeleunen a' miveltebb tartományok összeutazása könnyebb szállítási eszközök létében kevesebb költséggel, csekélyebb fáradsággal, 's rövidebb idő alatt végezhető. Ezen utazásokban ésszel ész, találmánnyal találmány jó érintkezésbe, e' surlódás mivelődést, a' mivelődés haladást szül. Így fejlődött ki a' kereskedés, mivelődött az emberiség, szelídült a' törvényhozás, emelkedtek a' tudományok, 's köztök a' természettan, mellynek naponkinti előlépéseivel a' geognosia is, mint felfedezése újabb bányatermékeknek, várható; 's minthogy már is a' gépészeti tudomány majdnem netovábbján áll, ugy a' vegytan is csudálatos eredményeket mutat a' kísérletnek; ezek segélyével a' bányatermékek tökéletesítése mindinkább könnyebbé válik; melly ilyen kísérletek, átváltoztatások, surlódások, minthogy kisebb erővel, rövidebb idő alatt és kevesebb költséggel történhetők, előbb utóbb a' pénz értékének esését következtetik; és itt nem kell felejtenuünk, hogy nálunk a' pénz helyét többnyire papiros pótolja, melly, mig alapjának hitele van, hasonló értékben fogadtatik, de ha az elszaporodása miatt értékében csorbát szenved, csak veszteséggel cserélthetetik be.

Mindezeket megemlítve, nem kell attól tartanunk, hogy az örökváltságból a' földesurak kezeibe szármozan-

dó pénz a' földmiveléstől elvonatnék, 's más tőkepénzesek példájára a' váltók éber örködése alatt inkább száraz kamatokra adatnának, sőt inkább az említett 's az illető feleknél igen is tudva levő okok miatt, azok csak és egyedül ingatlan birtokba, vagy gyárakba fektettethetnek be.

III.

Melly időszakot lehetne a' robot és dézma megszüntetésére kitűzni?

Hátra van a' feladat: valljon ezen örökváltság, mellytől a' hazára, 's ennek népére csak jólét származhatik, melly időben hajtathék végre legcézirányosabban? Van ugyan egy latin közmondás, melly sokszor és sokaktól használatik: „quo citius, eo melius“ — vana' magyarnak is, melly ide vág: add el, bánd meg. E' jelen értekezés alapja azonban sokkal nagyszerűbb, életbevágóbb, semmint annak eldöntését közmondásra alapítani lehetne; azért, ha már az elmondottak által meggyőződénk arról, hogy az örökváltság semmit inkább, mint jólétet a' hazára, ennek minden rendü polgárira terjesztendő lesz, akár pedig az élet, 's ebből merített tapasztalás tanítá meg az illetőket, mert a' kérdés élet által van megérlelve, 's féltő, nehogy a' szerfölötti érleltség rothadássá ne fajuljon át, illő, hogy annak végrehajtása lehető legalkalmasabb időben, lehető legférfiasabb komolysággal eszközöltessék, nehogy a' legszentebb szándékot káros és veszedelmes eredmény kísérje, nehogy ott, hol a' néppel jól akarunk tenni, terhesebb nyomorba ejtsük őt; 's hol magunk iránt hálát, elismerést kívánunk ébreszteni, gyanuba essünk, 's így a' legjobb akarat a' bűsz tömeg vérző áldozatául essék.

A' higgadt fontolás ritkán árt, kivált ott, hol en y i m - tiedről van szó, mert e' pár szó okozá a' ropant halmazu törvényeknek, avas pöröknek, annyi csaták-

nak, vérengzésnek 'stb történetét — és azért, mivel jelen esetben jogról leendő szó, mindenek fölött fontolva haladjunk.

Minden, mi az emberiség, 's ennek hasznára akár jog, akár jótékonyság tekintetében terveztetik, 's ezen helybenhagyott terv szerint tettlegesítetik, hogy valódi sikere legyen, csak a' béke malasztja szerezheti meg. Az örökváltság, mint olly törvény, melly az emberiségnek eddig eltagadott méltóságát adja vissza, soha inkább végre nem hajtható, mint a' jelen időkorban; mert ha visszatekintünk akár történetek, akár, ha vannak ilyenek, magány tapasztalás útján azon háborus időkre, minők voltak csak nem olly régen is, midőn se személy, se vagyon csak pillanatra sincs erőszakos megrohanásoktól biztosítva, midőn a' nap huszonnégy óráját rettegetés, 's a' közelgő véstől ijedelem vonja el a' földmíveléstől, midőn szállongó rémhírek a' csendhez szokott polgárokat vagy rengetegegbe kergetik, vagy háza zárt körében tétlenül hevertetik várva, lesve a' földi ítélet végóráját; ha, mondom, ezekre visszagondolunk, 's egyszersmind eszünkbe juttatjuk, hogy a' jövőendő kulsát mindenható látatlan kéz forgatja, 's nem lehetetlen, hogy ezen üldöző időket népn nyugtalanságok ujra előidézék, nem lehet nem a' béke malasztteljes korszakát az emberiség szeretetétől ihletett törvényhozásnak kettős kezekkel megragadni, 's végrehajtani azt ma, mire tán holnap vagy későn, vagy épen nem jutand idő, 's milliók eshetnek a' gondolkozó, vagy inkább halasztgató kése-delemnek áldozatul.

Igen uraim, béke benn a' honban, és béke kinn, és béke mindenütt, csak az emberek szívében van harcz és háboru! — mintegy a' világ-politikának hatalma oda lát-szik jelenleg működni, hogy a' népek erősödjenek és civilisálódjanak, 's mindinkább közelítsenek egy testben oda, hova rendeltetvék, a' fokunkinti tökéletesedésre. Maga az emberi természet, és a' jelenkor mivelt-sege ide agítálnak, midőn a' századnak szellemévé tevék

megadni az emberiségnek mindenütt és mindenben azt, mi az emberisége.

A' folytonos surlódások, mellyeket korunk lelke a' népek között előidézett, 's napról napra élénkit, szintén kecsegtető oka az örökváltság minél előbbi megalapításának. Tekintsünk szét, látni fogunk ipart, mesterséget ott, hol eddig fejsze és fokosnyeleknél egyéb nem faragtatott; hol eddig szalmakunyhók elégiték ki a' polgár szűkkörű otthonias élvezetét, most palotaszerű házak diszlenek, mellyekben mesterség és művészet öszpontosúl; hol ezelőtt vadmadarak repdesése csak néhanéha látatott egy eltévedt vadászt, ott ma eke mellett szántó dalol; hol szemét-halmok huzódának, ma kereskedői csarnokok emelkednek, ezeknek adva élelmet. Mindez nem-e az ipar, nem-e a' kereskedés szüleménye? de fentartása, sőt leendő felvirágzása erőt, élelmet igényel, mellynek főbb része a' föld hantjai alatt hever, de a' nép súlyos helyzetében még nem emelheti kapát annak felásására.

Ha tovább hazánk fejedelmi folyóján, nemzeti kereskedésünk egyik legnyereségesebb tényezőjén jártatjuk szemeinket, 's habzó hátán gőzösök lobogóját látjuk lengeni; 's ha az ország törvénykönyvébe pillantunk, sőt magát az eleven életet vizsgáljuk, 's vaspályák hálót az ország nevezetesebb pontjai közt áthúzatandóknak terveztetni hisszük, 's kezdetét nézzük; ha bonczoljuk a' magyar kereskedelmi társaság irányát, melly a' messze külfölddel köti össze országunkat — avvagy lehet-e, szabad-e késedelmeknek maradnunk a' teendők megtevésében? mindezek a' kereskedés élénkítésére, könnyítésére állítatvák, de hogy legyen mivel kereskednünk, kell róla eleve gondoskodni; szét kell törni a' mezőmivelés bilincseit, hogy a' majd fölépülendő vaspályák ne gype-sedjenek be szegényökre az építőknek, és kárára a' hazának; mert minden nagyobb kereskedésnek kiindulási pontja a' földmivelés; ezt kell illőleg elkészíteni, hogy biztosan haladhasson amaz; 's nem fogjuk ez úton megérni ismét ama szomorító tapasztalást, hogy magyar tenger-

partunktól saját hazánkat elzárja az oroszé, mert ennek szállítása nem kerül annyiba; hanem megérni fogjuk legalább azt, hogy urai leszünk saját hazánkknak.

De ha auctoritásokra, vagy ugynevezett *exemplumokra* kell hivatkoznunk, ekkor is a' jelenkor legalkalmasabb arra, hogy az örökváltság megállapíttassék, mert ha vesszük Würtembergát, Bajor- vagy Porosz-hont, mindháromban az ezen országokat ismertető iratok szerint a' nép a' miveltségnek csak azon fokán sem állott, mellyen hazánkban áll; kereskedése ugyan a' könnyebb közlekedési módok miatt szerencsésebb és élénkebb volt, mint hazánké, de valódi forgalomnak csak azóta indult, mióta a' jobbágy saját birtokkal dicsekszik; mezei azóta jövedelmezőbbek, mióta az örökváltságot meghonosítá; ez csinostá ki falvait, ez indítá népét mivelődésnek. Egy volt csak ott, mi nálunk hiányzik, 's ez a' hitel- vagy bármí néven nevezhető pénzüintézet. Ha vannak, kik az ilyen kölcsön-intézeteket az örökváltság létesítésére nélkülözhetlen kellékeknek tartják, azok illyeneknek hazánkban felállítását (mellyek, hogy messzire nem maradnak, reménylheti a' mult országgyűlésnek ezen oldalról kimutatott energiája) bevárhatják; egyébiránt pedig én az örökváltságot hitelintézet nélkül is létrehozhatónak mondom, mellynek megvitatása nem lévén feladata ezen a' nélkül is hosszabbra terjedt értekezésnek, a' szerencsés siker esetében hirlapok utján közlendőnek fentartom.

Z á r s z ó.

Magasztos kebellem fogtam e' munka rajzához, melly egy elfelejtett néposztálynak eddigi jelentékenytelen helyzetét érinté, melly ennek jövőjét, boldogságát czélozá. Menyire értem a' feladatok fejtegetése körül czélt? azt el-

dönteni nem tisztem; annyit merek csak e' kérdésben állítani, hogy a' jó akarat szentsége, a' szilárd szorgalom lángja legjobbat, leghasznosabbat írni, javasolni, soha és sehol sem hiányzott.

Ezeknek folytán, ha elfogúlatlan lélekkel vesszük nemzetünk egészét, ha ennek históriai multját a' jelennel hasonlatba ejtjük, és innét politikai következtetést vonunk jövőjére; lehetetlennek tartom, hogy e' hon főbbjei, e' dicső nemzet hatalmasbjai, kik a' hosszú bajteli évsorokon át mind nevök fényének, mind tehetségök dús körének mindenben megfelelőleg boldogítólag haladtak, most e' jelen mívelt korban, midőn egy szavuk milliokat üdvözíthet, milliokról szedheti le a' rongyot, és felcserélheti tisztos polgári öltönnel, előbbi magasztos lelkesülésökből alább szállva, az álféltékenység ködében tévedezve, vagy a' dicstelen önzés kérge alá rejtődzve, az emberiséggel kezét fogva társalogni késedelmeznének. Mondám: ez lehetetlen; mert hol van ország, hol nemzet, hol nép, és hol van föld a' világ két sarkai közt, melly egy alkotmány ezredéves palástja alatt annyi fajból lenne mintegy összeférczelve? — annyi vallást, annyi nyelvet — mind megannyi okokat bírna a' viszongások ártalmas ápolására? mint hazánk. Uraim! nekünk, hogy a' nemzetek nagy könyvében ne mint gyarmat, ne mint kiskorú, de mint erős, mívelt, gazdag nemzet foglalhassunk kitünő helyet, mivel magunk annyi ellenérdekűek között csekély számmal, kevesen vagyunk, osztályokat kell magunkhoz felemelnünk, jogokban részesítenünk, érdekeit alkotmányunk egének jótékony harmatával nedvesítenünk, hogy mint törhetlen láncz-kapocs kösse össze a' külön osztályokat, az eddig elkülönzött fajokat. Ezt téve jövődönkre nézve két tényezőt alapítánk meg: erőt és egységet; 's ezek mellett még az emberiség szelid szellemének is megadókat, mit ez annyi évek óta imádkozva könyörgött a' dynastiától.

A' magyarnak, beszéljenek és írjanak a' históriák bűvárai bármit, bizonyost még nem irtak, és írni nem fog-

nak — széles e' földön, ennek színén és az ég alatt nincs rokona, nincs testvére, nincs senkie, kiben vére pezsgene, kiben szükség esetén bizhatnék, megtámadtásakor segílyt reménylhetne; nincs senkie, maga áll a' nagy világ zajongó küzdterén testvér- 's rokotalan és egyedül, mikint szirt a' habzó tenger hullámai közt. Erőt, hatalmat, segílyt önkebléből kell merítnie, mikint meríte eddig is; de e' forrás, uraim higyjék önök! e' forrás félig meddig fogytán, száradó félben áll; mert ellenérdekkel nemcsak kívül a' hon határain kell e' nemzetnek találkoznia, nem! itt benn édes országa szent kebelén is milliók vannak, kik a' magyart csak nevérol ismerik, csak földesuri hatalmáról félik; itt forrása a' nemzeti erőnek van ugyan, de az az igazságtalan terhek miatt, mellyek alatt földhöz sújtva nyög, bedugult; ezt, míg az ér fel nem dagad, sietni kell folyásnak eresztenei, 's így jótékony lesz a' nemzetegészre; mikint vészt és bukást következtet, ha magától ront ki, mert ekkor szabályozott tölcserét már nem fogja eléglenni, hanem, mikint kirohanó vulkán, a' testegésznek négy, öt helyein szaggat lyukakat, mellyeken kiromboló dühét tova kergeti pusztítani, de még e' vészroham sem egyesülten, minden láva másfelé, más irányban.

Nemzetünk istene ne add, hogy e' hon, melly ezredév óta küzd, ví, hogy álljon; vérzik, hogy éljen — most, midón tökéletes kifejlésének, átalakulásának majd majd végküzöbén nagy napja ünneplésére készül, e' nagyszerü ünnep temetési szint öltösn! — ne! — E' nemzetnek élnie, pedig dicsön, hatalmasan kell élnie, mert:

„Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
'S keservben annyi hú kebel
Szakadt meg a' honért?

128

1122

ROBOT ÉS DÉZMA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI
TEKINTETBEN.

Harmadik jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

PLOETZ ADOLF,

(Erköly)

mélt. nagy-károlyi gróf Károlyi István titoknoka, a magyar gaz-
dasági egyesület rendes tagja.

2/c

62720076 9240

nak — széles e' földön, ennek színén és az ég alatt nincs rokona, nincs testvére, nincs senkie, kiben vére pezsgene, kiben szükség esetén bizhatnék, megtámadtásakor segílyt reménylhetne; nincs senkie, maga áll a' nagy világ zajongó küzdterén testvér- 's rokontalan és egyedül, mikint szirt a' habzó tenger hullámai közt. Erőt, hatalmat, segílyt önkebléből kell merítnie, mikint meríte eddig is; de e' forrás, uraim higyjék önök! e' forrás félig meddig fogytán, száradó félben áll; mert ellenérdekkel nemcsak kívül a' hon határain kell e' nemzetnek találkoznia, nem! itt benn édes országá szent kebelén is milliók vannak, kik a' magyart csak nevéről ismerik, csak földesuri hatalmáról félik; itt forrása a' nemzeti erőnek van ugyan, de az az igazságtalan terhek miatt, mellyek alatt földhöz sújtva nyög, bedugult; ezt, míg az ér fel nem dagad, sietni kell folyásnak eresztetni, 's így jótékony lesz a' nemzetegészre; mikint vést és bukást következtet, ha magától ront ki, mert ekkor szabályozott tölcserét már nem fogja eléglenni, hanem, mikint ki-rohanó vulkán, a' testegésznek négy, öt helyein szagget lyukakat, mellyeken kiromboló dühét tova kergeti pusztítani, de még e' vészroham sem egyesülten, minden láva másfelé, más irányban.

Nemzetünk istene ne add, hogy e' hon, melly ez-redév óta küzd, ví, hogy álljon; vérzik, hogy éljen — most, midőn tökéletes kifejlésének, átalakulásának majd majd végkűszöbén nagy napja ünneplésére készül, e' nagyszerű ünnep temetési színt öltson! — ne! — E' nemzetnek élnie, pedig dicsőn, hatalmasan kell élnie, mert:

„Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
'S keservben annyi hú kebel
Szakadt meg a' honért?

128

1122

ROBOT ÉS DÉZMIA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI
TEKINTETBEN.

Harmadik jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

PLOETZ ADOLF,

(Erdőmű)

mélt. nagy-károlyi gróf Károlyi István titoknoka, a magyar gaz-
dasági egyesület rendes tagja.

2/c

617320076 9240

Nem csak dicsőké a' haza ;
A' munkás pór, szegény,
Bár észrevétlen, dolgozik,
A' hon derületén.

Vörösmarty.

838

Előszó.

Dr. BALLAGI GÉZA.

Ha az forogna kérdésben: adassék-e a' föld népének a' földesurak rövidségével ismét némi országgyűlési alalmazna? — határozottan tagadólag felelnék.

Apró engedményezések ugyanis csak legyezetetik a' telek népét, 's noha egy felől e' kegyelések a' földesuri tulajdont bántják, más felől mégis kívánt jólétet nem eszközölnék, sőt a' végképeni felszabadulást a' folytonos könnyítés ürügye alatt késleltetik.

Ezuttal azonban arról van szó, valljon a' földesurak igazainak sérelme nélkül adassék-e 10 millió földmivelőnek szabadság és tulajdon — ?

'S e' kérdésre határozottan igent mondok; — mert rendithetlenül meg vagyok győződve Deák Ferencz gyönyörű mondásának igazságáról, miszerint „a' szorgalomnak két hatalmas rugója van: — szabadság és tulajdon; két hatalmas ösztön ad a' polgárnak erőt, 's lelkesedést a' hon védelmében, 's e' két ösztön: szabadság és tulajdon; 's csak két erő köti biztosan a' népet honhoz 's törvényhez, 's e' két varázserő: szabadság és tulajdon. — 'S mert mint a' költő énekli:

Erős lesz országunk, nagy a' király,

Hol ennyi ember boldog hont talál —

Elmondandom alább nézeteimet az urbéri adók két legsúlyosbikáról, a' robot- és dézmáról; 's megkísérten-dem a' váltság hasznait taglalni, e' helyt tehát csupán hitvallásomat kívánom kitárni.

Minden kornak van bélyege, — a' miénk a' meleg emberszeretetét viseli, 's míg egy részről a' tudomány és áldásos mivelődés a' sötét elfogultsággal sikeres tusát viv, más felől a' természeti jog az ó- és középkor vaskos utódával, a' hűbériséggel kezdé meg elkeseredett har-

czát; 's azon köz- 's országgazdasági elv, miszerint ma már nem rabszolgákra, hanem szabad polgárookra, virágzó mezőgazdaságra, az ezt szükségelő erélyes gyáriparra és hatalmas kereskedelemre van az országnak szüksége, sok kezességet nyujt a' szellemi felocsudásra, 's a' feudalismus torára.

Nálunk az örökváltsági ügy is párt-kérdéssé lön; az erélyes cosmopoliták felkutatók a' póri nyomor hajlékát, 's kiragadva a' legmegrázóbb jeleneteket, azokat mint az urbéri viszonyok szomorú eredményeit pörlék meg, nem mulasztván el bepanaszlásuknak intimidatiók által is némi súlyt adni.

A' földbirtokosok nagyobb része ellenben, tulságos higgadtsággal védelmezé megtámadott jogait, 's a' sűrűlődségnek azon jó következése lön, hogy a' közvélemény inntova közvetítőképen fog fellépni.

Nem tartok Nagy Károlylyal, ki a' magyarországi jobbágyosság állapotját az északamerikai néger rabszolgákénál rosszabbnak találja; nem állok azok részén, kik a' földesurak jogait az urbériségre nézve egyáltalában képményeseknek hiszik; de Sztáray iskolájához sem tartozom, mert meggyőződése az, hogy az urbéri adók a' magán- és közzgazdaságra egyaránt károsak: — azokat tehát orvoslani annyival inkább kell, mert e' tekintetben vannak előttünk már példák is, mik igen tanuságosan mutatják, hogy az urbéri viszonyokat a' nélkül, hogy az egyik fél rövidséget látna, a' másik pedig terheltetnék, a' hazának megszámithatlan hasznára ki lehet egyenliteni.

Ha egészségi állapotom nem akadályoz vala, a' magyarországi jobbágyosság történetével nyitandám meg értekezésemet, 's bővebben szóllandék a' tagosztály, maximum- és minimumról, 's a' t. továbbá a' jutalomkérdésnek 2-ik azon részéről, mellyet ezuttal néhány sorsal valék kénytelen ellátni; — azonban a' mi halad, még végkép el nem marad.

ELSŐ SZAKASZ.

1. FEJEZET.

A' robot.

Zápolya szolt: „örökös jobbágyság, 's rab-nyüg a' pórnak!“

'S ölje lön a' szellem, ölje maradt az ipar.

Kölcsey szolt: „Váltság 's örökös föld!“ 's szárnyakat ölte

A' nyugözött szellem, 's létre virúl az ipar.

Garay János.

1. §. A' mezőgazdaság, művészet és tudomány, mond a' genialis Liebig, 's az okszerű mezőgazdaságnak ép ez okból főkellékei azon igényben öszpontosulnak: hogy a' szükséges munkálatok kellő értelemmel, annak idejében és lehető legnagyobb takarékoszággal teljesitessenek.

Kisértjük meg ez elv ellenében rövid észfogását adni a' robotnak. — Ez olly szolgálat, mellyet az okszerű gazdaságban legkevésbé jártas jobbágy és zsellér, avvagy értetlen cseléde, saját rosz eszközeivel, hetenkénti apró részletekben végez, 's mellyet a' földesurnak — ne-hogy végkép elveszítse — le kell szolgáltatnia. —

Viz és olaj, — tessék keverni, mondaná Nagy Károly. — De bocsátkozzunk részletekbe.

Az urbéri törvények szerint egy egész helyes gazda évenkint földesurának 54 szekeres, vagy ha ez kívánja, 108 gyalog, — a' házas zsellér 18, a' házatlan 12 gyalognap-szolgálatot tartozik tenni. — Egy negyed részét a' robotnak a' hat téli holnapokban kell leszolgáltatni. — Hetenkint egy napot, sürgetős mezei munka idején kettőt, távolabb vidékre rendelve 4 napi szolgáltatást kívánhat a' földesur jobbágyától egyfolytában; ez esetben azonban egy hetet a' jobbágnak közben szabadon kell hagynia, 's télen mind a' szolgálat-tevőnek, mind

marháinak elhelyezéséről, nyáron pedig legelőről is kell gondoskodnia. — A' jövet menet beszámítandó. A' hoszszu fuvar helyetti 2 marhás napot szántásra fordítani, 's a' szántást, valamint a' zselléri szolgálatot is kettőztetni tilos. A' szántás körüli régibb szokás érvényes. Általános munkát az adózó tenni nem tartozik; marháit munka siettetés tekintetéből szétszítani nem szabad. A' teher mennyiségét, fuvarozási távolságot, 's távolsági beszámítást a' nemes vármegyék határozzák meg. — Ha robotját a' földesur bérbe kívánja adni, szakadságukban áll a' jobbagy- és zselléréknek, vagy tartozásukat, egy szekeres napot 20, egy gyalogszerest pedig 10 ezüst krajczárral megváltani, avvagy szolgálni. — Az adózó hibája nélkül maradt robot-hátralévőségek megvehetlenek. A' törvény szellemével ellenkező robotkezelés a' földesurra súlyos birságot von. A' restelkedő jobbagyot egy és két ezüst forintig, a' mint t. i. marhás, vagy gyalognapi szolgálatra nem állott ki, elmaraszthatja a' földesur. A' törzsönködő, makacs és ellenkedőt azonban hatályosabban az uriszek fenyíti meg. — Folytatólag: köztudomás szerint a' köznép sorsához alkalmazott képzést hazánkban nem nyer, mert hiszen nálunk a' földmivelő osztálynak nincs iskolája, hol gazdasági mesterségét megtanulná, 'smagát a' szakmájabeli ismeretekkel felkészítné.

A' telek népe továbbá hazánkban általában véve szegény; 's így nemcsak szellemi, de anyagi tekintetben sem képes tartozásainak méltányos igényszerüleg eleget tenni, nincs ugyanis elég ügyessége, 's a' helyes munkáltatáshoz megkívántató állatokkal és czélszerű eszközökkel sem bír.

Végül a' föld népében a' robotra nézve azon meggyőződés él, hogy a' robot csak amollyan kényszerített szolgálat, és hogy azt ugyan le kell tölteni, de nem egyuttal jól leszolgálni.

És nézetem szerint a' fentebbiekben kell keresni okát annak, mért olly csekély haszonvehetőségü a' robot, továbbá mért olly súlyosak következései mind az úri, mind az adózók mezőgazdaságára nézve. —

2. §. A' földesurra nézve káros a' robot, mert annak kezelése tetemes költséggel jár, oly annyira, hogy több rendbeli nyomos számításaim szerint, ha a' robotot gyalog naponként 10 pengő krajezárral értékesítem, a' kezelési költség legjobb esetben is 25%^ora rug.

Ki e' tételt tulzásnak hiszi, ne felejtse, hogy e' helyt nem azon — számra vajmi kevés, földesurakról van szó, kiknek robot illetményük épen annyi, hogy ezt a' külső gazdaságot vezető tiszt is annyival inkább elláthatja, mert a' jobbágyok is tán romlatlanabb szelleműek, semmint sok mások; ezuttal azonban a' nagyobb, és épen csekély urbériségekről van szó. —

Annak, ki tiz telekkel alig bir, szintugy kell tartani cselédet, mint annak, kinek 500—600 egész helyes községe, 800—1000 's t. zsellére van. Mindketőnél a' kezelési költség tetemes; amott ép azért, mert az ellátandó robot nagyon kevés, emitt mert felette sok. Akárhány helyet tudok, hol különös robot-kezelő tiszt tartatik, ellátva irász-, hat — nyolez és több hajdu-'s csószszel. —

E' számítás a' robotra nézve annál terhesebb, minél bizonyosabb az, hogy a' kezelési költséget fölözö 75%^o-t kellőn felhasználni, tehát mint czélszerű munkát és ipart beruházni, befordítani nem lehet. — 'S ennél fogva valóban nem paradoxon azt állítani, hogy sok szétszórt tanyájú, rosz indulatu lakosokkal bíró községek urbériségével rendelkező földesur valóban helyesebben cselekednék, ha azon 4—5000 vftot, mit 50—60,000 robotja kezelésére évenként költ, vagy majorságos erőbe, vagy pénzes napi számokba fektetné. Lehet, hogy kevesebb, de minden esetre biztosabb siker követné számítását, semmint követi a' robot szolgáltatot. —

3. §. Mind a' mellett is pedig, hogy a' robotkezelés tetemes költséget kíván, a' kiállítás és a' szolgáltat ollynemű, hogy azzal okszerű gazdaságot tartani lehetetlen, a' mindennapi tapasztalás e' végre dus bányája az adatoknak. —

A' földesurnak van nevezetes urbérisége, 's ennek törvényszerű helyes kezelésére egész tisztai és cselédi dicasteriumot tart. — Szombatlevén, az illető külső gazdasági tisztak a' következő héten teendőket bemondják, 's azok szerint az intéző tiszt a' szükséges robotot tetszvényezvén, az ügyes bajos kirendelés vasárnap dél előtt csakugyan megtörtént. — Hétfőn vagy kedden, nem ugyan jókor reggel, 60 eke helyett kiáll 45; nehéz volna azonban közöttök két egymáshoz hasonlót találni, 's csak azon általános bélyegük van, hogy $\frac{4}{5}$ -ük rozsz. —

Beállanak a' barázdába, N-nek ekéje tán épen a' legvéznább, néhány tarack-gyökbe megakad, 's ketté törik, vagy megsérül. Mi természetesebb most annál, mint hogy N. ekéjét összeigazitja, ha teheti, addig azonban a' többi barázdatorosak is pihennek, mert miatta ki nem szánhatnak.

B-nek gabanczai kiállanak, mert hiszen urdolgára legjobb marháját csak nem foghatja be, de tán nincs is jobb, mert a' községi, megyei, földesuri, 's még azonkívül saját dolga nagyon elcsigázzák őket, — 's ennyi elfoglaltatás mellett magának annyit meg nem takaríthat, hogy azon példánymarhát tartson.

C-nek ekéje míg a' barázdán végig ért, tizszer kifordult, 's hol hagyott vak barázdát, a' vetés fogja meg mutatni. —

50 kaszás helyett megjelent 40, — közöttük $\frac{2}{5}$ rész alig kasza-bíró suhancz és öreg. Élükre állítják legszájasabb azon társukat, kinek leghiggadtabb haladását közösen ismerik; szép magas tarlóra vágnak, 's olly sűrűen fennek, olly sokszor kalapálnak, és annyiszor nyulnak a' csobolyóhoz, mennyi élesztéssel és vízzel, hon, mikor maguknak dolgoznak, fél hétig megérik. —

Szállítás alá 30-ból előjő 24 kocsi, de ezeknek is $\frac{2}{3}$ da olly szánandó állapotban, hogy marháik a' megyeileg meghatározott terhet el nem bírják. —

A' lekaszált fűnek felgyűjtésére rendeltetik száz villás, és jött 80; ezeknek is azonban fele kisebb nagyobb

leány, és gyermek. Rudasok hordására és boglyázásra alkalmas néhány síhedert találni alig lehet. —

A' robottali munkáltatásnak eredménye e' szerint lón, hogy a' jobbágy-ekékkel keresztbe hosszába turt föld nem porhanyitván fel kellón, a' vetés pásztás, az eső és hóviz a' pandalos barázdáról lefut, a' kimélyített helyeken pedig meggyűl; — a' vakbarázdára esett mag-nak azon része, mellyet az égi madarak fel nem szednek, a' szántatlan föld felületén satnya kalászt érlel; 's mind e' mellett is szerencsésnek mondhatja magát azon földesur, kinek jobbágya naponkint $\frac{3}{4}$ holdat felszánt. A' gerinczes kaszálás után a' fű nem nő egyformán, a' termés keves-bedik, 's a' feltakarítás bajosabb; — 's a't.

4. §. Az elmélet barátai ezek ellenében készek jó szándékú tanácsaikat elmondani; — a' bepanaszlott kité-rések, szerintök, hibás kezelésre mutatnak, tehát orvos-landók; jelesül: a' későn kiállónak 's a' csekélyebb mun-káju gyermekeknek nem kell egész napot adni, a' rossz eszközzel kiálló robotost vissza utasítani, a' durvát, ma-kacsot, és restelkedőt bezáratni és birságolni, — elő-szántónak és előkaszálónak ügyes bérest állítani, a' fel-vigyázatot megkettőztetni, a' kiállási ár-apály ellen pedig a' kívántatóságon fölül rendeltetni 's a't.

És valóban ez mind igen szép, csakhogy — mint mondani szokás, a' gyakorlati életben egészen nem megy; — mert habár meg kell ismerni, hogy az urbéri törvények a' földesurnak némileg karjai alá nyultak, in-tézkedésük mégis, főleg a' csekélyebb birományuakra nézve, az alkalmazás mezején, mint kivirágzott szik-jegecz a' nap melegénél, elveszti éleit, fényét. —

Mindenek előtt mit ér vele a' földesur, ha 50 ka-szás által 4 nap alatt kellón feltakarítható réjtjének ellá-tására, robotjából csak annyi munkást képes kiállítani, kik azt 8 nap alatt kaszálják le, — mikor tán épen eső állván be, különben betakaríthatandott szénáját renden éri, kimossa, 's gyakran csak alomba vagy füzre valóvá teszi.

Hátha a' jobbágnak marhája eldöglik, vagy a' megyei dolog a' földesurival összeütközik? Valljon megtérül-e a' földesurnak kára, ha restelkedő jobbágyait elmarasztalja? —

Ám meg lehet-e mindig venni a' pénzbeli birságot a' restelkedőn? 's aztán érdekélen áll-e a' földesurnak saját alattvalóit kiharácsolni, — 's ekkint az ellenszenvet bennök még inkább öregbiteni?

Mit ér vele a' földesur, ha roszt szerszámmal ellátott jobbágyát visszakergetvén, ekkint ma végezni kellett munkája holnapra marad, mikor a' késedelem tán minden további törekvést meghiusít? *)

*) A' politico-fundationalis jószágon történt, hogy 150 levén kirendelve, közülök csak 70 jelent meg, 's ennyi munkás kéz, melly könnyen 10 lánczot learathatott volna, csak harmad fél lánczot arattott, 's annak is felét legázolta (Ország. j. k. 1839-ki oct. 8-ki országos ülés.)

Tanuságosan nyilatkozik ez ügyben az urbéri viszonyokat olly igen jól ismerő Szücs Ábrahám is. A' jobbágy munkája, ugymond, kivált a' kisebb földesurakra nézve egészen el van veszve azért, mert a' földet, mellynek használásáért a' munkával adós, tőle el nem vehetjük; az eltörölt, az előtt is csak ijesztő bottal nem kényszeríthetjük, becsukatni nincs erőnk; ki ezt adjon, rendelve nincs, a' pénzbüntetést pedig megvenni nem lehet annak, ki bírói hatalmából ki van vetköztetve, olyan embereken, kiknek nem egy vagy két pengő forintjuk, de ugyan annyi krajczárjuk sincs a' zsebben.

Ebből a' következik, hogy a' tartozás megszaporodik, ezt pedig, ha rakásra gyűl, többé megvenni a' törvény tilalmazza.

A' nagyobb uraknak, kiknek terjedtebb gazdaságuk megbírja azt is, hogy az engedetlen erővel megfogó és behurcoló hajdukat tartsanak, 's ki szót nem fogad, helyök is van, hova becsukhasák, látjuk, hogy a' napszámjaikat csakugyan leszolgáltatják, 's ha csalják is őket munkaközben jobbágyaik, és negyvenöt barázdát huznak hatvan ekével, valamit mégis kapnak azoknak munkájok után jövedelemképen, de mi kis birtokosok aligha többre nem menénk azzal az erővel, a' mit az ő engedelmségrei kényszerítésökre elvesztegetünk. (A' pipás nemesek véleménye az adó, háziadó, örök-váltáság 's a' t. tárgyában 48. 49.)

Tartunk ugyan embert, a' ki őket hajtja, 's ezt fizetjük, mert ingyen nem hajthat, de tizedik szavára sem jön senki, 's ekkor mit teszünk?

Azt, a' ki nem jött a' parancsolatra, hogy bezárathassuk, ismét hivataljuk, de nem jön. Azután parancsoljuk a' bírák előtt, ha eljön, hogy az egy pengő forint büntetési fizetést fizesse meg, de nincs is miből, nem is akarja. Ekkor nagy ügygyel bajjal a' kinek a' megyebeli tiszték közt jó barátja van, összecsinál két vagy há-

De valljon körülirta-e a' törvény az alkalmas eszközöket? meghatározta-e, hogy a' robotos például szántásra flandriai vagy Zugmayerféle, rüchadló, bácsi, fejtérvári vagy rohonezi ekével 's a' t. tartozik kiállani, 6 vagy 8 hüvelyk széles és mély barázdát hasítani 's a' t.

Legjobb esetben is tehát a' törvény csak annyit kívánt rendelni, hogy a' jobbágy olly eszközökkel álljon ki urdolgára, a' minőkkel bir; — 's valljon a' hazánkbeli jobbágyság $\frac{9}{10}$ részének vannak-e alkalmas földmívelési szerszámjai? De lehet-e csak kívánni is az adózótól, hogy jelen szellemi és anyagi állásában elég értelemmel, jó szerszámokkal, és a' szükséges kedvvel birjon robottartozását kellón leszolgálni? —

Hol van végül az az árgusz éberségű tiszt és cseléd, ki minden barázdát, gereblye-kaparást, kaszavágást 's a' t. szemmel tartani képes, — és ismét hol van az a' robotos, kinek az urdolga letöltéséhez igazi kedve van, 's ki a' felvigyázó egyénnek minden szavaira engedelmes fület nyit? —

rom esztendő mulva egy uriszéket, 's elibe adja panaszát, hogy jobbágyain semmit sem vehet, de az uriszéknek is egy része vagy tulzó szabad elvüekből, vagy ollyanokból áll, kik ismervén biróságuk alá rendezett természetét, bele kötnek abba, hogy a' földesur engedetlen jobbágyát sem be nem záratta, sem a' pénzbüntetést rajta meg nem vette, 's így míg a' törvényben határozott szelidebb, 's gyengébb módok megpróbálva nem voltak, addig az uriszéki eljárásnak helye nines.

Igy miután a' szegény kis földesur egy embert azért fizetett, hogy jobbágyait hiába hajtsa; miután fogházat épített, mit a' törvény tolt reá; miután uriszékre négy ötszáz forintot reá költött, még ott sincs, a' hol lenne, ha jobbágyát minden további szolgálattól felmentette volna, mert megpótolta hajdufizetéssel, tömlöcz-építéssel, uriszéki költséggel; — 's a' mi ezeknél még több, azzal is, hogy felül reá jobbágya ki is neveti.

Hogy ez így és nem másképen van, azon a' három helyen, a' hol, de mindenütt keveset bírok, mind magam, mind többi kis birtokú társaim gazdaságában szomoruan tapasztalom, de más helyekről is szinte e' panaszt hallom; ugy hogy nekem a' három helyen mintegy negyven földes és zsellér embereim közt egyetlen egy van ollyan, a' ki tartozását nemugyan mikor én parancsolom, de csakugyan a' mikor neki tetszik, évenként leszolgálja. „Kelet népe gazdasági tekintetben“ 20—22. —

5. §. A' kiállási orvosolhatlan rendetlenséghez, 's a' teljesítési hanyagsághoz járul még az, hogy a' robotnak igen csekély a' látszata.

Tudok az alföldön urodalmakat, hol a' pénzes erővel takarított széna ölének költsége, a' robottal egy időben takarítottéhoz képest mint **1 : 2** állott.

A' füz-botolásból került fának öle pedig robottal három annyiba került, semmint az, mi kézpénzért vágatott. Bizonyos erdészi számításban **1000** □ ölnyi térnek **4** esztendő s cser- és körisfákkal **4'** távolságban való beültetésére, nevezetesen a' csemetéknek az iskolábóli kiszedésére, **2** órai távolságról elszállítására, gödrölés- és ültetésre, a' munkások jövetmenetét is beszámítva, **270** gyalog robot-napszám; továbbá **4800** szál **2** éves körisnek kiszédése-, 's a' csemete-iskolábai átültetésére **120** gyalog robot-napszám, végül **1260** jegenyedugványnak szédése- és elültetésére **42** gyalog robot-napszám tételik kiadásba. Hubeny Forstwissenschaftliche Mittheilungen. 1-ő füzet 97. lap.

Tegyünk egy kis számítást. — A' pestmegyei gazdasági főkegyesület kísérleti telke szomszédságában, tehát közel Pesthez, **1844**-ik esztendőben, azaz akkor, mikor a' pestvidéki ember a' pest-váczi vasútvonal készítésénél is nyert bőséges munkát, egy **2'** széles és **1²/₄** mély gödörnek kiásása **²/₃** váltó krajczárba került, 's a' tövesfáknak azokbai ültetésére használt robotnak értéke szintén annyira ment.

Megjegyzendő pedig, hogy a' fennebbi ásási bér mellett a' szorgalmas gödrölő napjában **1 ft 20—40** krt is érdemlett, mi hiinni engedi, hogy egy gödröt, hol kivált van munkás kéz, **²/₄** váltó krajczárért megásathatni, mert az igyekező dolgos egy őszi napon így is kikeres **1** váltó forintnál többet.

E' számítás szerint **1000** □ ölnyi téren kihányandó **2250** gödör kiásása, és ugyanannyi fának elültetése kerülné $2250 : 3 = 750 \times 2 = \frac{1500}{60} = 25 + 25 = 50$

váltó forint; vagy 10 pengő krajczárjával értékesítve egy gyalog napot = 120 gyalog nap.

Továbbá minthogy 30 gyalog-szeres robotos a' kívántató 2250 lyukat egy nap könnyen kiáshatá, te-
gyük a' jövetmenet beszámítását,
fejenkint $\frac{1}{3}$ napot véve, 10 gyalog
napra, 2250 csemetének kiásására
és elszállítására számítsunk ismét 10
gyalog napot = 20 gyalog nap.

Lenne tehát ezen erőltetett szá-
mitással a' kiadás 140 gyalog napsz.
azaz 130 gyalog nappal kevesebb a' valóságos kimene-
telbe iktatott tételnél. —

A' 2 ik tétel szerint egy gyalog napszámra esik 40
szál kétéves csemetének kiszedése és átültetése; a'
végső szerint pedig egy gyalog napszámért 30 jegenye-
vesszőt szedett, 's dugott földbe a' robotos.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a' mezőhegyesi erdő
ültetésénél egy holdnak 3' tér köz- és távolságbani kiül-
tetése, bele értvén a' mag-szedést, növény-nevelést, ki-
szedést, megtisztogatást és 3—4-szeri megkapálást —
7 ezüst forintba került, (Hubeny Waldanlagen von Mező-
hegyes. 54. 55 l.); — hogy a' kistellekiek 1200 □ ölyvi
tért ugyanannyi topolya-vesszővel, mit szintén ők szedtek,
öt váltó forintért másoknak beültettek (Vedres sivány
homokság 139—140 l.); — hogy a' kecskeméti homo-
kos térek 1600 □ öles holdját dugványokkal, ahhoz értő
kecskemétiak 3 váltó forintért ültetik be, még pedig ugy,
hogy az ültetés után két évig a' ki nem sarjadzott vesz-
szők helyeit újra beültetik; — hogy a' pestmegyei gaz-
dasági fiókegyesület kísérleti telkén 1844-ki ősszel 1000
topolya-dugványnak megmetszését és elültetését az e'
végre szerződött munkások egy ezüst forintért teljesítet-
ték; — hogy végre egy topolyafáról száz, 's több dug-
vesszőt vághatni, 's hogy ekkint egy ember napjában
egy — két ezeret megszedsen, valóban ez adatok a'
fennebbi tételekre nézve igen különös világot vetnek.

Pátkán ugyanazon szőlőnek megmunkáltatása robottal 1000—1300 gyalog napba került, pénzes erővel mivelve pedig 350 váltó forintba. —

Bácsmegye szomszédságában a' es-i urodalom hiteles előadása szerint 475 pmő csőves kukoriczának lemorzsolására (lett 254 p. m. szem), szelelés és magtárba felhuzására felhasználtatott $234\frac{1}{4}$ gyalog napszám; összehasonlító e' számítás szerint tehát ötször annyiba került a' morzsolás, semmint került azután készpénzért.

Midőn pedig e' tárgyban a' neheztelő főtiszttség felvilágosítást kívánt, a' jelentő tiszt egyebek közt ezeket írta: „az urbéres erő összegében nem épen legkisebb számmal vannak olyas napi számok, mellyek általában nem tekintethetnek 15 pkron megválthatóknak, ilyenek azon napszámok, mellyekkel béresnek, juhásznak, kocsisnek 'stb. tartoznak, kik rendszerint igen ritkán rendeltethetnek ki, mert többnyire élelmük után vannak, 's kiknek napi számaik, ha bármi munkatétellel le nem törlesztethetnek, váltó árban meg nem vétethetnek, mert semmijök sincs 'stb; — folytatólag: a' robot becsértékére nézve megjegyzi még a' jelentő, mikint az esztendőnek vége felé sok robot összetorlódván, mivel letörlesztetni 's érdeme szerint leszolgáltatni se munka se mód, a' robot értéke igen csökken, hogy ugyanis a' robot leemészthetessék és restantiák ne tűnjenek elő, törlesztő módokról kell gondolkozni, 's valóban e' törlesztési szorultság sok alkalommal előfordul 'stb.“

A' leszolgáltatási aggodalmat neveli az is, hogy a' földesur robotját arra, mire körülményeihez képest leghasznosabban tehetné, mindig nem alkalmazhatja, — így például a' földnek mély szántás, és évelő takarmánynövények termesztése általi javítását egyedül roboterővel már csak azért sem eszközölheti, mert mély szántásra, here, luczerna 'stb. feltörésre a' jobbágyság legnagyobb részének sem szerszáma, sem marhája, sem kedve, — de nem is tartozik vele. — 'S mit mondjunk a' szántás körül sok helyt fennálló azon, most már törvé-

nyesített szokásról, miszerint a' jobbágy ősszel és tavasszal tesz csak néhány napi szántást? illy esetben a' földesur nemde keverésre pénzes ekéket, vagy majorságság erőt kénytelen használni. —

Győrmegeye követe emlité az 18^{39/40}-iki országgyűlésen, hogy megyéjében adta magát elő eset, miszerint a' majorsággal nem bíró földesur robotját fuvarozásra kívánta fordítani, a' jobbágyok azonban ellenszegültek.

A' robotnak hasznavehetősége iránt tanuságos felvilágosítást adtak a' csongrádi jobbágyok, a' löbbi közt következő pontokkal járulván robot-szolgálatuk ügyében a' nemes vármegyéhez: **1-ör** tartozik-e a' jobbágy, ha igás marháin kívül lovai is vannak, **2** igás marha helyett két lovat robot-szolgálatra fogatni? avvagy mindenesetre szabad akaratjától függ a' jobbágnak akár két marhát, akár két lovat fogatni? például: ha urodalmi egyén hordozására rendeltetik a' jobbágy, tartozik-e ekkor **2** igás marha helyett két lovat fogatni? ha például a' jobbágy inkább két ökrét kívánná befogatni? — **2-or.** Tartozik-e a' jobbágy, ha két igás marha helyett önkényt két lovat fogat robotra, léptetve hajtás helyett futással hajtani, 's erre kényszerithetik-e? 'stb. — **5-ör.** Az igás robot-szolgálatnál tartozik-e a' jobbágy egyszersmind kézi munkát tenni, például ha búzát szálalt, tartozik-e fel- és leemelni a' zsákot, padlásra hordani, verembe hányni? 'stb. — **10-er.** Tartozik-e a' jobbágy nádvágás alkalmával a' tiszta nádat szálalni, vagy vághatja egyfolytában a' nádat és gazt együve, mig kévartozása letelik?

Mi ez más, mint gúny a' józanság ellen, 's kijátszása a' törvénynek? Sajnos! pedig e' megromlott szellemnek nagy tére van, 's a' jobbágyság igen nagy részének hite az.

Nem kénytelen-e a' földesur kapált növényeit azon egyszerű okból, mert a' jobbágnak kapáló ekéje nincs,

a' földesuriba pedig fogatni tilos, sokkal több napszám-
's e' szerint idővesztegetéssel kapával bemunkáltatni? 'stb.

6. §. A' földesurra nézve vidékenkint még káros azon körülmény, hogy sok helyt a' robotot szolgáló jobb-
ágyok a' majorságtól távol vannak. — Például csak a' kigyósi és csorvási pusztákat hozom elő Békésmegyében; az első Békés, a' másik Gyula városa gazdáival mivelletik, noha a' két város a' mondott pusztáktól 4 mért-
földnyi távolságra van. (Erdélyi nemzeti iparunk 95 l.)

Vegyük csak fel, hogy 100 ekét rendeltet ki a' földesur, a' jövet-menet egy napot elvesz, azonfelül 400 marhának legelőt kell adni, és szükség esetében enyhelyet is.

A' robotnak kellő felhasználását nehezíti folytatólag az is, hogy kivált népesebb községekben a' föld kis részletekben van eldarabolva, úgy, hogy jóformán $\frac{2}{3}$ a' földes gazdáknak negyed, fél, nyolczad, sőt $\frac{1}{16}$ telkesek, kiket az 1810 : 7 törvényczikk értelme szerint hetenkint $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{8}$ vagy $\frac{1}{16}$ marhásnapi szolgálatra rendelhetni. E' dirib darab robotoknak czélszerű alkalmazása több bajjal jár, semmint gondolná az ember.

Hasonlag baj a' földesurra nézve hetenkint szolgáltatni, 's robotjának $\frac{1}{4}$ -dét a' hat téli hónapban letöltetni; melly öszlet még közönségesen a' nyáron élelmük után járó zsellérek tartozása által is tetemesen növekedik, mert ezek nyáron részben takarni és nyomtatni oda járván, ép a' legjobb időben kell munkájukat a' földesurnak nélkülözni. Szolgáljon a' terjedt községekkel bíró alföld például, itt tömérdek urbériség van egy testben, ellenben télire alig van valamiféle munka, mire a' robotot haszonnal fordítani lehessen.

7. §. A' robot elszámolt tulajdonainál fogva a' földesurnak csak kettő közt lehet választani, nevezetesen vagy olcsó áron megváltásra becsátani a' robotot, és árát pénzes erőbe fektetni, vagy minthogy a' megváltás áenz- és keresethiány miatt általánosán nem sikerül, némi pldozattal majorságos erőt alkalmazni, és ekkint okszerű

mezőgazdaságot tartani, vagy ha ez nem telik, 's ha tán a' robot sokasága sem engedi, az okszerűséget a' kénytelenségnek feláldozni, 's robottal munkáltatni; — miszerint tehát a' robot sok esetben bizonyos erkölcsi kötelezéssel van a' földesurra, annak felhasználására nézve.

E' végső körülmény oka számos földesuri gazdaság pangó állapotjának, 's rendkívül csekély jövedelmezésének. — Ez okból mondja Kleyle, főherczeg Károly birtokainak igazgatója „Anleitung zur systematischen Landgüter Einrichtung.“ 1844. 118 l. „A' robot nem bevételi forrás, mert egyfelől ugyan jó, hogy a' földesur hertenkint bizonyos meghatározott számu robotokkal rendelkezhetik; másfelől azonban azon rossz oldala van, hogy minden héten kell szolgáltatni, 's e' szerint a' gazdasági munkák egy részét rosszabbul végeztetni szenvedni.“

„Alcsút gazdasági tekintetben 1841“ czimű monographiában pedig a' 43. l. ez áll: Fontosabb mezei munkát, 's nevezetesen az ugar és vetési szántásokat, kapálást és töltögetést a' ló-kapával és töltögető ekével, 's egyéb kényes gazdasági eljárásokat az urodalom saját majorsági erejével végezteti; — 's roboterőt csak ott alkalmaz, hol a' jobbágy ügyetlen vagy lomha munkájával még szántszándékosan sem igen volna képes ártani. Igy óréa többnyire csak a' gazdasági fuvarok, mag-kivittel, gabona-behordás, széna-gyűjtés, ritkábban a' keverő szántás, boronálás és hengerezés bizatnak.

8. §. Ha a' mondottakat összevesszük, 's az okszerű gazdaság tartásához szükséges munkálatokkal összehasonlítjuk, — a' következés ellenmondhatlanul mutatja, hogy robottal észszerű gazdaságot vinni, takarékosan munkáltatni egyáltalában nem lehet. — Igaza van-e tehát Burgernek, midőn a' robotról szólva, imigy nyilatkozik? „Die Frohne ist die Ursache, dass der Ertrag des Ackerlandes in einem sehr grossen Theile von Europa so wenig ist. — Das Gut des Herrn wird auf die elendeste Art bearbeitet, und eben so schlecht in den Nebentagen der Acker des Bauers; der rohe Übermuth von

der einen, die Stupidität und Indolenz von der andern Seite rühren grösstentheils nur von diesem Verhaelt-nisse her.“ —

9. §. Miután e' szerint a' robotnak a' földesurra néző csekély hasznát, sőt több esetben kárát kimutatván, eszme-rokonságnál fogva a' robotot, az azt teljesítő köz-nép állapota tekintetéből kell méltánylanom.

Az urbéri tartozások általában olyanok, hogy a' szenvedőlegesen érdeklésre nagyobb teher hárul általuk, semmint néz haszon a' követelőre belőlök; így van ez a' minden adók legsúlyosbikánál, a' dézmánál, — és egészen így a' dézmát nyomon követő robottal is.

Mindenek előtt a' robot az adózó kezeit megköti; néki nem lehet saját dolga után látni akkor, mikor kíván-ná és kellene; mert a' földesur utolsó nem akar lenni földének művelésében és egyéb dolgoztatásaiban, sőt a' legczélszerűbb időt használván, a' jobbágy földének kellő megmunkálásában akadályoztatik, 's gyakran nyereséges fuvarát, vagy más keresetét kell elmulasztania, hogy ro-botolhasson. Ha tehát mint jó gazda csak annyi cselédet és marhát tart, mivel földet megmunkálhatja, a' robot osztályosképen lépvén fel, 's az adózó telkébe fektetendő erőnek szinét elvonván, a' jobbágygazdasága sinlik. — Ha pedig a' jobbágy a' végre, hogy mind földet kellőn elláthassa, mind robotját leszolgálhassa, kelletnél több cselédet és marhát tart, jobban művelt földeiből ugyan többet pénzel, azonban kiadása is tetemesebb, nyeresé-ge tehát ismét nincs, sőt ha a' termés a' középszerűnél karcsubb, nevezetesen károsul. — Mivel pedig nem dol-gozni mégis csak jobb, mint munkában izzadni, 's leg-rosszabb esetben is keveset dolgozni kényelmesebb, sem-mint erősen fáradni, — mivel továbbá a' jobbágy olly kézzel fogható kárt földének hanyagabb ellátásából még-sem érez, semmint a' reá róható restelkedési bírságból, mert ezt azonnal le kell fizetnie: ezeknél fogva a' jobb-ágy közönségesen földművelését hanyagolja el, melly-nek fáradságos megmunkálásához bizony az aratást nyo-

mon követő dézmálás kedvet, erőt és kitérést úgy sem ad, sőt vizzásságánál fogva az ipart leveri és csüggeszti.

10. §. Sok helyt az urbéres földeket nagyobb részt $\frac{2}{4}$ — $\frac{3}{4}$ -ben bíró gazdák, földeiket két marhával kellőn megmunkálhatnák; a' végre azonban, hogy néhány szántást a' fennálló, 's törvény által is érvényesített szokás szerint 4 marhával tehessenek a' földesurnak, kénytelenek 4 marhát tartani; pedig a' fölösleges két darabban a' különben is szegény mezei gazdának pénze hever, 's annak tartása is neki költséges. Valljon nem segít-e ezen körülmény is sokat az általános rossz szokás éltetéséhez, miszerint jobbágygazdáink marháikat balul felfogott takarékoságból oly korán rud mellé állítják, 's nem annyira minőségét, mint inkább a' számát nézik?

Károsabb a' robot a' teljesítőre, semmint hasznos a' követelőre nézve még azért is, mert a' földesur köztudomás szerint egy napi robot után alig kap $\frac{2}{4}$ napi szorgalmas szolgálattal csak mennyiségre is felérő munkát, a' jobbágy mindazonáltal egész napot veszti; azon kívül marháját csigázza, szerszámaait elhasználja; ott hol a' távolság miatt egyfolytában több napra rendeltetik ki, élése bajos, marhája gyakran az idő viszontagságainak kitéve. — 'S mit mondjunk azon esetekre, hol a' földesur a' megyeileg megállapított tehermennyiséghez erősen ragaszkodva, 's a' szabályszerű mennyiséget a' gyengébb marhájúra is rárakatván, ezek utközben kiállanak, vagy elnyomorodnak? — Ez eset pedig nem példa nélküli.

Legkártékonyabb következése azonban mégis a' robotnak az, hogy a' köznépbe renyhéséget olt; robot ugyanis azon munka, mellyet a' jobbágy rendszerint igen egykedvűen, lomhán és hanyagul végez; fel lehet-e pedig tenni, hogy azon jobbágy, ki urdolgán renyhe, hon igyekező? ezt csak úgy lehetne várni, ha kellőbben képezve lenne, ha telkét külön bírná, 's a' dézma szorgalmát nem hűtené; lehet-e hinni, hogy azon cseléd, ki urdolgán a' napot lelketlenül eltékozla, gazdájánál munkásabb leend? Átviszi biz mindkettő a' gyermekéveiben

már látott, 's tapasztalt munkátlanságot, saját körébe is, 's mellynek azután legtermészetesebb következése az elszegényedés; ez pedig a' nyersebb kedélyt vajmi sokra viszi.

11. §. A' robotnak csekélyszerű értékét még csökkentik azon tetemes visszaélések, mik kezeléséből származnak; 's mellyek körülbelül ezek: A' földesur és tiszt a' robotot, kárukon okulva, csak érdemlett becsúnak tekintti, a' robotot szolgáló ellenben súlyos tehernek érezi; míg tehát amazok a' robot-ügyben sokszor meglehetősen egykedvűek, addig a' jobbágy és zsellér attól minden áron menekülni igyekszik, 's e' végre mindent megkísért. — És csakugyan 100 esetben 90-szer sikerül a' tehetősnek jó szóval, de másnak is segedelmével a' kezelőtől kinyerni, hogy könnyebb munkára, 's csak akkor rendeltessenek, mikor nekik legtöbb érkezésök van. — Köztudomás szerint hazánkban igen gyéren vannak az okszerűféle olyan gazdaságok, mellyek a' munkabefordításban takarékos arányt tartanak; mellyek például ideje korán felosztván a' munkáltatásokra kívántató robot-, szakmány-, pénzes- és majorsági erőt, ezt csupán a' szükséges mennyiségben tetszvényeznék, 's a' munkáltatás bevégeztével a' befektetett ipart szigoruan számhavennék; miszerint igen kevés helyen bírnák hitelesen megmondani, egy hold szántó föld, rét, 'stb. egyetemen hány napszámmal láttatott el; pedig ez az okszerű munkáltatás ellenőrsége.

Részint tehát e' körülmény, részint az, hogy a' robotot felhasználni hazánk nagyobb részében annyit tesz, mint veszett fejszének nyelét megkeríteni, ezer kisebb nagyobb visszaélésre nyujtanak alkalmat; mit a' robotnak annyival inkább be kell számítani, mert elvégre mégis csak találkoznak, kiket az alkalom elejt.

A' tisztli lelkület ellenében a' köznéppel szakadatlan közlekedésben élő hajdú- és csósznek meggyőződése koránsem olly rendithellen, hogy a' megkísértést mindig visszautasítsa. — Vannak rá példák, hogy a' robot kö-

rül alkalmazott cselédek több helyt rövid idő alatt jócskán megszedték magukat. Bizony pedig fizetésük nem olyan, hogy abból magoknak olly nevezetesen megtakaríthattak. A' forrás tehát, mellyből merítetik, a' robot. — Itt egy pár napszámmal több, hiszen a' trágyahordási rovat elbirja; amott egykét kinemállásnak elnézése egy kis megháláló kedvezést következtetett, 's N. gazda egykét rugott borjút teleltet ki az elnézőnek, a' másik más adománnyal rövja le tartozását, 's foglalja le mindinkább a' tapasztalt szíves indulatot.

'S valljon egészen példa nélküli-e, hogy sok helyt a' kezelő, 's ennek ügyfelei, 's a' cselédek maguk részére is dolgoztatnak? Ilyenkor pedig a' beszámítás ép olly súlyos, mint könnyű az alku; 's ki fizeti meg mindennek az árát? természetesen a' földesur.

Ki a' fennebbi állításokat eltorzítottaknak hiszi, ám tekintse meg a' kereseti napszámokat, tegyen a' robot-munkáltatási könyvek tételei szerint egy kis számítás; kérdezze meg azon kósza egyéneket, kik ép hasonló ügyességök miatt veszték el hivatalaikat, 's kik emberbaráti segélyért ajtóról ajtóra zarándokolnak; végül nézzen szét a' mindennapi életben, ha kell a' kárpitok mögé is, 's ám tagadja állításaimat.

12. §. A' jelentékenyebb visszaélések közt állanak még a' barczák, azon jegyek t. i., mellyeket leszolgált nap számaiért kap a' robotos, 's melly jegyeket a' szűkölködő, hogy szükségleteit fedezze; a' korhely, hogy némi pénzre szert tegyen 'stb, a' jobbmódu gazdáknak fél áron elad; ezek pedig édes örömet megvesznek, mert hiszen így igen olcsó áron megszabadulnak a' robot-szolgálatától. — Eljön azonban az esztendő vége, 's N. zsellérnek, noha tartozását kétszer is leszolgált már, fele tartozása még fenn van, P. tehetős gazda pedig fél áron vásárlott barczákkal tartozását letisztázta. (V. Ó. Ismértető ⁵⁷/₈₄₁).

Avvagy tán mindegy, akár N. akár P. szolgál, csak tartozásuk leteljék? Isten mentsen. A' jobb módú gazdának van cselédje és marhája, mikkel nevezetesebb munkát is tétethet a' földesur, a' szegényebbnek pedig munkája is szegény. A' sűrűbb számtétel e' bajon nem segít, mert ha mindjárt az ellenőrizésül szükséges naponkinti és névszerinti beírásra kívántató költségeket a' földesur elviselni kész volna is, nagyobb községeknél mindazonáltal hetenkint computust tartani nem lehet; 's aztán ki tilthatja meg, hogy a' szűkölködő barczáját el ne adhassa?

Eszendő végével aztán ilyeneknél vannak a' hátralevőségek, 's ugyan ember legyen, ki azok ára fejében rajtok valamit venni akar. Tegyük e' cikkbe azon szokást is, miszerint sok helyt a' birák által rendelteti ki a' gazdatiszt a' robotot, 's hogy sok helyt a' robotfelírás, vagy barczaosztás naplemente után, tehát a' rendes időn kívül történik.

13. §. A' robot folytatólag bizonyos gyámi és felsőbbbségi szerepet vivén a' kötelezett felett, e' felsőség kezelése vajmi sok kinövésre, durva és méltánytalan bánásra 'stb. szolgáltat alkalmat; minek természetes következése a' visszahatás, 's általában e' rosszul kezelt suprematiai fonákságokat akárhányszor a' népnek anyagi és szellemi elfogyása, ingerültség és szomorú megtorlások követik nyomon. — Hány major, asztag és boglya lön hasonló okból tűz martaléka, hány földesuri magtár és pincze kiharácsolva, hány élet elkeserítve, 's hány urbéri perre adott e' körülmény okot? —

Mert ne higyjétek, hogy az urbéri törvények már mindent megtettek. A' köznép $\frac{3}{5}$ nem ismeri e' törvényeket kellőn, mert együgyű, 's mert nincs, ki nekik úgy, mint kellene, azokat előadja; másfelől pedig még mindig találkoznak, kik a' nép együgyűségét használni tudják. —

A' csév-, kesztőlcz- és dágh-iakat a' Pesti Hirlap 100-ik száma szerint földesuruk az urbéri törvények ellenére, az $\frac{1}{4}$ telkest is hetenkint két napi munkára kiren-

delte; 's esztendők multak el, míg az igazságos panasz-
nak elintéző bírása akadt.

II. FEJEZET.

A' dézma.

A' mezőgazdaság megrontására a' dézmánál si-
keresebbet kitalálni nem lehetett. J o u n g.

1. §. Az adózó nem használhatja földeit belátása szerint, terményeivel ideje-korán nem rendelkezhetik, 's általában a' dézma, bizonyos nemében a' közbitangnak tartja a' jobbágy telkét.

Az adózó ugyanis tartozik állománya $\frac{2}{3}$ -dában őszi és tavaszi gabonát termesztetni, akár van neki annyira szüksége, akár nincs. — Szémlélődnie, 's anyagi érdekei tekintetéből jobb meggyőződését fogatosítania nem lehet, mert ám kísértse meg az őszi fordulónak kisebb-nagyobb részét luczernássá változtatni, ha marhatenyész-
tésből több hasznot lát; kísértse meg répát, kalmár-növényeket 'stb. termesztetni, 's bizonyos lehet abban, hogy ezt a' földesurodalom nem türendi; néki gabona kell, a' szőlő után pedig bor, amott tehát kizárólag gabonatermesztésre, emitt szőlőmivelésre van utasítva; teremjen bár e' végső hitvány lórét.

Ennek egyenes következése: jobbágygazdaságaink egyoldalúsága. Innen van az, hogy, ha a' termés kedvező, a' gabonának nincs ára; ha ellenben mostoha és vi-szontagságos az időjárás, az adózó éhezni kénytelen; a' mint legutóbb nemcsak a' bihariak, szathmár-avasiak, árvaik és szepesiek, hanem a' csongrád- és torontáliak is éheztek 1842-ben, kiáltó tanuságául annak, hogy a'

földmivelő üdvét és sorsát kizárólag egyféle növényre ne építse, hanem vidéke kereskedelmi 's egyéb körülményeihez képest többoldalúsítsa gazdaságát *).

Szakíthat ugyan a' jobbágy kaszálójából, ha magát földesurától elkülönözte, egy darabot — ipar-mezőül, az ¹¹⁶⁷/₁₈₁₆ számu udvari intézmény szerint azonban e' szándékát tartozik bemondani földesurának, ez pedig felügyelni, hogy a' rét felszántása által az állományiföldek mivélése rövidséget ne szenvedjen, melly körülmény e' kiüzést ismét nagyon nehezíti; többiben pedig tekintetbe veendő, mikint legtöbb helyen a' kaszáló külön kihasítva nincs, 's hogy ez a' jobbágynek szénát, 's marháinak legelőt ad, 's hogy végül egyeb nem csekély elfoglaltatásai mellett a' $\frac{2}{3}$ szántóföldeket is alig képes megmunkálni; hiszen a' jobbágyot az ág is huzza. —

Az ugarban az adózó ha természet, ebből dézmát nem ad. De itt ismét a' földesur önkénye korlátozza őt, ki nem minden ok nélkül méltán tartván attól, hogy jobbágya az ugart kellőbben mivelandi, semmint a' dézma alatti két nyomást, de el nem különözött helyeken legeltetésében is rövidséget szenvedvén, az ugar beültetését tilalmazza. — Szükség esetében pedig tilalmának gyámolítására nem nehéz okot találnia, mi épen nincs példa

*) A' „Pesti Hirlap“ ⁹⁷/₁₈₄₁ számában vetéslegeltetési nomen a d i s m u s czím alatt következő épületes tény közöltetik: „Kőrös városa számos lakosai panaszosan az iránt folyamodtak a' megye rendeihez, hogy bizonyos gerinces kaszálóikat felszántván 's bevetvén, vetésöket a' helybeli közbirtokosok azon ürügy alatt, hogy a' hol elkülönözés nincs, a' kaszálókat sz. György napig és sarjukaszálás ideje után legeltetni szabad, nyájaik által semmivé teszik, a' mezőrendőrségi tisztviselő pedig ép ezen legeltetési jog miatt kártérítésű panaszuk tárgyában nem akar bíraskodni.“

Az 1839-iki oct. 8-iki országos ülésben is több követ panaszképen emlité, hogy az ugart némelly jobbágyok bevetvén, mind a' földesurnak, mind jobbágyfeleiknek a' legeltetésben rövidséget okoztak; 's ugyanez alkalommal emlité Nógrád követe, mikint meggyéjében a' tagosztály sok helyen végrehajtatván, a' jobbágy szabadon bánik földjeivel, 's a' földesur nem tudja, miből vegyen dézmát.

Ime az ipart és szorgalmat bepanaszolva!

nélkül, 's értekező is tud esetet Pestmegyében, hol a' földesuraság az ugarbani természetstől 1842-ben jobbágyait eltiltá.

A' tarlónak természetstés általi használásáról szó sem lehet, mert habár a' jobbágy nehány gebéit másutt is eltengetné, hogy téli takarmányul 'stb. répát, 's zöld szüleséget, a' második termésből dézmát nem adván, termesszen; ez mégis kivihetetlen, mert hiszen a' jobbágy szántófölde is közbífang, mellynek termésében hárman: a' pap, a' jobbágy és földesur osztoznak, dézmálás után pedig a' földesur is legeltet rajta.

Illy körülmények között okszerű gazdaságot tartani csupa gúny; a' rendes fordulót ugyanis a' dézma, és az ezután közlegeltetés terheli, az ugarral és a' kaszálóval a' jobbágy nem szabad, 's a' tarló nem az övé, nem az övé pedig mindaddig, míg az elkülönözés és tagosítás e' békóit szét nem zuzza.

Ha azonban a' tagosítás és elkülönözés bekövetkezik, 's a' természetbeni dézmálás megszüntettetik, már is szabadabban fog mozoghatni, 's teend, mint tettek sok alföldi községek, hol a' szántóföldek és kaszálók régóta egy darabban levén kiadva, 's a' dézma is meghatározott pénz- és szem-mennyiségben fizettetvén, a' tanyákon jó mesterséges kaszálókat, iparnövényeket, 'stb. találhatni; ugy cselekedend továbbá, mint cselekedett Kecskemét, 1826-ban t. i. megszüntetvén a' más földén való költsönös közlegeltetést, megérte azt, hogy azóta körülárkolt tanyákat és gyümölcsösöket is lehet ma már mintegy teremtvé látni, 's hol több gazdák silány jövedelmü szölleiket kivágván, jelenleg a' satnya tőkék helyén dús kalászkok díszlenek. — Társalkodó 1840 : 18—22 számokban.

Másik rosz oldala a' természetbeni dézmának az, hogy a' jobbágy kénytelen akkorra halasztani terményeinek letakarítását, míg legalább a' dülőjebeli minden vétés megérett, 's hányszor megtörténik ekkint az, hogy Y-nak trágyázott földe gazdag kalászt teremvén, ezekből

része a' szemnek kipereg addig, mig Z-nek silány kései vetése megérik. — A' feltakarított dűlöt a' földesur tartozik a' bemondástól számított 3 nap alatt megdézmmáltatni; nem értve ide az ünnepeket.

Ha tartós eső jön közbe, a' dézmálás mindinkább késik, az eső, szél a' szemet kiveri, a' képeket megszaggatja, 's az aratás szebb része pocsékká lesz. 'S itt még nincs vége. A' dézmás a' képeket, kereszt- vagy vontatókat kijelöli, 's most ezt kell mindenek előtt behordani, 's csak azután viheti haza a' jobbágy a' maga részét. Ime mennyi termés-, idő- és iparvesztesség!

2. §. A' dézma elesüggeszti az ipart, egykedvűvé teszi a' földmivelőt azáltal, mert a' szorgalmatos és ügyekező gazdát bünteti; a' renyhe által pedig magát csalatni hagyja.

„Három olly gazdát állitván fel (mond Bezerédj a' Pesti Hirlap 16-ik számában), kik közül az egyik földét olly beförditással miveli, melly = 60, és azután termést nyer, melly = 90. Ebből szabad földön a' beförditást, és ennek kamatját $\frac{5}{100}$ — 63 levonván, lesz nyereség 27. — Ötöd alatt azonban (9-ed, 10-ed) ennek fejében a' 90 termésből kivétetik 18, és így marad csak 72, és ebből a' beförditást kamatjával együtt 63 levonván, lesz nyereség csak = 9.

Egy másik gazda előbb akarván menni, amazéval ugyanazon egyenlő körülmények alatti földét nagyobb beförditással próbálja mivelni, mellynek olly mértékben tudja helyét találni, hogy mindent belefoglalva, a' beförditás leend = 130, és ezután szerencsésen termést nyer, melly = 168. Ebből szabad földön levonva a' beförditást 130, és ennek $\frac{5}{100}$ kamatját $6\frac{5}{10}$ összesen $136\frac{5}{10}$, lesz nyereség $31\frac{5}{10}$. Azonban ötöd alatt kivéve az 168 termésből az = $33\frac{3}{5}$ ötödöt, marad csak $134\frac{2}{5}$, és ebből a' 130 beförditásnak kamatját, mint feljebb $6\frac{5}{10}$, marad csak $127\frac{3}{10}$, a' mikép nemcsak nyereség, hanem jövedelem sincs, sőt a' beförditott 130 értékből vesz a' földmives $2\frac{1}{10}$ értékűt.

A' harmadik gazda számítván, vagy sejtven a' nagy befordítás eredményét, szinte egyenlő földén csak olly aránylag csekély befordítással próbálja a' művelést, melly = 20, és termést arat = 40. És így bár kétszeresíté a' befordítást, mégis ő szabad földön legkevesebbet nyer, mert levonva a' befordítást, melly kamatostól = 21, marad a' 40 termésből néki, t. i. legcsekélyebb befordítással dolgozónak nyereség csak 19, holott a' 60 befordítónak nyeresége = 27, és a' legtöbbet t. i. 130-at befordítónak nyeresége is legnagyobb, azaz $31\frac{5}{10}$ volt.

Ötöd alatt azonban épen ellenkezően áll, miután az = 40 termésből kivéve az ötödöt, vagyis 8-at, marad 32, és ebből a' 20 befordítást $\frac{5}{100}$ kamatjával, vagyis 21 levonva lesz nyereség a' legkisebb befordítás mellett = 11, holott a' 60 befordítás után nyereség csak = 9 volt, a' 130 befordítás után pedig $2\frac{1}{10}$ veszteség következett.

E' mellett ötöd fejében egyenlő földön a' legnagyobb befordítást tevő kiad $33\frac{3}{5}$, a' közepső 18, a' legcsekélyebb befordításu pedig csak 8-at, így csalja az ötödölés az ipart és derék művelést, hagyja pedig csalni magát a' restség és silány művelés által.

A' befordítás alatt mindent kell érteni, mi munka, pénz és erő, a' termés szerzésére fordítatik, olyakat is, mellyek csak hosszabb idő utáni gyümölcsözés fejében addig jövedelem nélkül tétetnek, és mindezeknek kamatait, a' rendkívüli befordítás- és termesztésmódokat sem zárva ki, mert itt nem a' legbiztosb gazdálkodás, hanem az van kérdésben, lehet-e ötöd alatt bár roppantabb, de mégis nyereséghezó befordítással szintén roppant terméseket szerezni, 's a' föld értékét, gyümölcsözését nevelni, mint ezt a' köz és magán érdekek kétségkívül kívánják?

Erre nézve nem kell felednünk, hogy a' nyereség nem növekedhetik a' nagyobb 's nagyobb befordítás teljes arányában, azaz ha = 6-hoz = 10 termést, 60 befordítás nem fog = 100 termést hozni, azon egyszerű

okból, mivel a' termés nem egyedül a' befordítás gyümölcse, hanem két külön factoré, t. i. a' föld gyümölcsöző erejének és a' befordításnak összes productuma; a' factoroknak csak utóbbika nagyobbodván, azon felvett esetben a' termék is csak részes arányban növekedhetik.

Mind e' mellett azonban, a' mint az, ki egy holdban egy pozs. mnyi vetés után talán szinte 13-or megkapja a' vetőmagot, mégis csekélyebb jövedelmet kap annál, ki 2 pozs. mérőt vetvén egyenlő hold földbe, csak 8-szoros termést arat, mert a' vetőmag levonása után amannak 12, emennek 14 mérője marad, úgy a' fölvelt példában is a' szabad földet nagyobb befordítással mivelő, ámbár ez nem teljes arányában fordít jövedelmet, lesz a' nyertesebb.“

Folytatólag: a' dézma elvre nézve is kárhozatos intézet, ugyanis nem a' tiszta hasznót, hanem a' bruttó zsákmányolván, aránytalanul sujt. *)

Példák kellőbben felderítik a' tételt. Y. jobbágy gazdaságát jövedelmezőbb állapotba szeretné hozni, beruházza tehát kezénél lévő, takarékosan megsugorgatott 400 ftját, vesz t. i. egy pár ökröt, 's cselédjei számát egygyel szaporítja. Jövedelme 24 frttal nőtt; első azonban a' dézmás, neki ahhoz semmi köze, mit ruházott be a' jobbágy, ő az összes termésből, tehát a' jövedelmi szaporulatból is kiveszi a' 9-ed és 10-edet = 4 frt, 48 kr., marad tehát a' jobbágynek 400 vforint befordítása után jövedelmi szaporulata 19 frt, 12 kr. Valljon nem cselekszik-e sokszorta helyesebben, ha pénzét költsön kamatra adja, 's 19 frt 12 kr. helyett 24 váltó forintot vesz be. — X-nek, mert földje jobbaeska, 's terményeit könnyen pénzzé teheti, bruttó jövedelme 800, a' befordítás 400; Y-nak ugyanannyi térű földje sovány, jövedelme azonban szinte 800, de a' befordítás 640. A' dézmás,

*) Az urbéri dézmával egyenlő fonákságu bányatizedre nézve az austriai német tartományokban, de hazánkban is azon kormányi rendelkezés áll fenn, miszerint tizedet csak a' nyereséggel mivelő bányák tartoznak adni, a' veszteséggel munkáltiak nem.

mert mindkét föld egyenlő kiterjedésű, mindkettőből egyaránt kiveszi az ötödöt, X-től tehát szintugy mint Y-tól elvesz 160. Ekkint marad X-nek, ki keveset fáradozott, 's kevesebb ipart és pénzt fordított be, = 240; Y-nak, ki veritékével áztatta telkét, a' dézma épen hasznát vitte el, — 's így neki ösztönül további befordításra marad semmi.

E' körülményt értették az irhoni bérlők, midőn a' mezőgazdasági hátramaradás okainak kipuhatolásával megbizott választmányuak kijelenték: „hogy, ha nekik a' tizedet természetben kellene terméséből kiadni, óvakodnának bér-gazdaságukat legkevesebbé is javítani, mert ez esetben a' tized termésükhöz, nem pedig a' bér-földértékéhez képest vétetvén, tőkepenzeik, 's beruházásuk a' tized-biró papságnak jövedelmeznének.“

Helyesen mondja Fényes „ennél (a' dézmánál) valóban aránytalanabb és igazságtalanabb adót alig lehetne kigondolni. Az igazság t. i. megkívánja, hogy kiki azon arányban adózzék valamiért, mellyben annak hasznait huzza, ez azonban a' kilenczednél és dézmánál egészen másképen van. — Így például a' szepesmegyei földmives, ki sovány földét 3-or négyszer megszántani, erősen megtrágyázni kénytelen, ha átmérőleg egy hold földön 6 mérő gabonát kíván aratni, szinte odaadja egész termésének kilenczed részét, mint azon békésmegyei jobbágy, ki egy felszínes turkálás után trágya nélkül ugyanannyi földön 12—15 mérő buzát arat.

Le van-e itt a' költség az egész haszonból huzva, hogy tudhassuk a' tiszta hasznót, melly után kellene csak egyarányban adót fizetni? Valóban nem, 's megesisik, hogy a' sovány földdel küszködő földmivesnek minden tiszta hasznát már kimeríti maga a' kilenczed, holott a' gazdag termékeny földü birtokos tiszta hasznának $\frac{1}{4}$ részét sem adja oda.

Csuda-e tehát, hogy soványabb vidékeinken számtalan elhagyatott jobbágytelkek (desertae sessiones) van-

nak, mellyeket dézma- és robottartozás mellett ingyen sem vesz által senki.“ — Ismertető 1830 és Erdélyi Nemzeti Iparunk 136.

Igazságtalan a' dézma még azért is, mert a' már megdézsmált vetőmagot is megharácsolja. N. jobbágy 36 hold földébe őszit, 's tavaszt elvet 60 pozs. mérőt, terem neki 400, a' dézmás nem nézi, hogy a' vetőmag taval már megdézsmáltatott, sem hogy azt a' jobbágy tán a' takarékmagtárból, vagy ügyfelétől kölcsön vagy pénzen vette, hanem az összes termésből kivieszi az ötödöt: „valóban helyesen jegyzi meg Gáty (Ismertető 1838. 46. sz.) ez érdemben a' méh- és juh-dézmák helyesebbek, holott az anyák nem vétettek a' procreatio számába.“ — „Wenn der Bauer Stroh verkauft, weinen die Aecker“ így áll ez írva Colerusban; 's bizony sirnak a' földek akkor is, midőn a' dézma a' szalmának egy részét tova viszi. Mert kétségen kívül valamint legócsóbb, legjutányosabb, ugy egyuttal legezelszerűbb trágyaszer a' szalma, mitől tehát a' jobbágyot csak a' közgazdaságnak kárával lehet megfosztani.

A' természetbeni dézma az ügyekezetre ugy hat, mint májusi fagy a' csirkadó bimbóra, 's mig egyfelől a' törekvést bünteti, 's a' számitani tudó gazdát befordítás-tól idegeníti, másfelől a' nép erkölceit mérgezi meg. — Mert hiszen a' jobbágy elvégre is csak ember, kinek keze szintén maga felé hajlik, 's kinél, főleg ha anyagi érdekeiről van szó, az önszeretet hatalmasan felriad.

'S lehet-e ezt csudálni? Hiszitek tán, hogy a' parasztember nem tud következtetni? Csalatkoztok. — Jól tudja ő azt, hogy a' földesurnak a' jobbágyi természetnyek megdézsmálását, mint tevő 1836 előtt, többé kénye kedve szerint halasztgatni nem szabad; mélyen be van vésve emlékezetébe az apró dézmának kárpótlás nélküli eltöröltetése, ittott a' szántás körüli engedmények, a' robotnak föltételes bérbe adhatása, a' terhes hosszú fuvar eltörlése 'stb.

Mivel pedig az emberi természetben fekszik az, hogy saját ügyében a' kevesebbé valószínűt is tiszta igazság gyanánt veszi, 's általa illuzióját kecsesebbé idomíttatja; mivel továbbá önzéstelen érzés, higgadt ítélet, 's nagyobb erkölcsi fejlettség zárják ki csak ezt, — ellenben minél kisebb az emberben a' szellemi tartalom, minél több mostoha körülmény nyomja őt, annál önzőbb, konokabb és elfogultabb; ennél fogva a' jobbágy a' fennebbiekben nem földesuri nagylelkű concessiót lát, hanem törvényes megszorítást, mit nézete szerint a' törvény csakugyan nem tenne, ha a' földesurnak igaza volt volna. Még inkább megerősíti őtet e' hiedelmében a' földesuri büntető hatalomnak = botnak eltörültetése, 's minthogy azelőtt is leginkább ez volt kötelesség-érzetének támasza, annak kidőltével ez is kissé megtágult.

Gondoljuk ide még a' tudákos paraszt és nemparaszt bujtogatókat; a' földesur és tisztei részéről helyelközben előforduló visszaéléseket *), 's ne csudáljuk,

*) Nem a' követelő félnek restelkedő jobbágya ellenébeni szükséges erélyességét értem itt, hanem olytán eseteket, mikben szoros igazságilag a' földesur és tiszte nem méltányos. — Szabolcsal határos egy megyében tudok esetet, miszerint az urbéres vadászati napokat gyomirtásra használják, ellenére az 1806. 3942 és 9361 számú cancellariai rendeleteknek, 's az 183²/₆-iki urbéri törvényeknek. — Emlékezünk még a' Pesti Hírlap 10-ik számában megírt vizadóra, minél fogva bizonyos földesur azért, mert a' helység mellett elfolyó patakban az asszonyok ruhát mostak, minden házi ott lakó asszonytól egy pár csirkét és néhány tojást követelt évi bérrül. — 'S hány panaszt 's urbéri meghasonlást lehetne idézni a' Pesti Hírlap 100-ik számában előforduló esztergam- és baranyamegyei urbéri panaszokhoz hasonlókat? Hogy sok egyebet elhallgassak, maga a' téglakészítésnek földesurilag neheztelt ügye sem növeli az összetartást. Az 18³⁹/₄₀ országgyűlésen kimondá az alsó tábla elnöke, Bihar, Gömör, Krassó, Arad, Sopron, Vas, Szabolcs, Esztergam, Heves, Pozsony, Torontál, Zala 's még több megye, — mikint a' téglavetés és égetés nem regale, hogy az eltiltva soha sem volt, sőt hogy Mosony- és Szepesben elejétől fogva a' jobbágyok által gyakoroltatik, 's hogy annak országosan való felszabadítása annyival inkább kívánatos és szükséges, mert csak ekkint reménylhetni, hogy az adózó házára kéményt állítand, miáltal az olly gyakori tüzvész pusztításainak nagyrészen eleje vétenék 'stb. és mégis ugyanazon jobbágynek, kinek vályogot és nyerstéglát készíteni lehet, nyerstégláját kiégetni nem szabad. Sajnos, hogy a' legközelebb befejezett országgyűlésen is kereszül esett e' tárgy.

hogy az egyéb terheltekkel is nyomott, hazánk nagyobb részében valóban szegény paraszt szükkeblü, irigy és fondor. — Készebb szükségét szenvedni, semhogy akár pénz, akár igaz befordítással a' földesuri dézmát növelje. — Miben egyébiránt a' robot, köz- és helységi munkák is akadályozzák. —

E' körülmény a' közgazdaságra nézve vajmi káros; a' mezőgazdaság ugyanis pang, 's ha amaz egykedvü mivelés alatti földek termését csak 1—2 szemmel tesszük kevesebbre, semmint termenének dézmamentes állapotban, — évenként néhány millio pos.mérő termés van elveszve, mi ellenkező esetben kereskedésbe bocsátva nevezetes őszlettel segítné fel pénztelen hazánkat. *)

Ám ez uton elszegényedik a' földmivelő is, házi szükségleteinek fedezésére kölcsönhöz folyamodik; 's ezek közönségesen olly uzsorával járnak, miszerint az adós tartozik 100 v.forint éves kamatjául egy hold vetést adni 's a' t. — A' nagyobb községbeni szép mennyiségü árva pénzek a' jobbágyság között osztvák ki, 's tudok helyet, hol 358 sessiot művelő jobbágyok között 70—80,000 v.forint árvapénz kereng.

Váljunk meg tehát azon illusiotól, hogy a' jobbágy-nak sorsa hazánkban igen kedvező, 's hogy helyzete nem olly nyomasztó, mint kikiáltva van. Bocsátkozatok kunyhójába, és találandotok néhány jó birtokút, de sokszorta több szegényt és eladósultat. 'S mi ennek oka? tán egyedül a' dézma és robot? koránsem, vannak mások is, 's

*) Die Abschaffung der Feudal-Rechte und des Zehenten brachte in dem Departement von Donnersberg die laendliche Industrie auf einen Grad, welcher zunehmende Wohlhabenheit der Bewohner, und einen steigenden Werth der Güter augenscheinlich machte; — 's ismét: Alte Maenner haben den Verfasser öfters versichert, dass seit Abschaffung des Zehenten die Ernten gegen ehemals beinahe einen doppelten Ertrag liefern, und dass die bemeldeten weiten Fluren jetzt in einem Jahre mehr gedüngt werden, als es sonst in einem Zeitraum von 10 Jahren geschah. Mittheilungen aus dem Gebiete der Landwirthschaft von Koppe, Schmalz, Schweitzer, Teichmann. 1818. 1 Band 298—300.

azokat másutt jelölendjük ki, azonban az oroszán rész a' robotot és dézmát illeti.

3. §. A' dézma által aránylag többet vesz a' jobbágy, semmint nyer a' földesur.

Vegyünk fel számokat. Telkesi Péter jobbágynak őszi fordulójában termett 100 kereszt, a' tavasziban 90 vontató, a' dézmás amabból kijelöl ötöd fejében 20 keresztet, emeből 18 vontatót.

A' jobbágy beszállítja a' földesurét, ez 10-én és 9-én elnyomtatattja, 's felvevén, hogy egy kereszt ad 1 pos.mérőt, egy vontató pedig 2-öt, — a' földesur magtárába beméretik 18 pos.m. őszi, és 32 pos.m. tavaszi.

Nézzük a' jobbágyot, ő nem 18 és 32, hanem husz és 36 pos.mérőt veszett, mi 100 egész helyes községnél 600 pos.mérőt tesz, 's mit vajmi jobb lett volna a' takarékmagtárba adni.

E' veszteségre nézve ugyan megnyugtató bennünket az, hogy szegényebb sorsú nyomtatók közé folyt a' nyomtatórész, kik néhány lovacskaikkal máskor fuvaroznak, takarás után pedig részes nyomtatók, 's kik így keresnek télre valót; 's ennél fogva, ha ez volna a' jobbágy összes vesztesége, nem neheztelném, mert hiszen jó kézbe ment. — Van azonban a' jobbágynek egyéb rövidsége is; vesz a' ugyanis semmi áron nem vehető időt, tünnie kell természetnek szél, eső és elemi viharok általi veszélyeztetését, 's nélkülöznie a' saját természetményeivel idejekoráni szabad intézkedést. —

Elveszti végül a' szalmát, 's bizonyára nagyobb kárral, semmint minő hasznót az a' földesurnak ad. — Olly helyen ugyanis, hol a' dézmát nyomtatók tisztálják ki, részét a' szalmának ezek eltüzelik, elhordják; 's a' pelyva? többnyire kárba megy. Más felől a' cselédek keresik meg a' szalmás kazlakat, hogy t. i. szegődvényes szalma-, széna- és fa-illetményükből minél többet eladhasanak, a' csűrös kertből hordogatnak orozva. — Mind a' szalmának, mind a' pelyvának a' jobbágy kellőbb hasznát

veendő, holott amannak hiánya miatt, fátlan vidékeinken kevés trágyájából bűdös tőzeket tapos, bizonytal szántó-földeinek, 's tekintőleg közelebbi terméseinek rövidségével. —

Vagy tán cséplő-géppel és szegődvényesei által takarítja fel a' dézmás életet a' földesur? Ez nem változtat a' dolgon; mert hiszen a' gépben, 's azt munkában tartó állatokban tőke hever, 's a' szegődvényesek sem szolgálnak ingyen. — A' mit tehát részes takarónak ad különben a' földesur, az ez uton csak befordítását fedezi; 's legfőlebb némi csalástól óvja meg a' nyomtatók és cséplők részéről.

'S ez a' legjobb eset; ám vegyük a' dolgot úgy, a' mint az a' gyakori életben van, és tapasztalni fogjuk, hogy a' dézma által szenvedőlegesen érdeklött adózó a' dézma-illetményt koránsem dajkálja úgy, mint a' magáét, hanem hányja, veti, szekerével nyargal, mi által sok, különben a' kalászban maradandott szem kipereg; higyük el, hogy a' nyomtatók és cséplők a' földesuri dézma körül is csak olyanok, mint különben, 's hogy a' tolvajlásban a' nyomtatónak lova is részes, mert száját behurkolni csakugyan nem lehet 's a' t., és bizvást, nyugodtan felvehetjük, hogy ugyanazon kereszt után, melly a' jobbágnak 70—80 itcze szemet ad, a' földesurnak magtárába 60 itczénél többbe nem kerül. Elkallódik tehát $\frac{1}{6}$ része a' dézmának, a' nélkül, hogy annak bizonyos, jogos haszonba menését tudnók. — E' szerint ugyanazon 20 kereszt őszinél és 18 vontató tavaszinál, mellyből levonván a' cséplő-részt a' földesur körülbelől 15 pos.m. őszit, és 27 pos.m. tavaszit nyer, a' jobbágy veszt 20 pos.m. őszit, és 36 pos.m. tavaszit. —

Hogy pedig ez így, 's nem másképp áll a' gyakorlati életben, mutatják azon dézma-váltsági ideiglenes szerződések, mikben a' szemül való váltság a' dézma-jövedelemnek 3—6 's több évi átállója szerint állapítatik meg. —

Tolnamegyében egy közepszerű termékenységű és ipar alatti határban, mellyben búzát sem igen természetnek, a' kilenczedet egy egész urbéri telektől, melly 24—28 hold szántó, és 8—12 hold kaszálóból állott, esztendőnkénti 6 pos.mérő rozsszal, 6 pos.m. zabbal, és 4 pos.m. morzsolt kukoriczával, 1838-ban több próba-évre megválták, és azóta rendszeren és jó kedvvel kiadják. Igaz, hogy e' mellett a' papi tizednek nem terhes haszonbérét a' földesúrtól szintén pótlás nélkül átvették. P. Hírlap 26-ik szám. —

A' csongrádiak 1839 és 1840-ben adtak egy telek után évenként 6 pos.mérő kétszeres búzát, 4 pos.m. árpát, 4 pos.m. zabot, 3 vftot, és 16 mázsa szalmát. A' szegh-váriak (Csongrádvármegyében) 1841 — 1846-ra szerzett egységük szerint kilenczed fejében állományonként adnak 7 pos.mérő kétszeres búzát, 7 pos.m. árpát, 5 pos.m. zabot, 8 mázsa szalmát és 1 ft 40 krt. A' szentesiek (Csongrád várm.) kilenczedüket 1832 — 1844-re megváltván, évenként az urodalmi magtárba tartoztak beadni egy egész hely után 6 pos.mérő tiszta búzát és 10 pos.m. tavaszit. Vegyük e' tételt számítás alá. Tegyük fel, hogy a' földesuraság, mielőtt az illetőkkel szerződött, több évi dézma-jövedelmeiből középszámot vett; tegyük fel, hogy az annakelőtte természetben nyert dézmát 8-án nyomtattatá el, miszerint bekerült volna $6\frac{6}{8}$ pos.mérő őszi, és $11\frac{2}{8}$ pos.mérő tavaszi, 's mint-hogy ez kilenczed, a' jobbágy földének összes termése volt $9 \times 6\frac{6}{8} = 60\frac{6}{8}$ pos.mérő őszi és $9 \times 11\frac{2}{8} = 101\frac{2}{8}$ pos.mérő tavaszi. —

Szentesen egy állomány 56 holdból, holdját 1100 □ öllel számítva, áll, 's e' szerint kerek számmal 36 holdat vevén fel 3 fordulóba: a' 12 holdas őszi forduló minden holdjára esik $5\frac{1}{16}$ pos.mérő; 's egy holdra $1\frac{3}{4}$ mérő vető magot számítva, egy szemre esik $3\frac{1}{3}$ mag; a' tavaszi 12 holdas forduló minden holdjára esik $8\frac{2}{4}$ pos.m., 's egy holdra 2 pos.mérő vetőmagot számítva, egy szemre esik $4\frac{1}{4}$ mag. 'S e' mennyiségben a' szalma érték is befoglaltatik!

'S ez Csongrádvármegyében, hol a' szeri föld 1817-ben egy szántásban a' legtisztább tavaszi buzát 30-szorosan adta meg, (Tudom: gyűjt. 1821. 6-ik füzet) 's épen Szentesen, mellynek tanyái tagosztályosan lévén kiadva, a' lakosok sok tiszta buzát és repezét is természetnek, hol a' termő réteg 2—3 láb mélységű, melly ugarlás és trágyázás nélkül egyszeri szántás után őszi gabonából 5—24 magot ad. Ismertető ²/₁₈₃₃.

E' számításból többféle következtetést lehet kihozni; — ugyanis a) vagy az adózó hanyagolta el földművelését. b) Vagy sikerült neki csekélyebb dézmával kielégíteni földesurát, semmint tartozott volna. — c) Vagy a' nyomtatók takarítottak el valamicskét. — d) Vagy — 's ez leghihetőbb, a' fennebbi körülmények mind összességitettek.

Annyi minden esetre igaz, hogy a' földesur rövidséget szenvedett, 's hogy e' kedvező esetben is a' jobbat többet vesztett, semmint nyert a' földesur. —

4. §. Hátra vannak még azon visszaélések, mik a' dézmálással karöltve járnak. Nehéz ugyan és felette kényes feladat, azokat kijelölni, mert bizonyára sem a' földesuri sáfár nem tesz vallomást maga ellen arról, hogy akár felügyelési hanyagsága miatt, akár — 's ez még vétkesb — tudtával az, adózó földesurának rövidséget, kárt okozott, de a' fondorlóknak is egynél több okuk van merényletüket titokban tartani. —

Lélekismertetes dolog továbbá feltakarni, és a' nagy közönség ítélőszéke elé vinni olly tetteket, miknek létezéséről ugyan egyikünk sem kételkedik, de mikről ép a' fennebbi okokból határozott adatokkal nem igen bírunk; 's ha bírnánk is, azok mindig csak egyeseket állítanak pellengérré, 's róluk általános következtetést vonni nem igazságos, mert ekként gyanu hárul az ártatlanra is. —

Ha értekezőnek e' tekintetben is magának nincsenek szomorú tapasztalásai, alkalmasint nem tölti be e' rovatot, — mivel azonban észrevételei a' rosznak orvoslását tárgyazzák, — takarjuk fel a' szenvedő részt itt is.

Az alkalom varázs csáb-erővel bír, 's az általai megkísértetést az legkevesbé képes visszautasítani, ki előtt az elsikamlásra vezető tév-ut megtörve, 's ki, midőn azon egy felől anyagi helyzetét, habár pillanatnyira is javítja, más felől cselekvése fonákságát keresztülgondolni sem ideje, sem kedve. —

Ismerjük a' jobbágyságot és gondolkozását, — csuda-e, ha a' dézmálás által nyújtott alkalmakat használja? megtanítják őtet gyakran a' körülmények.

A' dézmásoknak közönségesen vannak kegyenczeik, 's ezeknek hasznos szolgálatát meghálalándók, a' dézmából valamicskét elengednek. — Másutt a' határ számos apró részre felosztva, vagy tagositva, a' dézmálást, úgy mint kellene, a' legárguszabb egyén sem képes megejteni. — Egy harmadik határban van egykét rosz ember, kiknek sikerült legselejtesebb takaritmányukat beadni. — Egy negyedik dülön engedékeny felvigyázóra találnak 's a' t. —

Az adózó igen jól tudja, hogy a' dézma a' földesuré, nem pedig a' dézmásé, 's hogy ennél fogva azon egykét embernek kegyelése szinte helytelen; e' körülmény, és a' többi esetek tehát, mint mondani szokás, felnyitják szeméit, és ő is tesz úgy, mint esoroszlya-felei. 'S vétkes merényének súlyát annyival kevésbé méregeti, 's annyival inkább számítva viszi azt véghez, mert meggyőződése szerint a' dézma igazságtalan, 's most fellázad kedélye, látván, hogy minél többet fírad és természet, annál többet visz el a' dézma. — Bátorítja az egyest az öszszesnek rosz példája, melly, valamint jobbadán minden gyengébb az erősebbet, az irigységnek bizonyos nemével nézi, 's hol annak érdeke az övével jó érintésbe, utat keres saját magának hasznára lenni. — Kinek sok termett, van miből lekenyerezni a' csósz t. 's a' t.; ki földéről keveset takarított, ezt vajmi gyakran a' szükség viszi tévutra. —

A' szokottabb cselek egyike az, hogy az adózó helyel közben kisebb, gázos, konkolyos és vadóczos

kévéből, kaparéék, gereblye-aljból vegyest rak keresztetek, 's ha szerit teheti, ezeket csempészi be a' kijelöltek helyett a' földesúri asztagba. 'S ez esetben a' kár a' földesúré. Ha ellenben a' dézmás a' cselet észreveszi, 's a' jobbágy legszebb kalangyáit szállítatja el, ez károsodik és bünhődik. Csakhogy azután e' bünhődés a' fondorlót megtérítené! Ne higyjétek. E' felsülés csak ellen-szenvét táplálja, növeli, 's arra szolgál neki, hogy mérenyét jövőben kellőbben kifőzze, és óvatosabb legyen.

Köztudomás szerint a' kijelölt dézmagabonának beszállítását gyakran érdekllett községiek, legtöbbször hajduk és szegődvényes csőszök gondviselik. — Ezek a' népből szerződöttétek, 's zsoldos eljárásukban őket kisrokonság, néhány jó szó, ajándék 's a' t. nem ritkán habozókká teszi, 's mint a' közmondás tartja, tiz körmükről leveszi; 's ugyan mellyik az a' mindenható tiszt, ki e' sok oldalú csalásokat felfedezze 's meghiusítsa? — Az Ismermető ⁷/₁₈₃₈-iki számában különösebben a' bordézmáról Ruehieltl így szól: „Itt már nemcsak a' földesur, és a' dézmaadó szőlőbirtokos károsul, hanem fájdalom! közvetlen mindig a' bornak becse, és e' szerint hitele is veszt; mert a' dézma elől eldugott borokon kívül a' földesur még azt a' kárt is kénytelen szenvedni, mit a' szem előtt hagyott borral sok elfajult és vallástalanok szoknak cselekedni, t. i. a' dézmálásra fennmaradt termést vízzel szaporitván meg, hogy az oda jövő dézmálónak szemébe ne tűnhessék a' termés csekélyisége. Illyenkor vízzel meghamisított borból telik a' földesur pinczéje. A' félre dugott bornak pedig ritkán juthat a' földesur birtokába, kivévén ha egy harmadik azt lélekismeretesen bevallja. —

„1834-ben, akkor t. i. midőn a' tömérdek bor mellett még annak jósága is nógatá a' szőlőbirtokost alattomoskodásra, egyik helységben magam majd 100 akó bort koboztam el, egy másikban szinte egy más dézmás még annál is többet. — A' legtisztábban szűrt bort dézma elől 5—7 akós hordókba, csürökbe, istálókba, 's ki tudja

hová még elrejtegették a' szállósgazdák, hivén, hogy annak nyomába nem jutand a' dézmás 's a' t. " Engedjünk helyet ezek folytában az analogiának. Az érdek, melly az adózót csel- és csempészetre készíti a' bornál, ugyanaz más természeténél is, 's ki elkövetheti azt, valljon nem képes-e megkísérteni ezt is?

Szeretném tudni 100 dézmás közül hány van, kit hivatalos eljárásában jó szó- és ajánlatokkal körül nem vettek a' dézma-adók? — Legjelentékenyebbek a' visszaélések ott, hol a' terméstről a' földek szétszórtsága miatt a' hely színén csalhatatlan tudomást venni nem lehetvén, a' dézmálás a' bevallási jegyzék szerint történik. — Ki a' mondottak valóságán kételkedik, ám jelenjék meg egy alkalommal a' megyei adó alá bmondáson, 's látni fogja, milly nyugodtan mond be hamis adatot a' bevalló; tekintsen meg a' kétkedő néhány dézmálási lajstromot 's a' t. és megszüenend kétkedni. —

Igaz ugyan kisebb, rendezettebb birományu községekben e' visszaélések nem jönnek olly sűrűn és állhatatosan elő, mint a' tagosztályos vagy szétszórt földű, nagyobb terjedelmű jobbágygazdaságokban; azonban azok se mentek e' mesterfogásoktól. —

A' $1481/7$, $1495/42$ és $1609/18$ törvénycikkelyek által elrendelt tartását a' dézmásnak az újabb urbér ugyan megszüntette, mindazonáltal számos helyeken a' dézmálás mind e' mai napig vig lakomározás, minek árát azután a' földesur, vagy a' község, közönségesen pedig mindkettő fizeti meg. — *)

A' visszaélésekhez lehet sorozni azt is, hogy sok helyt a' községi előljárók a' behordás és asztagba rakáshoz felvigyázókká használtatnak.

*) Visszaélések levén szóban, mond az Ismertető szerkesztője a' $71/1821$ -ik számban, eszembe jut egy veszprémmegyei mezőváros dézmáláskori visszaélése. Itt jlesen a' dézmálás előtt a' városi lakosok mindannyian tartoznak bizonyos mennyiségű pénzt összeadni; e' pénzből aztán az uraság szérűskertjében a' város részéről a' jelenlévők részesülnek, ebből esznek isznak, de csak a' tanácsbeliek, 's a' mi megmarad, az a' városházi terem asztalán osztatik el a' tanácsbeliek közt, vagy pedig dinum-dánun lesz belőle.

Szabadjon elvégre értekezőnek még kétlenie azt, hogysok helyt a' gazdatisztéknek botránkozásig csekély fizetése, 's azon körülmény, miszerint a' földesuri dézmának bizonyos részére utasítvák, a' fennebbi visszaéléseket csökkenti? — Hasonló nézetek birhaták az 182^{5/7}. országgyűlés által megbízott országos küldöttséget a' természetbeni dézma káros hatását enyhítő im e' javaslatra:

„Crebriores regni leges, ac inter has novellaris articulus 7-us 1802. documento sunt, sollicitudinem Statuum regni ab olim eo directam fuisse, ne per modalitatem desumptionis nonae, ubi illa in natura praestari solet, industriae nationali obices ponantur, aut contribuentibus damnum sensibile conferatur. —

„Ingravescenti huic malo . . . efficax medela vix alia suppetere videtur, quam per inducendam mutua coalitione provisionem illam, ut nona non amplius in agris desumatur, verum illam subditi in grano, aut in grano simul et stramine, in pactanda ope liberae conventionis quantitate praestent.

Emolumenta porro, quae ex hinc tam in dominos terrestres, quam et subditos redundant, sunt multifaria. Domini terrestres, cessante collectionis et extriturationis frugum non alium necessitate, parte ab una requisitis pro dotatione individuorum praesertim in majoribus terrenis adhibendorum, sumtus lucentur, parte ab alia justis eorum redditibus tantum vix decedet, quantum hactenus perceptione in longius ac incertum tempus dilata sive per tempestates, sive per infidas manus absumentum fuerat. —

Longe plus autem commodum accedit colonis, qui singularem frugum speciem favente tempestate pro lubitu suo invehentes, et depurata obventione dominali suos in usus convertentes amplius nec ob desidia aliorum colonorum, nec ob arbitrium primorum loci, aut officialium, industriam sua coarctari experientur.“ Opi-

nio exc. Dep. regnic. e com. A-i 182⁵/₇ exmissae
in re urbariali cum motivis et projecto arti-
culorum depromta. Pos. 1830. 38-ik sz.

És hasonló nézetek vezérlék az 183²/₆-ki ország-
gyűlést, midőn a' dézmát érdeklőleg a' 7-ik t. cz. 2. §.
elrendelé, hogy „ezen adózások megvételére néz-
ve, a' hol csak lehet, a' kilenczed fejében akár
tisztaszemű, akár szemül és szalmában kö-
tendő bizonyos mennyiség felől, vagy más va-
lamelly módon (egyedül a' jobbágytelki állo-
mányoknak részét tevő földeknek természet-
ben való kihasítása feltétele világos kivételé-
vel,) a' földesurak és jobbágyok közt egy vagy
több esztendőkre szabad egyezések tétel-
senek; — melly hasznos intézet előmozdítása
egyszersmind a' törvényhatóságok köteles-
ségökben fog állani.“

MÁSODIK SZAKASZ.

1. FEJEZET.

Urbér-mentesség.

1. §. Ha sikerült értekezőnek híven vázolni a' robot és dézma gyászos hatását, úgy kétségen kívül közösnek kell lenni azon óhajtásnak, vajha mezőgazdaságunk felvirágzását gátoló ezen akadályok hováelőbb megszűnjenek. — Mivel pedig az urbériségeket a' földesurak nem esetleges, hanem ez idő szerint törvényes sajátjának kell tartanunk, annál fogva a' robot és dézma megszüntetése csak teljes kárpotlás mellett történhetik meg — örökváltás által.

Szabadjon elmondani e' helyt általában azon hasznokat, mik az örökváltásból biztosan várhatók. — A' fel szabadult jobbágy idejének urává levén, 's fáradsága gyümölcsét többé mással nem osztandván meg, mindenkép azon leszén, hogy gazdaságát a' kül-körülményektől lehetőségig függetlenné, 's minél inkább jövedelmezővé tegye. A' robot és dézma megszűnésének ez ép olly természetes következése, mint volt a' pangás a' nem szabad földön. —

Nem élek ugyan azon áltatásban, hogy azon pillanattól kezdve, mellyben az örökváltás órája üt, jobbágygazdaságaink rögtön az okszerűség nimbusát felöltsek, mert ha e' tekintetben a' szabad jász, kun és hajdu atyafiak parlag földmivelése előttem nem állana is, rögtöni általános felocsudáshoz reményem már csak azért sem lehet, mert igen jól tudom, hogy a' mezőgazdaság felvirágoztatásának egynél több tényezője van, 's hogy

a' főbbek szabadság, igaz tulajdon, és befordítás; — az által pedig, hogy az urbéri adók megszűnnek, nem tölcsezhetünk egyuttal ismereteket az együgyűbe, ipart a' renyhébe, sem pedig tőkepénzeket nem varázslunk a' szegények zsebébe. —

2. §. Lassu lesz tehát hatása sok helyt az örökváltásnak, — de bizonyos és minden esetre hasznos.

Bennrejlük ugyanis az adózónak és a' jobbágyföldeknek felszabadulásában a' szellemi és anyagi gyarapodás erős romlatlan csirája, mint elvetett makkban egézs nagy-szerű erdőnek jövendője. — A' felszabadult jobbágy munkájára a' földesur reá szoruland azután ugy, mint eddig, tőle azonban olly egykedvű munkát, mint tett robotban, el nem fog vállalni, mert készpénzzel fizeti; de a' pénzes munkás is inkább ügyekszik, tanul és hajt szóra, semmint a' törzsönködő, alélt iparu robotos, amaz ugyanis félti napi bérét, holott ez az elkergetéstől nem tart, mert hiszen ez esetben el kellene kergetni a' rabolosoá $\frac{8}{10}$ részét, 's elvégre sincs, ki igazságot tegyen.

A' tapasztalandókat a' szabad földmivelő kellőbben felhasználandja, semmint tevé eddig; új anyagi gyarapodásához ugyanis nincs hivatlan vendége, földé pedig, mit eddig kénytelenségből gép-szerűleg szántott és vetett, szabad tulajdonává válván, mig a' szabadság és tulajdon magasztos érzete lelkét és gondolkozását egy felől emelkedettebbé teszi, más felől anyagi szükségeinek fedezési aggodalma megfeszíteti szorgalmát, felkölti szemlélődését, *) mi kísérletekre vezet. — A' bal eredmény vigyá-

*) A' porosz királyi földváltási országos biztosság elnöke, Klebsitikos tanácsos, a' német gazdák 1844-ik évi müncheni gyűlésén a' poseni nagyhercegségbeni parasztbirtok viszonyairól értekezvén, többi közt (lásd Magyar Gazda 1844 2-ik félévi számát) így nyilatkozik:

„A' szabad tulajdon gondolatában varázserő rejlik, melly az indolentiát elrezzenti, minden szunnyadó erőt munkásságra költ, 's ez által az erkölcsi nemesbbülés első csiráját meggyökerezeteti.“

„A' külső körülmények javítása utáni törekvés szorgalomra, rendre, 's takarékoszágra vezet, 's ekkép megveti a' belső ember javulásának alapját.“

zobbá; jó következés bátor, állhatatos- és kitérővé teszi a' kísérlet.

A' szabad föld hatalmas adás-vevésnek leszen tárgya, kétségen kívül tehát törekedni fog az új polgár azt jól művelni, mert hiszen ennek arányában nő telkének hitele, kelendősege, becse és ára.

3. §. A' földesur nem fog többé azon aggódni, robotját, hol kivált csekély majorsága van, mint fordítsa haszonra, mit dolgoztasson hetenkint, mit a' téli hónapokban, hogy ingyen oda veszendő robot-hátralevősége ne maradjon.

Nem lesz kénytelen földének rossz munkáltatását elszenvedni, jobbagyaival ellenkezni, robot-kezelési költséges dicasteriumot tartani, uriszéket fizetni, 'sat. Ezen kívül az örökváltság, 's hol elkésett, az ezzel együtt meg-ejtendő szabályozás sok panasz megszüntetésére, 's egyéb érdekek kibékítésére is alkalmat szolgáltat. —

Folytatólag: jól intézett váltság pénzt ad, mi sok földesurat csódtól és birói zártól fog megmenthetni, mi-ből lehet hasznos befordítást tenni, mellyel annak idejében kellő munkáltathatni, 's mi okosan elhelyezve biztos kamatot ad. — Hol pedig dízma helyett földet nyer a' földesur, öregbedik majorsága, mellyet belátása szerint jövedelmezethet. —

Ha elvégre hajlandók vagyunk hinni, hogy a' nagy kiterjedésű majorságos birtokok illő jövedelmet csak úgy adandanak, ha a' költséges házi kezelés alól kivéve, kisebb részletekben haszonbérbe fognak bocsátatni, úgy a' robotmentes földesuri biromány becsének is multhatlanul nőni kell, mert nemcsak a' vevő, hanem a' haszonbérelő is teher nélküli földet óhajt, 's ilyen után, ha robottal jár, nem igen kap. — 'S valljon ki állhat jót arról, hogy hazánk nagy részében ma-holnap nem az urbér alól felszabadult jobbagyok, 's ezeknek szabad ivadékaik lesznek haszonbérelői a' földesuri birtoknak? —

4. §. Ha nemzeti nagyságot óhajtunk, adjunk a' hazának minél több erényes szabad polgárt, és virágzó m.gazdaságot.

Mert kérdezzétek meg az árboczkok, és nagyszerű gyáripar királynéját, Angliát, — kérdezzétek meg a' krónikákat, mi alapon áll legszilárdabbul, 's kik által legbiztosabb a' nemzetek maradandó jóléte? 'S ha mind az évkönyvek, mind pedig a' hatalmas Albion egyaránt a' mezőgazdaságra és megosztott jogokra utalnak, ne felejtsetek, hogy e' fontosságnak ép ez okból vannak igényei is. —

Ha képes valaki felmutatni hazát és nemzetet, melly urbériség mellett nagygyá, gazdaggá, művelt és virágzóvá lön, ugy én leszek első, ki az örökváltság ellen követ emelek, 's ennek apostolait Józsiika nemes ábrándozói közé sorozva, lázas optimismusról vádolandom. — Ha ellenben hiszitek, hogy az óriási Rómát a' középosztály hiánya ejté el, — hogy a' vész napjaiban lelkesültebben megvédi a' hazát azon osztály, mellyet tüzhelye, 's ház istenei csatolnak honához, semmint a' zsoldos erő, mellynek ubi bene, ibi patria, — ha hiszitek, hogy a' szabadság, másokkal megosztva, erejéből nem vesz, ha igaz, hogy kisebb birtokú számos szabad polgárok által erős a' haza, — 's hogy sikeres képzésre az urbéri kötelékekkel körül hálózott, 's ép ez okból elfogult, gyanakodó, fondor és alattomos adózó nem, — vagy legalább kevésbé alkalmazatos, semmint a' hazának szabad polgára, — ha hiszitek, hogy szabadság és tulajdon az emberiség azon ideáljai, mellyekért a' gyengébb az erősebbel folytonos tusában van, 's ha e' szerint az 1476, 1524 és 1525-ben támasztott német, 1514-ben pedig hazánkban kitört ugynevezett póri zendülésekben nem pillanatnyi tévely, hanem jobblét utáni vágy, 's elnyomatottság fellázadt keserves érzete rázta meg nehéz békóit; — ha méltányos, emberséges századunk igényeivel nem daczolva, irt kötni a' szenvedőnek az ócska hűbér és durva ököl-jog által ütött sebeire, — ha végül igazságos mások sérelme nélkül a' hazának közjává visszahelyezni természeti jogainak birtokába az abból igazságtalanul kizárt legna-

gyobb osztályt, 's azt magunkhoz emelni: — ugy leg-sürgetősb teendőink egyike, lerontani azon sok százados közfalat, melly a' jobbágy és földesur közt, ennek leginkább anyagi, amannak szellemi és anyagi, mindenesetre pedig a' hazának legnagyobb kárára fennállott. —

Elvégre ne felejtsük, hogy az örökváltság a' castok számát kevesbiti, 's így nemcsak a' törvénykezés eljárását könnyíti, hanem a' szabaddá leendőek érdekeit is az alkotmánnyal szorosabban összefüzi. — Ezek az én nézeteim; — ez az én hitem. Erősen meg vagyok győződve arról, hogy az örökváltság eszméje ép azért, mert méltányos, igazságos és áldáshozó, magának mind inkább pályát törend, — ellenzőinek tehát csak azt mondhatom, mit a' korzikai óriás, nagyságát sárral hajigáló elleneinek válaszul adott, hogy t. i. gránitot marnak.

II. FEJEZET.

Ellenvetések és váltsági nézetek.

1. §. Van-e az úrbéri telkek megváltásának jövedője a' jobbágyra nézve, vagy is a' szabad-dá tett földet századokon keresztül megtartja-e a' földmivelő osztály?

E' kérdést taglalják Gáty a' Jelenkor Társalkodója ^{7374/}₁₈₄₂, Pulszky a' Pesti Hirlap ^{71/}₁₈₄₁ számaiban, — és a' többek közt Záborszky Alajos „az urbéri telkek örökös megváltásának terve és hasznai“ című munkájában 57—68 l.

Gáty tagadólag felel, 's azt hiszi, hogy nagy inger levén a' szabad föld, iparosok, tőzsérek és más pénzesek összevásárolandják a' szabaddá tett jobbágyi földet, 's felemésztvén ekkint a' szabad földmives osztályt,

telkeiket a' mostani urbéres földi minimumnál csekélyebb részletekben a' megváltott urbéri adóknál terheesebb föltételek alatt bérbirtok gyanánt fogják kiosztani, 's ekkor elértük az olaszok Eldorádoját. — Javasolja tehát, hogy a' jobbágyok kilenczedüket, és robotjuk felét váltsák meg, felét pedig szolgálják egyébkint; képviselve az országgyűlésen, maradjanak jól rendezendő földesuri hatóság, mint első bíróság alatt.

Pulszky inkább tart az elaprózástól, semmint fél a' tértágas összevásárlásoktól, és ép a' szabad földben keres kezességet e' végső ellen, lel pedig okot aggodalomra amaz tekintőleg. — Hivatkozik ugyanis a' Jász-kun-kerületek, a' szabad városok, szabadalmas mezővárosok és a' Muraközre. — „Minél nagyobb, ugymond, az ipar ezen tájakon, minél népesebbek a' városok, annál kisebb körözetükben az egyesek földbirtokának terjedelme, annál inkább válik kerteté a' mező, mint ezt az egész Muraköz bizonyítja . . . azon vonzalom, mellyet mindenki ingatlan birtokhoz érez, erősebb serkentés, mint a' gazdagok aranya, 's a' lakók szaporodása szükségképen a' földbirtokot is felapritja.“

Záborszky azt sürgeti, hogymindaddig, míg adóviszonyaink rendezve lesznek, nevezetesen pedig míg a' nemesi föld csak úgy fog adózni, mint a' jobbágytelek, a' földesuraknak — jelesül a' legalább két jobbágyi telket quantitative felérő birományuaknak, a' legnagyobb majoratusokat bírókig — ne engedessék meg, hogy urbéri adómentes földet vehessenek; a' birtoktalanok, 's a' fennebbi minimumnál kevesebb birtokuk pedig csak 2 sessiót szerezhessenek. —

Ugy hiszem, hogy a' fennebbi ellenvetésnél nyomosabbat az örökváltás ellen felhozni alig lehet, — annyival inkább pedig, mert a' valószínűség is részén van.

Ha választanom kellene az ir farmer, a' lombardi feles, és a' magyar urbéres adózó közt, habozás nélkül e' végsőhöz állanék, 's nincs okom hinni, hogy választásomat, ha főleg a' dézmaügy rendeztetni fog, valaha

megbánjam. — Alig lehet csüggesztőbb állapotot gondolni az olasz feles 's az irhoni farmer sorsánál. Amaz alig képes legmegfeszítettebb szorgalmával annyit kiérdemleni, mennyi családjának eltartására egész évre szükséges; ezt a szigorú föltételekkel megküzdeni az inség és szükség készíti. Isten óvja meg tehát földmivelő osztályunkat, 's a' hazát az illy súlyos áron megvásárlandó adómentességtől és szabadságtól. — Földönfutóvá teszi biz a' földmivelőt, lazarónivá 's proletariussá a' szabad polgárt. —

Aggodalmunkat mindazonáltal enyhítheti azon körülmény, miszerint ép Angol- és Franciaországának a' két szélsőséget képviselő földbirtoki viszonyai, 's hazánkban is sok nemesi bíromány végtelen elaprózása előttünk levén, mások és magunk kárán okulva — bizton reménylhetjük, hogy a' törvényhozás, mely a' jobbágyi földek maximuma és minimuma iránt már is bölcs figyelemmel volt, 's a' kormány, mely szinte ez ügyben már félszázaddal ezelőtt 10453. 22890, 1794-ki intézménye által gondoskodott, — azon korlátokat nem késend alkalmazni a' szabaddá leendő polgárok tönkre jutásának megakadályozására. —

A' maximum és minimum kétségen kívül sérti az egyéni jogot, 's a' szabad adás-vevést nehezítvén, a' földek árát is némileg csökkenti, más részről azonban vajmi súlyos okok és körülmények sürgetik, — és részemről azt hiszem, hogy mikor nem nehánynak, hanem az egész hazának java forog szóban, a' hazafiak legszebb kötelessége csekélyebb érdekeiket, ha úgy tetszik, amannak áldozatul felajánlani, vagy alárendelni. —

2. §. Vannak, kik az örökváltságot azért ellenzik, mert az urbéri adók 50—100 év mulva sokkal többet érendenek, semmint érnek most 's a' t.

Helyesen jegyzi meg Bezerédj a' Pesti Hirlap 13-ik számában, hogy e' szűkkeblű okoskodásra igen ráillik a' „rusticus exspectat, dum defluat amnis. — Ha tekintetbe vesszük ugyanis azt, hogy az örökváltság pénzerőt szolgáltat a' földesurnak, mivel földét az ipar-ölő robottól füg-

getlenül jövedelmezőbb állapotba hozhatja, 's hogy az anacrismus utján is növelheti a' váltsági öszletet, 's a' t. valóban csudálni lehet, hogy még is vannak, kik magokat illy módon mystificálni szeretik, — áltatni engedik. —

3. §. A' kevésbé népes alföldön a' robot, minden fogyatkozásai mellett is nagy tekintetű a' földesúrra, mert készpénzért sem lehet sürgetős mezei munka idején munkásokat kapni, a' robottal biró földesur pedig hetenkint bizonyos napszámokkal rendelkezik.

Mellőzvéen e' helyt megemlíteni a' kiállítás bizonytalanságát, — a' robotmunka csekélyszerűségét, a' kirendelésnek ép az alföldön ügyes bajos sikereltetését, 's a' viszsonosság elvénel fogva azt, hogy a' kevésbé népes alföldön a' milly hasznos a' földesurnak a' helybenlakók részéről némi bizonyos szolgálatot birni, ez az azt teljesítőkre annál nyomasztóbb; továbbá azt, hogy e' helyt nem egyének előnyeiről, hanem a' közgazdaság egyik súlyos akadályáról levén szó, a' kérdést is nem egyéni, hanem közgazdasági szempontból kell méltányolni, 's a' t. észrevételeimet csak a' következőkre fogom szorítani.

Mindenek előtt a' fennebbi ellenvetésben sok a' fonakság. — Meg kell ugyanis jegyezni, hogy minél nagyobb testben van a' robot, annál bajosabb, költségesebb annak kezelése, annál inkább csökken becse, annál több kallódik el belőle, — kézzel foghatón mutatja ezt az alföld. A' községek egymástól, 's a' földesuri majorságoktól felette, néha 3—4 mértföldnyire távol levén, a' roboterőnek felhasználása, és mint hasznos munkának kellő befordítása szinte lehetetlen. — E' körülmény teszi azt, hogy az alföld közepén az 50—100 ezer robottal biró urodalmak nagyszámú majorságos erőt, 's nyaronta szegődvényes betyárokat tartanak; parlag, gyepek és luczerna-kaszálókat 's repczéjüket pénzes kaszásokkal, a' gabonát részben takarítják fel, a' robotot pedig szüretre, nád- és gyékényvágásra, fűzbotolásra, réti szénakaszálás-, szállítás- és fuvarozásra,

fűgyűjtésre, magtárban gabonaforgatásra, rostálásra, ritkábban keverő szántás- és boronálásra, 's hasonló munkákra használják. — E' szerint a' fennebbi ellenvetést meg kellene fordítani. Munka levén t. i. a' mezőgazdasági előmenetelnek főbb tényezője, kétségen kívül, minél nagyobb belőle a' kívántatóság, 's ennek arányában minél kevesebb az, annál takarékosabban kell vele bánni; — 's ugyan esz-közli-e ezt a' robot? Valóban nem. Ám kisértse meg valaki, valljon ugyanazon munkát, mit 50 robotos 6 napig végez, ugyanazon 50 ember pénzes szakmányban nem végzi-e el 3 nap alatt? 'S ki veszi a' jelentékeny jövet-meneti idővesztésnek hasznát? Azt hiszem tehát, hogy ép a' népesség csekély száma sürgeti leginkább a' robot megszüntetését. —

Folytatólag nem nehéz megmutatni, hogy ép ott, hol jelenleg a' népesség csekély, a' földesuri biromány pedig tértágas, a' megszállítás a' földesuraknak érdekében áll, nemcsak azért, hogy munkás kezeket nyerjenek, hanem hogy heverő földeiket habár csak résznyire is jövedelmeztessek.

Egyébkint a' robotnak rögtöni megszüntetése több oknál fogva kivihető nem levén, — e' körülmény enged a' földesuraknak elég időt gazdaságaikat a' részletes vált-sági fizetésekből felszerelni, 's hol az emberi kéz inkább pótolható, ezeket a' még eddigelé nem kellőn méltatott gépekkel felváltani.

Végül az idejekorán gondoskodó mezőgazda talál a' hazában elég munkást, ki nyári munkára édes örömet el-szegődik. A' sokból csak két példát szabadjon megemlíte-nem. Igy 1841-ik esztendőben a' vásárhelyi urodalom Cson-grádvármegyében a' derekegyházi, királysági és ujjvárosi pusztákra takarmányfüvek és repce-kaszálásra buntyesdi, szód- és felső-pojeni (krassómegyei) 200 oláht szerződ-tetett. Biztosítottak arról, hogy május végétől augustus elejéig folyvást lesz munkájok. Tartoztak egy 1600 négy-szegű öles holdat maguk szerszámaival lekaszálni, felgyűj-teni, 's vontatózni 4 vtó forintért. Ivó vizet az urodalom

külde lajtokon, 's a' szükséges eleséget meghatározott áron szolgáltatá ki. —

A' nagydoroghi urodalom egyik ispánságába 1842 a' takarási és kaszálási munkák teljesítésére szerződött 62 ugynevezett buger, junius—juliusban szakadatlanul nyereendő munkáról biztosítva, maguk szerszámaival dolgozni tartoztak ott, hol a' tisztt kíváná. Kaptak fejen- és naponkint 2 font rozskenyeret, délben és estve levest és főzeléket hussal, 3 messzely hort, és minden napszámért 24 vtó krt. — A' vajdáknak némi kedvezés — 's a' t.

4. §. A' többi ellenvetéseket, mint ugy is csekély jelentőségűeket mellőzve, áttérek a' jutalomkérdés második azon részére, mellyhez tartozik elmondani az urbéri adók valószínű jövődjét, 's mellynek nem lehet egészen körén kívül a' javaslatok térére is kilépni; — a' nélkül azonban, hogy számszeres kimutatásba, mi nem kívántatik, bocsátkoznám. —

Nem bírok ugyan jós tehetséggel, tekintve mégis az urbéri adók fonákságát, köz és magán gazdasági káros voltukat részint e' körülményben, részint az azok megszüntetésére Europa nagyobb felében támasztott, 's itt ott már is sikereltetett mozgalmakban kezességet látok arra, hogy a' robot és dézma, ugy a' mint most van, soká fenn nem állhat. —

Meg fog-e ez átalakulás rázkódás nélkül történni? Vannak rá példák, hogy az urbéri adókat erőszak terítette le. — Nekünk ettől tartani nincs okunk, mert a' törvényhozás mindent megtesz, hogy a' terhet könnyítse, 's a' követelőknek kárpótlást biztosítson.

Nincs okunk nehéz időktől rettegnünk, mert hazánkban a' legcélszerűbb rendeleteknek is küzdeni kell befo-gadtatásukért, 's mert minél tovább megyünk, annál inkább tapasztaljuk azt, hogy a' földesur a' robot- és dézmatól szívesen megválnak, ha illő kárpótlást nyer; mi pedig istennek hála a' lehetőség határain belül van. —

5. §. Egyszerre rögtön, vagy lépcsőnkint kell-e tehát a' megváltást eszközölni?

Állapítsuk meg a' váltság eszméjét. Az 1839/40 országgyűlés alatt az 1839ki october 9én tartott 44ki országos ülésben az örökváltsági tanácskozást az elnök azzal nyitá meg, mikint nézete szerint a' megváltásnak im e' két kelléssel kell birnia, jelesül: 1. Hasznos legyen az adózóra; 2. általa mások jogai és igazai ne sértessenek. Nem lesz felesleges a' néhány szóban kerekdeden beléfoglalt kellékeket kissé bővebben körülírni.

A' végre, hogy az örökváltság az adózóra hasznos legyen, mindenek felett szükséges, hogy a' váltságdij olyan minő- és mennyiségű legyen, mit 's mennyit az adózó nevezetes terheltetés nélkül elviselhet, elbir. Hogy pedig a' földesurnak igazai ne sértessenek, szükséges, hogy a' váltságbér az engedmény becsét teljesen felérje, 's minnek a' földesur azonnal az eddiginél nem kisebb hasznát vehesse.

Ne felejtjük továbbá azt, hogy ezuttal nem a' kerti miveltségű kis Baden- vagy Würtembergről, hanem Europa egyik nagyobb kiterjedésű azon királyságáról van szó, hol az urbér alatti néposztály a' miveltségnek legalso fokán felül alig emelkedett, melly azonkívül legnagyobb részt igen szegény, csekély iparú, és számos olly mostoha körülmények terhe alatt is él, — miknek orvoslása már csak azért is igen sürgetős, mert azok az örökváltság hasznait paralyzálnák. —

Nem kerülheti el figyelmünket még az sem, hogy kisebb térű, nagy iparu tartományokban, egyéb kedvező körülményeknek hozzájárulása mellett is az örökváltság egy csapással meg nem történt, 's hogy az elhamarkodást sok helyt visszalépés követte. — Végül a' „fac me talem, talis ero“ fonák elvtől kell megválnunk, 's hinnünk, hogy az örökváltság hasznainak kiaknázására némi készütség is kell. —

A' mondottakból körülbelől ezek folynak:

- a) A' robot és dézma pénzetlen hazánkban az adózásnak még mindig azon neme, mit az adózó legkönnyebben megadhat.

b) Az örökváltságnak utat kell csinálni az által, hogy azon munkálatok, mik alkalmazását elősegítik, sőt sikereltetésére nézve egyenesen szükségesek, hova előbb eszközésbe vétessenek. —

Más nemzetek mindenek előtt földbirtoki viszonyaikat rendezték, megszüntették t. i. a' közbitangot, minden áron tagosítottak, népeiket tanították, és azután még jól rendezett kölcsönintézetekkel nyulván karjaik alá, szüntették meg a' hűbériséget.

Mi, mint sokban, úgy e' tekintetben is felülről kezdjük. Átaljuk, hogy elmaradtunk, 's nemes vetélkedésünkben egy pár országgyűlésalatt kívánnók végrehajtani mindazt, mi más üdültebb nemzeteknek is több évtizedekig foglalkodtatá munkásságát. — Nehogy tehát, mint történt Spanyolországban és Schweiczban, a' váltság helyébe a' nép a' természetbeni adózást visszakívánja; nehogy az örökváltság igen szép reményeit egyéb mostoha körülmények meghusítsák, nézetem szerint mindenek előtt a' váltsági ut töréséhez fogjunk — a' mennyire t. i. csak lehet, vegyük el mérgét az urbéri adóknak, 's nemcsak ez uton, hanem a' ténylegességen is nyujtsunk alkalmat a' telek népének zsibbatag helyzetéből felocsudhatni. —

6. §. Emlitém, hogy az adózó nép gazdaságát a' robot és dézmán kívül egyéb mostoha körülmények is terhelik. A' legsúlyosbak kétségen kívül a' birtokközösség, hozzá tartozandóságaival együtt, és a' jobbágyi földek elaprózott — és szétszórtsága.

Néhány közbirtokossági adatot kívánok e' végre a' sok közül feljegyezni. Tunyogon gr. K. $15/77$ részben 233 hold szántóföldet 65, 183 hold kaszálót 11, 18 hold gyümölcsöst 5 darabban a' közbirtokossági és jobbágyi földek közt birnak. Fülpös Daróczon az egyik közbirtokosnak 15 hold földje 8 darabban; — Nyírmegyeesen az összesnek $1/72 = 60 \frac{255}{1200}$ hold 12 darabban; Győrteleken $10\frac{1}{4}$ hold szántó, és 9 hold kaszáló 7 darabban. Pusztadabason $23\frac{1}{3}$ hold szántóföld 7 darabban van elaprózva és szétszórva.

Illy körülmények közt azután az okszerű mezőgazdaság teljes lehetetlen. 'S ez így van a' jobbágysági földekkel is, olly annyira, hogy igen sok községben a' félhelyes gazdának földje tíz darabban mind megannyi helyen elszórvák. —

Nem állana helyén itt az annyiszor megvitatott közbitang károosságát bepanaszolni, el nem mulaszthatom még is kérdeni, vajjon szükséges-e, hogy az urbéri váltságot tagosztály előzze meg?

A' középponti gazdasági Egyesület 1844-ik évi majus 28-ki gyűlésében e' kérdést szintén megvitatá, 's mint előre látni lehet, a' gyűlés abban állapodék meg, hogy a' tagosztály az urbéri megváltásokat szükségesképp előzze meg. —

A' jobbágy ugyanis csak ekkint tudja meg mije van, 's csak ekkor kezdi ismerni és becsülni sajátját, 's nem fogja-e közvetlen ellátása alá jutott osztalékát kellőben megmunkálni, miután a' közösség súlyos terhe azt többé nem nyomja, 's az iparnak már tágas tére van? E' szorgalmasabb megmunkálásra ösztönül szolgáland neki az is, hogy kellő utánlátással jövedelmét kettőztetheti, 's mig e' szerint egy felől mindinkább ügyekezend menekülni az urbéri tartozásoktól, más felől ügyekezeté gyarapítja vagyonságát. —

Bizonyára a' tagosztály főleg a' dézmának, — de a' robotnak is hatalmas ellenszenve; mellőzve azon mellékes hasznokat, mik a' tagosztály utján helyenkint a' jobbágyokra néznek. Verében például Fejér-vármegyében a' földesur kénytelen volt elkülönözött jobbágyaitól ugyanazon legelőt jó áron kibérleni, mit tagosztály előtt széliten használt. —

A' tapasztalás annyit igazol, mond egy kezemenél levő 's a' szathármegyei sváb- és oláhokat tárgyazó értekezés, hogy oláhok közt még eddig csak ott lehet némi szorgalmat találni, hol a' kérelmőkre behozott szabályozás után törvényszerűleg birtokuk alá került föld egykét évig gyümölcsözött, így példa után ismeri a' birtok sért-

hetlenségét; ekkor látja, hogy máséra nem támaszkodhatik, szóval érzi a' nagy mondás igazságát „itt élne d, ha l n o d k e l l .

Szomorú dolog, ezek folytában azt tapasztalni, hogy a' tagosztály iránt nemcsak a' jobbágyság legnagyobb része, hanem igen sok helyt az azt leginkább szükségelő nemesi birtokok tulajdonosai is rendkívül csekély részvéttel, sőt idegenséggel is viseltetnek, a' jobbágy szellemi kiskorúságánál fogva tértágas legelőben keresvén menedéket, a' földesurak és tiszteik részéről pedig részint viszaélések, részint költségkimélés, részint egyéb apró körülmények 's a' t. miatt.

Nézetem szerint tehát, minthogy az okszerű gazdálkodás független, tagosított telket feltételez, mindent el kell követni a' tagosztálynak megkedveltetésére és hová előbbi alkalmazására. Mindenek előtt a' tagosztály miséjét, az azt nyomban követni kellő, életből vett példákkal gyamolított munkálatokat, és teendőket kell a' nagy közönség azon nagyobb részénél becsempészni, tulajdonkép megismertetni, melly még ez ügyre nézve tisztában nincs. — Szükséges továbbá, hogy ha bár csak költség- és időkimélésből is, elkülönözések alkalmával a' jobbágy ne csak földesurától különözze el magát, hanem a' gazdák a' zsellérektől, 's kinek kinek, a' mennyire csak kivihető, azonnal hasitassék ki egy vagy két tagban illetősége. — Könnyíteni fogja a' tagosztály alkalmazását még az, ha a' jobbágy községekben is a' kisebb résznek kívánatára azt folyamatba vétetni a' törvényhozás elrendeli 's rendelése végére nyomatékos sulyt köt, hogy szava mindörökre már ne maradjon írott malaszt.

Vagy lépjen fel a' törvényhozás erélyesen a' legközelebbi országgyűlésen, szabjon határidőt, min belül a' szabályozásoknak le kellessék folyni, 's min tul az ezt nem teljesítő felek ugy fognak tekintetni, mintha végezték volna. —

7. §. A' teendők sorában a' legsürgetősb továbbá az urbéri adóknak ártalmait lehetőségig megszüntetni. Ez

természetesen legegyszerűbben megtörténhetnék a földesuraknak teljes kárpótlást biztosító váltáság által. Az e' végre javasolt azon tervek, miket a' folyó és röp-iratokban vettünk, imezek: némellyek mesterséges papirospénzt forgató bankok, és kijátszás=sorsjáték utján akár egyszerre az egész tőkének, akár részletenkint a' kamatnak, 's némi törlesztőnek lefizetése által indítványozták a' váltáságot. — Mások az urbéri adók értékét felérő teljes erejű kötelezvényeket javaslának a' földesurnak adatni, miknek kamatját a' magát megváltó folyvást fizetni tartozzék mindaddig, míg a' tőkét le nem tisztázhatja, 's ez esetben jobbágyát a' tőke lefizetésére a' földesur ne szorithassa, illő mennyiségű törlesztőt azonban elfogadni tartozzék. — Mások meg elválasztották a' robotot a' dézmától, — 's amaz részenkint, ezt egyszerre, hol kivihető földdel is, megváltatni ajánlák.

A' robot- és dézmának rögtöni megszüntetése csupa lehetetlenség; mert valóban képtelenség csak gondolni is olly tömérdek pénzmennyiséget egyszerre kibocsátani, mennyi t. i. rögtöni megszüntetés esetében teljes kárpótlásul kívántatnék; képtelenség továbbá, mert papirosainknak nincs az a' hatalmuk, melly hitelt és becset eszközölni képes volna, 's minthogy ép a' mondottaknál fogva e' papirosgyártás lelketlen csalás lenne a' földesurakra nézve. — Miről egyébkint az alföldi levelek írója, könyve 94—165. l. a' többek közt legbővebben értekezvén, a' többet tudni kívánó olvasót azokra utasítom.

Kölcsonról szó sem lehet, mert 150—200 millió ezüst forintot felvenni, először több, mint épen mindennapi dolog, már csak azért is, mert birtok 's még más viszonyaink miatt nincs hitelünk, továbbá pedig azért is, mert illy roppant öszlettel a' hazát egyszerre elborítani, annyit tenne, mint 100 forint helyett tízet adni. —

A' „sorshuzási rendszer“nek (v. s Pesti Hirlap 91.92. sz.) mint a' fennebbi két nehézségre épített, t. i. roppant kölcsönmel járó, 's az országot e' szerint néhány száz millió-

val egyszerre elárasztó, tervnek alkalmazhatlanságát megczáfolta Fogarasi a' Pesti Hirlap 110 számában. --

A' kötelezvények általi megváltás eszméje a' legjobbak egyike. — Tekintetbe vevén azonban azt, hogy a' kötelezvények utáni kamatfizetés évenkiint 20—25 millió forintnyi pénzüszletet föltételez, mit főleg eleinte a' jobbágyság csak hiteltár segítségével állíthat ki, illy intézet pedig még a' fogantatását várja, 's hogy az eddigiekből ítélve, — 's a' teendők sokaságát is méltatva, az urbéri adókra nézve illy erélyes fellépést a' törvényhozástól már csak azért sem várhatunk, mert az urbéri adók ártalmait könnyebb móddal is paralyzálhatni 's a' t. annálfogva több kezességet, 's illetőleg biztosságot látok olly indítványban, mellynek kivihetőségét a' gyakorlati élet eddigelé is tanúsítja, sikere pedig bizonyos, — ipar és lélek üdítő, — 's melly végül pénzt nem szükségesel.

8. §. Azokból, miket a' dézmáról és robotról fennebb elmondék, eléggé világos, hogy a' dézma sokkal inkább nyomasztó, semmint a' robot; és mégis sokszorta könnyebb a' dézmát ártalmatlanítani, semmint megszüntetni a' robotot.

Nézetem szerint a' füstpénz megváltása maradjon, mert ez ipart nem öl, szorgalmat nem gátol, 's az ügyeket nem zsibbasztja. Ellenben törülje el a' törvényhozás egyszerűen a' természetbeni dézmálást, 's mint tett az angol parlament 1836ban, midőn törvényt szerze, hogy 1840ig a' tized éves értékét barátságos egyesség útján meghatározni nem tudó felekre nézve országos biztosok végezzenek, parancsoljon hasonló eljárást az országgyűlés, kitűzvé bizonyos határidőt, min tul aztán a' megye befolyásával a' földesur és jobbágya által nevezendő egyének a' közép esendőséget egyszer mindenkorra állapítsák meg akár természetmennyben, akár pénzben, — a' felség felügyelési joga természetesen fenmaradván

Rendeljen hasonló eljárást a' magokat megváltani kívánókra nézve is, melly esetre adjon a' törvényhozás a' jobbágnak felmondási jogot. *)

Hasson továbbá a' törvényhozás arra is, hogy a' földesurak jobbágyaikon az egyházi tized haszonbérbe vévése által nenyereszkedjenek. — Folytatólag: ápolja a' törvényhozás a' szakmányt, 's kellőn rendezendő hiteltár által nyujtson a' magát megváltani kívánónak segítséget, ne csak dezarájától, hanem lassankint robotjától is megválhatni. Tetemes a' nyereség, mi ez intézkedésből mindkét félre, különösen pedig a' földesur rövidsége nélkül, a' jobbágságra néz.

A' meghatározott természetbeni, akár pénzbeli adót semmi tan nem kárhóztatja, az nem leskődik a' földművelő szorgalma és befordítása után, 's nem akadályozza földje és terményei szabad használásában, sőt tért nyit az iparnak, 's gyarapítja a' szorgalmat. —

A' robot megszüntetése mezőgazdaságunknak szinte

*) Helyt engedvén a' földdel való dézmaváltásnak is. — Angliában a' legutóbbi 50 év óta munka alá vett földek egy része az által mentetett fel a' tized alól, hogy a' tizedtulajdonosnak az adóterhelt föld $\frac{1}{5}$ átengedtetett. — Földdeli megváltás divatos Württemberg- és Poroszthonban is 'sa't. A' földdel való dézmaváltásnak több jó tulajdonságai vannak: — ugyanis a' földnek értéke a' népesség szaporodásával folyvást növekedvén, a' dézmatulajdonosnak legteljesebb kárpótlást biztosít, 's minthogy okszerű ellátással földje jövedelmezését a' földesur emelheti, az ekkint elvesztendő jobbágyi munkát nyugottan elviselheti. — Sok helyt a' földesur ez úton derék majorságra teend szert. — Más felől a' jobbágy megkíméli a' dézma munkáját, 8 hold földét pedig szabadon, 's belátása szerint munkálván, többet fog rajta természetni, semmint bírt előállítani 9 hold dézmáson: 's ekkint a' közadó fundusának csönkulása iránti aggodalom némileg meg volna nyugtatva; a' jobbágy azonban elveszti a' dézmaváltásig adott földöni legeltetést, valamint az ezen földön szorgalmas utánlátás mellett előállithatandott 2ik termést, 's a' dézma mentes állapotbani termés-gyarapodást; továbbá vannak olly helyek, hol az urbéri állomány holdszáma csekély, a' föld sovány, a' népesség nagyobb, 's az urbéri birtok ép ez okból felette el van aprózva. —

E' körülmények, 's az, hogy hol a' föld sok, például az alföldön, a' földesur illy váltással fel nem segítetik, a' földnek mint váltásig tényezőnek óvatos alkalmazását kívánják; noha tehát földdel a' dézmát kiegyenliteni általában hazaszerte nem lehet, mindazonáltal azt végképen mellőzni káros volna, már csak azért is, mert sieteti a' váltást, és pénzt kiméltet.

hatalmas előre lökést adand, 's ennél fogva annak hova előbbi megszüntetése szinte kívánatos. — Itt azonban egy varázsütéssel határozni nem lehet; 's száz és egy ok tanácsolja a' részenkinti megváltást. Mi egyébkint sem igen rövid, se felette hosszú időre ne terjedjen. A' husz év nézetem szerint azon szám, min túl a' váltásági törlesztést használni kár volna; kevesebb idő alatt azonban terhessé válhatnék. —

Hátra van még előadni, milly befolyással leend a' nagy birtokok gazdaságára a' robot megszüntetése? —

Azokból, miket fennebb a' 361ik lapon mondek, némi megnyugtatót ugyan lehet elvonni azon aggodalomra nézve, mellyet sokan a' robot megszüntetéséből vesznek; e' tárgy mindazonáltal bővebb taglalást kíván. —

Mezőgazdaságunk szebb jövő előtt áll, a' mind inkább meghonosuló gyárpar, a' folyvást növekedő népesség, a' kereskedelem és számos egyéb körülmények, egy felől a' minél nagyobb mennyiségbeni, más felől a' minél nyereségesebb kiállítást sürgetik. Ez pedig az ökszerűség feladása. — Valamint tehát nem lehet józanul remélnünk mezőgazdaságunk hanyatlását, ugy balgaság volna himni, hogy a' törvényhozás a' jobbágyt az eddigieknél szorosabb korlátok közé helyezze. — A' robot fennebb elsorolt tulajdonai eléggé mutatják, okszerű mezőgazdaságnak tartásárai alkalmatlanságát, 's mig ekkint a' földesurnak ügyekeznit kell a' robottól menekülni, 's olly erőt szerezni, mit haszonnal befordítania lehet, a' törvényhozás sem felejtethi enyhíteni azon állást, miben annyi milliók panganak. A' földesurnak e' szerint szabad választása lesz:

- a) Ha nyereségesnek látja majorságát mivelnit, már most olly erővel, mellyet a' robot- és dézma váltásából veendő pénzen szerez; 's ez esetben gazdaságát minél inkább többoldalúsítandja, 's hol teheti gépeket is használ.
- b) Alodiumából bérbirtokot csinálni, — mert ismétlem, hogy a' házi kezelés, kivált nagyobb birtokban

felette költséges, és a' jövedelem mégis nem bizonyos, holott a' bérbirtok utáni haszon tiszta, világos és költségtelen.

Ám ki szerez annyi tömérdek földnek bérnököt? Ez ellenvetés alig érdemel szót, mert hiszen ezt a' robot megszűnése nem huzza szükségkép maga után, 's csak nézelődési szempontul jelöltem ki. — Vannak rá egyébkint példák, hogy a' róna alföldön is van a' bér földnek kelete. A' Szentés városa által váltsági zálogul a' közlegelelőből kihasított 20,000 hold föld rövid idő alatt holdankint 6—15 vforintjával vétetett a' mult esztendőben haszonbérbe. Bácsmegyében Zombor környékén egy láncz földért ötven forint éves haszonbér is fizettetik. Torontálban 535 hold föld következő föltételek alatt adatott haszonbérbe, u. m. a' haszonbérnök 3 nyomást tartanak, 's az 1től mi őszivel elvetendő, 2 pos. mér. őszit, és a' 2től mi tavaszival elvetendő, 4 pos. mér. tavaszit, azon kívül 15 ft. 51 krt. adnak holdankint és évenkint. A' 3ik nyomásban kukoriczát termesztnek, 's a' termés fele a' bérbe adó uro dalomé. Csongrád vármegyében tudok több példát, miszerint a' buzaugarban dohányt termesztő kertészek holdankint 80—100 font szindohányt, = 16 ft. 15 krt. váltóban adnak, sőt az elésiek holdankint 200 font dohányt adnak egy hold föld után évenkint, mi = 32 ft. 30 krt.

Ha tehát a' mondottakat összefoglaljuk, azt kell következtetnünk, hogy a' robot megszűnésének főleg a' nagy birtokokra lesz jó következése; a' birtokos ugyanis földét már csak azért, mert robotját fel kell használnia, nem lesz kénytelen műveltetni, vagy ha kedve tartja, a' robot árán szerezhet oly erőt, mit haszonnal fog befektethetni. — Igen természetes, hogy ép ez okból a' törvényhozás gondoskodjék arról, miszerint aprószerű megváltások által a' földesur ki ne játszassék, egyesek tehát ne, hanem egész községek éljenek a' megváltás jótételével. —

III. FEJEZET.

Szakmány.

„Nálunk“ — mond az alföldi levelek írója a' 157-ikl., a' szakmány törvény által van eltörülve, — a' mit én egyébiránt csak annyiban tartok czélszerűnek, mennyiben az önkényesen és egyoldalulag a' földesur által meghatározott szakmány tiltatott el, és ellenkezőleg a' törvényhozás feladatának hiszem, hogy szabad egyezés mellett általános munkák behozatalát előmozdítsa.“ —

'S valóban a' robotnak legkárosabb oldala kétség kívül az, hogy a' földesur robotját akkor és arra, mikor 's mire leginkább kellene, nem használhatja; továbbá, hogy törvényesen megszabott részletes leszolgáltatás költséges, és számos fondor czimboráskodásra rést ad; folytatólag az adózó nem tudván idejekorán, mikor 's mi munkára rendeltetik majd ki, mert közönségesen este kapja a' rendelést a' más napi kiállásra, — vagy annyi eselődöt kell tartania, hogy mindig legyen urdolgára küldhető embere, vagy nyereséges fuvarát, minden esetre pedig maga dolgát kell elmulasztania. —

A' szakmány mindezt nagy részt megszünteti, 's habár hasznával a' robotváltás mértékét fel nem üti is, mindazonáltal komoly figyelmet érdemel. —

Az 18^{39/40}-ki országgyűlésen Csongrád, Komárom, Temes, Árva, Verőcze 's több megyék pártolák a' szakmányt, a' robotnak t. i. egyezés útján, megyei küldöttség közbenjöttével sommás szolgálatrai átváltoztatását, — vagy legalább azt sürgeték elhatároztatni, hogy bizonyos idő alatt hány holdat tartozzék a' jobbágy megszántani, learatni, feltakarítani 's a' t.

Az indítvány azonban, mint sok egyéb, keresztül esett; vannak pedig rá példák hazánkban, mik szerint a' szakmány a' robotnál egyáltalában hasznosabbnak bizo-

nyult be mind a' földesar., mind pedig a' jobbágyra nézve; 's mivel alkalmasint még sok víz fog a' Tiszán aláfolyni, míg hazánkban a' robot végképen meg lesz váltva, bizonyára igen olajtatos, hogy minden módot használjunk, mi a' robot gyászos hatását habár csak résznyire is megszünteti. Illyen mód a' szakmány; mellynek tapasztalatosan bebizonyult hasznait mielőtt felsorolnám, jónak láttam néhány szakmány-egyezeit előre bocsátani.

1. A' matolcsiak (mv. Szathmár vmegyében) mintegy 1060 hold szántó, legelő 's kaszáló urbéri földjük után, mellyet 114 földesgazda, és 12 házaszsellér bir, évenként tartoznak robot helyett: a) 80 hold maj. földet őszi alá 3-szor megszántani, bévetni 's elboronálni. b) 30 hold maj. földet tavaszi alá 1-szer megszántani, bévetni, 's elboronálni. c) 80 hold őszi vetésből konkolyt 's gatz kigyomlálni. d) Mind az őszi 80, mind a' tavaszi 30 holdas tábláról a' termést feltakarítani, 's maguk szekerein behordani, és kazalba rakni. e) 2 mértföldnyi távolságra 25 előfogatot adni. f) 2 mértföldnyi távolságra leveleket vinni (körülbelül kétszer hetenkint.) g) Minden földes gazda hat, — távolabbra négy szekértrágyát vinni a' majorsági földekre. h) Teljesítnek némi — csekély építési tatarozásokat. Tapasztalatos számítás szerint $601\frac{2}{4}$ marhás és $355\frac{2}{4}$ gyalognapi szolgálatot tesznek e' szerint, fizetnek továbbá a' füst; pénzzel együtt 200 ezüst frintot. — Megjegyeztetik, hogy a' jobbágyok tartozásaikat rendesen teljesítik; 's a' földesurodalom azokat egyéb robotoknál czélszerűbben használhatja.

2. A' tarpaiak (mv. Beregh vm.) 800 holdnál többet bírnak, réna határukat azonban a' Tisza megkeresi. Emberi emlékezetet meghaladó idők óta szerződésesen szakmánykép szolgálgják robotaikat, 's váltják minden néven nevezhető urbéri tartozásaikat; jelesül fizetnek évenként 1320 ezüst frtot, vágnak 1800 öl kemény tüzi fát, 's azt a' muzsalyi timsógyárba el is szállítják, ásna 400 köből timsó földet, mit szintén a' bányából a' gyárba elszállítanak, végül adnak még 500 marhás napot.

3. Az abonyi urodalomban az 183²/₆-ik törv. kihirdetése előtt divatozott urbarium szerint annyi szántó-földet és kaszálót mivelt a' jobbágy urának, a' mennyit jobbágytelkül birt, csak vető magot adott az urodalom, 's a' szemesélet-termést feltakarítatá. A' kilenczedet és tizedet kiadá, és egy pesti fuvart tett. Melly a' földesurakra nézve tiszta jövedelmet adó bánásmód mellet a' jobbágyság is ura levén a' maga idejének, mellyet biztosan rendelhetett el, sokkal jobb dolga volt, mint a' mostani mód mellett, midőn a' robotra hajtás függőben tartván szüntelen, idejével nem rendelkezhetik. Szűcs Ábrahám: a' keletnépe gazd. állása 16—17. l.

4. Poroszlón (Heves vármegyében) 19 urbéres sessiót 45 gazda bir, ezek és 40 házas zsellér 616 holdnyi rétet vettek az illető urodalomtól haszonbérbe, robotuknak szakmányképeni leszolgálása feltétele alatt imígy: a) A' feltakarított réti termésből adnak $\frac{1}{3}$ -dot a' földesurodalomnak, 's azt be is szállítják, a' 2-ik kaszálás egészen az övék. b) Minden félhelyes és ehhez arányozva a' 4-ed 's a' t. állományu gazda tartozik 2 hold földet négyszer megszántani 21 gyalog napért, 4 napig szalmás gabonát hordani 8 gy. n., 6 hold rétet vagy kaszálót letakarítani, felgyűjteni 's vontatózni 15 gy. n., $\frac{2}{4}$ öl lágý tűzi fát szállítani 2 gy. n., 4 napig szénát szállítani 's összerakni 8 gy. n., összesen 54 gy. nap., c) Minden házas zsellér $\frac{1}{2}$ öl lágý fát, és 20 kéve rőzsét vág, 's összerak 1 gy. napért, 4 hold majorságos kaszáló feltakarításaért és vontatozásaért 10 gy. nap., kazalrakás és más sürgősebb dologban tartozik leszolgálai 7 gy. n., összesen 18 gyalog napot. A' teendő munkák egyenkint egy folytában érteinek. A' gabona és szénaszállításnál ki van kötve, mennyit tartozik rakni, 's naponként hányszor fordulni. A' szántás mélysége 's a' bázárdák száma szerződésileg kimondatott. Tartozik továbbá minden félhelyes gazda robottartozásán felül öt marhás napot adni, miért a' téli hat hónapban 1 $\frac{1}{4}$ vftot, azontul 2 $\frac{1}{3}$ vftot kap egyenkint, — a' zsellérek pedig

két hold rétét takaritanak fel, holdját $2\frac{1}{2}$ vftért. — Ugyanott az urodalom más rétét kiadott úgy, hogy a földesuraságot $\frac{2}{3}$, a feltakarítókat $\frac{1}{3}$ illesse.

5. Lázár Ágoston 1799 és 1809-ben szállítá meg Lázár földét, Zsigmond- és Lukács-falvát 26 évre szerzett olly egyezés mellett, miszerint minden egy egész helyes (24 holdat bíró) jobbágygazda robot helyett tartozott a) munkálni 2 hold szántóföldet, értve a szántás- vetést és takarást; b) 2 napig 4 ló és két emberrel nyomtatni; c) egy 12 mértföldnyi hosszú fuvar tenni, vagy e' helyett 3 igás napot, továbbá 20 gyalog napot szolgálni, továbbá mindösszesen tartoztak 3200 posonyi mérő buzát, vagy e' helyett ugyanannyi terhet Tételig elszállítani, továbbá minden gazda 1 napig kaszálni, 's azt felgyűjteni. Nemz. Gazda 1818. 2-ik félév 257—285 ll.

6. Tudtomraszakmányképen teljesítik a szántást egyebek között az acsai és pátkai jobbágyok, természetesen igen jó sikerrel. *) A' szakmány hasznát — a' robot ellenében következőkben hiszem elmondhatni, u. m.

A. A' követelőre nézve; —

- a) Aránylag kevesebb napszámmal többet, kellőbben, az erőt néhány munkára öszpontosítva és rövidebb idő alatt végeztelhet, semmint robottal.
- b) A' költséges felügyelés nagy részt megszűnik, nem kell ugyanis tiszt, ki főleg nagyobb terjedelmű urberiségeknel a' lajstromokat hetenkint beiktatja, a' kirendelést ugyanannyiszor kiírja, számtelteltart's a' t. — elmaradhat az irtók és gyakorlász, ki a' munkáltatás helyén a' robotosokat naponkint feljegyzi, fölöslegesek a' hajduk, kik házankint urodolára kirendelnek, nélkülözhetők a' csőszök, kik a' házakat és tanyákat meghajtván, a' kirendelésnek sikert eszközölnek; végül a' megjelenési ár-apály nem aggodtatja folyvást a' követelőt.

*) A' pátkai szakmányról, mi, közbenvetőleg legyen mondva, igen eszélyesen van gondolva, a' Magyar Gazda 1842-ki 89-ik számában bővebb tudomást vehet a' tisztelt olvasó. —

- c) Vége szakad a' cselédek csalásainak, kik a' nép közül szegődtetve, ahhoz folyvást szítanak, 's vajmi sok robotot, mint mondani szokás, elföldelnek, minek kézzel fogható bizonyságául szolgálnak az ugy nevezett kereseti napszámok; kinemállás és robotbecsü miatt a' földesur nem ellenkedik jobbágyaival, 's barczák által nem csalatik meg. —
- d) Több oldaluan, 's annak idején használhatja fel robotját, holott a' törvényszabta részletek leszolgáltatása mellett gyakran kell pénzes erővel pótolnia a' robotot; ellenben pedig gyakran szolgáltatnia, csak-hogy robotjai leszolgáltassanak, különben a' földesuri munka hiánya miatt maradandott robothátralevőség elveszett. —

B. Az adózóra nézve hasznos a' szakmány.

- e) Mert előre tudja, mikor és mi dolga lesz, a' magáét tehát a' szerint intézheti el, 's mivel tudja, hogy ha kiszabott dolgát elvégezte, huzamosabb ideig ismét ura idejének, jobban ügyekszik, semmint ha robotban szolgál, tudván, hogy a' legközelebbi héten ismét ki kellend állania, 's látván, hogy minden lépten a' felvigyázó őrszeme nem kíséri, sőt annak megvesztegetését is ismervén, ügyekszik lehető legkisebb erőfeszítéssel kihuzni a' napot. Szakmány mellett, feltéve kivált, hogy a' szerződés a' teendőket kellőn körülírja, a' teljesítő szorgalma nő, ipara gyarapodik, 's tanulja becsülni az időt; robotszolgálat mellett ellenben ügyekszik a' napot tékozolni, és renyhül.
- f) Minden megvesztegetésnek, 's a' nép erkölcsi ez utoni megromlásának eleje vétetik.
- g) Magának dolgozni minden esetre több időt nyer, mert a' szakmány eszméjében már benn foglaltatik, miszerint a' szakmányos huzamosabb munkát teljesít, 's e' szerint alig kellend minden öt vagy hatodik hétben urdolgára mennie, de ugyanaz nap, mellyen szakmányban dolgozik, magának is tehet

egy fordulót, mert most már nem éraszám dolgozik. Innen magyarázható meg, miért nem tér vissza szívesen a' szakmánytól robotra sem jobbágy, sem földesur. Ki a' szakmánynak robot ellenébeni hasznáról kétkedik, ám tekintsen meg egy szakmányban dolgozó helységet, 's bizonyára nem fogja látni, hogy későcskén áll ki a' munkás, hogy 6-or kalapál a' kaszás, hogy egymást éri a' lajtánál a' gyűjtő, 's lézeng a' rudas-hordó, 'sa't.; tapasztalni fogja ellenben azt, hogy örege apraja emberül dolgozik. —

Épen nem kétkedem arról, miként a' fennebbi szakmány-szerződéseken kívül más hasonló egyezkedések is vannak hazánkban, sőt szeretem hinni, hogy azoknál jobbak is léteznek, 's ezekről tudomást venni igen kívánatos. Minden esetre tehát érdekében áll a' törvényhozásnak szintugy, mint a' földesurnak a' szakmány által a' robot károsabb kinnövéseit paralyzalni; hogy azonban a' szakmány az adózót felette ne terhelje, minden esetre czélszerű, hogy a' kötések törvényes megyei küldöttség befolyásával szereztesse, valamint hogy általában a' vmegyére bízott a' fuvarozási szakmányok meghatározása is. —

HARMADIK SZAKASZ.

A' közelebb mult tiz év alatt szerzett néhány örök- és ideiglenes váltságok vázlata.

Felső-Lő. — Vasmegyében fekvő német falu, 600 lakossal, liszt- és fűrész-malmokkal; a' lakosok nagy lovakat nevelnek, kereskednek és gyolcsot készítenek. Fényes 1. 368. „Felső-Lő már mintegy tiz év óta földesurával urbéri adózásaira nézve időleges egyezést kötött, melly szerint azok helyébe nevezetes készpénz-összeget fizetett, egyedül az urbéri favágást, és vadászatot szolgálván le természetben.

A' sovány hegyvidékben egy egész teleknek dézma- és robot-váltsága száz vforintra volt számítva; a' füstpénz e' kívül, valamint nevezetesb legelő-pénz is készpénzben fizettetett; csak a' legfeszítettebb szorgalom és minden apró kereset-források használása tette képesekké a' lakosokat, a' közel hatezer váltó forintra rugó, 's reájok nézve roppant sommát évenként kiteremteni és kötelezőeknek megfelelni. — És mégis inkább ezen erős szerződéshez ragaszkodtak, hogysesem a' robotot és kilenczedet természetben szolgálták, vagy adták volna; mi tanúságul szolgálhat, milly nyomasztó teher legyen a' földmivelőre nézve az urbéri kötelék, és hogy soha virágzásnak nem indulhat olly ország, mellyben a' feudalis robot és kilenczedadó a' földmivelőt restté, korhellyé teszi, és minden ipari kedvét leveri.

Azon kérelemmel járultak tehát a' felső-lőiek földesurukhoz, hogy 20 évi jövedelme középszámával egyenlő

váltásági sommáért őket urbéri tartozásaiktól végkép felmentené. — Az egyesség 1840-iki ősszel meg is kötetett. A' földesur, gróf Batthyány Gusztáv, 40,000 ezüst forintnyi váltásdíjért lemondta mindazon jogáról, mely Felső-Lőn birtokában volt, vagy lehetett volna, a' törvényhatósági jogot kivéve, 's Felső-Lő közönségét minden urbéri és jobbágyi kötelezések alól fölmenté. — Zálogba adá egyuttal 32 évre a' földesur 13 holdnyi szántó-föld- és 96 hold erdőből álló majorságát 32,000 frtért. Az egész váltásági díj nyolcz részleiben, negyed évenként vala fizetendő 5% kamattal.

Felső-Lő váltáságát lefizetvén, ma már szabad; 's bebizonyítá:

- a) Milly nagy arányban növekedhetik az országban a' földbirtok becese szabad adás-vevés és a' tulajdonjog által; nevezetesen eladott egyik jobbágy egy 32 ezüst forintért elzálogosított részdarabot 200 ezüst forintért.
- b) A' felső-lőiek a' közlegelőt megszünteték, 's a' nyári istalózás tetemes hasznot reméltet a' sovány földekre nézve.
- c) Epreskert ültetését határozta el; 's szemlélődésüknek sikerült kiirtott néhány hold roszt legelőnek (hajdínával bevetett) termését 200 ezüst forintért eladni 'stb.
- d) Iskoláit rendezte a' község.
- e) A' perlekedések és ellenkedések a' földesurral megszűntek, 's a' váltáságosak összevetett vállalkal javítják helyzetüket. — Rövid értekezés az urbéri terhek megváltásáról 47—58.

Felső-Lőt követte még két szomszéd kis közönség, Schmiedtaith és Weinberg német falvak, amaz 133, ez 200 lakóval. Határuk sovány.

K o k a s d. Német falu Tolnamegyében, 986 lakossal. Jó bort termeszt; kövér réteket bir. — Azon rész, melly elsőben magát idősb Bezerédj Istvántól megváltá, 24⁵/₈ hely és némi maradék földből áll, miután tartoztak

szolgálni évenként összesen $1392\frac{2}{8}$ marhás napot. Kenderfonás helyett, egy állománytól 6 gyalog napot számítva, $144\frac{0}{8}$ gyalogszeres napot. — Tizenkilencz házas zsellér szolgált 342 gy. napot. A' házatlan zsellérek nem vétettek fel.

Noha pedig a' kokasdiak elismerék, hogy egy marhás napot 2 ezüst forinton, egy gyalog szeresnapot pedig 14 ezüst krron alul nem szolgálnának, mindazonáltal a' szekeres napok 48, a' gyalog szeresek 12 pengő krjával számítottak. A' marhás- és kézi napszám értéke e' szerint tón 1211 forint, 9 krt pp. Ház 62 levén, a' füstpénz 62 ezüst forint. A' kilenczedre nézve, ide értve a' szállóhegyet is, 1837., 1838. és 1839. évekről vétették a' középszám, 's folyó középáron árosítva, tett egyetemben 715 frt, 20 krt; a' fennebbivel együtt pedig összesen 1988 frt 29 krt ppben; mi $6\frac{0}{10}$ -val tenne 33,141 frt tőkét, 19 házas zsellér és $24\frac{5}{8}$ hely összesen 27 sessiót tevén, — e' szerint 27 : 33,141 frt = egyegy jobbágy telekre, 's illetőleg 8 házas zsellérré esnek 1223 frt $44\frac{2}{4}$ kr., — ez öszletből azonban 324 frt $44\frac{2}{4}$ kr. elengedettett, és így egy állománynak vált-sága 900 ezüst forintban, összesen pedig 24,300 ezüst forintban állapítatott meg akkint, hogy az egész tartozást 1841—1845-ig bezárólag, négy esztendeig 4825, az utólsó évben pedig 5000 forintnyi részletekben $6\frac{0}{10}$ kamattal lefizetni tartozzanak.

A' „tized-szedés“ joga feletti papi szerződés a' jobbágyokra ruháztatott át; kiknek egyuttal a' közlegelő is átengedettett — olly kikötéssel, hogy a' zselléreknek részét, ha kívánják, azonnal külön kihasítani tartozzék a' község, hasonlólag az iskolamesterét és papét is. — A' földesuri hatóság épségben maradásával a' szerződés idősb Bezerédj István, és utóbb a' falu többi részére nézve gr. Festetics Rudolf urakkal a' kokasdiak részéről, 1841-ben életbe lépendő, megkötöttett. (Társalkodó 1841. 5. szám).

„A' kokasdiak, mond Bezerédj a' Pesti Hirlap

13-ik számában, az örök szerződésnél fogva átvett közlegelőt, az istálóbani marhatartásra szándékozván emelni gazdaságukat, és így a' legelő nagyobb részét jövedelmesb művelés alá venni — a' kilenczedet és a' papi dézmát, ugy szinte zálogos birtokukat koránsem készülnek azonnal egyedi közvetlen haszonvétel tárgyául venni, hanem mint legalkalmasb és biztosb módon tehetik, ebbeli minden jövedelmüket közre behajtván, azokat megváltási tartozásaik lefizetésére akarják fordítani. És csak akkor, midőn már semmivel sem fognak tartozni, sőt talán némi köztökére is tesznek szert, és a' zálogos idő eltöltével visszanyerendő summákat is szabad gyümölcsöző tőkének fogták részökre biztosítani, kívánnak helyt adni az egyedi közvetlen igényeknek, élvezetnek és körülmény szerinti felosztásnak. — “ — Hasznos ujjmutatás ez magukat megváltó községeknek.

A' felső-lőiek is a' contributio fedezésére osztatlan köztelket hagytak, 's egyebek közt a' bolt-állítási jogot is a' községre ruházták, hogy ez úton is váltsági tartozásuk letisztázására új jövedelmi forrást nyissanak.

A' szentesi váltság ügyének szintén a' váltságösztet biztosítékául kihasított **20,000** hold föld adott újabb kedvező fordulatot.

Nagy-Szalók. — Német falu Szepesmegyében, közel **1,500** vagyonos lakossal, kik juhokat tartanak, pálinkát főznek és gyołcsot csinálnak, 'stb.

Wagendrüssel. — Német bányaváros **2,400** lakóval. Vashányák és hámorok.

Mühlenbach. — Német falu, közel **500** lak., fűrész- és liszt-malmokkal.

Remete. — Német bányaváros a' Göllnicz vize mellett **2100** lak., gazdag vashányákkal.

Göllnicz. — Tót-német bányaváros, a' Göllnicz vize mellett magos hegyek közt. Mintegy **6000** vagyonos lakókkal. — E' város még a' **13-ik**, **14-ik**, **15-ik** és a' **17-ik** századokban némi királyi kiváltságokkal megajándékozott; de az ekkori idők mostohaságánál fogva

a' szepesi grófok birtokába és uri hatóságuk alá kerül-
vén, az 183²/₆-iki 8-ik törvény hozataláig hasztalanul
küzdött megváltásáért, míg végre 1838-ik évben e' tör-
vény kedvezése mellett a' mélt. gróf Csáky családdal kö-
tött, 's felsőbb helyen is helybenhagyott szerződés által
örök megváltásának kivívása sikerülvén, Ö Felsege
1844-ik évi május 2-án kelt kegyes kiváltságlevelében
régi kiváltságait megerősíteni, és új benső rendezéssel
megajándékozni méltóztatott. — (V. Ö. Erdélyi Nemzeti
Iparunk 133-ik lapon. — Pesti Hirlap 117. és 403-ik
számokban).

A' fennevezett városok és falvak Szepesmegyében
feküsznek, 's leírásuk Fényes 3-ik kötetéből vétetett.

O t o m á n y. — Biharmegyében fekvő magyar falu,
igen kies és termékeny vidéken, 1133 lakossal. Fekete
szántóföldei gazdagon teremnek, kaszálója 's nádloja bő-
séges, van erdeje 's jó bortermő szőlőhegye. (Fényes
4. 93-ik lap.) — Megváltása említetik a' Pesti Hirlap
133-ik számában.

H é t h á r s. — Tót mezőváros a' Tarcza mellett,
1,200 lakossal, jó rozstermő földü, erdeje és legelője
bőven, liszt- és fűrész-malmal. (Fényes 3. 256). Héthárs
helysége még a' XIV-ik században a' Tárcaizai nemzet-
ségtől némi kiváltságokat nyert, mellyeket Dessewffy
János, ki a' mohácsi veszedelem után a' Tárcaizaiaktól,
Zápolya ideje alatti hűtlenségi vád miatt elvett tarkói
urodalmat nyerte meg, ehhez tartozván a' nevezett me-
zőváros is, nemhogy csonkította volna, sőt tetemesen
nevelte, nevezetesen a' ház- és földbér fejében évenként
fizetendő 304 vonás forintokban alkudott meg velök, ré-
szesítvén őket egyszersmind ezen fizetésért a' korcsmai
és vásári jövedelemben is. És így több századokon át
menttek levén a' robottól, 's földeiket is minden teher
nélkül szabadon használván, mi csuda, ha az 1840-ik
évi törvény után teljes függetlenségüket ohajtva, mindjárt
1840-ben folyamodtak a' földesuri hatalmat felettök gya-
korlott Dessewffy-nemzetséghez tökéletes megváltásukért.

Az egyezés akkor nem sikerülvén, a' család ennek eszközlésével egy választmányt biza meg, melly 1843-iki június 20-án Eperjesen tartott nemzetségi gyűlésre be is mutatta az örökváltási szerződés főpontjait, miszerint az eddig is mindig csak 304 váltó forintban fizettetett bér- és nemzetségi hatóság alól felmentetnek, a' nemzetség által $\frac{2}{3}$ részben vett korcsmai és vásári hasznóvétel rájuk ruháztatik — 12,000 ezüst forintért, évenként 1000 forintot köteleztetvén fizetni. (V. Ó. P. Hirlap 176. sz.). Ez egyezést azonban siker nem követte, mert a' héthársi jobbágyok, bizván földesuraik loyaltásába, ügyvédet sem vettek magok mellé, hanem megalkudtak a' D.-család gyűlésével, általa tétették fel az örökváltási szerződést, 's 8000 egynehány száz forintot le is fizettek. És most ime — a' családnak néhány tagjai, kik a' szerződést aláírták, de időközben olyanoktól, kik alá nem valának irva, cessiót kaptak, kikelték a' szerződés ellen, 's háborítják szabadságukban a' megváltottakat. Sárosmegye rendei választmányt küldének kiegyeztetésre. (Pesti Hirlap 358. sz.).

Csicsón. — Falu Komárommegyében közel a' Dunához, 900 lakossal, termékeny föld, szép lovakat tenyészt (Fényes 1. 150. l.). Négy csicsói jobbágy gróf Zichy Istvántól az urbéri kilenczed, füstpénz és robotok alól örökösen megválták magukat, egy egész sessio 800 pengő forintot fizetvén két részletben. — Utolsó a' legfurcsább pontja a' szerződésnek ez: „10. Fenntartja magának az urodalom, ha netalán jövendőre némelly új tartozások a' jobbágyokra törvényesen rovatnának, az azok iránti törvényhatóságot és jogot,“ 'stb. (Pesti Hirlap 256-ik és 138-ik számokban).

Szentes. — Népes magyar város, közel a' Tiszához, Csongrádmegyében a' Kurcza vize mellett. Népesége 20,060 lélek. Földe gazdag termékenységű, mert minden ugarlás, trágyázás nélkül csak egyszeri szántás után őszi gabonából 5—24 magot ad. (Fényes 4. 164—

168). Szentes városa lakosainak egy része, u. m. 190²/₄ sessiót bíró gazdák, és 430 házas zsellérek a' földes urodalomhoz 1832-ben, urbéres tartozásaiknak készpénzül, a' kilenczednek pedig meghatározott szem-mennyiségbeni leróvhatásáért folyamodván, kérelmüket egyebek közt azzal motiválták: „hogy így mezei gazdaságuk után jobban utána látván, ez által nemcsak adójukat könnyebben leróvhassák, hanem önállapotjukat is jobb helyzetbe tehessek.“

Folyamodásuk következtében kötést szerzett velök a' földesurodalom 12 évre, melly szerint egy sessio után fizettek: 1 itcze vaj helyett 21 krt, 2 kappan helyett 18 kr., 2 csirke helyett 6 kr., 12 tojás helyett 3 kr., borju-pénz fejében 4 kr., egy gyalog szeresnapi számért 15 kr., egy szekeres 30 kr., hosszú fuvar helyett 1 forintot, füstpénz 1 forint, nádlás helyett 24 kr., kilenczed helyett egy sessio után adtak 12 véka búzát, 12 véka árpát, 8 véka zabot, 's egyebet semmit.

Alig három évvel később, 1835-ben december 15-én, az ideiglenes szerződést örökösre kérék átváltztatni, 's az örökváltsági szerződés hosszabb egyezkedés után (bevezetésül elmondván, mikint a' mélt. grófok tekintvén, hogy azon városnak mind számos népessége, mind fejlődő műveltsége önállásu alkotmányt kívánnának, és ez által nemcsak urbéres viszonyaikból eredt többrendbeli panaszai megszüntetnének, hanem így erősebbé és népesebbé válván, a' haza szolgálatjára, mellynek viselésében magát mindenkor jelesen kitüntette, benne a' nemzeti szorgalom, erő 's jobblét kifejlődvén, még alkalmasabbá tétethessék; nemkülönben azt, hogy a' földesuraság iránt dicséretes buzgóságát bárhogy minden időben bebizonyítani iparkodott, de országutban fekvésénél fogva a' közterhek tetemesebb 's gyakoriabb volta miatt, az uri szolgálatok pontosabb teljesítésében akadályoztatván, — ő méltóságuk gazdálkodása előmozdítására czélirányosan nem fordíthatnak, mindezekért, kiváltképen pedig azért, mivel ő méltóságok többrendbeli,

ezen város birtokánál örököseikre nézve hasznosabb javításokat, szerzeményeket, és várandó igazaiknak visszaváltását tenni törekednének), — 1836-iki januárius 10. meg is köttetett; melly szerint az egész határ, ($556\frac{0}{8}$ sessio (56 hold), 2293 ház és 1098 hold szőlő, általában 1100 négyszegű öllel számítva), kivéven 11,200 holdat, minden uri javadalmak, épületek és hatóság átadását 1,361,572 frt, 47 kr. e. p. ben örökösen megválták, — 's 30,000 pengő forintot azonnal le is tettek. Ezen szerződés szerint tartoztak 1836-iki jun. 1-én 907,715 frt, $11\frac{1}{3}$ krt, 's 1837-iki januárius 1-ő napján a' többi 453,857 frt, $35\frac{2}{3}$ krt ezüst pénzben letenni; azonban az 1836-ik évi rosz termés, a' barmokban szenvedett nagy károsodás és egyéb nem várt, előre nem látott körülmények, nevezetesen az, mert költsön pénzt nem kaptak, — lehetlenné tette nékiek váltásági tartozásukat lefizetni; 1837-iki április 19-ik napján tehát újban szerződtek a' földesuralommal, kötelezvéen magukat 20 esztendő alatt az egész váltáságot részletesen lefizetni, 's biztosítékul 20,000 hold földet, minek $\frac{1}{3}$ -da jó szántóvető föld, $\frac{1}{3}$ -da jó kaszáló, $\frac{1}{3}$ -da pedig használható jó legelő legyen, kihasítanak a' legelőből, olly végre, hogy azt haszonbérbe adván, annak jövedelméből fedeztessék a' váltásági öszlet.

Több akadályok következtében a' földesuralom a' fennebbi husz évet még négygyel megszorítá, 's évenként tartoznak fizetni 90,000 ezüst forintot még husz évig; mi által a' váltásági tőke 5%-val le lesz törlesztve. — E' szerződés szerint egy marhás nap 30 krral, egy gyalog nap 15 krral, egyszáz kéve nád 5 e. forinttal, egy pozs. mérő kétszeres búza 1 frttal, egy pozs. mérő árpa 48 krral, egy p. mérő zab 36 krral árosítatván, a' szőlődézma-váltáság összesen 1320 ezüst forinttal, a' füstpénz szokás szerint 1 frttal, a' fűzesek jövedelme 360 frttal vétetvén fel, az apró dézma pedig végkép kihagyatván, egy sessio földre esik (56 hold) 750 e. frt, és fizet évenként 60 frt 12 krt, egy házra esik 100 e.

frt, és fizet évenként 8 frt 12 krt, egy hold szőlőre 30 e. frt, és fizet évenként 2 frt $24\frac{2}{40}$ krt.

'S e' szerint e' nagyszerű váltság már csakugyan fog sikerülni; és pedig annyival inkább, mert az 1837-i szerződés 9-ik pontjában az egyeseknek megváltása megengedtetvén, ez engedménnyel többen éltek; másfelől pedig a' biztosítékul kihatott földek holdja nagyrészt két ezüst forinton felül adatott éves haszonbérbe.

Ideiglenes váltságot szerzett jobbágyaival Temes megyében Endrődy József földbirtokos 1834-ben, következő feltételek alatt: jelesül előre bocsátván azt, hogy helysége a' 2-ik osztályu 1). minden egész telkes gazda természetben leszolgálni tartozott $35\frac{3}{4}$ gyalog napért, egyet 10 e. krjával véve, fizet 5 ft 55 krt. 2). A' többi robotokért a' korábbi törvény értelmében 7 frt 05 krt. 3). Füstpénz 1 frt. 4). Tizedczím alatt 12 pozs. mérő őszi és 16 pozs. mérő tavasziért, amannak 3, ennek 1 e. frttal árosítva köblét 26 frt; összesen tehát 40 e. frtot tenne az urbéri adók készpénzi aequivalense; a' földesur azonban elengedett 3 e. forintot, 's így minden egésztelkes jobbágy fizet évenkiut 37 e. frtot; miért minden uri tartozástól szabad.

„E' szerződésnek, mond a' közlő a' Pesti Hirlap 1841. 91-ik számában, legsarkalatosabb pontja ez: hogy annak változhatlan épségben tartására a' földesur örökösön köteleztetik, midőn a' jobbágynek, ha valaha ezen szerződést magára nézve terhelőnek tartaná, szabadságában álland e' szerződéstől elállani, miután előbb egy évvel már ebbeli szándokát az uraságnak feljelentette. — De bár a' szerződés (1841-ben) 7 év óta áll, bár a' jelen 1841-ik év minden tekintetben olly mostoha, hogy ehhez hasonlóra a' legélemültebb agg is alig emlékezik, jobbágyaim mindazonáltal nemcsak hogy örömteljes szívvel ragaszkodnak szerződésükhöz; — sőt áldják az órát, mellyben ezen rájuk nézve annyira üdvös eredményű szerződés köttetett, mert azóta anyagi jólétök virágzóbb

lón, 's hajlékaikat megelégedés, béke 's boldogság övezi körül." —

Legujabban ismét Borostyánkő, Szulczriegel, Tauczen, Mariasdorf, Schönherrn, Csehi és Szerdahely város és községek váltották meg magukat Batthyány Gusztáv és Kázmér grófoktól.

DE-BALLAGI GEZA

Rechtliche Geschichte

der Provinz Westfalen

von Johann Friedrich Meibauer

Rechtliches und Staatliches

1785

Verlag des Verlegers

in der Stadt

in der Stadt

in der Stadt

in der Stadt

in der Stadt

12

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

